

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΤΟ
ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ

ἀμνησθαι περί πάτρης

Γ. Μ., 243.

ΑΘΗΝΑ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

1888

Ἄλλα βιβλία καὶ φυλλάδια
τοῦ κ. Ψυχάρη.

— ESSAIS DE GRAMMAIRE HISTORIQUE NÉO-GRECQUE. Tome I, Paris, 1886. — Tome II, Etudes sur la langue médiévale, Paris, 1888, E. Leroux, 28, rue Bonaparte.

— ESSAI DE PHONÉTIQUE NÉO-GRECQUE. Futur composé du grec moderne, θὰ γράρω, θὰ γράψω, Paris, Imprimerie Nationale, 1884 (en dépôt chez E. Leroux).

— ESSAI DE PHONÉTIQUE NÉO-GRECQUE. Doublets syntactiques. Ὅταν, ἔνταν. Paris, Imprimerie Nationale, 1885 (chez E. Leroux).

— LE POÈME A SPANÉAS, Paris, F. Vieweg, 67, rue Richelieu, 1886.

— OBSERVATIONS PHONÉTIQUES ET ÉTYMOLOGIQUES SUR quelques phénomènes néo-grecs. Paris, Imprimerie Nationale, 1888 (chez E. Leroux).

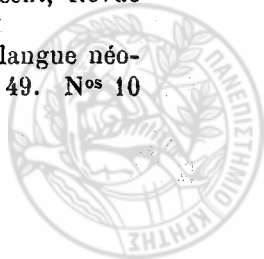
— OBSERVATIONS SUR LA LANGUE LITTÉRAIRE MODERNE et le style de Solomos. Paris, E. Leroux, 1888.

— QUELQUES OBSERVATIONS SUR LA PHONÉTIQUE DES PATOIS et leur influence sur la langue commune. Paris, 1888 (chez E. Leroux).

— INTRODUCTION, sous forme de Lettre, à la Grammaire de la langue grecque vulgaire, de S. Portius, écrite en 1636 et rééditée avec un commentaire grammatical par M. W. Meyer. Paris, Vieweg, 1888.

— OBSERVATIONS SUR LA PRONONCIATION ancienne et moderne du grec, à propos d'un livre récent, Revue critique, Paris, 1887, N° 14 (du 1 Avril).

Coup d'œil sur le développement de la langue néogrecque, Revue critique, Déc., 1884, N° 49. Nos 10

ΤΟ
ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ

Handwritten text, possibly a signature or name, appearing as a dark scribble.

Handwritten text, possibly a date or number, appearing as a dark scribble.

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΤΟ
ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ

ἀμύνεσθαι περί πατρὸς

Ι. Μ., 243.

Κωνσταντίνος Βλάχος

5-2-1912

Αθήνα

ΑΘΗΝΑ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

1888

264895

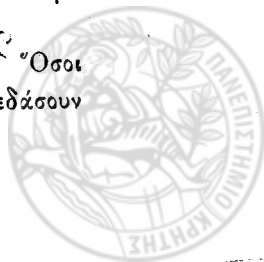

Δυὸ λόγια.

Ὅποιος μὲ διαβάσῃ θὰ καταλάβῃ μὲ τί σκοπὸ ἐγράψα τὸ *Ταξίδι μου*. Γλῶσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο. Νὰ πολεμᾷ κανεὶς γιὰ τὴν πατρίδα τοῦ ἢ γιὰ τὴν ἐθνικὴ τὴ γλῶσσα, ἕνας εἶναι ὁ ἀγῶνας. Πάντα ἀμύνεται περὶ πάτρης.

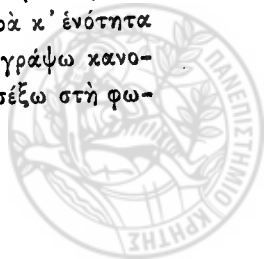
Ἡ ζωὴ μου εἶναι τῆς Γαλλίας. Ὅτι εἶμαι, στὴ Γαλλία τὸ χρωστῶ. Τὴν ἀγαπῶ σὰ μητέρα καὶ σὰν πατρίδα. Ἐγίνα παιδί της στὴν ὥρα τῆς δυστυχίας καὶ τῆς θλίψης· πῶς νὰ μὴν τὴ λατρέβω; Γεννήθηκα ὁμῶς Γραικὸς καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ξεχάσω· ἔχω χρέη καὶ στὴν Ἑλλάδα. Θέλησα νὰ τῆς τὸ δείξω. Ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ τῆς εἶμαι χρήσιμος στὸν πόλεμο, τουλάχιστο πολεμῶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα. Ἐνα ἔθνος, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, θέλει δυὸ πράγματα· νὰ μεγαλώσουν τὰ σύνορά του καὶ νὰ κάμῃ φιλολογία δική του. Ἄμα δεῖξῃ ποῦ ξέρει τί ἀξίζει ἡ δημοτικὴ τοῦ γλῶσσα κι ἄμα δὲν ντραπῇ γι' ἀφτὴ τὴ γλῶσσα, βλέπουμε ποῦ τόντις εἶναι ἔθνος. Πρέπει νὰ μεγαλώσῃ ὄχι μόνο τὰ φυσικά, μὰ καὶ τὰ νοερά του τὰ σύνορα. Γι' ἀφτὰ τὰ σύνορα πολεμῶ.

Ἄλλα δὲν εἶχα νὰ πῶ στὸν πρόλογό μου. Ὅσοι πιάσουν τὸ βιβλίό μου, στὸ χέρι γιὰ νὰ διασκεδάσουν

και να περάση ή ώρα — να τὸ πῶ φανερά, γι' ἀφτοὺς γράφω — δὲν ἔχουν ἀνάγκη μήτε να τοὺς ξηγήσω τὸρθογραφικὸ σύστημα ποὺ ἀκουλούθησα, μήτε να τοὺς δώσω λόγο γιὰ κάθε λέξη, γιὰ κάθε φράση ποὺ ἔγραψα. Δὲν ἔβαλα ἕναν τύπο γραμματικὸ, δὲν ἔγραψα μιὰ λέξη, μιὰ συλλαβὴ στὸ βιβλίό μου, χωρὶς να τὸ συλλογιστῶ πρὶν ὧρες, μπορῶ μάλιστα να πῶ χρόνια, ἀφοῦ κάθε χειμῶνα στὰ δημόσια μαθήματα ποὺ δίνω, τῆς γλώσσας μας τὴν ἱστορία μελετῶ.

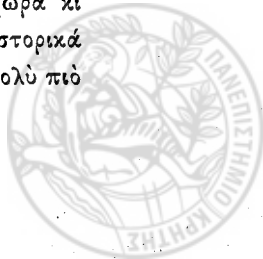
Ὅποιος πάλε θέλει να μὲ διαβάση γιὰ να μὲ κατακρίνη, γιὰ να βρῆ λάθη, γιὰ να κάμη τὸ δάσκαλο, τὸν παρακαλῶ πρῶτα να ρίξη μιὰ ματιὰ στὰ ἐπιστημονικὰ και φιλολογικὰ μου δοκίμια — στὰ Ἱστορικὰ ζητήματα και στὰ γαλλικὰ μου συγράμματα. Γιὰ να μὲ κατηγορήση, πρέπει πρῶτα να διῆ μὲ τί ιδέα γράφω κι ἂν ἀκουλούθησα παντοῦ τὴν ἴδια ιδέα ἢ ὄχι. Θὰ μὲ κάμουν παρατήρηση γιὰ πολλὰ πράματα ποὺ ἀποκρίθηκα ἄλλοῦ, χωρὶς μάλιστα να προσμένω τὴν παρατήρηση. Δὲ θάπαντήσω και δέφτερη φορά. Δικὴ μου γλώσσα δὲν ἔχω και δὲν ἔφτειαξα γλώσσα, γιατί πλάστης δὲν εἶμαι. Γράφω τὴν κοινὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ. ὅταν ἡ δημοτικὴ μας γλώσσα δὲν ἔχει μιὰ λέξη ποὺ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξη ἀπὸ τὴν ἀρχαία και προσπαθῶ, ὅσο εἶναι δυνατό, να τὴν ταιριάζω μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ. Ἔτσι ἔκαμαν ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου. ἔτσι θὰ κάμουμε και μεῖς. Μὲ φαίνεται ποὺ γιὰ πρώτη φορά, σ' ἀφτὸ τὸ βιβλίο, γράφηκε μὲ κάποια σειρὰ κ' ἐνότητα ἡ γλώσσα τοῦ λαοῦ. Προσπάθησα να τὴ γράψω κανονικὰ, να φυλάξω τοὺς νόμους της, να προσέξω στὴ φω-

νολογία, στὴ μορφολογία, στὸ τυπικὸ καὶ στὴ σύνταξη τῆς δημοτικῆς γραμματικῆς.

Δὲν εἶμαι τόσο νέος, δὲν εἶμαι καὶ τόσο παιδί, γιὰ νὰ νομίζω ποῦ κατώρθωσα μ' ἄφτό μου τὸ βιβλίον νὰ λύσω τὸ πρόβλημα ποῦ μᾶς βασανίζει ὅλους. Γιὰ νὰ τὸ λύσουμε, χρειάζονται ἀκόμη πολλά· πρέπει πρῶτα ὁ καθένας νὰ πιάσῃ νὰ μάθῃ μὲ τὰ σωστά του ἀφτὴ τῆ γλῶσσα ποῦ καταφρονεῖ χωρὶς νὰ τὴν ξέρῃ, νὰ γίνουνη γραμματικῆς, νὰ παραδίδεται ἡ ἀληθινή μας γλῶσσα κι ὄχι μόνο ἡ καθαρῆ βουσα στὰ σχολεῖα καὶ στὸ Πανεπιστήμιο. Πρέπει μάλιστα νὰ σπουδάζουμε καλύτερα τὴν ἀρχαία, γιὰ νὰ καταλάβουμε τὴν ἱστορικὴ ἀξία τῆς δημοτικῆς, νὰ τὴ μελετήσουμε μὲ σέβας καὶ νὰ διοῦμε ποῦ μόνο τῆ δημοτικῆ εἶναι δυνατὸ νὰ καλλιεργήσουμε καὶ νὰ γράψουμε. Προσπάθησα νὰ δείξω ποῦ μπορεῖ κανεὶς νὰ γράψῃ ἀφτὴ τῆ γλῶσσα καὶ πεζά. Τὸ λέω φανερά καὶ μ' ὄλη μου τὴν καρδιά· ἂν τὸ βιβλίον μου δὲν εἶναι καλὸ, φταίω γώ· ἡ γλῶσσα μας δὲ φταίει.

Γραμματικὴ ὁμως δὲ θέλησα νὰ κάμω. Τὸ βιβλίον μου ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ φαντασία καὶ ποίηση. Πῆρα πρόφασιν τὸ ταξίδι ποῦ ἔκαμα, κοντέβουν τώρα δυὸ χρόνια, στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴν Ἑλλάδα. Πολλοὶ ταξιδιωτὲς συνηθίζουν καὶ μᾶς λέν τί ἔκαμαν τὴ δεφετέρα καὶ τὴν τρίτη, τί ὥρα ἔφταξαν καὶ τί ὥρα ἔφυγαν, τί κρασί ἤπιαν, πόσα κουνούπια τοὺς δάγκασαν, ποιόνα εἶδαν ἐκεῖ ποῦ κατέβηκαν, τί μαλλιά εἶχαν ἡ νοικοκερὰ κι ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ. Ἔπειτα, σ' ὅτι χώρα κι ἂν πατήσουν, κάθονται καὶ μᾶς διγοῦνται τὰ ἱστορικὰ της. Τέτοια δὲν ἔχω. Ὁ guide Joanne εἶναι πολὺ πιὸ

χρήσιμος οδηγός από μένα. Κανένα απ' όσα λέω στο βιβλίο μου δε συνέβηκε αλήθεια. 'Αλήθεια είναι μόνο τὸ μίσος ποῦ ἔχει κάθε Γραικὸς γιὰ τὸν Τουρκο κ' ἡ ἀγάπη ποῦ ἔχει γιὰ τὴν πατρίδα του καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα ποῦ τοῦ μίλησε ἡ μάνα του παιδί. Ποτές στὴ ζωὴ μου δὲν ἔδωσα μεγάλη προσοχὴ στ'άτομα· ὁ ἄθρωπος μοναχά, ἡ ιδέα κι ὁ νοῦς ἔχουν κάποια ἀξία στὸν κόσμο. Τὰ γενικὰ ζητήματα εἶναι τὰ μόνα σπουδαῖα ζητήματα. Γιὰ τοῦτο, ὅπου γράφω τὸ ἐγώ, εἶναι τύπος ρητορικῆς· ἐγὼ τίποτις δὲν εἶμι· ἡ ἔθνικὴ ψυχὴ κάτι σημαίνει· προσπάθησα νὰ διῶ ποῦ καὶ ποῦ τί ἔχει μέσα της ἀφτὴ ἡ ψυχὴ, καὶ μιλῶντας γιὰ μένα, συλλογιοῦμαι τοὺς ἄλλους. Τὸ βιβλίο μου εἶναι παραμῦθι, ὄχι ταξίδι.

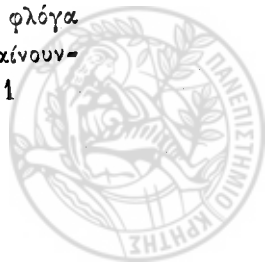
'Αφτὸ θέλησα. Θέλησα καὶ κάτιτις ἄλλο· νὰ διασκεδάσῃ ὁ ἀναγνώστης μου, κι ἂν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ με βαρεθῇ, ἀκόμη κι ὅταν τοῦ μιλῶ γιὰ σοβαρὰ κ' ἐπιστημονικὰ ζητήματα. Μὰ πρῶτα απ' ὅλα θέλησα νὰ μπορέσῃ ὁ καθένας νὰ με καταλάβῃ.

Παρίσι, 1888.

Πόθος κρυφός.

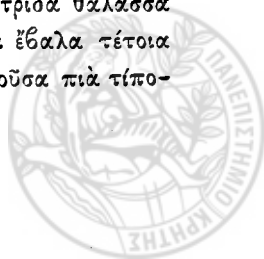
Ένα πρωί στην έξοχή, ποῦ μυροβολοῦσαν οἱ πεδιάδες καὶ ποῦ τὰ δέντρα κελαδοῦσαν, πουλιὰ γεμάτα, βγῆκα καὶ γώ, — κάτω στῆς δυτικῆς Γαλλίας τὰ μακρινὰ παράλια ποῦ βρίσκουμουν τότες, — νὰ σεργιανίσω ὄξω στοὺς κάμπους καὶ νὰ λούσω στὴ δροσιὰ τῆς ἀβγῆς κορμὶ καὶ ψυχῆ. Ἀνέβηκα ἀπάνω σ' ἕνα λόφο μικρό. Στὸ πλάγι μου, τὰ χόρτα εἶχαν ξαπλωμένη τὴ λαμπρὴ τους πρασινάδα· μισοβρεμένα ἀπὸ τὴν πρωϊνὴ δροσιὰ, σὰν καμαρωμένα μέσα στὸ ζωηρό τους τὸ χρῶμα, ὅλα τοὺς φοροῦσαν τὴ στολή τους, διαμάντια, σμαράγδια καὶ μαργαριτάρια. Τὸ χορτάρι, χρυσολούλουδα κεντημένο, ἔμοιαζε ὕφασμα ζωντανό. Τὰ τριαντάφυλλα ἀνοίγαν τὰ κόκκινά τους φύλλα. Τάγιόκλημα, ἡ ἀλιφασκιά, οἱ σπαρτιῆς περεχοῦσαν τὴν καρδιὰ μὲ τὴ μυρωδιὰ τους. Φυσοῦσε ἀγέρι σιγαλό· παρέκει, σὲ μιὰ κοιλάδα, κουνοῦνταν τὰ στάχια ἀγάλια ἀγάλια κ' ἔκαμναν τὴν κουθέντα τους· ἔσκυφτε τὸ ἕνα στ' ἄλλο, σὰ νὰ χαιρετιοῦνταν. Εἶταν ὅλο χαρούμενα ποῦ τὰ ζέσταινε ὁ ἥλιος μὲ τίς γλυκῆς του ἀχτιδες. Ὁ οὐρανὸς ἐρωτεμένος γλυκοκοίταζε τὴ γῆς, σὰν ποῦ κοιτάζει τὴν ἀγάπη του ἕνας νιός, ὅταν περάσῃ καὶ τὴ διῆ. Τόσο φῶς, τόση φλόγα σκόρπιζε ἀποκεῖ ἀπάνω στὸν κόρφο της μέσα, ποῦ φκίνου-

ταν, ἀλήθεια, σὰ νὰ μὴν ἤξερε ὁ ἥλιος πῶς νὰ προφτά-
ξη ἀπὸ τὰ τρελλὰ φιλιὰ ποῦ γύρευε νὰ τῆς δῶση. Ἡ
ἀνοιξη εἶναι ὁ μεγάλος ἔρωτας ποῦ μᾶς ἀνάφτει καὶ
ποῦ κάθε χρόνο τὸν κόσμον γεννᾷ. Ὅλα τὰ ξανοίγει,
ὄλη τὴ φύση, ὄλες τις ψυχές· εἶναι σὰ μιὰ πλημμύρα
ζωῆ ποῦ κατεβαίνει.

Κάθουμον ἡσυχος, δίχως φροντίδα, δίχως καμιὰ
συλλογή. Γαλήνη γίνουσαν ἡ ψυχὴ μου. Μ' ὄλη μου
τὴ δύναμη τέντωνα τὰ στήθια μου, γιὰ νὰ τὰ γε-
μίση ζωῆ. Χαίρουμον καὶ γὼ τὴν ἀνοιξη, τὴ φύση, τὸν
κόσμον. Ἡ ἐφτυχία, τί εἶναι; ἐνέργεια καὶ τίποτις ἄλλο.
Ὅλα ἐνεργοῦσαν τριγύρω μου καὶ μέσα μου, τὰ δέντρα
γιὰ νὰ λουλουδιάσουν, ἡ καρδιά μου γιὰ νὰ καταλάβῃ
ἀκόμη καλύτερα τὴ γλυκύτητα, τὴν καλλονὴ τοῦ βίου.
Ἄκουγα τὴ φύση καὶ τραγουδοῦσε κοντὰ κοντὰ στ' ἀφτιά
μου τὸ παντοτινὸ τῆς τὸ τραγούδι, ποῦ κάθε χρόνο τὸ
ξαναλέει, τὸ τραγούδι τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγάπης. Ἐβλε-
πα τὴν ὁμορφὴ θεά ποῦ εἶχα μπροστά μου, ἀπὸ πάνω
μου τὸν οὐρανὸ μὲ τὴ λαμπρότητά του, στὸ πλάγι μου
κάμπους καὶ πρασινάδα κι ἄξαφνα πιὸ κάτω, ἅμα σή-
κωνα τὰ μάτια, ἀπέραντη θάλασσα μὲ τὰ μαβιά τῆς
κύματα, θάλασσα γελαστή, ἄσπρους ἀφρούς στολισμένη.

Ἄχ! τὴ θάλασσα, γιατί νὰ τὴ διῶ; γιατί νὰ μὴ
μοῦ τὴ σκεπάσουν οἱ πλατάνοι, οἱ ἰτιές καὶ τᾶλλα τὰ
δέντρα ποῦ βγάζει τὸ χῶμα τὸ γαλλικὸ; Μόλις τὴν
εἶδα τὴ θάλασσα, καὶ πῆρε ἡ φαντασία μου ἄλλο δρόμον.
Θυμήθηκα τὴν πατρίδα! Καὶ στὴν πατρίδα θάλασσα
θὰ μὲ πάη. Ὅτι τὸ συλλογίστηκα, ὅτι ἔβαλα τέτοια
ιδέα στὸ νοῦ μου, τοῦ κάκου! δὲν μποροῦσα πιά τίπο-

τις ἄλλο νὰ συλλογιστῶ. Ἐέχασα τὴν πρασινάδα, τὰ λουλούδια, τὸν οὐρανό, καὶ τὴ φύση ποῦ πρῶτα δὲ χόρταινα νὰ τὴ βλέπω. Κάτι μὲ τραβοῦσε! Μιὰ λιγούρα μ' ἔτρωγε τὴν καρδιά καὶ δὲ μ' ἄφινε ἡσυχία. Στὴ στιγμή ἔπρεπε νὰ σηκωθῶ, νὰ γυρίσω σπίτι, νὰ μετρήσω τοὺς παράδες μου — νὰ βγῶ στὸ ταξίδι.

— «Ναί! ἔλεγα μέσα μου ὅσο περπατοῦσα καὶ πῆγαινα σπίτι, εἶναι ἀνάγκη πιά! Πρέπει, πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ διῶ τοὺς ὁμογενεῖς! Ἄφτὴ τὴ λαχτάρα ἔχει ἡ καρδιά μου. Δὲν ξέρω, μὰ σὰ νὰ μὲ φαίνεται πῶς γέρασα πάρα πολύ. Εἶναι καιρὸς νὰ πάω νὰ ξανανιώσω, νὰ πέσω μέσα στὸν Ἰλισσό, τὸ νόστιμο τὸ ποτάμι ποῦ δὲ φταίει τὸ κακόμοιρο ἃ δὲν τρέχει, ἀφοῦ δὲν ἔχει μῆτε μιὰ σταλιά νερό. Πρέπει νὰ διῶ τοὺς δικούς μου, νὰ διῶ τὴν Πόλη, τὴ Χιὸ καὶ τὴν Ἀθῆνα! Πόσα χρόνια εἶναι τώρα ποῦ ἄφησα τὴν πατρίδα, πόσα χρόνια ποῦ ζῶ ἡσυχος, φτυχισμένος στὴν καινούρια μου, τὴν ἀγαπημένη πατρίδα! Ἐδῶ τίποτις ἄλλο δὲν ἔπαθα παρὰ καλό. Καιρὸς, καιρὸς εἶναι νὰ μαλλώσουμε λιγάκι μὲ τοὺς ὁμογενεῖς. Πότε θὰ τοὺς χαρῶ καὶ γῶ τοὺς βλογημένους μου Γραικοὺς, τοὺς καλοὺς μου πατριῶτες; Πάντα ψηλὰ πετᾷ ὁ νοῦς τους, ὅλο ἐβγένεια πνέει ἡ ψυχὴ τους! Ζοῦν ἀκόμη μὲ τὸ Σωκράτη καὶ τὸν Περικλή. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τίποτις ἴσια μὲ τώρα δὲν ἄλλαξε, γλῶσσα, αἷμα, προφορά. Φτάνει νὰ τοὺς ῥωτήξης· ἔχουν πάντα χίλια δυὸ νὰ σὲ ποῦνε γιὰ νὰ στάποδείξουν — καὶ νὰ σὲ βρῖσουν, ἂν πῆς ὄχι.

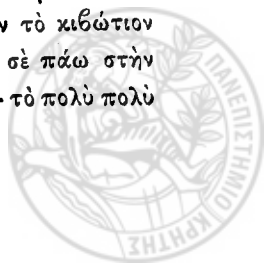
Τίς βρισίεις τους, νὰ τίς ξανακούσω μιὰ ὥρα ἀρχήτερα! Ἐδῶ στὴ Γαλλία ποῦ ἀθουμαί, ποτές, ὄχι!

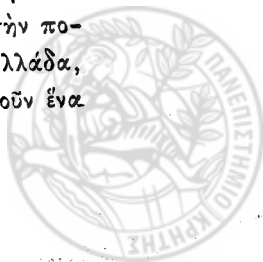
ποτέ κανένας μου φίλος — ἀλήθεια εἶναι, πρέπει νὰ τὸ πῶ — μήτε θύμωσε, μήτε τὰ χάλασε μαζί μου, μήτε μὲ τὸ βάσταξε βαρὺ, μήτε μιὰ γροθιά μ' ἔδωσε στὴ ζωή μου. Ἄν και δὲ συμφωνοῦσαν πάντα οἱ ἰδέες μας, συμφωνοῦσαν οἱ καρδιές μας. Τὸ φέρισμό μας εἶταν πάντα καλό. Γίνεται τέτοια μονοτονία! Βαρέθηκα τὴν τύχη μου. Θὰ φιλήσω τὸν πρῶτο ποῦ θὰ μὲ βρῖση. Καβγάδες δίψασε ἡ ψυχὴ μου. Εἶναι καιρὸς ποῦ ἔχω σὰ μιὰ λιγούρα στὴν καρδιά. Λαχτάρα μ' ἔπιασε νὰ ξαναδιῶ τὴ μάνα μου, — τὴν Ἑλλάδα! Ὁ νοῦς μου μεγάλη γυρέβει. Θέλω δόξα και γροθιές!

Πόσους εἶδα, πόσους γνώρισα στὸν κόσμο! Ὅσους φωστῆρες ἔχει ἡ καλὴ μου Γαλλία, μικροὺς και μεγάλους, τοὺς ξέρω. Πρόφταξα και τὸν περίφημο τὸ γέρο, τὸ Βιχτώρ Οὐγκώ. Μ' ἔκαμε σωρὸ τεμενάδες και μ' εἶπε: — «Μεγάλος εἶσαι σύ· τί εἶμαι γώ;» Μόνο τοὺς δικούς μας τοὺς μεγάλους, μόνο τοὺς καλοὺς μας δασκάλους δὲ θὰ τρέξω νὰ διῶ; Και τί νὰ τὴν κάμω τότες τὴ ζωή; Κάλλια μιὰ ὥρα νὰ τοὺς πλησιάσω και νὰ πεθάνω, παρὰ νὰ ζῶ χρόνια και νὰ μὴν τοὺς βλέπω! Ξέρεις τί γλύκα, τί νοστιμάδα ποῦ τὴν ἔχει ἓνας ποῦ σὲ πετᾷ πρῶτα στὸ πρόσωπο ὅσα λόγια, ὅσες βρισιές ξέρει και δὲν ξέρει, κ' ἔπειτα πετιέται κι ὁ ἴδιος στὴν ἀγκαλιά σου, λέγοντας: Μπρὲ ἀδερφέ! ἔλα νὰ σὲ φιλήσω!

— «Γυναῖκα μου, νὰ σὲ χαρῶ, νᾶχης ἔτοιμο τὸ σεντούκι. Ἡ ἄν τὸ θέλεις κ' ἔτσι «πλήρωσον τὸ κιβώτιον και κράτει τὰς ἀποσκευὰς ἐτοιμούς». Θὰ σὲ πάω στὴν Ἑλλάδα! Ἄς ἀφήσουμε γιὰ τρεῖς μῆνες — τὸ πολὺ πολὺ

— τὴ γλυκεῖά μας τὴ γωνιά ποῦ καθοῦμαστε κουκουλω-
μένοι ζεστά στὴν ἀγάπη μας μέσα, σὰν τὸ πουλί στὴ
φωλιά του. Ἔλα νὰ διῆς τοῦ ἀντρός σου τὴν πατρίδα.
Ἔλα νὰ καταλάβῃς πῶς μιλοῦσαν ὁ Πλάτωνας κι ὁ
Σωκράτης. Ἔλα νὰκούσουν τὰ βάρβαρα σου τάφτια
τὴν προφορὰ ποῦ ἔβγαζε τοῦ Ὅμηρου τὸ στόμα. Τί
κάμνουν οἱ σοφοὶ τῆς Ἑβρώπης, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ἀρ-
χαιολόγοι, οἱ γλωσσολόγοι, ὅταν κανένα δύσκολο ζήτημα
τοὺς σκοτίζει τὸ κεφάλι, ὅταν πολεμοῦνε νὰ καταλά-
θουν πῶς ζοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι, μὲ τί τρόπο ντύνουνταν,
πῶς ἔβαζαν τὴ φορεσιά τους, πῶς πεινοῦσαν καὶ πῶς
ἔτρωγαν; Τί κάμνουν, ὅταν ἀπαντήσουν ἄξαφνα σὲ
κανένα συγγραφέα, πεζογράφο ἢ ποιητὴ, μιὰ φράση ποῦ
τοὺς ξεφέβγει, μιὰ λέξη ποῦ δὲν ἔννοοῦν; Τί κάμνουν,
ὅταν ἄλλη βοήθεια δὲν ἔχουν πιά, γιὰ νὰ φωτιστῇ ὁ
νοῦς τους, παρὰ κανέναν κώδικα μισοσβισμένο, καὶ
προσπαθοῦν, ὅλοι τους μαζί, νὰ διορθώσουν τὰ σακατε-
μένα χωρία ἐνὸς χειρογράφου; Μήπως κάθονται καὶ
σπουδάζουν, ἀνοίγουν ἢ σφαλνοῦν τὰ βιβλία τῆς ἐπι-
στήμης, σκαλίζουν ἐπιγραφές καὶ σπάνουν τὸ κεφάλι
τους γιὰ νὰ ξεδιαλύσουν τὴν ἀλήθεια, μὲ τὰ λίγα μνη-
μεῖα τῆς ἀρχαιότητος ποῦ σώθηκαν ἴσια μὲ τώρα; Ὅχι
βέβαια! Οἱ σοφοὶ Ἑβρωπαῖοι, ἂν κανένας ἀρχαῖος
ζοῦσε ἀκόμη καὶ σήμερα, θᾶτρεχαν ἀμέσως, θὰ φιλοῦ-
σαν τὰ πόδια του γιὰ νὰ τοὺς πῇ τὴν ἔννοια τῆς λέξης
ποῦ δὲν ξέρουν, τὸ νόημα τοῦ χωρίου ποῦ τοὺς βασα-
νίζει, τὰ μέτρα τοῦ στίχου, τὴν ποιότητα καὶ τὴν πο-
σότητα κάθε συλλαβῆς. Τώρα πᾶν ὅλοι στὴν Ἑλλάδα,
κ' εἶναι σὰ νὰ μιλοῦσαν κανέναν ἀρχαῖο. Ῥωτοῦν ἕνα

δάσκαλο ἢ ἓνα χωρικό, κι ὁ δάσκαλος ἢ ὁ χωρικός ἀμέσως λέει τοῦ σοφοῦ ὅτι θέλει ν'ἀκούσῃ· ὅλες του τίς ἀπορίες μὲ μιὰ λέξη θὰ τοῦ τίς λύσῃ, γιατί ξέρει ὁ καθένας στὴν Ἑβρώπη ποῦ ἅμα πατήσῃ στὸ βασίλειο, θὰ βρῆ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἀπαράλλαχτη καὶ ζωντανή.

Ἄς πᾶμε καὶ μεῖς. Ἄβριο φέβγουμε. Ἀκόμη μιὰ παραγγελιά νὰ σὲ δώσω. Μὴν ξεχάσῃς, ζωὴ μου, σὲ παρακαλῶ, νὰ βάλῃς δυὸ τρεῖς σταφίδες στὸ σεντούκι. Εἶναι τῆς ἀθρωπιᾶς νὰ φέρουμε καὶ μεῖς κανένα χάρισμα στοὺς ὁμογενεῖς. Μπορεῖ νὰ σώθησαν κ' οἱ σταφίδες. Πρόσεχε, φῶς μου, καὶ θυμήσου νὰ πάρῃς καμιὰ Γραμματικὴ τῆς νεοελληνικῆς. Πρέπῃ νὰ ξέrouμε νὰ μιλοῦμε. Κάτω κάτω στὸ σεντούκι, ρίξε, ψυχίτσα μου, τὴν *Grammaire du grec actuel* τοῦ Rangabé.»

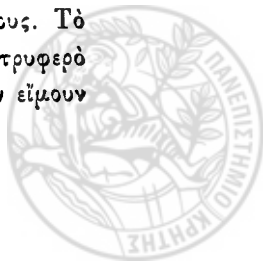

Β'.

Ἡ γιανουῦλα.

Δὲν ἔκαμα τίποτις στὴ ζωὴ μου, χωρὶς νὰ ρωτήξω πρῶτα τὴ γιαιγιά μου. Ἐμένα ἀγαποῦσε μέσα σ' ὄλα τῆς τὰ παιδάκια. Τὴν ἔλεγα γιανουῦλα καὶ τῆς ἄρεζε νὰ τὰκούη. Ὅλα τῆς τὰ χὰδια, ὅταν εἶμουν παιδί, ὄλες μου τίς τρέλλες καὶ τὰ τρυφερά τῆς μαλλῶματα, τὰ θυμούμουν κάθε φορὰ ποῦ τὴ φώναζα γιανουῦλα. Ἐβλεπε ἀμέσως ποῦ γύρεβα νὰ τὴν καλοπιάσω. Ὅταν ἔγινα μεγάλος, συχὰ ἀκόμη ἔτσι τῆς μιλοῦσα. Τί μοναδικὴ γυναῖκα ποῦ εἶταν ἐκείνη! Πόσες ἀνοησίες μ' ἐμπόδισε νὰ κάμω, κι ἄς ἔμοιαζαν κάποτες οἱ ἀνοησίες μου σωστές! Πόσα καλά, πόσα φρόνιμα λόγια εἶχε πάντοτές νὰ μὲ πῆ! Μὲ τί τρόπο ἤξερε νὰ μ' ἀρμηνέψη! Μόνες οἱ γυναῖκες γνωρίζουνε, χωρὶς νὰ τὴν ἔμαθαν ποτές, τὴν τέχνη ποῦ μαλακῶνει τὴν καρδιά καὶ πείθει τὸ νοῦ. Ὁ λόγος τους μπαίνει ἴσια μέσα στὴν ψυχὴ. Ἡ γυναῖκα, ὅτι γεννηθῆ, εἶναι μάννα· μάννα τὴν ἔχει ἢ φύση καμωμένη, καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποῦ ξέρει μωρὰ νὰ μᾶς νανουρίζη, νὰ μᾶς ἠσυχάζη μὲ τὸ φιλί τῆς, ἔτσι καὶ κατόπι, μὲ τὴν ἴδια καλοσύνη, μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη, ξέρει νὰ παρηγορῆ, ξέρει νὰ κάμη μέλι τὴ ζωὴ μας.

Μιὰ γλύκα ξεχωριστὴ εἶχαν τῆς γιανουῦλας μου τὰ λόγια· εἶχαν τὰ λόγια τῆς μιὰ φρόνηση δικὴ τους. Τὸ πρόσωπό τῆς εἶχε ἕνα χαμογέλιο ἐξυπνο καὶ τρυφερὸ ὄλο μαζί· τέτοιο εἶταν καὶ τὸ μίλημά τῆς. Δὲν εἶμουν

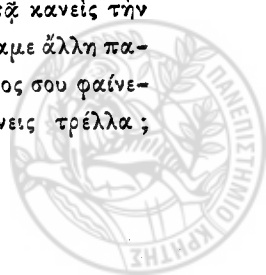

ἐγὼ ποῦ τὴν ἔκαμνα κάπου κάπου νὰ ξεχνᾷ τις πολλὲς πίκρες τῆς ζωῆς της, τίς δυστυχίες ποῦ σὰν τάγκάθια κεντοῦσαν τὴν καρδιά της· μ' ὅλα της τὰ χρόνια εἶταν ἐκείνη ποῦ μ' ἔσπρωχτε, ποῦ μ' ἔδινε θάρρος, ποῦ μ' ἔλεγε πάντα νὰ μὴν ἀπελπίζουμαι. Μαζί της ἡσύχαζα. Ἄμα εἶχα κανέναν καημό, ἀμέσως στὴ γιανουῖλα! Ἔτσι καὶ τώρα. Ὅση βία κι ἂν εἶχα νὰ βγῶ στὸ ταξίδι, νὰ διῶ τὴν πατρίδα, νὰ χαιρετήσω τοὺς δασκάλους, συλλογίστηκα μέσα μου· — «Καλὸ εἶναι νὰ πάω πρῶτα νὰ βρῶ τὴ γιαιγιά μου, τί θὰ μὲ πῆ.»

Ὅταν πῆγα, τὴν ἤβρα καθισμένη στὴν πολτρόνα της· φοροῦσε τὴ μάβρη της σκούφια λίγο στραβά στὸ πλάγι ποῦ τῆς σκέπαζε τὸ ἓνα της τάφτι· εἶταν πάντα μαβροντυμένη κι ὥστόσο τὴν ἔβλεπες πάντα μὲ τὸ καλὸ της τὸ χαμογέλιο, ποῦ ἔλαμπε μέσα στὰ ζωηρά της, τὰ γλυκά της τὰ μάτια.

— «Γιανουῖλα μου χρυσή, τὴν ἐφκή σας! Τῶχω ἀπόφαση ἀπὸ χτές· θὰ σείρω στὴν Ἑλλάδα. Ἀποθύμησα τοὺς ὁμογενεῖς (ἀφτὴ τὴ λέξη, θυμοῦμαι, ἡ γιανουῖλα δὲν τὴν ἀγαποῦσε). Κοιμᾶται μέσα στὸ στῆθος βαθιὰ τῆς πατρίδας ἡ ἀγάπη· ἄξαφνα μιὰ μέρα, καὶ κεῖ ποῦ κανεῖς δὲν τὸ προσμένει, παίρνει φωτιά, κορώνει σὰ σπιθα κρυφὴ καὶ σοῦ καίει γλυκὰ τὴν ψυχή.»

— «Ὁ ἴδιος εἶσαι ποῦ εἴσουν πάντα, ὀρμητικό, πεταχτὸ παιδί, μεγαλόκαρδο κι ἀστόχαστο. Δὲν κάθεται, Γιάννη μου, στὴ γωνιά σου; Καλὸ νάγαπᾷ κανεῖς τὴν πατρίδα του, νὰ τὴ θυμᾶται, ἀκόμη κι ἂν ἔκαμε ἄλλη πατρίδα· ἡ ιδέα σου φρόνιμη μοιάζει κι ὁ πόθος σου φαίνεται καλός. Μὰ δὲν τὸ βλέπεις ποῦ κάμνεις τρέλλα;

Πρῶτα πρῶτα δὲ μὲ λές, ἀπὸ πότε σ' ἔπιασε τόσος πατριωτισμός, ἐσὺ ποῦ δὲ θέλεις νάκούσης τέτοια λέξη ; »

— « Ἀπὸ χτές, γιαγιάκα μου, ἀπὸ χτές ! Ἀλήθεια εἶναι, τῶχω ἀπὸ τὸ κακό· συχαίνουμαι τὰ λόγια καὶ ντρέπouμαι, γιὰ τὸ παραμικρὸ πρᾶμα ποῦ θὰ κάμη κανεῖς, νὰ βγάξῃ τόση λέξη ἀπὸ τὸ στόμα του. Συχαίνουμαι τὸν πατριωτισμό, γιατί κάτι νομίζουν πῶς λὲν ὄσοι γιὰ πατριωτισμὸ σοῦ μιλοῦνε. Συχαίνουμαι τοὺς φαφλατάδες, τοὺς φωνακλάδες τοὺς μισῶ ! Μ' ἀρέσει δουλειά, ὄχι ῥητορικὴ καὶ φωνές. »

— « Τί πᾶς τότες στὴν Ἑλλάδα ; Τί πᾶς νὰ κάμης μὲ τοὺς ὁμογενεῖς ; Ὅλες σας οἱ ιδέες διαφορετικές· ἔλα νὰ τὶς πάρουμε μιὰ μιὰ. Πρῶτα πρῶτα, ποτές σου δὲ θέλησες νὰ πιστέψης ποῦ δὲν ἔχουμε στὶς φλέβες μας μέσα, ἴδιο κι ἀπαράλλαχτο, τῶν ἀρχαίων τὸ αἷμα. Λὲς ποῦ καὶ σὲ μᾶς, σὰ σ' ὄλους τοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου, ἀρχαίους καὶ νέους, αἷματα ξένα πολλὰ μὲ τὸν καιρὸ ἀνακατώθηκαν καὶ στὸ τέλος ἔγιναν ἕνα. »

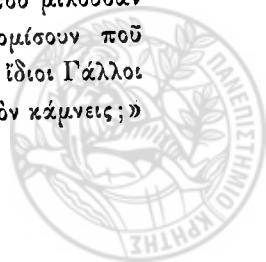
— « Δὲν πρέπει λοιπὸ νὰ λέμε τέτοιο πρᾶμα ; »

— « Ὁχι ! Πρέπει νὰ μὴ μοιάζουμε μὲ κανένα ἄλλο ἔθνος. Νὰ εἶναι τὸ πρᾶμα ὅπως τὸ λές, πάει καλά· ἂν εἶναι, πῶς μπορούμε πάλι νὰ κάμουμε νὰ μὴν εἶναι ; Νὰ ποῦμε ὁμως τὴν ἀλήθεια, δὲ γίνεται. Γιὰ στοχάσου το λιγάκι ! Ἐσὺ τώρα, εἶχες ἕναν παπποῦ Ἰταλό· ὁ ἄλλος σου παπποῦς εἶτανε Χιώτης καὶ μένα ὁ πατέρας μου Ἀρβανίτης. Ταιριάζει, σὲ παρακαλῶ, νὰ φανερώσης ποτές τέτοια γενιά ; Πρέπει νὰ τὴν ἀρνηθῆς. Ἡ Ἑβρώπη, ποῦ σ' ἔχει ἀπόγονο τοῦ Περικλῆ, τί θὰ πῆ, ἅμα τὸ μάθη ; Ἀμέσως ξεπέφτεϊς ! »

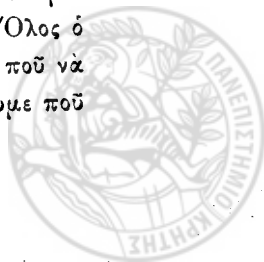
— «Ὅχι μόνο δὲν ξεπέφτω· με φαίνεται μάλιστα ποῦ ἀνεβαίνω. Ὁ Θεὸς νὰ με φυλάξῃ νὰ ντραπῶ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια· πῶτερο ἀπὸ καθεὶς μᾶς τιμᾶ. Πήραμε αἵματα ξένα, τὰ κάμαμε δικὰ μας. Ποιὸς βλέπει σήμερα στὴν Ἑλλάδα ποῦ καὶ Φράγκοι καὶ Σλάβοι τὴν ἔχουν πατημένη καὶ ποῦ μᾶς ἔχυσαν ὁ ἓνας κι ὁ ἄλλος μιὰ σταλιά αἷμα ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ πετσί; Γραικὸς εἶναι, Γραικὸς λέγεται ὁ καθένας κ' ἡ καρδιά του φωνάζει Γραικό. Νίκησε τὸ ἑλληνικὸ τὸ στοιχειό, κ' ἔτσι πλουτίσαμε με δύναμη νέα καὶ νέα ζωή. »

— «Τέτοια φιλοσοφία, παιδάκι μου, δὲν τὴ σηκώνουμε ἀκόμη. Θέλεις νὰ συμφωνοῦν οἱ ἄλλοι με τὴν ιδέα σου; πρέπει πρῶτα νὰ πάρῃς ἐσὺ τὴ δική τους. Ποιοὶ εἶναι ποῦ ἔχουν πέραση στὸν κόσμο; Ὅσοι ξέρουν καὶ κολακεύουν τοὺς ἀθρώπους. Ποιοὺς ἀγαποῦνε στὴν Ἑλλάδα; Ὅσους ὄλο τὰ ἴδια κοπανίζουν. Ἔτσι νὰ τὸ κάμῃς καὶ σύ. Ὅτι σὲ ποῦν, ποτές σου νὰ μὴν πῆς ὄχι. Ἄν ἀκούσης μάλιστα τίποτις γιὰ τὴν προφορά, ἀμέσως σῶπα. Θὰ τὸ καταφέρῃς; Δὲν τὸ πιστέβω. Κανεὶς ὡς τώρα δὲν μπόρεσε νὰ σὲ καταπείσῃ, ποῦ δυὸ καὶ τρεῖς χιλιάδες χρόνια στάθηκε δυνατό νὰ προφέρνουμε πάντοτες με τὸν ἴδιο τρόπο. Κάθε τριάντα χρόνια παντοῦ, λές, ἀλλάζει κάθε προφορά. Πρόσεχε καλά· θὰ πειράξῃς καὶ τοὺς ἄλλους λαούς. Φαντάσου νὰ βγοῦν τώρα στὴ μέση κ' οἱ Ἑβρωπαῖοι! Ἄν ποῦμε τοὺς Γάλλους ποῦ δὲ μιλοῦνε σήμερα ἀπαράλλαχτα σὰν ποῦ μιλοῦσαν ἢ στὰ χίλια ἢ στὰ χίλια διακόσια, θὰ νομίσουν ποῦ τοὺς βρίζουμε. Μήπως κι ἄφτοὶ δὲν εἶναι οἱ ἴδιοι Γάλλοι ποῦ εἶταν καὶ τότες; Τὸν πατριωτισμὸ τί τὸν κάμνεις; »

— « Τὸν ἀφίνω κεῖ ποῦ πρέπει. Ὁ Πλάτωνας βέβαια δὲν πρόφερνε σὰν τὸν Ὅμηρο. Στοχάστηκε ποτὲς κανένας νὰ τοῦ πῆ ποῦ δὲν εἶταν Ἑλληνας καὶ κείνος σὰν τὸν Ὅμηρο; Δὲν εἴμαστε ἀκόμη σὰν τοὺς πεθαμμένους. Δὲ μᾶς πλάκωσε ὁ τάφος, νὰ βουβαθοῦμε. Οἱ πεθαμμένοι μοναχὰ δὲν ἀλλάζουν. Ἐνας ζωηρός, δραστήριος λαὸς σὰν τὸ δικό μας, τοῦλάχιστο κάθε τριάντα χρόνια βγάζει καινούρια προφορὰ κιὰπὸ κεῖ φαίνεται ποῦ εἶναι ὁ ἴδιος λαός. Ἔτσι εἶναι ποῦ μᾶς δείχτει ἴσια ἴσια πόση ἐνέργεια ἔχει μέσα του ἡ ψυχὴ του, πόσο τρέχει μέσα στὸ στόμα του ἡ γλῶσσα του. Ἴσως εἶναι τάφτιά μου χαλασμένα· μὰ τέτοια ἀκούω νὰ μὲ λὴ σιγὰ σιγὰ ὁ πατριωτισμός. Ὁ πατριωτισμός θέλει πρῶτα πρῶτα νὰ ξέρουμε τί γίνεται στὸν κόσμο, τί λὲν καὶ τί κάμνουν οἱ σοφοί. Καιρὸς εἶναι ποῦ κατάλαβε ἡ ἐπιστήμη μὲ τί τρόπο, μὲ τί νοῦ πρέπει κανεὶς νὰ πιάνη τέτοια ζητήματα· ἔμαθε νὰ ξεχωρίζη πράματα ποῦ μαζί δὲν ταιριάζουν· ἄλλο πατριωτισμός κι ἄλλο γλωσσολογία. Μόνοι μας θὰ μείνουμε πίσω, μέσα στᾶλλα τὰ ἔθνη; Ἐνα βλέπω καὶ λυποῦμαι, ποῦ μὲ τίς ιδέες μας, μὲ τὸ μπόσικό μας τὸ πείσμα γενήκαμε περιγέλοιο στὸν κόσμο. Καὶ τὴ λύπη μου τούτη τὴ λέω πατριωτισμό. »

— « Ἐμένα, θὰ μὲ γελάσης μὲ τὰ λόγια σου; Σὲ κατάλαβα καὶ βλέπω ποῦ θέλεις νὰ μὲ φέρης. Τοὺς δασκάλους καὶ τὴ γλῶσσα τους πολεμᾶς νὰ ξεπαστρέψης. Καὶ ποιόνα ἐλπίζεις νᾶχης μαζί σου; Ὅλος ὁ κόσμος λέει τὴ γλῶσσα μας βάρβαρη· ἐσύ λὲς ποῦ νὰ μὴν τὴν ξέρουμε εἶναι ντροπή. Ἐμεῖς φωνάζουμε ποῦ

διόρθωση θέλει· ἐὰν γράφεις ποῦ διόρθωση θέλει τὸ κεφάλι μας. Ἄραγε θὰ βρεθῆ κανένας νὰ σέ πιστέψῃ; Ὁ καθένας νομίζει ποῦ γυρέβεις τὸ κακό μας. Δὲν εἶναι πιὸ φρόνιμο, δὲν εἶναι πιὸ σωστὸ νὰ μιλοῦμε μιὰ γλῶσσα σὰν τὴν ἀρχαία, ποῦ κανένας μας πιά σήμερα δὲν τὴ νοιώθει, παρὰ νὰ καθοῦμαστε νὰ μελετοῦμε τὴ μητρικὴ μας γλῶσσα, ποῦ καὶ τὰ μωρὰ παιδιὰ μπορεῖ σήμερα νὰ τὴν καταλάβουν; Τί νὰ σέ πῶ; Ἄφοῦ μὲ λὲν ποῦ μὲ ξεβγενίζει ἡ καθαρέβουσα, ἄρχισε καὶ μένα νὰ μ' ἀρέσῃ τῶ δασκάλων τὸ σύστημα.»

— «Γιαγιάκα μου, ξέρετε ὅλα νόστιμα νὰ τὰ λέτε. Βλέπω καὶ γὼ ἡ γνώμη σας ποῦ πέφτει. Ἡ μόνη ἐβγένεια εἶναι τῆς ἀλήθειας ἡ ἀγάπη, κ' ἡ ἐβγένεια τούτη δὲν κάθεται στὸ στόμα· βρίσκεται μοναχὰ μέσα στὴν ψυχὴ· δὲν τὴν κάμνουν τὰ λόγια· γεννιέται στὸ νοῦ. Ἄπο τὴν ἀλήθεια δὲν μπορεῖ νὰ βγῆ παρὰ καλὸ. Γίνεται τώρα νὰ βρίζουμε τῆς μάννας μας τὴ γλῶσσα καὶ μάλιστα νὰ τὸ θαρροῦμε σωστὸ; Ἡ γλῶσσα ποῦ μὲ μιλήσετε παιδί εἶναι σὰ θησαυρὸς κρυμμένος στὴν καρδιά μου. Τὴ σέβουμαι ὅσο σὰς σέβουμαι καὶ σὰς. Τὰ καλὰ τὰ αἰστήματα κάμνουν καὶ τὶς ιδέες τὶς καλές. Θὰ ξεχάσω ποτέ ποῦ μὲ παίρνατε στὰ γόνατά σας καὶ ποῦ μὲ λέγατε παιδί μου. Πῶς νὰ τολμήσω λοιπὸ τὸ παιδί μου ποῦ ἄκουγα τότες, τώρα νὰ τὸ κάμω τέκνον μου; »

— «Μὲ τὰ χὰδια δὲν πιάνεις τοὺς δασκάλους. Ἐμένα μπορεῖς νὰ μὲ πιάσης. Κάμε καλύτερα καμιά παραχώρηση. Κοίταξε νὰ τὰ σιάξῃς μὲ τοὺς ὁμογενεῖς. Βάλε νερὸ στὸ κρασί σου.»

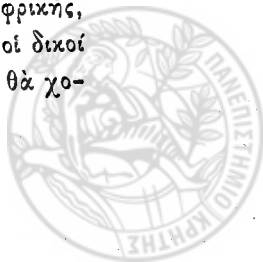
— «Τὸ κρασί, μάννα μου, καλὸ καὶ τὸ νερὸ ποῦ

πίνουμε στην πατρίδα λάμπει σάν τόν ἥλιο κ' εἶναι καθαρό σάν τὸ διαμάντι. Δὲ θέλει κρασί· πίνεται μοναχό του. Ἔτσι καὶ μὲ τὴν ἀλήθεια. Νὰ μὴν τὴν ἀνακατώνομε· καθαρὴ νὰ τὴν πίνουμε, γιὰ νὰ μᾶς δροσίζη τὸ νοῦ.

Τὸ κρασί, λέω μάλιστα νὰ τᾶφήσουμε ὅλους διόλου· τὸ κρασί μοιάζει σὰ νὰ εἶναι τὸ φοβερό ἐκεῖνο τὸ γραικικὸ φιλότιμο, ποῦ μᾶς ζαλίζει τὸ κεφάλι καὶ ποῦ μᾶς θολώνει τὴν ἀλήθεια. Κάμαμε γλῶσσα καινούρια, ἀλλάξαμε προφορά, μὲ τὸ δικό μας μαζί πήραμε κάπου κάπου στὶς φλέβες μας μέσα κι ἄλλο αἷμα. Τὸ πρῶτο μας χρέος εἶναι νὰ τὸ ξέρουμε καὶ νὰ τὸ λέμε. Ἐνας λαὸς ὑψώνεται ἅμα δείξη ποῦ δὲ φοβάται τὴν ἀλήθεια. Ὅταν τὴ φοβάται, θὰ πῆ ποῦ δὲν τιμᾶ, ποῦ δὲ σέβεται τὸν ἑμαυτό του. Στολίζεται μὲ ξένα ρούχα καὶ βάζει ψέφτικες θωριές στὸ πρόσωπό του, σὰ νὰ τοῦ φαίνονταν πῶς δὲν τοῦ φτάνουν τὰ φυσικά του στολίδια. Πρέπει νᾶχουμε συνείδηση καθαρή. Ἄς ἔχουμε καὶ καλῆτερη ἰδέα γιὰ τὴν καινούρια μας τὴν Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὸ νέο μας τὸ λαό. Ἄς μὴν ντραποῦμε νὰ φανοῦμε ὅτι εἴμαστε. Ἔτσι θὰ δείξουμε πιώτερη ἀξιοπρέπεια. Νὰ μὴ ζητοῦμε ξένα φτειασίδια καὶ προτερήματα ποῦ δὲν ἔχουμε. Ὅσο μικρὰ κι ἂν εἶναι τὰ δικά μας, θὰ προκόψουμε τὴν ἡμέρα ποῦ θᾶχουμε τὸ θάρρος νὰ περηφανεφτοῦμε μὲ τὰ δικά μας μοναχά.»

— «Κάλλια, παιδί μου, νᾶπιανες νᾶγραφες κινέζικα, κάλλια νὰ καταγίνουσιν — εἶναι καιρὸς ἀκόμη — μὲ καμιὰ γλῶσσα τῆς Ἀουστραλίας ἢ τῆς Ἀφρικῆς, παρὰ νὰ διαβάξης τὰ γραικικά. Μὴ σὲ μέλη· οἱ δικοὶ μας ποτὲς γνώση δὲ θὰ βάλουν καὶ σὺ ἄδικα θὰ χο-

λοσκάνης. Ὁ μπελᾶς στὸ κεφάλι σου θὰ ξεσπάσῃ. Ἡ θὰ σὲ βρῖσουν ἢ θὰ κάμουν πῶς δὲ σὲ ξέρουν. Τουλά-
χιστο νὰ μὲ τὰ λὲς ἐμένα· μὴν τὰ λὲς ἐκείνους. »

— « Τὸ χρέος του πρέπει νὰ κάμῃ ὁ καθένας, ὅσο ζῆ,
καὶ τὴν πεποίθησιν ποῦ ἔχει μέσα ριζωμένη στὴν καρδιά
του, σὰ σκλάβος νὰ τὴν ἀκούῃ. Ἡ πεποίθησιν μέσα φω-
νάζει κ' ἡ φωνὴ της, ἅμα βροντήσῃ μέσα στὸ στῆθος,
πρέπει μὲ κάθε τρόπο ὄξω νὰ βγῆ! »

— « Πήγαινε τὸ λοιπό, ἀποῦ ἔτσι τὸ θέλεις! Ποιὸς
σὲ πιάνει; Μιὰ χάρη μόνο θὰ σὲ ζητήξω. Πρόσεχε,
παιδί μου, τὴ θρησκεία νὰ μὴν τὴν ἀγγίξῃς. Θρησκεία
σὲ μᾶς πατριωτισμὸ σημαίνει καὶ τὸν πατριωτισμὸ τὸν
ἔχουμε ἀνάγκη γιὰ τὴν ὥρα.

Ἄκουσε κ' ἓνα ἄλλο, νὰ σὲ βρίζουν καὶ νὰ μὴ βρίζῃς·
τράβα ἴσια τὸ δρόμο σου καὶ μὴ σὲ μέλη. Τρόπους καλοὺς
μποροῦμε νᾶχουμε πάντα· ἔχε τους καὶ σύ. Ὅτι κι ἂ
σὲ ποῦν, πάντοτε νὰ λὲς ναί· ὅταν πιάσῃς τὴν πέννα,
τότεσ ἀλλάζει· ὅσο θέλεις, τὸ ὄχι σου νὰ τὸ γράφῃς.
Οἱ καθγάδες δὲ φελοῦν· οἱ ἀθρῶποι πιάνονται μὲ τὰ
καλὰ λόγια. Γιὰ νὰ τὸ θυμηθῆς ἀκόμη καλύτερα, βάστα
στὸ νοῦ σου καὶ τοῦτο μου τὸ λόγο·

Μ' ὄλους ὁμορφα, παιδί μου,
Νὰ φερθῆς μὴ λησμονήσῃς
— Καὶ στὸν Κόντο νὰ μὴν κάμῃς
Γλωσσικὰς Παρατηρήσεις. »

Γ'.

Ταξίδι.

Γιούλιο μῆνα, στὶς τριάντα σωστά, μέρα Παρασκευή, ἡ ὥρα ξήμισυ τὸ βράδυ, — ἀφοῦ ἀποχαιρετήσαμε τὴ γιανουῖλα καὶ κλειδώσαμε τὸ σπίτι, — μὲ τὰ σεντούκια καὶ μὲ τὰ σακκιά σηκωθήκαμε νὰ πᾶμε στὸ σταθμό, γιὰ νὰ πάρουμε τὸ σιδηρόδρομο. Εἶχαμε καλὸ ἀμάξι, μὰ ἔβρεχε φοβερά.

Ἄμα φτάξαμε, δώσαμε τὰ μπαούλα στὰ φορτώματα, μᾶς ἔδωσαν τὴν ἀπόδειξη καὶ τὴν ἔβαλα στὴν τζέπη μου, γιὰ νὰ μὴν τὴ χάσω. Τότες εἶναι ποῦ μπήκαμε στὸ ξενοδοχεῖο τοῦ σταθμοῦ. Πήραμε ἓνα ζουμί, φάγαμε δύο μπιριζόλες, μισὸ πουλί, τρεῖς ρόγες σταφύλι, μᾶς ἔφεραν καφέ, πλερώσαμε ὀχτῶ φράγκα καὶ τριάντα πέντε λεφτά. Εἶταν καὶ πέντε σολδιὰ παραπάνω γιὰ τὸ γκαρσόνι.

Ἀνεβήκαμε στὸ βαγόνι στὶς ἑπτὰ καὶ δέκα. Στὶς ἑπτὰ καὶ τέταρτο σωστά κούνησε τὸ τραῖνο. Κάμαμε ταξίδι μοναδικό· δὲν ἔσπασε ρόδα, δὲ χάλασε ἀμάξι, ἄλλο τραῖνο δὲν ἀπαντήσαμε νὰ μᾶς πλακώση — καὶ δὲ μᾶς σκότωσε κανεὶς. Τὸ σάββατο πρωί, στὶς δέκα καὶ δωδεκάμισυ, φτάξαμε στὴ Μαρσίλια.

Κάμαμε στοῦ θειοῦ μου πρόγεμα λαμπρό· εἶχαμε πολὺ καλὴ ὄρεξη κι ὄχι λίγη δίψα. Κάτσαμε, φάγαμε, γελάσαμε κ' ἔτσι ἦρθε πιά κι ὥρα νὰ μπαρκαριστοῦμε.

Στις τρεις, ανέβηκα στο βαπόρι με τὴ γυναῖκα μου. Φύγαμε στὶς πέντε. Στὸ ταξίδι, κάμαμε κάμποσες γνωριμιές ἢ συντροφιά καλή, οἱ κυρίες νόστιμες κι ὠσπου νὰ φτάξουμε στὴν Πόλη, περνοῦσε μὲ τὶς κουβέντες ὁ καιρός.

Νὰ μὴν ξεχάσω νὰ τὸ πῶ κι ἀφτό! στὸ σιδηρόδρομο, στὴ Μαρσείλια, τοῦ θειοῦ μου, στὸ βαπόρι, μῆτε ψύλλους εἶδαμε μῆτε μισὸ κουνούπι. « **Σιέντ** » εἶταν τὸ νομα τοῦ βαποριοῦ.

Δ'.

Π α ρ ί σ ι .

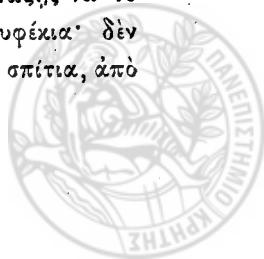
Παρίσι μου, νὰ σὲ ξεχάσω δὲν μπορῶ ! Οἱ κουβέντες, τὰ γέλοια καὶ τὰ παιχνίδια δὲ μὲ διασκεδάζουν. Πάντα σὲ σένα πάει ὁ νοῦς μου. Κι ὡς τόσο μποροῦσα ἄλλα νὰ συλλογιστῶ, μποροῦσε νὰ χαρῆ ἡ καρδιά μου. Προβαίνει τὸ βαπόρι καὶ μὲ δείχτει νέα θάλασσα, νέο κόσμον· σὰ νὰ περηφανέβεται ποῦ βλέπει τόσα κύματα καὶ δὲν τὰ φοβᾶται· ἤσυχο προχωρεῖ καὶ ξεσκεπάζει στὰ μάτια μου μπροστά, ὅταν εἶναι μέρα, τὴν αἰώνια γλυκύτητα τούρανου μας, ὅταν εἶναι νύχτα, τὶς ἄπειρες λαμπάδες ποῦ τρέμουν ἐκεῖ ἀπάνω μέσα στὸ σκοτεινὸ τους τὸ φῶς.

Τὸ κορμί μου μοναχὰ σέρνει μαζί του τὸ βαπόρι, τὴν ψυχὴ μου πίσω τὴν ἀφίνει. Τοῦ κάκου συλλογιῶμαι ποῦ σὲ λίγες μέρες θὰ πατήσω τὸ ξακουστὸ τῆς πατρίδας τὸ χῶμα, ποῦ ἡ ὥρα κοντέβει τὰ μάτια μου νὰ χαροῦν τὴν πανώρια θεὰ τῆς Ἑλλάδας, ποῦ θὰ πλησιάσω τόσα θάματα τῆς φύσης, τόσα ἱερὰ τῆς ἱστορίας μεγαλεῖα ! Τοῦ κάκου λέω μέσα μου ποῦ γρήγορα θὰ διῶ τὴν Ἁγιά Σοφία, μοναδικὸ κατόρθωμα τῆς τέχνης, τὸν Παρθενῶνα, παντοτινὴ φαιδρότητα τοῦ κόσμου !

Ὅχι ! Παρίσι μου ἀγαπημένο ! Πάντοτες ἐσένα ποθεῖ, ἐσένα σὲ κλαίει πάντοτες ἡ καρδιά μου. Ἡ πατρίδα μου εἶσαι σύ. Ἐσὺ μὲ γέννησες νοῦ καὶ ψυχῆ. Ποῦ εἶναι πόλη νὰ σ' ἀξίξῃ ; Ποιὸς σὲ γνώρισε ποτέ;

καὶ δὲ σ' ἀγάπησε γιὰ πάντα ; Μὲ τὴ βαρειά σου τὴν ἀτμοσφαῖρα, μὲ τὸ συννεφιασμένο σου τὸν οὐρανό, μὲ τὸν ψυχρό σου τὸν ἀγέρα, τὸ γκάζι σου ποῦ βρωμᾷ καὶ τὸ κακό σου τὸ κλίμα, μάγεψες τὸν κόσμο. Τί νόστιμη ποῦ εἶναι ἡ λάσπη σου, τί γλύκα ποῦ τὴν ἔχει ἡ βροχή σου ! Ἡ λάσπη σου μιλεῖ καὶ λέει τοῦ διαβάτη· — « Ἐσὺ ποῦ λερώνεις τὰ παππούτσια σου κι ἀφανίζεις τὸ πανταλόνι σου, μὴ σέ μέλη ! Ἴδées γεμίζεις τὸ μυαλό σου. Ἄγιο χῶμα πατεῖς. Φρονήματα γενναῖα, σοβαροὺς λογισμοὺς, ἀγάπη τῆς λεφτεριάς, τῆς πρόοδος καὶ τῆς πατριδας, φτάνει νάνοιξης τὸ στόμα σου κι ὅλα μαζί τάναπνέεις. Γιὰ διές τις, τίς ιδέες πῶς πετοῦν τριγύρω σου στὸν ἀγέρα, ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ κι ἀπὸ κάθε μεριά. Ἡ ἀτμοσφαῖρα ποῦ καταπίνεις εἶναι ιδέες φορτωμένη· ἀπὸ παντοῦ σὲ τριγεροῦν τὸ κεφάλι, ποιά νὰ πρωτομπῆ. »

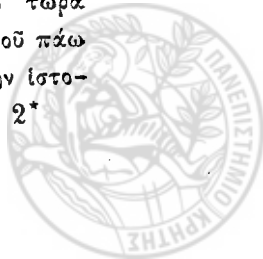
Κι ὅλο τρέχει στοὺς δρόμους, κάμνει, κοπιᾷζει, δουλέβει ὁ λαός σου. Ἐυπνός, ἐργατικὸς λαός, ὀρμητικὰ παιδιὰ καὶ γενναῖα, πρόθυμα γιὰ τὸ καλό, φοβερά στὸ θυμό τους. Δὲν πρέπει νὰ τὰ πειράξης· ξέρεις νὰ τὰ πιάσης, σὰν πρόβατα σ' ἀκουλουθοῦν· ὀρμοῦνε σὰν τὸ θεριό, ἅμα τ' ἀγγίξης. Δὲ θέλουνε σκλαβιά· τοὺς βασιλιάδες δὲν τοὺς φοβοῦνται, κι ὅταν τοὺς βαρεθοῦν, ἀπλώνουν τὸ χέρι καὶ σὰν παιχνίδια τοὺς σπάνουν. Οἱ πέτρες στοὺς δρόμους σηκώνουνται μοναχές τους· ἡ μιὰ ἀπάνω στὴν ἄλλη ἀνεβαίνει· τ' ἀμάξια ποῦ περνοῦν ἐφτὺς γίνονται πύργοι· τὰ κάγκελλα τὰ κάμνουν κοντάρια, καὶ τὸ φύσημά τους μπαρούτι. Πρὶν προφτάξης νὰ τὸ διῆς, βρέθηκαν μπάλλες, πιστόλια καὶ τουφέκια· δὲν ξέρεις ἀπὸ ποῦ βγῆκαν. Ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ σπίτια, ἀπὸ

κάτω ἀπὸ τὰ κελλάρια, μαζώνονται, πηδοῦν, ξεφυ-
τρώνουν καρέγλες, ξύλα, γυαλιά, σίδερα καὶ μολύβι.
Ὅλα μαζί στὴ μέση τοῦ δρόμου σωρέβουνται, μεγα-
λώνουν, ἄξαφνα γίνονται βουνὸ κι ἀπτό τὸ βουνὸ —
ἄχ! Πόλη μου καημένη, ποῦ νὰ τὰ ξέρης ἐσὺ ἀφτά ;
— λέει τοὺς τυράννους — « Ἴσια μὲ δῶ, ἀρχοντικό
μου, κι ὄχι παρέκει! »

Μὲ τὰ βουνά σου τὰ ξαφνικά, Παρίσι μου πο-
θητό, ἔσωσες τὴν Ἐβρώπη κι ἀκόμη θὰ τὴ σώσης.
Ὅλα σὲ σένα τὰ χρωστοῦμε. Ἐσὺ θυσιάστηκες γιὰ
τὸν κόσμο. Ἀπὸ σένα πρωτομάθαμε λεφτεριά τί θὰ πῆ.
Δὲ σ' ἔμελε μόνο γιὰ σένα τὴν ἀθροπότητα ἀλάκαιρη
συλλογιούσουν. Τοὺς δικούς σου τοὺς τυράννους δὲ
σ' ἔφταξε ὄξω νὰ τοὺς πετάξης· εἶχες στὸ νοῦ σου τὴν
οἰκουμένη· τὴ γις θέλησες νὰ γλυτώσης. « Ὅλοι οἱ ἀθρῶ-
ποι εἶναι ἀδέρφια κ' ἔχουν ἓνα νόμο ». Ἔτσι μνηοῦσες
τῆς Ἐβρώπης, ὅταν καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, βασιλεια
καὶ δημοκρατίες, ἔτρεμαν μπροστά σου κ' ἔσκυφταν τὸ
κεφάλι. « Λεφτεριά, ισότη, ἀδερφοσύνη », τέτοια λόγια
μᾶς ἔλεγες τότες κι ἀκούστηκε μακριὰ μακριὰ ἡ φωνή
σου. Θέλει δὲ θέλει, ἀργὰ ἢ νωρίς, ἀπὸ τὸ δρόμο ποῦ
μᾶς ἄνοιξες, πρέπει σήμερα ὁ κόσμος νὰ περάση. Οἱ
βαρβάρου πολλὴ ὥρα δὲ θὰ βαστάξουν. Ὅποιος δὲν
ξέρει λεφτεριά, ισότη κι ἀδερφοσύνη, — ὅποιος γυναῖ-
κες δὲν ψηφᾷ καὶ λέει τοὺς ἄντρες σκυλιά — ἄς ξολο-
τρεφτῆ ἡ βασιλεία του κι ἄς ἀφανιστῆ τὸνομά του!

Γίνεται λοιπό, Παρίσι μου, νὰ σὲ ξεχάσω τώρα
ποῦ τρέχω στὴ χώρα τῆς σκλαβιάς, τώρα ποῦ πάω
στὴν Πόλη ; Τί μὲ μέλει ἡ Ἁγιά Σοφιά ; Τὴν ἱστο-

ρία σου μελετῶ, τὴ φήμη σου τὴ ζουλέβω· με πόνο ψυχῆς, με καρδιοχτύπι καὶ με δάκρια σὲ θυμοῦμαι. Ἄντρα μ' ἔκαμες ἐσύ· μ' ἔμαθες νὰ δοξάζω τὴ λεπτερίά, νὰ σέβουμαι, νάγαπῶ τὰ μεγάλα τὰ κεφάλια ποῦ γέννησες καὶ ποῦ πάντα γεννᾷς, — νὰ τὰ σέβουμαι γιατί κυνηγοῦν τὸ καλὸ καὶ ξέρουνε νὰ μᾶς δείξουν ποῦ θὰ τὸ βροῦμε καὶ μεῖς, — νὰ τάγαπῶ, γιατί μαζί τους γεμίζει θάρρος ἡ καρδιά καὶ σὰ νὰ σοῦ φωνάζουν· — «Πρόσεχε, παιδί μου, καὶ σὺ κάτι νὰ φανῆς, τὴν πατρίδα σου νὰ δουλέψης.» Ἐσὺ μ' ἔθρεψες τὸ νοῦ· ἔφαγα τὸ ψωμί σου, βύζαξα τὸ γάλα σου, καὶ τὸ χῶμα σου ἔγινε χῶμα μου.

Γιὰ τοῦτο καὶ τώρα στὸ ταξίδι, τὴ νύχτα ποῦ βγαίνουν τᾶστρα στὸ σεργιάνι, τραβιοῦμαι μοναχός μου στὸ κατάστρωμα, ἀκκουμπῶ στὸ κατάρτι καὶ σὲ συλλογιοῦμαι. Ὅλα με μιᾶς τὰ θυμοῦμαι, ὅλα τὰ ξαναβλέπω, ὅσο ἡ φύση κοιμᾶται κι ὁ οὐρανὸς ξαπλώνει ἀπάνω στὴ θάλασσα τὸ μυστικὸ του σκοτάδι. Ἐνα δὲν μπορῶ νὰ ξεχάσω, ἓνα με δέρνει τὸ νοῦ, σὰν τὸ κῦμα ποῦ δέρνει τὸ βαπόρι. Ποτές σὰ σὲ κείνη τὴν ὥρα δὲν ταραχτήκα στὴ ζωὴ μου. Νύχτα εἶταν καὶ τότες, νύχτα τρομαχτικὴ γιὰ μένα. Εἶχε πεθάνει ὁ μεγάλος ὁ γέρος, ὁ Βιχτῶρ Οὐγκώ, ὁ γενναῖος ὁ φίλος τῆς Ἑλλάδας. Ὅσο ζοῦσε, πῆγαινα σπίτι του συχνὰ καὶ τὸν ἔβλεπα. Ἐνα βράδυ, με τὴ βαρειά του φωνὴ — σὰ νὰ μιλοῦσε μνῆμα — μ' εἶπε δυὸ του στίχους γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Σὲ λίγες μέρες πέθανε. Καὶ πολὺ πιώτερο ἀκόμη ἀπ' ὅλα τὰ λόγια ποῦ μ' ἔλεγε, με τάραξε ὁ θάνατός του.

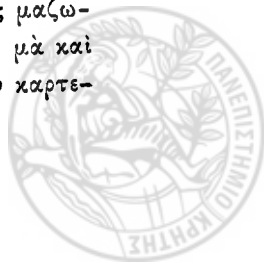

Ε΄.

Δόξα και μοναξιά.

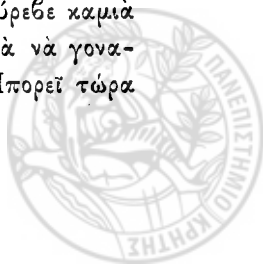
Προτού νὰ τὸν πάρῃ γιὰ πάντα ἡ μάβρη γις καὶ τὸ χῶμα νὰ σκεπάσῃ τὸ πρόσωπό του, θέλησε τὸ Παρίσι νὰ προσκυνήσῃ τὸν ποιητὴ του, νὰ γονατίσῃ στὸ μνήμα του μπροστά. Ἐβρει τὸ Παρίσι νὰ τιμᾷ τὰ μεγάλα του τὰ παιδιὰ. Τὸν ἔβαλε νὰ κοιμηθῇ μιὰ μέρα καὶ μιὰ νύχτα στὸ κέντρο τῆς Πόλης, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη τὴν τροπαιοφόρη καμάρα ποῦ εἶχε χτίσει ὁ μέγας ὁ Ναπολέοντας μὲ δόξα καὶ μὲ πέτρα. Κοντὰ στὸ μέρος ποῦ εἶχε χαράξει ὁ ἀφτοκράτορας τὶς χίλιες νίκες τοῦ στρατοῦ του, ἔβαλαν τοὺς τίτλους τοῦ ἄλλου τοῦ νικητῆ, ἔγραψαν τῶν ἔργων του τὰ ὀνόματα Ἐτυχε κι ὄλας, τὸ μάβρο σκέπασμα ποῦ εἶχαν κρεμάσει στὴν ἀψίδα κείνη τὴν ἡμέρα καὶ ποῦ ἔπεφτε ἀπὸ πάνω ἴσια μὲ τὴ μέση, πέφτοντας νάγγιζῃ, μὲ τὴν ἄκρη του, τὸν πέτρινο στέφανο ποῦ φορεῖ ὁ ἀφτοκράτορας κάτω στὸ σκάλισμα τῆς πόρτας. Φαίνονταν καὶ κείνος νὰ λυπᾶται. Ἔτσι μιὰ νύχτα ἀλάκαιρη κοιμήθηκε ἀδερφικὰ ἢ μιὰ δόξα κοντὰ στὴν ἄλλη.

Τὸ Μάη, στὶς τριάντα μιὰ, ἡ ὥρα ὀχτῶ τὸ πρωί, μέρα Κεριακὴ, εἶτανε νὰ φέρουν τὸ λείψανο γιὰ νὰ τάκκουμπήσουν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴ μεγάλη τὴν Καμάρα. Τριγύρω στέκονταν πολὺς λαός, κόσμος πολὺς μαζωμένος νὰ τὸν προσμένῃ. Μὲ σέβας, μὲ λύπη, μὰ καὶ μὲ κάποια περηφάνεια γιὰ τέτοιο ποιητὴ, τὸν καρτε-

ρούσε τὸ πλῆθος, κι ἅμα τὸν εἶδαν ξεσκεπάστηκαν ὅλα τὰ κεφάλια. Πρὶ νᾶρθη ἴσια μὲ κεῖ κάτω, πρῶτῃ πρῶτῇ εἶχα πάει στὸ σπίτι του κι ἀπὸ τὸ σπίτι του μὲ λίγους φίλους, μαζί μὲ τὴν οἰκογένεια καὶ τὰ ἐγγόνια του, ἀκολουθοῦσαμε τὸ λείψανο μοναχοῖ μας. Δὲ συλλογιόμαστε τὸ λαὸ ποῦ μᾶς περίμενε· μόνο γέμιζαν τὰ μάτια μας δάκρια, γιατί ξέραμε ποῦ δὲ θὰ ξαναδιοῦμε τὸ καλὸ του, τὸ σοβαρὸ του πρόσωπο, ποῦ ποτές δὲ θὰ ξανακούσουμε πιά τὴ φωνή του. Ναί! εἶχε δίκιο ἡ μεγάλη πατρίδα νὰ προσκυνᾷ τὸ μεγάλο της τὸν πατριώτη· εἶχε δίκιο ὁ λαὸς νὰ δοξάζῃ τὸνομά του· βλέπαμε φανερὰ τῆς ποίησης τὴ νίκη, τὴν ἀποθέωση τοῦ ποιητῆ. Μὰ τί μᾶς φελοῦσε ποῦ τὸ βλέπαμε; Κλαίγαμε τὸν ἄντρα, ὄχι μόνο τὸν ποιητῆ. Ὅτι κι ἂν τὸν ἔκαμε τώρα τὸ Παρίσι, ὅσο κι ἂν τιμοῦσε τὴ μνήμη του, τί μ' ἀφτά; Ἐμεῖς ποῦ τὸν εἶχαμε γνωρίσει, βαριαναστέναζε μέσα ἡ καρδιά μας. Πάει, πάει καὶ μᾶς ἄφησε γιὰ πάντα. Καλὲς οἱ πολυτέλειες καὶ τὰ μεγαλεῖα, μὰ τί κατάλαβες τώρα ποῦ κείτεται πεθαμμένος, τί θὰ κάμουμε τώρα ποῦ πιά τὰ μάτια μας δὲ θὰ τὸν ξαναδιοῦν;

Τί κρύο, τί ψυχρὸ, τί ἔρημο πρᾶμα ποῦ εἶναι ἡ δόξα! Ὅσο κείτουνταν ἔτσι στὸ κιβούρι, σὲ τόσο κόσμος μπροστά, μὲ φαίνονταν πῶς εἶταν ὀλομόναχος καὶ ξενιτεμένος. Ἐφυγαν οἱ φίλοι· γύρισαν οἱ δικοὶ του καταλυπημένοι στὸ σπίτι. Μιὰ στιγμὴ στάθηκε στὸν τάφο κοντὰ τὸ δύστυχό του τὸ ἐγγόνι· γύρθε καμιὰ κόχη, καμιὰ γωνιά γιὰ νὰ μπορέσῃ κρυφὰ νὰ γονατίσῃ, ἴσως κάτι νὰ τοῦ πῆ. Τοῦ κάκου! Μπορεῖ τώρα

νάκκουμπήση, πουθενά τόρφανό, τώρα ποῦ τὰ χίλια μάτια τοῦ λαοῦ τοὺς κοιτάζουν καὶ τοὺς δύο, τώρα ποῦ τοῦ πῆρε τὸ Παρίσι τὸν παπποῦ του; ποῦ θὰ πύση, νὰ τὸν προσκυνήση; σὲ ποῖο μέρος θὰ τραβηχτῆ νὰ χύση ὅσα δάκρια ἔχει μέσα του ἢ καρδιά του; πῶς θάναστενάξη, δίχως νὰ τὸν ἀκούση κανεὶς; πῶς θὰ πάη νὰ πῆ σιγὰ σιγὰ στάφτι τοῦ περίφημου γέρου· «Παπποῦ μου, παπποῦ μου, ἔτσι μ' ἀφίνεις καὶ φέβγεις καὶ δὲ μὲ λυπᾶσαι!» Ἄχ! τὸ πλῆθος ποῦ στέκεται τριγύρω στὸν τάφο, τί μοναξιά ποῦ τὴν ἔχει, μιὰ τέτοια ὥρα, γιὰ τοὺς πεθαμμένους!

Κι ὡς τόσο τὸ καλὸ τὸ γεροντάκι ἀγαποῦσε, λάτρευε τὰ παιδιὰ του. Ἄλλη φροντίδα στὴν ἀρρώστια του δὲν εἶχε, παρὰ νὰ μὴ νοιώσουν τὰ ἐγγόνια του τὰ βάσανα ποῦ τραβοῦσε. Πάλεψε μὲ τὸ Χάρο μέρες καὶ νύχτες. Ψυχομαχοῦσε κ' ἔκρυπτε τοὺς πόνους του. Τὸ κακὸ ποῦ τὸν εἶχε πλακώσει τοῦ ῥάγιζε τὴν καρδιά· πιά-νουνταν ἡ ἀναπνοή του κι ἀρχινοῦσε νὰ τρέμη σὰν τὸ φύλλο, ὅταν ὁ ἄνεμος δέρνει καὶ ταράζει τὸ δέντρο καὶ πάει νὰ τὸ ῥίξη κατὰ γῆς. Πρόσεχε ὅμως νὰ μὴν τὸ καταλάβῃ κανένας. Ὅσο εἶταν τὰ παιδιὰ του μπροστά, στὸ πλάγι του κοντά, χαμογελοῦσε γλυκὰ καὶ τὰ σπλάχνα του τὰ θέριζε ὁ θάνατος. Τῆ νύχτα, ποῦ δὲν εἶταν ἐκεῖνα μπροστά, σηκώνουνταν ὄρθιος, τίναζε χέρια καὶ ποδάρια, χτυποῦσε τὸ κεφάλι του στοὺς τοί-χους, ἔτριζε τὰ δόντια του, καὶ δίχως φόβο νὰ διοῦν τίποτις τὰ παιδιὰ, ἤσυχα καὶ στὰ γεμάτα ἄφινε τὸν πόνο νὰ τοῦ τρώῃ κορμὶ καὶ ψυχή.

Καὶ τώρα κείτεται μόνος. Εἶταν πεπρωμένο, γραμ-

μένο στὸν οὐρανό. Ὅποιος θυσιάζεται γιὰ τὴν πατρίδα
καὶ δουλέβει γιὰ τὸ ἔθνος, ὅποιος φανῆ μεγάλος, ὅποιος
ὑψωθῆ, μὴτε πατέρα, μὴτε μάννα, μὴτε παιδιά, μὴτε
φίλους πρέπει ν'ἀχῆ. Ἄλάκαιρο τὸν παίρνει ἡ πατρίδα.
Τὸν ἔχει μοναχὴ της, μὲ σιδερένιο χέρι τὸν ἀρπάζει
καὶ τὸν κάμνει δικότης — ἴσια μὲ τὸν τάφο καὶ παρέ-
κει..... Τί κρύο, τί ψυχρό, τί ἔρημο πρᾶμα ποῦ εἶναι
ἡ δόξα!

ΣΤ΄.

Ὁ Ποιητής.

Ἐφυγα καὶ γὰρ τότες ἀπὸ κειπέρα. Γύρεβα μοναζιά νάναςάνη ἢ καρδιά μου. Κι ὡστόσο πάντα κάτι μὲ τραβοῦσε, κάτι μ' ἔσπρωχτε νὰ γυρίσω πίσω, νὰ ξαναδιῶ τὴν Καμάρα καὶ τὸν τάφο. Ὅλο στέκουνταν τὸ πλῆθος μαζωμένο. Πήγαινα μέσα στὸν ὄχλο ποῦ μὲ σκουντοῦσε, ποῦ μὲ ζουλοῦσε, ποῦ μὲ πατοῦσε γιὰ νὰ περάση. Δὲν μπορούσα νὰ φύγω. Μιὰ δύναμη μὲ βαστοῦσε, μ' εἶχε καρφωμένο σὲ κείνο τὸ μέρος — σὰ νὰ πρόσμενα κάτι νὰ διῶ, κάτι νὰ καταλάβω ποῦ δὲν ἤξερα ἀκόμη. Ὅλη τὴν ἡμέρα ζαλισμένος, γεμάτο φροντίδες τὸ κεφάλι, σέρνουμουν, κυλιούμουν ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ, κουρασμένος, μισοσακατεμένος.

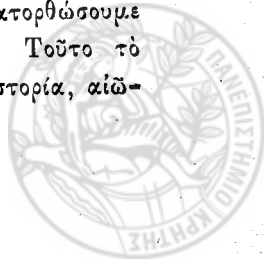
Τέλος πλάκωσε κ' ἡ νύχτα. Δὲν τὸ κουνούσα. Ἐλαμπαν ἀναμμένα ὅλα τὰ φῶτα. Τριγύρω στὸν τάφο, ἔκκιγαν τέσσερεις λαμπάδες μαθροτυλιμένες. Ἐλεγε τὸ Παρίσι νὰ ξενουχτίση, νὰ μείνη μπροστὰ στὸ μνημα τοῦ ποιητῆ, ὥσπου νὰ σηκώσουν τὸ λείψανο τὸ πρωτὶ. Χῶθηκα παράμερα σ' ἓνα σοκάκι σκοτεινό, μὲ τρόπο νὰποφύγω τὸν τόσο κόσμο κι ὁμως πάντα νὰ βλέπω τὴν Καμάρα μὲ τὸ μνημα.

Δὲν ξέρω τί μὲ κατέβηκε τότες· ἀπὸ τὴν κούραση εἶταν, ἀπὸ τὴ λύπη τὴν πολλή, δὲν μπορούσα νὰ σταθῶ στὰ ποδάρια μου. Εἶτανε σὰ μουδιασμένη μέσα μου ἢ

ψυχή μου. Ἀναγκάστηκα νὰ κάτσω ἀπάνω σὲ μιὰ πέτρα, νὰ πάρω τὴν ἀναπνοή μου. Ἄμα βρέθηκα μοναχός μου, μὲ φάνηκε σὰ νὰ μὴν ἔβλεπα πιά τίποτις ἀπ' ὅσα εἶχα διεῖ ὅλη τὴν ἡμέρα. Ἐέχασα τὸν ποιητὴ, ἔέχασα τὸ λείψανο, ἔέχασα τὸ Παρίσι. Ὅρμητικὰ πῆγε ὁ νοῦς μου στὴν πατρίδα — καὶ ποτές στὴ ζωὴ μου, ποτές μέσα μου δὲν ἔγινε τόση ταραχὴ, δὲν ξέσπασε τόση φουρτοῦνα. Κάποτες στέκουμουν ὦρες βυθισμένος, ἀφανισμένος, μὲ μιὰ ταπείνωση ποῦ μῆτε γίνονταν πιὸ μεγάλη, κ' ἔκαιγε ἡ πίκρα τὴν καρδιά μου. Κάποτες πάλε, ξανάπαιρνα θάρρος, στέκουμουν ὀρθίος καὶ κοίταζα ψηλὰ ψηλὰ στὸν οὐρανό. Τόση πλήξη, τόση στεναχώρια, τόση θλίψη δὲν ἔτυχε νάχω ποτές — καὶ ποτές δὲν ἔβαλα στὸ νοῦ μου τόσες ἐλπίδες, ποτές στὸ στήθος μου τόσες χαρές. Σὰν τάνήσυχο πουλι ποῦ τρέμει καὶ πηδᾷ μέσα στὰ κλαδιά, λαχταροῦσε ἡ καρδιά μου καὶ πετοῦσε ἀπὸ χαρὰ σὲ λύπη κι ἀπὸ λύπη σὲ χαρὰ.

Θέμου, Θέμου παντοδύναμε, τί νυχτιὰ εἶταν ἐκεῖνη! Τί εἶτανε, Θέμου, τὸ τόσο σκοτάδι! Τρόμαξα καὶ φώναξα μοναχός μου — « Μήπως σήμερα τὴν πατρίδα μου θάφτουν; Τώρα μόλις γεννήθηκε, τώρα θάποθάνη; Θέμου παντοδύναμε, μὴν τὸ θελήσης! Ἄχ! πόσα χρόνια πρέπει νὰ ζήση ἓνας λαός, γιὰ νὰ γίνη ἔθνος! Ἄφτὰ τὰ φῶτα τὰ μισοσκεπασμένα, ποῦ μόλις φαίνονται κεῖ κάτω, τί σημαίνουν καὶ γιατί καὶν; Ἴσως εἶναι γιὰ νὰ μᾶς δείξουν τὴ μικρὴ μας τὴ δόξα, μπροστὰ σὲ τέτοια μεγαλεῖα! Θὰ τὸ κατορθώσουμε ποτές νάχουμε καὶ μεῖς τέτοιους ἄντρες; Τοῦτο τὸ μνημα παριστάνει ἔργα περίφημα, παλιὰ ἱστορία, αἰῶ-

νες κόπο, δουλειά, πόνους, λεφτεριά και δόξα. Πόσα πρέπει να τραβήξω ένας λαός για να φτάξω στο σημείο που έφταξε τούτος ο λαός! Δεν έχει πιά σήμερα ανάγκη τους προγόνους του — τους Λατίνους και τη Ρώμη. Ζη δική του ζωή. Πρόγονο μπορεί και κείνονα μιὰ μέρα άλλοι να τον καφκηθούν.

Που να τὸ διοῦμε και μεις τέτοιο πράμα; Σὰν τὸ παιδὶ ποῦ τὴ μάνα του δὲν μπορεῖ νὰ φήσῃ, γιατί νοιώθει πῶς εἶναι ἀδύνατο ἀκόμη, ἔτσι και μεις μόλις ἔχουμε πόδι νὰ πατήσουμε κατὰ γῆς· ἄντρες δὲ γίναμε ἀκόμη. Ἐχουμε ἀνάγκη, οἱ προγόνου νὰ μᾶς βαστοῦν ἀπὸ τὸ χέρι και νὰ μᾶς πηγαίνουν. Ὅλο προγόνους φωνάζουμε. Ἐπαινό μας θαρροῦμε ἴσια ἴσια κείνο ποῦ δείχτει τὴ λίγη μας δύναμη. Ἐθνος ἀφτεζούσιο δὲ γίναμε, κ' ἴσως δὲ θὰ γίνουμε ποτές. Ἡ δόξα μας ἡ παλιὰ θὰ καταντήσῃ ὁ χαμός μας. Δὲ μᾶς ἀφίνει νὰ μεγαλώσουμε, νὰ περπατοῦμε μὲ τὰ δικὰ μας τὰ ποδάρια, νὰ συλλογιόμαστε μὲ τὸ κεφάλι μας, νὰ βλέπουμε μὲ τὰ μάτια μας, νὰ μιλοῦμε δική μας γλῶσσα. Ὅλο προσπαθοῦμε νὰ κάμουμε σὰν και κείνους. Σ' ἕνα μόνο δὲν τοὺς μιμηθήκαμε· προγόνους ἐκεῖνοι δὲν εἶχαν! Ἐμεῖς, δὲ θὰ τᾶξιωθοῦμε ποτές και μᾶς μιὰ μέρα προγόνους ἄλλοι νὰ μᾶς λέν.

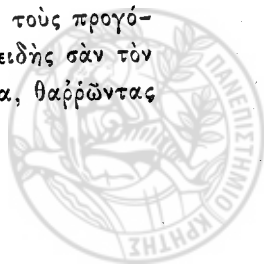
Ὅσο μέσα μου ἔλεγα τέτοια μοναχός μου, τραβιούμουν, τραβιούμουν ὅλο πίσω, γιατί ντρέπομουν τὸν ποιητὴ κ' ἔβλεπα πόσο μικροί, πόσο ἀσήμαντοι μπροστὰ σὲ τέτοιους ἀθρώπους εἴμαστε ἀκόμη. Ὅσοι στὴν Ἑβρώπη εἶναι μόλις μαθητᾶδες, ἐμεῖς μπορεῖ νὰ τοὺς πάρουμε για δασκάλους, και τώρα πέρασε ὁ καιρὸς ποῦ

ἔλεγαν τὴν Ἀθῆνα δασκάλισσα τοῦ κόσμου! Τάλλα τὰ ἔθνη, ὅσο περίφημοι κι ἂν εἶταν οἱ πατέρες τους, ἄφησαν πίσω τὴν παλιά τους ἱστορία· ξανάκαμαν καινούρια, δική τους. Ἡ Ἰταλία κ' ἡ Γαλλία ξέχασαν τὴ Ῥώμη καὶ τῆς εἶπαν — « Ὅσο μεγάλη εἶσουν ἐσύ, τόσο καὶ μεῖς θὰ γίνουμε μεγάλοι. Μᾶς φτάνει τὸ δικό μας τὸ μυαλό καὶ τὸ αἷμα ποῦ πήραμε ἀπὸ σένα. »

Βγῆκαν τότες ἀπὸ παντοῦ, ἄπειρα σὰν τὰ λουλούδια ποῦ τὴν ἀνοιξη ὀρμοῦν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τῆ γῆς, βγῆκαν ἔργα κάθε λογῆς, τῆς τέχνης, τῶ γραμμάτων, τῆς ἐπιστήμης. Βγῆκε καὶ μιὰ γλῶσσα καινούρια. Ἄλλες λέξεις, ἄλλη γραμματικὴ χρειάστηκαν τότες παντοῦ γιὰ τὶς ιδέες, γιὰ τὸ νοῦ καὶ γιὰ τὴν καρδιά τοῦ καθενός. Ἡ μιὰ σπιθα ἀναψε τὴν ἄλλη, διαδώθηκαν ιδέες, τέχνες, ἐπιστῆμες, ὁ καθεὶς ἔφερνε τὸ μερτικό του καὶ τὸ δάνειζε τᾶλλονοῦ. Ἐτσι μορφώθηκε μιὰ Ἐβρώπη κι ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς ἔπιασε συγκοινωνία διανοητική. Ἐμεῖς πίσω, ὅλο πίσω! Ποῦ ἡ δύστυχη πατρίδα, μὲ τῶν παιδιῶν της τὴν ἀμάθεια, τὴν περηφάνεια καὶ τὴν τρέλλα, νὰ μπορέση καὶ κείνη νὰ ζήσῃ τὸ μεγάλο, τὸ χαρούμενο βίο τῆς ξαναγεννημένης Ἐβρώπης!

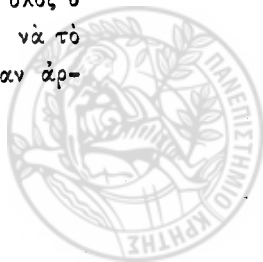
Ἐτσι μὲ μιλοῦσε τὸ μνῆμα, γιὰτὶ ἡ ὄψη του μονάχη μὲ θύμιζε τὴν ἔλεινή μας κατάσταση. Κι ὡς τόσο ποῖός ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατάλαβε ποτές του τί μᾶς λείπει; Περηφανέβεται ὁ Γραικός μὲ τοὺς προγόνους του, νομίζει ποῦ τοὺς μοιάζει, κ' ἐπειδὴς σὰν τὸν ἀγράμματο χάλασε τὴ φυσικὴ του γλῶσσα, θαρρῶντας

ποῦ τὴ διώρθωσε, προσμένει κάθε μέρα νὰ φανῇ Σοφοκλής.

Σοφοκλής, Ἀριστοφάνης, Αἰσκύλος κ' Ἐβριπίδης στάθηκε ὁ ἄντρας ποῦ κείτεται τώρα στὸ μνημα. Ἐγινε μεγάλος, γιατί κανενὸς δὲ θέλησε νὰ μοιάξῃ. Ἄς τοῦ μοιάξουν ἐκείνου ἄλλοι κατόπι! Ἄς τοῦ μοιάξῃ κανένας ἀπὸ μᾶς, ἂν μπορέσῃ νὰ τὸ καταφέρῃ. Ἄφτὸς εἶναι ποιητὴς καὶ πατέρας! Ἐκατὸ χρόνια καὶ παραπάνω, πρὶ νὰ φανῇ, κοιμοῦνταν ἡ ποίηση στὴ Γαλλία. Σὰ μούμια τὴν εἶχαν οἱ δασκάλοι τυλιμένη στὸ σεντόνι. Μέσα της, μὲ τὸ σμιλᾶρι καὶ τὸ ψαλίδι τῆς εἶχανε βγάλει ἄντερα καὶ καρδιά, γιὰ νὰ τὴ γεμίσουν ἄχερα καὶ μυρωδικὰ κάθε εἶδος. Τῆς ἔμνισκε μόνο τὸ πετσί, καὶ γιὰ νὰ μὴ φαίνεται καὶ κείνο, τῆς ἔβαζαν ἀπὸ πᾶνω ροῦχα μεταξωτά, στολίδια μαργαριτάρια, καὶ φτειασιδί στὸ μάγουλο. Κεῖτονταν ἡ δύστυχη δίχως πνοή, μὲ τὸ στόμα στουμπωμένο, ἀδειασμένη καὶ συγυρισμένη.

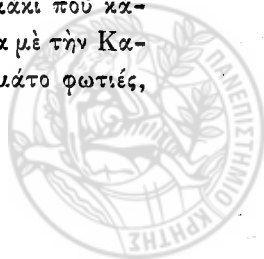
Ἐκεῖνοι σὰν τοὺς Φαραώνηδες κάθονταν ἀψηλὰ στὸ θρονί τους. Μὲ περήφανο μάτι κοίταζαν ἀπὸ πᾶνω τὸ λαό, τὸ χυδαῖο τὸν ὄχλο. Ἐφτειαναν ἕνα σωρὸ νόμους δικούς τους, ἔκαμναν κανόνες χιλιάδες τοῦ κεφαλιοῦ τους — πάντα μ' ἐβγένεια μεγάλη. Ζωὴ καμιὰ! Εἶχαν ἕνα πλῆθος νοστιμάδες ἀνόητες, τσακίσματα καὶ κερατσισιές. Ποιὸς νὰ καμαρώσῃ τὸν ἄλλο; Ποιὸς νὰ πῆ τὰ πράματα μὲ τρόπο ποῦ νὰ μὴν τὸν καταλάβῃ κανένας; Ποιὸς νὰ μὴ μιλήσῃ σὰν ποῦ μιλεῖ ὁλος ὁ κόσμος; Τὸ *μαντίλι* δὲν ἔπρεπε κανεὶς *μαντίλι* νὰ τὸ πῆ, μήτε τὴ *σκάλα σκάλα*. Τοὺς χρειάζονταν ἀρ-

χοντιά τους αφεντάδες. Είχαν κάμει τή γλώσσα νά μοιάζη σάν παλάτι ψυχρό και ρημασμένο. Τοῦ λόγου τους, κλειδωμένοι στό παλάτι, ζούσαν και βασιλέβανε.

Βγῆκες τότες ἐσύ· μέ μιᾶς ἄλλαξες τόν κόσμο. Ὁρμησες κ' ἔπεσες μέσα στό παλάτι. Τίναξες ὄξω τοὺς δασκάλους κι ἄρχισες νά φωνάζης· — « Ἀλήθεια ζητοῦμε, διψοῦμε γιά ζωή· μούμιες δὲ μᾶς κάμνουν. » Τί θόρυβος, τί κακὸ ποῦ ἔγινε τότες! Πέταξες τὰ παράθυρα, ἄπλωσες τὸ χέρι κ' ἔσπασες τίς πόρτες· μπῆκε μέσα ὁ ζωντανὸς ἀγέρας τούρανοῦ, πλημμύρισε τὸ φῶς κ' εἶπες στό λαὸ ποῦ στέκουνταν ὄξω· — « Ὅρισε, ἀφεντικό μου· δικό σου τὸ παλάτι· δάσκαλός μου εἶσαι σὺ και σὺ βασιλιάς μου· δούλος σου εἶμαι γὼ κι ἀπὸ σένα τή γλώσσα μου θά μάθω. »

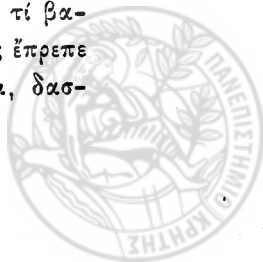
.....Θὰ τὸ παρατήρησε ὁ καθένας· ἂν ποτὲς διοῦμε, ἢ καταλάβουμε, ἢ μόνο μᾶς ἔρθη φόβος ποῦ μπορεῖ κανεὶς νά μᾶς κατηγορήση, ἢ νά πάρη κακὴ ἰδέα γιά μᾶς, — μάλιστα ὅταν τύχη κανεὶς νά φανῆ μεγάλος μπροστά μας, νά παινεθῆ ὁ ἴδιος ἢ ἄλλοι νά τὸν παιέσουν, — κάτι μέσα μᾶς σπρώχτει νά δείξουμε και μεῖς τί ἀξίζουμε, κάποτες ἴσως νά δείξουμε παραπάνω ἀπὸ κείνο ποῦ εἶναι. Φοβήθηκα και γὼ τὸν ποιητὴ. Ἀφότες μᾶς πλάκωσαν οἱ σχολαστικοί, τόσες φορές ἔβρισαν ὅλο τὸ ἔθνος, τόσες φορές εἶπαν τή γλώσσα μας βάρβαρη και πρόστυχη, ποῦ κόντεψε ὁ κόσμος νά τοὺς πιστέψη. Ἐτρεμα, τὰ λόγια τους νά μὴν τάκούση κι ὁ πεθαμμένος. Βγῆκα τότες ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ σοκάκι ποῦ κάθουμουν ἀπάνω σὲ μιὰ πέτρα, τράβηξα ἴσια μέ τὴν Καμάρα, και μέ θάρρος μεγάλο, μέ μάτι γεμάτο φωτιές,

φώναξα δυνατά, χωρίς νὰ προσέξω ποῦ στέκουνταν κόσμος τριγύρω κ' ἴσως μπορούσε νὰ μ' ἀκούσῃ.

— « Ὁχι! μὴν τὸ πιστέψῃς ποῦ γίναμε βάρβαροι· μὴν τὸ πιστέψῃς ποῦ ἔχουμε πρόστυχη γλῶσσα! Ἡ γλῶσσα μας γιὰ ρίζιμο δὲν εἶναι. Πρόστυχη γλῶσσα μπορεῖ νάχῃ μόνο μιὰ πρόστυχη ψυχὴ κ' οἱ ψυχές μας εἶναι γενναῖες, καὶ τὰ χέρια μας σήκωσαν τουφέκι καὶ διώξαμε τοὺς Τούρκους καὶ μᾶς ἔψαλες στὰ νιάτα σου καὶ σύ. Μὴν τοὺς συνορίζεσαι τοὺς δασκάλους ποῦ μᾶς κατατρέχουν· εἶναι οἱ χερότεροί μας ἐχτροί, καὶ γυρέβουν τώρα νὰ μᾶς βγάλουν τιποτένιους σ' ὄλο τὸν κόσμο μπροστά, γιὰ νὰ φανοῦν ἐκεῖνοι κατιτίς. Ἐσὺ ποῦ τὰ ξέρεις, μὴν τάψηφῃς τὸ προσκύνημά μου. Σέβουμαι τὴ γλῶσσα ποῦ μιλῶ, γιὰτὶ σέβουμαι τὸν ἔμαφτό μου. Ἴσως εἶμαι κάτι καὶ γὼ ποῦ σέρνουμαι τώρα στὸ σκοτάδι, καὶ ποῦ μὲ θάρρος προβάλλω ἴσια μὲ τὸ μνῆμα ποῦ σὲ σκεπάζει. Δὲν ντρέπουμαι, καὶ μὴ σὲ μέλῃ. Σὲ μιλῶ μιὰ γλῶσσα, ποῦ δὲν τὴν ἔχει ὁ καθένας καὶ ποῦ μπορεῖς καὶ σύ νὰ μᾶς τὴ ζουλέψῃς, μιὰ γλῶσσα ποῦ εἶναι παιδι καὶ μοναχοκόρη τῆς παλιᾶς τῆς ἑλληνικῆς, τὴν καινούρια μας τὴ γραιικὴ τὴ γλῶσσα, ποῦ πρῶτος ἐγὼ σήμερα τὴ γράφω! »

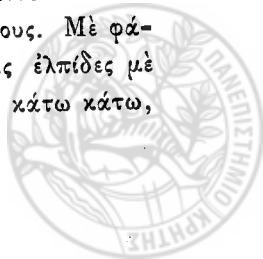
Μὲ τρώμαζαν τὰ λόγια μου καὶ μένα. Ἐφεβγα γρήγορα καὶ κρύφτουμον πάλι στὶς στενάδες μέσα, μακριά. Ὡς τόσο μ' ὄλη μου τὴ θλίψη, μ' ἔρχονταν κάποτες νὰ γελάσω. Ἄμα ἤθελα νὰ σπουγγίσω τὰ δάκρια ποῦ μ' ἔκαιγαν τὰ μάτια, δὲν ἤξερα τί βαστοῦσα στὸ χέρι ρινόμακτρον ἢ μαντίλι. Πῶς ἔπρεπε νὰ τὸ πῶ, τὴν ὥρα τῆς λύπης; Ἄχ! δασκάλοι, δασ-

κάλιοι, τί κακό εἶναι ἀφτό ποῦ μᾶς κάματε ! Πρέπει τό λοιπό νά μᾶς κατατρέχη ἡ γραμματική σας, καί στή στιγμή ποῦ πονεῖ ἡ καρδιά μας ! Πόσο τόν ἔχουμε ἀνάγκη ἓνα Βίχτωρα, ἓνα νικητή νά μᾶς γλυτώσῃ ἀπό τέτοιο βάσανο, — (τό βάσανο μάλιστα καταντᾶ κάπου καί μπελᾶς) —, καί νά πῆ τό μαντίλι μαντίλι. Ἄς ἀφήσουμε τό ρινόμακτρον γιά τὰ ξερά τὰ μάτια καί τίς μακριές τίς μύτες !

Ὅσο δέρνουμον καί σέρνουμον καί σκέφτουμον τέτοια μέ τό νοῦ μου, ἡ νύχτα προχωροῦσε, καί στούς ἀπέραντους κάμπους τοῦ κόσμου γλυστροῦσε ἡ γίς μας σιγά σιγά, νά κάμη τήν καθημερινή της βόλτα γύρω στόν ἥλιο. Ἐκαιγαν πάντοτες τὰ φῶτα· μέ τό θολό τους φέξιμο, ἔκαμναν καί φαίνονταν ἀκόμη καλύτερα τό σκότος. Κάπου κάπου ἀκουγες μιᾶ βοή κι ἀνατριχιαζες· εἶταν τὰ κανόνια ποῦ βροντοῦσαν. Ἐλεγες πῶς ἀστροπελέκια ἔσειαν τῆ γίς κ' ἤθελαν πέτρα νά σπάσουν. Εἶτανε γιά νά προσκυνήσουν τό λείψανο. Σάλεβε, κουνοῦνταν τό πλῆθος, μουρμούριζε σά θάλασσα ποῦ βράζει. Μ' ἀρέσει νά περπατῶ μέσα στό λαό, δίχως νά μέ ξέρῃ κανεῖς καί γῶ νά συλλογιοῦμαι τὰ δικά μου. Ἡ φαντασία μου παίρνει φωτιά· στράφτει ὁ νοῦς μου, χιλιάδες ιδέες, σά χαλάζι καί σά βροντή, μέ δέρνουν τό μυαλό. Στό κεφάλι μου μέσα σηκώνονται φουρτοῦνες.

Δέν ξέρω γιατί μήτε πῶς, μὰ δέν ἔννοιωθα πιᾶ κούραση καμιά. Εἔχασα βάσανα καί πόνους. Μέ φάνηκε πῶς ξανάνιωνα ξαφνικά. Ἀθάνατες ἐλπίδες μέ περεχοῦσαν τήν ψυχή. Γύρισα νά διῶ καί κάτω κάτω,

σάν ἀσημένια γραμμή, στὰ μέρη τῆς ἀνατολῆς, ἔβλεπα τὸν ὀρίζοντα νάσπριζῃ· φάνηκε σὰ μιὰ χαραμάδα στὸν οὐρανό. Εἶταν ἡ ἀβγὴ.

Φῶς! τὸ φῶς! Νὰ και τὸ φῶς ποῦ ζητοῦσα. Ὅχι! ὄνειρο δὲν εἶταν! Εἶταν ἀλήθεια ποῦ ΤὸΝ εἶδα και τὸ θυμοῦμαι καλὰ τώρα ποῦ σὰς τὸ διγοῦμαι. Κάποιος ἔρχονταν, κάποιος φαίνονταν ἐκεῖ κάτω. Ὅσο ξάπλωνε ἡ ἀβγὴ τὸ κάτασπρό της ῥοῦχο, τόσο και κείνος προχωροῦσε. Ἐλαμπε στὰ χαράματα μέσα· μαζί με τὸν ἥλιο ἀνέβαινε, και τὸ πρόσωπό του ἔπλεγε μέσα στις ὀλόχρυσες ἀχτίδες σὰ σὲ μιὰ θάλασσα φῶς. Τὸ ποδάρι του βαριά χτυπᾷ τὴ γῆ· τὰ μάτια του καίνε σάν τᾶστέρια. Νά ΤΟΣ ἐκεῖνος ποῦ προσμένω. Ἄπειρος λαὸς τὸν ἀκουλουθᾷ και κατόπι του τρέχει, φοβερός σάν τὸ κύμα ποῦ σηκωθῆ. Ἄφτος εἶναι ὁ ποιητής, ὁ λυτρωτής μας. Παλάτια θὰ γκρεμίση και θὰ στήση γλῶσσα. Ἐλα, ἔλα και μὴν ἀργῆς. Σ' ἀφτὸ τὸν αἰῶνα ποῦ ζοῦμε, βασιλεύουν οἱ λαοὶ και ρίχτουν κάτω τοὺς τυράννους. Μισὴ λεφτεριά δὲν τὴ θέλει ὁ λαὸς μας. Δὲν τὸ ποφέρνει νὰ βρίζουν τοῦ κάκου τὴν πατρική του γλῶσσα. Πρέπει νὰ λεφτερωθῆ κι ἀπὸ τοὺς δασκάλους. Νίκησε τὸ σπαθὶ του· εἶναι ἀνάγκη κ' ἡ γλῶσσα του τώρα νὰ νικήση.

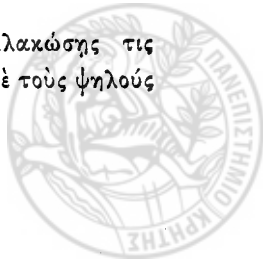

Ζ'.

Πτωχοπρόδρομος.

Πότε, πότε θὰ μᾶς ἔρθῃς, πότε θὰ σὲ διοῦν τὰ μάτια μας καὶ θὰ σὲ χαροῦν οἱ καρδιές μας, Χριστέ μου καὶ σωτῆρα, νέε δημιουργέ, νέε πλάστη τῆς γλώσσας μας τῆς νέας; Τὸ χορτάρι μοναχό του θὰ φυτρώσῃ ὅπου πατήσης. Ἡ γῆς θὰ σὲ χαιρετήσῃ· θὰ σκύψουν τὰ στέρια νὰ σὲ προσκυνήσουν καὶ κείνα. Στὸ δρόμο ποῦ θὰ πηγαίνῃς, ἡ φύση θὰ στολιζέται καὶ θὰ ξαπλώνῃ ὅλες τὶς ὁμορφίες της. Τὰ πουλιὰ θὰ ζουλέψουν τῆ φωνή σου. Θὰ κυριέψῃς τὶς καρδιές καὶ θὰ τὶς κάμῃς νὰ σάγαποῦν καὶ νὰ γλυκοτρέμουν ὅταν ἀκούσουν τὸ νομό σου, γιατί στήν ποιήσῃ σου θὰ βροῦν ὅσα μέσα τους ἔχουν καὶ δὲν ξέρουνε νὰ τὰ ποῦν. Ἐνα λόγο θάχῃς γιὰ κάθε ψυχὴ, μιὰ παρηγοριὰ γιὰ κάθε δάκρι, μιὰ ἀλήθεια γιὰ κάθε νοῦ. Ὅτι ποθεῖ ὁ καθένας, ὅτι συλλογιέται κι ὅτι νοιώθει, θὰ τὰπαντήσῃ στὴ γραφή σου. Ὅλων τὰ φρονήματα θὰ τὰ κάμῃς δικὰ σου· ὅλα τὰ καρδιοχτύπια θὰ τάντηχίτῃς. Σὴν καθρέφτης μας θὰ σταθῆς καὶ σὲ σένα θὰ γυρέβῃ τὸ ἔθνος νὰ διῆ τὴ μορφή του, γιατί μ' ἕνα ποῦ θὰ πῆς, ὁ καθένας θὰ καταλάβῃ γιὰ πρώτη φορὰ τὸν ἑμαφτό του. Τὰ φαινόμενα τῆς φύσης, τῶν ἀθρώπων τὰ πάθη θὰ μᾶς ξανοίξῃς. Θὰ μᾶς δώσῃς ὕψος καὶ θάρρος καὶ παντοῦ θὰ σκορπίσῃς τοὺς θησαυρούς σου.

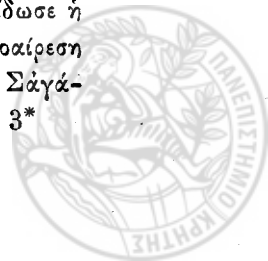
Ἐσὺ θὰ γίνῃς ἄλλος Ὀρφές. Θὰ μαλακώσῃς τὶς πέτρες· θὰ σέρνῃς κατόπι σου τὰ θεριά. Μὲ τοὺς ψηλοῦς

σου λογισμούς, με τις τολμηρές σου ἐλπίδες, με τὴν καινούρια σου τὴ φράση, ὅπου περάσης θὰ νικήσης. Θὰ πλουτίσης τὴ γλῶσσα καὶ θὰ σὲ πλουτίτη. Θὰ περπατήης καὶ θὰ ψάλῃς τὴν ξαναγέννηση τῆς πατρίδας, τὴ λεπτεριά καὶ τὸν καινούριο μας κόσμο. Ἔθνος τότες μόνο θὰ φανοῦμε· θᾶχουμε καὶ μεῖς τὸν ποιητὴ μας. Γιὰ τοῦτο κι ἀπὸ τώρα σὲ χαιρετῶ, με νοῦ ταπεινό, με καρδιά μέλι γεμάτη, γιατί με γλυκαίνει ὁ ἐρχομός σου πιώτερο ἀπὸ μέλι κι ἀπὸ ῥόδα.

Δὲ θὰ σὲ προφτάξω· θὰ με σκεπάζῃ τὸ γῶμα ὅταν ἐσὺ θὰ τὸ πατήης. Μὴ με καταφρονῆς ποῦ δὲ σ' ἀξίζω. Τὰ λόγια μου μπορεῖς νὰ τάκούσης, δίχως νὰ ξεπέσης, γιατί ὁ καθένας δὲν μπορεῖ νὰ σὲ μιλήσῃ σὰν ποῦ σὲ μιλῶ. Θὰ μάθῃς καὶ σὺ τὸνομά μου. Ἀγάπησα τὴν πατρίδα μου καὶ τὴ γλῶσσα μου. Ξέρω τί κάμνω, καὶ ποιὸς εἶναι ὁ σκοπός μου τὸ ξέρω. Δὲ με μέλει γιὰ τὴ δόξα· ἡ μόνη μου ἀγάπη εἶναι ἡ ἀλήθεια. Κι ἄβριο νὰ σκοτωθῶ κ' ἡ μνήμη μου μαζί μου νὰ χαθῆ, δὲ με πειράζει· φτάνει ὁ κόπος μου νὰ μείνῃ; ἡ ἰδέα μου νὰ ζήσῃ. Καὶ θὰ ζήσῃ! Μοναχὴ τῆς ἡ πατρίδα θὰ πάρῃ τὸ δρόμο ποῦ τῆς εἶπαμε νὰ πάρῃ, γιατί τοῦτος εἶναι ὁ δρόμος ὁ σωστός, ὁ μόνος ὁ δρόμος.

Νὰ με λυπηθῆς ποῦ δὲν μπόρεσα νὰ τῆς δεῖξω τὸ δρόμο τοῦτο, σὰν καὶ σένα. Νὰ εἶσαι καλὸς καὶ γενναῖος. Μὴ φανῆς με τὸ παραπάνω σκληρὸς γιὰ τις κακορίζικες μου ἀφτίες τις δοκιμές, γιὰ τὴν προσπάθεια καὶ τὸν κόπο μου, γιατί, νὰ σὲ πῶ! ὅτι δὲ μ' ἔδωσε ἡ φύση, δὲν τὸ φταίει ἡ καρδιά μου. Εἶχα προαίρεση καλὴ, ἂν καὶ δὲν πτύχα σὰν ποῦ θὰ πιτύχῃς. Σάγα-

πησα πρὶν ἀκόμη σὲ γνωρίσω· κι ἀφτὸ κάτι θὰ πῆ. Γιὰ
σένα δουλέβουμε ὅλοι· γιὰ σένα ἔφκολα χαρίζω τὴ
ζωή μου. Κάπου κάπου λοιπὸ νὰ μὲ θυμᾶσαι δίχως
κάκια, νὰ θυμᾶσαι καὶ νὰ συχωρνᾶς τὸν καημένο σου
τὸν πρόδρομο, — τὸν Πτωχοπρόδρομό σου.

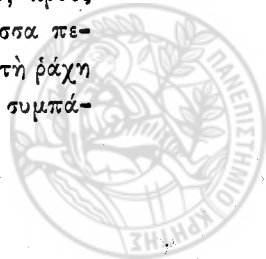

Η'.

Πόλη και πολῖτες.

“Οτι κι ἂν εἶπα, ὅτι κι ἂν ἔγραψα, ὅσα παραμύθια κι ἂν ἔφτειαζα, τώρα ποῦ σᾶς μιλοῦσα γιὰ δάκρια, βάσανα, πίκρες καὶ νυχτερνοὺς περιπάτους, ὅλα, ὅλα τὰ παίρνω πίσω· κάλλια χίλιες νυχτιῆς σὰν καὶ κείνηνα ποῦ πέρασα στὸ Παρίσι, παρὰ τὴν πρώτη νύχτα ποῦ πλάγιασα στὴν Πόλη! Τέτοιο πρᾶμα δὲν τόπαθα ποτέ. Καὶ μὴ νομίζετε ποῦ εἶναι ὁ λόγος μου γιὰ ψύλλους ἢ κουνούπια, γιὰτὶ συνηθίζουν οἱ ταξιδιωτὲς καὶ βγάζουν κουνούπια στὴ μέση, ἅμα δὲν ξέρουν πιά τί νὰ ποῦν, καὶ τάχατις σᾶς γράφουν καμιὰ νοστιμάδα, νὰ σᾶς διασκεδάσουν. “Οχι! ἄλλα εἶταν τὰ δικά μου τὰ βάσανα. Θὰ σᾶς τὸ μαρτυρήσουν ὅσοι μὲ γνώρισαν τότες, ὅσοι μὲ τὰ μάτια τους εἶδαν τὸ χάλι ποῦ εἶχα τὸ πρωί, τὴν ὥρα ποῦ σηκώθηκα. “Εμοιαζα πεθαμμένος· εἶχα χλωμιάσει, ἀσπρίσει, λιγνέψει καὶ κονταίνει. “Όλα τᾶφταιγε ἡ φοβερὴ ἀγρυπνιὰ κεινῆς τῆς νυχτός.

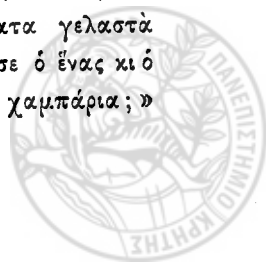
Τοῦ κάκου, πέφτοντας στὸ κρεβάτι, προσπάθησα νὰ κοιμηθῶ. “Ωςπου νὰ χαράξῃ δὲν μπόρεσα μάτι νὰ σφαλῆξω. “Εννοιωθα τέτοιο βᾶρος στὸ στῆθος μου, ποῦ νόμιζα ποῦ σήκωνα βουνό. Ἡ μάδρη πλάκα δὲν εἶναι τόσο βαρειά. Κόφτονταν ἡ ἀναπνοή μου, κρύος ἴδρος μὲ περεχοῦσε, τὸ στομάχι μου σὰ θάλασσα πετιοῦνταν ἀπάνω καὶ κάτω, καὶ κόντεβε νὰγγίξῃ τὴ ράχη μου· τὸ κεφάλι μου φωτιά! Ἄνακατώθηκα, μὲ συμπά-

θειο, ὅλη τὴ νύχτα, καὶ πῆγα νὰ βγάλω τ'άντερά μου. Δὲν εἶχα πιά καὶ δύναμη νὰ ξαναπέσω· κείτουμουν κατὰ γῆς ἀφανισμένος καὶ σπασμένος. Ψυχομαχοῦσα.

Τὸ πρῶτ' ἔφεραν τὸ γιατρὸ κι ἄδικα τὸν ἔφεραν. Ὁ γιατρός δὲν μπορούσε τίποτις νὰ μὲ κάμη. Εἶπε ποῦ εἶχα λίγη ζάλη, ποῦ εἶμουν κουρασμένος ἀπὸ τὸ ταξίδι κι ἄλλα τέτοια. Ἐγὼ τὸ ξέρω τί εἶχα. Χωρὶς νὰ μὲ τὸ ξηγήσῃ ὁ γιατρός, ἔννοιωσα μέσα μου τί γίνονταν, ἅμα πάτησα τῆς πατρίδας τὸ χῶμα, ἅμα εἶδαν τὰ μάτια μου Τουρκιά. Κάθονταν οἱ μιναρέδες στὴν ψυχὴ μου· ἀδύνατο νὰ τοὺς χωνέψω. Οἱ μιναρέδες εἶναι ποῦ ὅλη τὴ νύχτα μὲ πλάκωναν τὸ στομάχι. Ἀνάθεμάν τῆς ἐκείνη τὴν κόκκινη τὴ σημαία μὲ τὸ μισοφέγγαρο στὴ μέση, ποῦ ἴσια ἴσια ἀντίκρυ στὰ παράθυρα τῆς κάμερῆς μου εἶταν ἀνεβασμένη ψηλά ἀπάνω στὸν Κουλά. Μ' ἔτρωγε τὸ σηκῶτι, τὸ αἷμα μου μὲ ρουφοῦσε. Ἀχ! τὰ καταραμένα τὰ φέσια! μ' ἔσκαναν τὴ χολή. Τὰ παλάτια, τὰ τζαμιά, τοὺς τουρμπέδες νὰ μὴν τοὺς διῶ! Τὸ αἷμα μου βράζει· τετρακόσιω χρονῶ μῖσος μὲ πνίγει τὴν καρδιά! Δόστε με, φέρτε με ὅτι κι ἂν εἶναι, ὅτι κι ἂν τύχη· κάτι πρέπει νὰ σπάσω. Δὲ θέλω, δὲν μπορῶ Τοῦρκο νὰ διῶ, δὲ θέλω Τοῦρκος κοντά μου νὰ βρεθῇ, ἀπὸ μακριὰ δὲ θέλω Τοῦρκο νὰ μυριστῶ, δὲ θέλω νὰ ξέρω ποῦ εἶναι Τοῦρκοι στὸν κόσμον, Τοῦρκο δὲ θέλω νὰκούσω. . .

Τὸ πρῶτ', ποῦ βγῆκα νὰ σεργιανίσω τὴν Πόλη, ἀπάντησα παντοῦ στοὺς δρόμους προσώπατα γελαστὰ καὶ χαρούμενους ἀθρώπους. Μὲ χαιρετοῦσε ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος· — «Καλῶς τὸν εἶδαμε!» καὶ «Τί χαμπάρια;»

— « Πῶς τὰ πᾶμε δᾶ στὸ Παρίσι ; » — « Ἐβγε σου, ποῦ δὲν ξέχασες τὴν πατρίδα. » — « Ἐλα, νὰ σὲ τρατ-
τάρω ἕνα καφεδάκι. » — « Καλέ ! διέστε τον ποῦ μᾶς
ἄφησε μωρὸ καὶ μᾶς γύρισε λεβέντης ! » κι ἄλλα τέ-
τοια πολλὰ ποῦ, νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, μ' ἄρεζε νὰ
τάκούω. Γιὰ μῖσος, γιὰ σκλαβιὰ τίποτις ! Μπορεῖ
μέσα τους νᾶβραζαν οἱ καρδιές· βέβαια ὁμως δὲν
τῷδειχταν. Καὶ γὰρ ὁ ἴδιος, πρέπει νὰ τὸ μολογήσω,
δὲν ἔσπασα τίποτις, δὲν ἔσφαξα Τοῦρκο, κανενὸς αἷμα
δὲν ἤπια. Εἶδα μάλιστα καὶ κάμποσα φέσια. Λίγο
λίγο μαλάκωνε ἡ ψυχὴ μου. Ἔτσι μοιάζει ποῦ τὸ
φέρει ἡ ἀτμοσφαῖρα τῆς Πόλης. Στρώννει σιγὰ σιγὰ
τὰ πάθια καὶ τοὺς θυμοὺς ὁ γλυκὸς ἀγέρας τούρανου
καὶ τὰ κάμνει ὅλα γαλήνη.

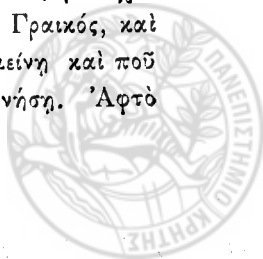
Οἱ πολῖτες ἔχουν ἄλλο σύστημα. Οἱ πολῖτες ζοῦν,
ὅσο μποροῦν, ἀδερφικὰ μὲ τὸν Τοῦρκο καὶ προσπαθοῦνε
νὰ τὸν κυβερνήσουν — ἢ μ' ἄλλα λόγια νὰ τὸν κάμουν
τοῦ χειριοῦ τους. Πρῶτα, κάπως τὸ κατῶρθωναν τὸ
πρᾶμα· μὰ νὰ ποῦ τώρα κάτι πιὸ δύσκολο τοὺς ἔρχεται
τὸ σύστημά τους. Ἀνακατώνεται σήμερα κ' ἡ Ἐβρώ-
πη στὶς δουλειές καὶ θέλει καὶ κείνη νὰ πῆ τὸ λόγο
της. Τί νὰ κάμουν οἱ δυστυχησμένοι μας οἱ Γραικοί ;
Τί νὰ κάμη κανεὶς, ὅταν τουφέκι δὲν ἔχει ; Θὰ μὲ
πῆτε — « Ἀγοράζει ». Ναί ! τέτοια ἰδέα ἔχω καὶ γώ.
Μὰ ἐλάτε ποῦ εἶναι ἡ Ἐβρώπη ! Τί θὰ κάμουν οἱ
δικοί μας μὲ τὴν Ἐβρώπη, ἂν πιάσουν κι ἀγοράσουν
τουφέκια ; Πῶς σᾶς φαίνεται ἀφτὸς ὁ λόγος ; σὰ νὰ
εἶναι σωστός. Ὅπως συνηθίση κανεὶς ! Ἄν ἀπαρχῆς
θύμωνε ὁ πολίτης, ἂν καὶ τώρα προτιμοῦσε θάνατο

παρὰ σκλαβιά, τότες ποιὸς ξέρει; Ἡ Ἐβρώπη σήμερα δὲ θὰ πρόφταινε νὰ πῆ λέξη. Ἄλλὰ λογαριάστε ποῦμποροῦσε κι ὅλας νὰ μὴν ἀπομεινῆ Γραικὸς ζωντανός.

Ἔτσι φαίνεται τὸ κατάλαβαν οἱ πολῖτες, καὶ φαίνεται ποῦ τὸ κατάλαβαν περίφημα, γιατί ποτές τους δὲ σάλεψαν. Παιδιά, τί νὰ σᾶς πῶ; Ἐχω πάρα πολλὴ ἀδυναμία μετὰ σᾶς καὶ δὲ μ' ἀρέσει νὰ σᾶς κατηγορῶ. Θὰ λέτε καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι ποῦ τὰ μισά σας τὰ κακὰ δὲν τᾶβγαλα στὴ μέση. Ἄξαφνα μπορεῖ καμιά μέρα νὰ τὸ κάμετε παράπονο, καὶ νὰ πῆτε ποῦ σᾶς παίνεσα μὲ τὸ παραπάνω. Τί νὰ γίνῃ; δικός σας εἰμουν καὶ γώ. Ἄς σκεπάσουμε καὶ μερικά. — Ἔτσι τὸ θέλησαν ἔτσι τόκαμαν ἔτσι τὸ σήκωνε τὸ αἷμα τους. Φιλονικίες, μικρολογίες καὶ θεολογίες, ὅσο θέλετε φτάνει νὰ κάθονται στὴ γωνιά τους. Κι ὡς τόσο, χωρὶς μεγάλες κολακειές, χωρὶς νὰ δείξουν ταπεινώση πῶτερο ἀπ' ὅτι ἔπρεπε, μὲ τὸ φιλοτιμό τους, μὲ τὴ φρόνησή τους, μὲ τὸ νοῦ τους, μὲ τὴν ὀρθή τους κρίση, κατῶρθωσαν ὁ Τοῦρκος νὰ τοὺς ἀκούῃ, νὰ τοὺς σέβεται, κάποτες κι ὅλας νὰ τοὺς φοβᾶται — καὶ τέλος πάντα, πρέπει νὰ τὸ ποῦμε, βᾶσταξαν τὸν ἑλληνισμό. Κάτι ἔπαθαν, κάτι εἶδαν καὶ κείνοι στὸ μεγάλο τὸ Σηκωμό· ἐδῶ κόρωσε ἡ φωτιά· ἡ σπιθα εἶταν κρουμμένη σ' ὅλες τὶς καρδιές κι ὅλοι μαζί τὴ θρέφανε γιὰ νὰ μὴ σβύση.

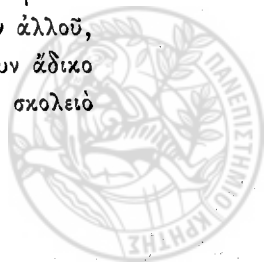
Γιὰ τὴν ὥρα προσμένει ἡσυχὰ ὁ Πολίτης, μοναχός του νὰ πέσῃ ὁ ἀφέντης του. Ξέρει ποῦ ὁ Γραικός, καὶ μόνο ὁ Γραικός, πάντα στὸν τόπο θὰ μείνῃ καὶ ποῦ ποτές ἀπὸ τὴν Πόλη του δὲ θὰ τὸ κουνήσῃ. Ἄφρτ

τοῦ φτάνει. — « Παραφέντη μου, μ' ἔλεγε ἕνας γέρος καϊχτσῆς ποῦ μὲ πήγαινε κάθε μέρα στοὺς Φανάρι, πολὺ τσακιστήκαν οἱ Τοῦρκοι. » — « Παιδάκι μου, τοῦ λέω γώ, μὲ τὸν καιρὸ ἀκόμη πιώτερο θὰ τσακιστοῦν· καμιὰ μέρα τόσο τσακισμένους θὰ τοὺς διῆς, ποῦ θὰ τοὺς πετάξουν κι ὅλας στὴ θάλασσα. Μὰ τί κατάλαβες ἐσύ ; Βασιλιὰ δὲ θὰ σὲ βάλουν ἐσένα — μῆτε μένα. Θὰ σ' ἔρθῃ ἄλλος νοικοκύρης. » — « Παραφέντη μου, μὴ σὲ μέλη· θὰ τσακιστῇ κι ἀφτός ! »

Ὅτι ἔχουν ὅλοι μέσα τους μ' ἔλεγε ὁ καλὸς μου ὁ καϊχτσῆς. Ἔτσι λογαριάζουνε μὲ τὸ νοῦ τους. Γιὰ τοῦτο τοὺς βλέπεις καὶ σιγὰ σιγὰ κάμνουν τὴ δουλειὰ τους. Τὸ ἐμπόριο τὸ βαστοῦνε στοὺς χέρι· ἔχουν τὴ μεγαλύτερη δύναμη τοῦ κόσμου, τὸν παρᾶ. Καλλιεργοῦν καὶ τὰ γράμματα· μαθαίνουν κάπου κάπου δυὸ τρία ἑλληνικά· χαίρουνται καὶ καμαρώνουνε, γιατί νομίζουν πῶς τὰ ξέρουν. Ἀγαποῦν τὴ μάθηση· χτίζου ἕνα σωρὸ σκολειά· τὰ θέλουν πλούσια καὶ καλά. Εἰσδέχου ἄλλοι παράδες ἀμέτρητους γιὰ νὰ χτίσου τέσσερα ὅπου ἕνα φτάνει. Ὁ πιὸ φτωχὸς κάτι θὰ βγάλῃ νὰ δώσῃ καὶ κείνος.

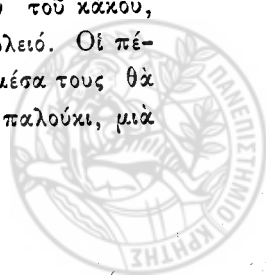
Οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες ἔτσι κυβερνοῦνται, ἔτσι ζοῦν, ἔτσι πεθνίσκου. Κάπου κάπου σὲ λέν· — « Ἡ ἀνάπτυξις τῶν γραμμάτων ὑπῆρξε τὸ μέγιστον αἴτιον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος » ἢ « τὰ σχολεῖα, ἡ ἐκπαίδευσις τρέφουσι ἀκαταπαύστως τὸν πατριωτισμὸν » κι ἄλλα τέτοια πολλά, κι ἄλλοι τὰ λέν ἄλλοῦ, καὶ θὰ τὰ λέν ἀκόμη χρόνια. Καὶ σ' ἀφτό ἔχουν ἄδικο οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες καὶ κακὰ τὸ λέν. Τὸ σκολεῖο

ὄχι μόνο δὲ θρέφει τὸν πατριωτισμό, ἀλλὰ τὸν ξολο-
θρέφει· κόντεψε καὶ τὸν ἔφαγε ὄλονα. Ὅλους τοὺς πα-
ράδες τοὺς ἄρπαξε τὸ σκολεϊό· δὲν ἄφησε μισὸ παρᾶ
μήτε γιὰ τὸ στρατὸ μήτε γιὰ τὸ ναφτικὸ. Ἄντις ἄρ-
ματα, βιβλία· ἀντίς στρατιῶτες, δασκάλοι. Γιὰ τοῦτο
κ' οἱ πολῖτες κάθονται καὶ διαβάζουν κ' ἔχουν ἀπο-
πάνω τους τὸν Τοῦρκο. Ὅποιος μάθη γράμματα, του-
φέκι πιά δὲν πιάνει. Στὴν Ἐπανάσταση εἶταν ἀγράμ-
ματος ὁ κόσμος, μὰ εἶταν ἀγράμματο λιοντάρι. Ὁ
Τοῦρκος, ὅταν πῆρε τὴν Πόλη, μὲ τὴ σοφία του δὲν
τὴν πῆρε. Σοφοὶ εἶταν οἱ Βυζαντινοί. Τώρα ποῦ ξέρει
πιώτερα ὁ Γραικός, σκούριασε τὸ σπαθί· ἢ πέννα
βασιλέβει.

Τόσες δοτικὲς δὲ χρειάζονται. Στὰ 1821, ἔφτανε
νᾶχη ἀκουστὰ ὁ στρατιώτης ποῦ μιὰ φορὰ κ' ἔναν
καιρὸ εἶταν ἓνα μεγάλο ἔθνος στὸν κόσμο, ποῦ εἶταν
ἔθνος λήπτερο, ποῦ τῶλεγαν Ἑλλάδα, ποῦ οἱ Ἕλληνες
δᾶ ἄφοτοὶ εἶταν προγόνοι μας καὶ ποῦ κατάντησαν τώρα
σκλάβοι τοῦ Τοῦρκου. Μὲ τοὺς ἀπαρεφάτους δὲν πῆ-
γαμε μπρός, πῆγαμε πίσω. Ἄς ἔχη γειὰ ὁ Ἀλέξαν-
τρος, ὁ πρίγκηπας τῆς Βουργαριᾶς! μαζί του θὰ κάμω
χωριό. — « Πρῶτα ἄρματα καὶ καλὸ στρατὸ » ἔλεγαν
πῶς εἶπε μιὰ μέρα « ἔπειτα βλέπουμε γιὰ πανεπιστή-
μια καὶ μάθηση. »

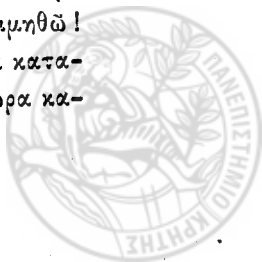
Ἄφτου κλίνω καὶ γώ. Ὅσο θῶρῶ τὰ λαμπρὰ τὰ
χτίρια, λυποῦμαι τίς πέτρες ποῦ πῆγαν τοῦ κάκου,
κι ἀντίς νὰ σπάσουν κεφάλια, γίνανε σκολεϊό. Οἱ πέ-
τρες, ποῦ ξέρουν τί θὰ πῆ σκλαβιά, μέσα τους θὰ
τόχουν καημό. Ἐνα χοντρὸ σίδερο, ἓνα παλούκι, μιὰ

τράβα, ένα δοκάρι δὲν μπορῶ νὰ διῶ, χωρὶς νὰ δακρῖ-
σουν τὰ μάτια μου, ποῦ δὲ σηκώνεται, Τοῦρκο νὰ σκο-
τώση... Ἄς τάφήσουμε πιά ἀφτά! Δὲ μᾶς φελοῦν καὶ
πέρασε ἡ ὥρα. Ἄς πάρουν ἄλλοι τὴν Πόλη! Ἄς τὴν
ἔχουν, ὥσπου καὶ κείνοι νὰ τσακιστοῦνε, σὰν ποῦ τῶ-
λεγε ὁ γέρος. Τὴν Πόλη, Θέμου, καὶ τί θὰ τὴν κά-
μουμε τώρα; Μόλις τὸ μικρὸ βασίλειο ξέρει νὰ κυβερ-
νηθῇ. Ἄς μᾶς γλυτώσουν ἄλλοι πρῶτα ἀπὸ τὰ δικὰ
μας τὰ χέρια. Ποῦ θὰ τὰ βγάλουμε στὸ κεφάλι μὲ
δυὸ πρωτέβουσες, ποῦ ἢ μιὰ μᾶς ἀφανίζει; Τίς δυὸ
πρωτέβουσες κάποιος ἄλλος ἄς τις κάμη. Τότες βλέ-
πουμε τί ζυγαριὰ θὰ πάρη, γιὰ νὰ μὴ σπάσουν τὴ
ζυγαριὰ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἢ Πετρούπολη κι ἀπὸ τᾶλλο
ἢ Κωσταντινούπολη.

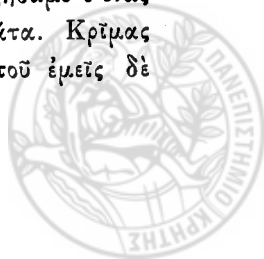
Οἱ πολῖτες δὲν τὴν πολυθέλουν τούτη τὴ ζυγαριὰ.
Καὶ γῶ δὲν τὴν ἤθελα, μὰ τί νὰ κάμω; Ὅσο κάθεστε
ἤσυχοι καὶ προσμένετε, μὴ γυρέβετε ἄλλα. Κάποτες
ἀκοὺς καὶ κάτι παιδιακίσσια· — « Ἄς τὴ βαστοῦν οἱ
Τοῦρκοι τὴν Πόλη, ὥσπου νὰ πάρουμε δύναμη. » Γιὰ
νὰ δυναμώση τὸ χέρι, πρέπει νὰ δίνη ὄλο γροθιές· ἅμα
φορέση γάντι, μουδιάζει. Ἄμὲ σ' ἀφτὸ τὸ διάστημα
οἱ Ῥοῦσσοι τί θὰ κάμουν; Ἐκεῖνοι δὲ θὰ δυναμώσουν;
Οἱ δικοί μας μόνο θὰ δυναμώσουν, ποῦ μῆτε πιστολιὰ
ξέρουνε νὰ τραβήξουν; Οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες ἔτσι τὸ
πιστέβουν καὶ γιὰ τοῦτο ζοῦν ἤσυχα μὲ τὸ φονιά τους.

Φτάνει, φτάνει ὁ βάρβαρος τοῦτος νὰ φύγη, ποῦ μὲ
χαλνᾷ τὸ κέφι καὶ δὲ μ' ἀφίνει τὴ νύχτα νὰ κοιμηθῶ!
Δὲ μὲ μέλει ποιὸς θὰ τὸν καταστρέψῃ· μόνο νὰ κατα-
στραφῇ! Πρῶτα εἶχαν καὶ τὸ μεγαλεῖο τους· τώρα κα-

τάντησαν καραγκιόζηδες τῆς Ἐβρώπης. Ἀπὸ τὴν ὥρα ποῦ πάτησαν τοῦτο τὸ χῶμα, ἔφεραν τὴν κατάρρα μαζὶ τους. Ὁ Τοῦρκος δὲν προδέβει· σφάζει καὶ στέκεται· πνίγεται στὸ αἷμα ποῦ χύνει. Ἡ θρησκεία του εἶναι ὁ πρῶτος του ἔχθρος· δὲν τὸν ἀφίνει νὰ πάη μπρὸς καὶ τοῦ μπλέκει τὰ ποδάρια. Ἀλλοίμονο στὸ Γραικὸ ποῦ δὲν τὸ νοιώθει !

Ὁ Τοῦρκος ἢ πρέπει νὰ εἶναι παντοδύναμος ἢ τίποτις νὰ μὴν εἶναι — ἢ βασιλιάς ἢ δούλος. Ἄς γυρίση πίσω τὸ λοιπὸ στὴν κόκκινη μηλιά, ἀφοῦ πιά δὲν μπορεῖ νὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον. Ἀπὸ ποῦ ξέσπασαν, ἀπὸ ποῦ μᾶς ἤρθαν τοῦτοι οἱ βαρβάροι στὴν Ἐβρώπη; Τὸ χῶμα μας δὲν τοὺς σηκώνει. Νίκησαν καὶ νικηθήκαν οἱ ἴδιοι. Ὡς καὶ στὰ καλὰ ποῦ μᾶς ἔκαμαν, ἔδειξαν τί λίγο μυαλὸ ποῦ εἶχαν. Παντοῦ στὴν ἱστορία βλέπουμε καὶ διαβάζουμε ποῦ ὁ νικητὴς ἄλλη ἔννοια δὲν ἔχει, ἅμα πάρη ἕναν τόπον, παρὰ νὰ τὸν πιάσῃ καλά· γίνεται ἕνα μὲ τοὺς νικημένους καὶ σὲ μερικὰ χρόνια, σὰ στὴ Γαλλία, στὴ Γερμανία, στὴ Ρουσία, δὲν μπορεῖς πιά νὰ διακρίνης τὸν ἕνα ἀπὸ τὸν ἄλλο. Ὁ νικητὴς θρέφεται καὶ δυναμώνει μὲ τοῦ ἐντόπιου τὸ αἷμα. Ἄφτοι δὲν μπόρεσαν ποτέ τους νὰ γίνουν ἔθνος. Τοὺς στράβωνε ὁ φανατισμὸς. Ἄμα πλάκωσε ὁ καταχτητὴς, ἅμα μπῆκε στὴν Πόλη, ξεχώρισε Τοῦρκο καὶ Χριστιανό. Ἐμεινε ξένος μέσα σ' ὅλους. Δὲ συντρόφιασε μὲ κανέναν καὶ τέσσερεις αἰῶνες ζήσαμε ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλο, σὰν τὸ σκύλο μὲ τὴ γάτα. Κρίμας ὁμως ποῦ εἶταν ἐκεῖνοι τὸ σκυλὶ — καὶ ποῦ ἐμεῖς δὲ φανήκαμε μῆτε γάτα.

Τέτοια συλλογιούμουν κ' ἔλεγα μέσα μου, ὅσο περπατοῦσα στοὺς δρόμους καὶ σεργιάνιζα τὴν Πόλη. Θυμούμουν τὴ Σύρα ποῦ εἶχα κατεβῆ δυὸ μέρες πρὶ νὰ φτάξω στὴν Πόλη. Γιατί νὰ σταθῶ πρῶτα στὴ Σύρα; Ἡ Σύρα μὲ φαρμάκεψε τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς Πόλης καὶ μὲ χάλασε τὸν οὐρανὸ ποῦ βλέπω τώρα ἀπὸ πάνω μου. Πολὺ πιὸ ὁμορφή ἀπὸ τὴν Πόλη μὲ φαίνεται ἡ Σύρα! Ἡ Σύρα εἶναι λήπτερο χῶμα. Τί λαμπρὰ ποῦ θὰ κοιμούνται τὴ νύχτα οἱ Συριοι! Στὴ Σύρα δὲν ἔχεις πλάκα στὸ κεφάλι, δὲ σὲ πέφτει βάρος στὸ στομάχι. Ὁ οὐρανὸς γλυκογελά· ἡ καρδιὰ ξεθυμαίνει. Ἄχ! δὲν εἶναι οὐρανὸς στὸν κόσμος, δὲν εἶναι ὠραιότητα στὴ φύση ποῦ νὰ ξίζη τὴ λεφτεριά. Ὅπου λείπει, εἶναι νύχτα καὶ σκοτάδι· ὅπου βασιλεύει, ξεπερνᾷ τὸν ἥλιο μὲ τὸ φῶς της.

Στὴ Σύρα Τοῦρκο πιά σήμερα δὲ βλέπεις. Ἄπ' ὅσους εἶταν πρὶν, ἓνας ἀπόμεινε μοναχά. Ὅτι κατέβηκα, τὸν πῆρε τὸ μάτι μου. Φοροῦσε φέσι· γονατισμένος κατὰ γῆς, ἔσκυψε τὸ κεφάλι· δὲν ἔβλεπα τὸ πρόσωπό του. Ἐνας Γραικός, ἀπὸ πάνω του, στέκουνταν ὄρθιος κ' ἔσπρωχτε τὸ ποδᾶρι τοῦ Τοῦρκου τὴ μύτη. Μὲ φάνηκε μιὰ στιγμή ποῦ ὁ Τοῦρκος προσκυνοῦσε τὸ Γραικό. Ὑστερα κατάλαβα· ὁ Τοῦρκος εἶχε γίνῃ λούστρατζης! Τὸν περασμένο χειμῶνα, κι ἀφτόνα τὸν Τοῦρκο κόντεψαν οἱ Συριοι νὰ τὸν πνίξουν. Ἡ πρέπει ὁ Τοῦρκος νὰ πατῆ τάλλουνοῦ τὸ κεφάλι ἢ πόδι νὰ φιλῆ. Καὶ γιὰ τοῦτο τώρα στὴν Πόλη θυμοῦμαι μὲ γλύκα τὴ Σύρα, ποῦ φιλοῦσε πόδι.

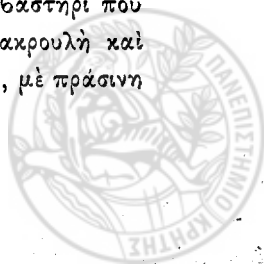

Θ'.

Cabinet de lecture.

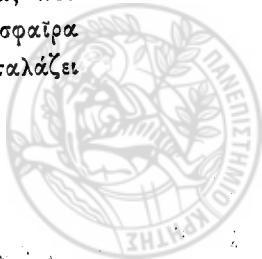
“Όπου κι ἂν πάη κανείς, σ' ὅτι μέρος κι ἂν κατασταλάξη, εἶναι φρόνιμο καὶ σωστὸ νὰ βολέβεται μὲ τὸ καθετὶς. Καλὰ κάμνει νὰ ζῆ σὰν ποῦ συνηθίζουν καὶ ζοῦν ὅσοι ζοῦνε στὸν τόπο ποῦ βρίσκεται — νὰ φάη τὸ φαγίτους, νὰ στρώση τὸ κρεβάτι του σὰν ποῦ τὸ στρώννουν καὶ νὰ ρουχαλίζη μὲ τὸν ἴδιο κρότο. Πρέπει νὰ πίνη τὸ κρασί τους, ν'ἄχη τὴ μάθησή τους (ἂν μπορεῖ!), νὰ διαβάζη τις φημερίδες τους καὶ νὰ τοῦ φαίνονται καλογραμμένες. Τόσο καιρὸ ποῦ εἶχα κάμει στὴ θάλασσα, δὲν ἤξερα πιά τί γίνονταν ὁ κόσμος. Θέλησα λοιπὸ νὰ μάθω καὶ γὼ τί τρέχει, νὰ διῶ τουλάχιστο κανένα γραϊκικὸ φύλλο.

Τὴν ἄλλη μέρα, μὲ πῆγε ὁ πατέρας μου στὴ λέσκη ποῦ συνηθίζει καὶ πηγαίνει. Τραβήξαμε στὸ Σταβροδρόμι (εἶναι τὸ σπίτι μας στὸ Γαλατᾶ), μπήκαμε στὸ κλούμπι (οἱ κυρίες κάπου κάπου τὸ λέν καὶ κλουβι γιὰ τοὺς ἄντρες), ἀνεβήκαμε ἓνα πάτωμα καὶ βρεθήκαμε στὴν « αἰθουσαν τῆς ἀναγνώσεως. » (Ἔτσι, νομίζω, θὰ πῆ τὸ cabinet de lecture ἓνας προκομμένος ποῦ ξέρει καὶ σέβεται τὴ γλῶσσα του· νὰ μιλοῦσαμε γραϊκικὰ, ἴσως εἶταν τρόπος νὰ τὸ ποῦμε κι ἀναγνωστήρι ἢ μάλιστα καλῆτερα διαβαστήρι, ποῦ τὸ καταλαβαίνει ὅλος ὁ κόσμος, μὰ τί νὰ γίνη ;...) Τὸ διαβαστήρι ποῦ κάτσαμε εἶτανε μιὰ μεγάλη κάμαρα, μακρουλὴ καὶ στενούτσικη· εἶχε στὴ μέση της ἓνα τραπέζι, μὲ πράσινη

τσόχα στρωμένο, ποῦ πήγαινε ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη τῆς κά-
μαρας στὴν ἄλλη. Κάτι παράθυρα, ψηλά ἴσια μὲ τὸ τα-
βάνι, τρυποῦσαν τοὺς τοίχους· ἄσπροι μπερντέδες κρεμα-
σμένοι μισοσκέπαζαν τὰ τζάμια. Τὰ παραθυρόφυλλα δὲν
εἶταν ὅλους διόλου σφαιλισμένα κ' εἶχανε στὴ μέση
μιὰ χαραμάδα ἀπὸ πάνω ἴσα μὲ κάτω. Γύρω γύρω
στὸ τραπέζι εἶταν ἀραδιασμένες μιὰ μιὰ οἱ φημερίδες,
μὲ τὸ ξύλο ποῦ βαστᾷ τὴν καθεμιὰ — ἔτοιμες γιὰ νὰ
τις τιάσῃς στὸ χέρι καὶ νὰ διαβάσῃς.

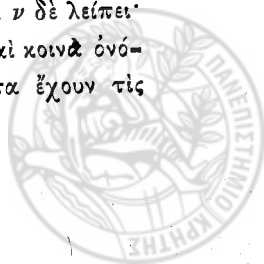
Ἔτυχε κείνη τὴ βραδιὰ νὰ μὴν εἶναι στὸ διαβα-
στήρι ψυχὴ. Ὅλοι οἱ πολῖτες βρίσκονταν ὄξω στὸ
Κατάστενο ἢ στὰ Νησιά· εἶτανε μεγάλη μοναξιά· μόνο
ὁ πατέρας μου καὶ γώ. Σὲ κάθε γωνιά, οἱ δοῦλοι μὲ
τις ἄσπρες ποδιές καὶ τὸ κοντόμαθρο σουρτουκάκι κά-
θονταν ἀπάνω σ' ἓνα σκαμνάκι κ' ἔσκυπταν τὸ κεφάλι
ἀπὸ τὴ νύστα. Ὁ καιρὸς ὄξω εἶταν ὠραῖος, — μιὰ
βραδιὰ μοναδική, ἓνας καιρὸς μαλακός, ὅλος γλύκα,
ποῦ σὰ βελουδο σὲ χαδέβει τὸ πρόσωπο. Τέτοιο καιρὸ
δὲ θὰ διῆς παρὰ στὴν Πόλη. Φυσοῦσε ἀγεράκι σιγαλό,
σὰν πνοὴ λουλουδιῶν. Ἀπὸ τῶν παραθυριῶν τὴ χαρα-
μάδα ἔβλεπες πέρα πέρα σὰν ἓναν ἀσημένιο λεκὲ ποῦ
ἄσπριζε κάκω κάτω. Εἶταν τὸ Κατάστενο ποῦ γυάλιζε
μὲ τὸ φεγγάρι. Χαίρουμον τὴν τόση ἡσυχία. Δὲν
ἄκουγες φωνή. Εἶτανε μιὰ ἀπὸ κείνες τὶς καλοκαιρινές
βραδιές ποῦ σὲ κάμνουν τὴν ψυχὴ νὰ μοιάζῃ γαλήνη.
Ὅλο σου τὸ κορμὶ σὲ φαίνεται ποῦ μαλακώνει, ποῦ
γίνεσαι γάλα. Θαῤῥεῖς ποῦ βρίσκεσαι σὲ κούνια, ποῦ
τᾷγέρι σὲ γλυκονανουρίζει καὶ φυσᾷ. Ἡ ἀτμοσφαῖρα
καὶ κείνη σὰ νὰ νυστάζῃ· λίγο λίγο λὲς ποῦ σταλάζει

ὕπνο· ὅσο κείτουμουν ἔτσι, βαθιὰ χωμένος στὴν πολ-
τρώνα μου μέσα, μ' ἔρχονταν πῶς εἶμουνα στὴν πα-
ράδεισο. Εἶναι ἡ ὥρα καλὴ γιὰ νὰ μισοσφαλνῶς τὰ
μάτια καὶ νὰ διαβάζης — νὰ βλέπης ὄνειράτα, μισὸ
ξυπνητὸς μισὸ κοιμισμένος — κ' ἡ φαντασία σου νὰ
παίρνη δρόμο.

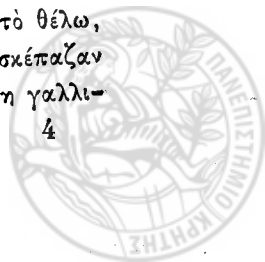
Σὲ κομμάτι, ὁ πατέρας ἀποκοιμήθηκε. Στρώθηκα μὲ
τὴν ἡσυχία μου στὴν πολτρώνα μου, κ' ἔπιασα μιὰ
γαζέττα. Μὲ περεχοῦσε χαρὰ ποῦ τέλος πάντα πῆγαινα
νὰ διαβάσω καλὰ ἑλληνικὰ, ὕστερα ἀπὸ τόσες φράγκι-
κες φημερίδες ποῦ εἶμουν ἀναγκασμένος νὰ διαβάζω
κάθε μέρα στὸ Παρίσι. Τώρα ποῦ τὸ γράφω, θυμοῦμαι
πολὺ καλὰ ποῦ, ἅμα ἄπλωσα τὸ χέρι στὸ τραπέζι κι
ἄγγιξα τὸ πρῶτο φύλλο ποῦ ἤθελα νὰ πάρω, στὴν ἴδια
στιγμὴ ἄκουσα νὰ τρίζει κατιτίς — σὰ νὰ γίνονταν
κάπου μακριὰ καμιὰ ταραχὴ, κανένας κρότος. Ἔτσι
τουλάχιστο μὲ φάνηκε. Μὰ δὲν πρόσεξα πολὺ. Νόμισα
ποῦ εἶταν τὸ τσαλάκωμα τοῦ χαρτιοῦ καὶ τὸ ξέχασα.

Δὲ συλλογιόμουν παρὰ τὴν καλὴ μου τύχη. Κάτι
θὰ πῆ νὰ γεννηθῆς Γραικός· σ' ἀξιώνει ὁ Θεὸς καὶ
βλέπεις στὸν αἰῶνα ποῦ ζῆς τὴ γλῶσσα ποῦ μιλοῦσες,
εἶναι τώρα δυὸ χιλιάδες χρόνια καὶ παραπάνω, ἀκόμη
νὰ τὴ μιλοῦν οἱ δικοί σου, ἴδια κι ἀπαράλλαχτα σὰ
στοῦ Σωκράτη τὸν καιρό. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ποῦ
τότες στάμπες δὲν εἶταν καὶ ποῦ σήμερα τυπώνεται
κι ὅλας. Ὅμως τόσο δὲν ἄλλαξε! Πάρε ἓνα βιβλίο νὰ
τὸ καταλάβης. Θὰ διῆς τὸ ἴδιο τυπικὸ· ἓνα ν δὲ λείπει·
πάντα βάζουν τὸ ν ὅπου πρέπει. Κύρια καὶ κοινὰ ὀνό-
ματα κλίνονται σὰν καὶ πρὶν· τὰ ῥήματα ἔχουν τίς

ιδιες συζυγίες. Κι άφτό είναι ίσια ίσια ποῦ μᾶς δίνει τόση έβγένεια, ποῦ μᾶς ύψώνει τό νοῦ και μᾶς ξανοίγει τις ιδέες. Κολακέβουνταν και μένα τό φιλότιμό μου μέ τό παραπάνω· και ποιός δέ θέλει νά μοιάζη τόν Περικλή; Ήξερα μάλιστα ποῦ οί φημερίδες τό βαστοῦν πολῦ ψηλά. Πρόσμενα νά διαβάσω τοῦ Ξενοφῶντα ἢ τουλάχιστο τοῦ Πλούταρχου τῆ γλῶσσα. Ἐφτή ἡ έλπίδα μ' έκαμνε νά τρέμω. Ἐπαιρνα τις φημερίδες μιᾶ· μόνο νά τις βλέπω μπροστά μου, μ' άνοιγε τήν ὄρεξη. Εἶμouνα σάν τόν άθρωπο ποῦ πάει νά βάλῃ στό στόμα του κανένα νόστιμο φαγάκι, ποῦ τό χαίρεται, και μόλις τολμαῖ νάρχινιση.

Ἄρχισα τέλος νά διαβάζω. Μά διές τί παράξενο πρᾶμα! δέν ξέρω νά πῶ πῶς τόπαθα κι αν εἶταν από τό ταξίδι ἢ από τῆ νύστα. Δέν μποροῦσα νά ξεχάσω τὰ γαλλικά μου· δέ μ' έβγαιναν από τό νοῦ. Ἄμα διάβαζα μιᾶ λέξη γραμμένη έλληνικά, νόμιζα στην ίδια στιγμή ποῦ τῆ διάβαζα γαλλικά· ὁ τύπος εἶταν ελληνικός, γαλλικά τὰ λόγια, τό νόημα γαλλικό. Μ' έρχουνταν ὅλα τὰ φράγκικα. Τί δυσάρεστη δουλειά! Θύμωνα μέσα μου κι άνυπομονοῦσα· άδύνατο, ὅπως κι αν τόπιανα, νά μῆ θυμηθῶ τὰ γαλλικά μου· σά φάντασμα, σάν πεισματάρικο δαιμόνιο μέ κυνηγοῦσαν. Ἐλεγα· — « Μετάφραση βλέπω, ἢ τόντιστῆ γλῶσσα μου διαβάζω; Φταίω γῶ ἢ φταῖν οί φημερίδες; » Τρομερό ζήτημα! δέν τολμοῦσα, δέν μποροῦσα νά τό λύσω! Ὅσο προχωροῦσα, τόσο μ' έπιανε πλήξη· χωρίς νά τό θέλω, χωρίς νά τό κάμω πίτηδες, τὰ μάτια μου ξεσκεπαζαν από κάτω από τὰ γραιικὰ γράμματα φράση γαλλι-

κή, ξένη γλῶσσα! Ἐμοιαζε σὰ νὰ εἶταν τὰ γαλλικὰ φωλεμένα μέσα στὸ χαρτί.

Θὰ σ' ἔτυχε κάποτες νὰ πάρης φιλό χαρτί, νὰ τὸ βάλῃς ἀπάνω σὲ καμιὰ ζουγραφιά ἢ σὲ κανένα γράμμα, γιὰ νὰ σηκώσης τοῦ γραμμάτου τὸ γράψιμο ἢ τὰ χαρκώματα καὶ τὴν κάθε γραμμὴ τῆς ζουγραφιάς, ἀπαράλλαχτα ὅπως εἶναι. Τεντώνεις τὸ χαρτί, τὸ βαστᾶς δυνατὰ μὲ τὸ δάχτυλο γιὰ νὰ μὴ φύγῃ, πιάνεις μιὰ πέννα καὶ γράφεις. Ὅσο γράφεις, κάθε γραμμὴ ποῦ κάμνει τὸ κοντύλι σου, σκεπάζει τὴν παλιὰ γραμμὴ. Φτάνει ὁμως λίγο νὰ γλυστρήσῃ τὸ χαρτί καὶ φαίνεται. Καὶ νὰ μὴ γλυστρήσῃ, πάντα κάτι θὰ φανῇ. Τάντίγραφο ποῦ παίρνουμε δὲ θὰ κρύψῃ ποτές ὅλους διόλου τὰ πρῶτα τὰ ψηφία ἢ τὴ ζουγραφιά· ἢ πιὸ φιλό θὰ βγῇ τὸ χαράκωμα τὸ δικό μας ἢ πιὸ χοντρό. Νὰ προσέξῃ κανεὶς, θὰ τὰ διῆ καὶ τὰ δυὸ μαζί, τὸ ἓνα ἀπάνω στ' ἄλλο. Ἔτσι τὸ πάθαινα καὶ γώ· κατάντησα νὰ τὰ βλέπω ὅλα διπλά. Ἄν ἀπαντοῦσα, ἄς ποῦμε, τὴ φράση «ἐλάμβανε τὸν κόπον», τὴν ἴδια ὥρα θυμούμουν καὶ τὸ «*Il prenait la peine*». Ἄφτὸ τὸ «*Il prenait la peine*» ξετρύπωνε ξαφνικὰ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ποῦ προσπαθοῦσα νὰ διαβάσω. Ἄν εἶναι τρόπος νὰ σᾶς τὸ παραστήσω μὲ τὸν τύπο, εἶταν ἀπάνω κάτω νὰ διάβαζα σὰν ποῦ σᾶς τὸ γράφω τῶρα·

ἘΙΛΛΆΡΜΡΒΕΧΝῪΑΕΙΤΤὸΛῪΑ

κΡὸΕπιΟΝῪΕ.

Στὴν ἴδια γραμμὴ ἔβλεπα δυὸ ψηφιά καὶ πάντοτες τὰ γαλλικὰ ξεπερνοῦσαν τὰ γραικικά, μὲ τρόπο ποῦ φαίνονταν καὶ καλῆτερα. Κάμποσες φράσεις διάβασα ἔτσι, φράγκικα ὄλο μαζί καὶ γραικικά· σὰς τις σημειῶνω κοντὰ κοντὰ τῇ μιᾷ στὴν ἄλλη·

Αἱ δυνάμεις προτίθενται νὰ ἀκολουθήσωσιν τὸ ἐπόμενον πρόγραμμα πρὸς λύσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος.

Αἱ διακοπεῖσαι σχέσεις θὰ ἐπαναληφθῶσι.

Συγκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν ἅπασαν τὴν προσοχὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων.

Ἐν δεδομένῃ τινὶ στιγμῇ.

Τὴν ἴδιαν αὐτῶν ἀτομικότητα.

Ἐπιλόγησαν ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ χαρακτήρος.

Ἀναλόγως τῶν περιστάσεων.

Τάσις τῆς ἐθνικότητος.

Παρασκευάζει ὑπόμνημα.

Αἱ πανταχόθεν διαδιδασκόμεναι εἰδήσεις.

Ἡ λύσις ἐγγίζει.

Σπουδαῖον διάδημα πρὸς λύσιν τῶν περιπλοκῶν.

Ἡ συνεννόησις τῶν δυνάμεων.

Δὲν ἔχουσιν διάθεσιν.

Νὰ ἀποθέσῃ τὸ καταπληκτικὸν ἠθικὸν κῦρος τῆς βραγαλοφορικῆς ἐτυμηγορίας.

Ἄλλοι εἰσέρχονται εἰς ἀναλυτικώτερας πληροφορίες.

Les puissances se proposent de suivre le programme suivant pour la solution de la question bulgare.

Les relations interrompues vont être reprises.

Il a concentré sur lui l'attention de tous les gouvernements de l'Europe.

Dans un moment donné.

Leur propre individualité.

Ils ont compté sur la différence de caractère.

Suivant les circonstances.

Tendance de la nationalité.

Il prépare un mémoire.

Les nouvelles qu'on nous transmet de toutes parts.

La solution approche.

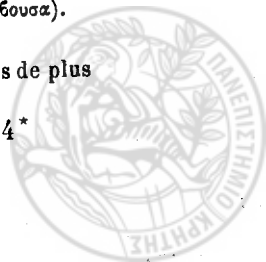
On fit un pas décisif vers la solution des difficultés.

L'entente des puissances.

Ils ne sont pas disposés.

(Δὲ μεταφράζεται σὲ καμιὰ γλώσσα—μήτε στὴν καθαρὲβουσα).

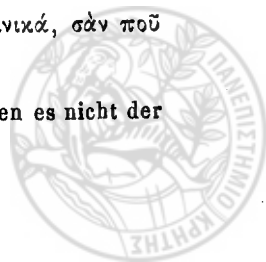
D'autres entrent dans de plus amples détails.

Ἐξανίσταται κατὰ τῶν τοιούτων προσβλητικῶν μομφῶν.	Il s'élève contre ces injurieuses accusations.
Ἐλάμβανε τὸν κόπον.	Il prenait la peine.
Ἐνσάρκωσις τῆς ἰδέας ὀριστικῆς λύσεως τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος.	Incarnation de l'idée d'une solution définitive de la question bulgare.
Πολιτικὴ ἀτμοσφαῖρα πεπληρωμένη ἠλεκτρισμοῦ.	Atmosphère politique chargée d'électricité.
Ἀποτέλεσμα τοῦ συντάγματος.	Résultat de la constitution.
Ἀληθὲς στήριγμα τοῦ νέου ἡγεμόνος.	Véritable appui du nouveau souverain.
Μὴ μεμολυσμένος ὑπὸ φιλελευθέρων θεωριῶν.	Point corrompu par les théories du libéralisme.
Ἐπὶ συνταγματικὴν σχολὴν διαπαιδαγωγηθεὶς.	Élevé dans l'école du constitutionnalisme.
Δύναται νὰ παρουσιασθῶσι γεγονότα ὑποχρεοῦντα...	Il peut se présenter des faits nous obligeant à...
Ῥήξις διπλωματικῶν σχέσεων.	Rupture de relations diplomatiques.
Αἰ ἀπειλαὶ βαίνουσιν ἔτι περαιτέρω.	Les menaces vont encore plus loin.
Δύναται νὰ ὑπολογίσῃ τὰς συνέπειας.	Il peut supputer les conséquences.
Ἐπαρκῶς ἀπέδειξεν.	Il a suffisamment démontré.
Θίγει χορδὴν εὐαίσθητον.	Il touche à une corde sensible.
Νὰ παράσῃ διασαφήσεις.	Fournir des explications.
...ὅπερ δὲν θὰ ἦτο ἱποτικόν.	...ce qui ne serait pas chevaleresque.

Ἐναντίον γαλλικῶν καὶ γραικικῶν, μὲ φαίνονταν πάλαι κάποτες πῶς διάβαζα ἑλληνικὰ καὶ γερμανικὰ, σὰν ποῦ τὸ βάζω τώρα·

Θεωροῦμεν ὅχι ἀνάξιον τοῦ κό- Wir betrachten es nicht der

που νὰ ἐρευνήσωμεν εἰς τί ἔγκεινται αὐτὰ! αἱ δικαιολογίαι.

Mühe unwerth zu untersuchen, worin diese Rechtfertigungen liegen.

Νὰ ἀσκή σοβαρὸν ἔλεγγον.

Ernsten Tadel zu üben.

Κάποτες πάλε δὲν ἔφταναν τὰ γερμανικὰ ἢ τὰ γαλλικὰ, ξεχωριστὰ τὸ καθένα· τᾶβλεπα μισὸ γερμανικὰ μισὸ γαλλικὰ, μέσα στὰ ἑλληνικὰ, σὰ νὰ εἶχε στὸ νοῦ του ὁ συντάχτης, ὅταν ἔγραφε, καὶ τὶς δυὸ γλῶσσες·

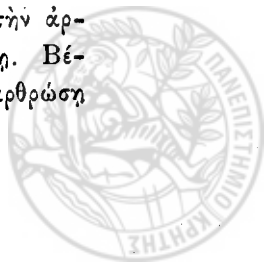
Ἄρμονίαν θελήσεως παρ' αὐταῖς ταῖς μεγάλαις δυνάμεσιν.

Uebereinstimmung des Willens selbst bei den grandes puissances.

Κέκτηται ὅλην τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν παιδείου εἰς τὸν Εὐρωπαίου.

Il possède toute la Bildung et toute l'instruction d'un wohl erzogenen Européen.

Κρίμας ποῦ δὲν ἔμαθα παιδί τάγγλικά! Εἶχα πάρει γιὰ τὴ δυστυχία μου μιὰ δασκάλισσα, ὅταν εἶμουν πιὰ παλληκάρη, κι ἀντὶς νὰ μὲ σπουδάξῃ, μ' ἔμαθε... κάλλια νὰ μὴ σᾶς τὸ πῶ. Τώρα τὸ μετάνιωνα. Θὰ μὲ ξέφυγαν πολλὰ ἀπ' ὅσα διάβαζα, ποῦ μόνο τάγγλικὰ θὰ μὲ τὰ ξηγοῦσαν. Τί καλὰ εἶταν τουλάχιστο ποῦ ἤξερα γαλλικὰ καὶ γερμανικὰ! Ἄ δὲν τὰ ἤξερα, δὲ θὰ μπορούσα νὰ καταλάβω λέξη ἀπ' ὅσα ἔγραφαν οἱ φημερίδες. Νόημα δὲ θὰ μπορούσα νὰ βγάλω καὶ τοῦ κάκου θᾶσπανα τὸ κεφάλι μου. Ἄμα τᾶβαζα στὸ γαλλικό, ἀμέσως ἔβλεπα τί θὰ πῆ. Εἶχα διαβάσει τὴ φράση· — « Δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξιν. » Τί μπορούσε νὰ σημαίνει τέτοιο πρᾶμα; Γύρεθα, σκάλιζα στὴν ἀρχαία· ἀδύνατο νὰ βρῶ τίποτις ποῦ νὰ μοιάζῃ. Βέβαια ποῦ ὁ Ξενοφῶντας, ἂν εἶταν ποτές νὰ « ἀρθρώσῃ

λέξιν», θάμνισκε βουβός ὄλη του τὴ ζωή. Τὴν ἴδια δυσκολία εἶχα καὶ μὲ κάτι ἄλλες φράσεις — « Ἐν δεδομένη τινὶ στιγμῇ ». Ποιός, ἔλεγα μέσα μου, νὰ δώση τούτη τὴ στιγμῇ καὶ ποιός νὰ τὴν πάρη; Ἡ καί — « Ἡ λύσις ἐγγίζει ». Ἄγγιξε, συλλογιούμεν, κανέναν καὶ τὸν πείραξε; Τοῦ κάκου θυμούμουν τοὺς ἀρχαίους πεζογράφους, Πλάτωνα, Ἀριστοτέλη καὶ Θουκυδίδη! Δὲν ἔβγαينه τίποτις. Ἀπὸ τὸ « ἐγγίζει » μὲ βασάνιζε, καὶ δὲν μπορούσα νὰ πιστέψω πῶς ἤθελε νὰ πῆ « πλησιάζω ». Ἄν ἔγραφε τὴν ἀρχαία, ἔλεγα, θὰ τῷβαζε « ἔγγυς » ἢ « πέλας ἡμῖν ἐστι », κι ἂν τῷγραφε στὴ γλῶσσα μας, ἔπρεπε νὰ πῆ « κοντέβει ». Ἄμα ξεχνούσα τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα, μὲ τὴ γαλλικὴ μετάφραση καταντούσε τὸ νόημα πολὺ ἔφκολο. « *Il ne pouvait articuler une parole* ». — « *Dans un moment donné* ». — « *La solution approche* ». — Εἶναι κάτι συνηθισμένα καὶ καχορίζικα γαλλικά, ποῦ ἀκούω στὸ Παρίσι κάθε μέρα. Τὰ λέει κανεὶς, ἄμα δὲν ξέρει τί νὰ πῆ.

Κατάλαβα τότες ποῦ ἔπρεπε νὰ διαβάζω ἀνάποδα· ἀντὶς πρῶτα νὰ τὰ διαβάζω γραικικά, εἶταν πολὺ πιὸ σωστὸ νὰ τὰ λέω μέσα μου γαλλικά κ' ἔπειτα νὰ κοιτάζω τὰ τυπωμένα γράμματα. Καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλω, τόντις ἔτσι τῷπαθα. Τώρα τᾶβλεπα πρῶτα πρῶτα ὅλα φράγκικα, σὰ νὰ εἶταν τὰ φράγκικα πρωτότυπα·

N'est soumis à aucune restriction.

A première vue.

Il s'est vu forcé.

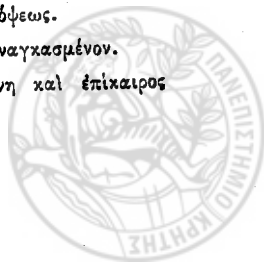
L'usage éclairé et opportun

Εἰς οὐδένα ὑπόκειται περιορισμόν.

Ἐκ πρώτης ἀπόψεως.

Ἐίδεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον.

Ἡ πεφωτισμένη καὶ ἐπίκαιρος

de ce droit.

L'opinion publique s'est élevée contre ce vote par ses manifestations.

Il se trouvait dans son droit.

L'opinion publique qui se forme d'après la pleine conscience de la force, des besoins et de la situation générale du peuple et de la nation.

Il a soulevé l'indignation universelle.

Cette question touche sérieusement aux intérêts généraux et privés de la nation.

L'opinion publique qui s'est vivement manifestée.

Ces mesures devaient être prises.

Cela dépasse vraiment toutes les bornes!

Le phénomène caractéristique.

Il les a tous surpassés par son ignominie!

Elle a donné la dernière impulsion généreuse.

Le 16 Mai.

La nuit des temps et la poussière des bibliothèques.

Il a eu le courage d'exposer.

Il est en situation.

Vous arriverez à la même conclusion.

χρήσις τοῦ δικαιώματος τούτου.

Ἡ κοινὴ γνώμη διὰ διαδηλώσεως ἐξηγέρθη κατὰ τῆς ψηφοφορίας ταύτης.

Εὐρίσκετο ἐν τῷ δικαίῳ αὐτοῦ.

Ἡ κοινὴ γνώμη ἦτις μορφοῦται ἐκ τῆς πλήρους συναισθήσεως τῆς δυνάμεως, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς ἐν γένει καταστάσεως τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἔθνους.

Ἐξήγειρε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν.

Τὸ ζήτημα τοῦτο σπουδαίως θίγει τὰτε ἔθνικὰ καὶ ἰδιωτικὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ.

Ἡ ζωηρῶς ἐκδηλωθεῖσα κοινὴ γνώμη.

Τὰ μέτρα ταῦτα ἔδει νὰ ληφθῶσι.

Ἵπερβαίνει ἀληθῶς τοῦ ἐπιτροπομένου τὰ ὅρια!

Τὸ φαινόμενον τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει.

Ἵπερέβη πάντας κατὰ τὴν ἀβλιότητα!

Ἡ δοῦσα τὴν τελευταίαν γενναίαν ὄθησιν.

Ἡ 7η Ἀπριλίου.

Ὁ ζόφος τῶν αἰώνων καὶ ὁ κοινότοπος τῶν βιβλιοθηκῶν.

Ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἐκθέσῃ.

Εἶνε εἰς θέσιν.

Θὰ φθάσητε εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα.

De ceux qui ont la meilleure volonté d'apprendre. Τὴν βελτίστην πρὸς μάθησιν θέλησιν ἔχόντων.

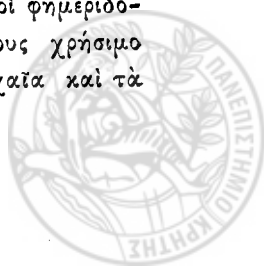
Στὸ τέλος εἶταν κι ἀφτὸς ὁ λόγος ποῦ μὲ φάνηκε πολὺ σωστός·

Nous apprécions la connaissance de la langue grecque où il excella comme poète : c'est là une qualité des plus sérieuses, car on peut compter sur les doigts dans notre pays les personnes qui savent le grec.

Ἐκτιμῶμεν καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἐλληνίδος φωνῆς ἐν ἣ καὶ ὡς ποιητῆς διέπρεψε· θεωροῦμεν δὲ τοῦτο σπουδαιότατον προσόν, διότι ἐν δακτύλοις μετροῦνται οἱ παρ' ἡμῖν τοιοῦτοι.

.....

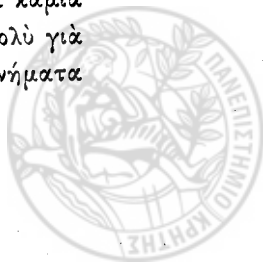
Ἐκεῖνος ὁ κρότος ποῦ εἶχα ἀκούσει στὴν ἀρχή, ὅταν πῆρα νὰ διαβάσω τὶς φημερίδες, νὰ ποῦ μεγάλωνε τώρα καὶ γίνονταν πιὸ δυνατός. Τρόμαξα μιὰ στιγμή, γιατί στὴ μοναξιά ἀγριέβεται κανεὶς νάκούη ταραχὴ καὶ νὰ μὴν ξέρη ἀπὸ ποῦ εἶναι. Ὅμως καὶ πάλε δὲν πολυπρόσεξα. Εἶταν ὁ νοῦς μου σὲ κείνα ποῦ εἶχα διαβασμένα. Χαίρουμουν ποῦ τὰ καταλάβαινα· μάλιστα κολακέβουμουν ποῦ εἶχα βρεῖ μὲ τί τρόπο ἔπρεπε νὰ τὰ καταλάβω. Ὅταν κανεὶς μελετήσῃ χρόνια κανένα φιλοσοφικὸ σύστημα, κ' ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς κόπους καὶ κάμποση σπουδὴ, τέλος μπῆ στὸ νόημα, ξανοίγει ὁ νοῦς του. Ἔτσι καὶ γὼ περηφανέβουμουν ποῦ μοναχός μου εἶχα σταθῆ ἄξιος νὰ μαντέψω τὴ μεγάλη σοφία ποῦ φώτιζε τὰ γραϊκικά μας φύλλα. Ναί! τώρα γιὰ πρώτη φορά, ἐννοίωσα τί σύστημα ἔχουν οἱ φημεριδογράφοι μας καὶ μὲ φάνηκε τὸ σύστημά τους χρήσιμο κι ἀπλό. «Ἐξέχασε τὰ ἐλληνικά σου, τὰρχαῖα καὶ τὰ

νέα· κοίταξε μόνο νὰ προσέχης τὸ τυπικὸ τάρχαϊο. Ἄμα ἔμαθες ποῦ ἡ ὀνομαστικὴ μούσα ἔχει γενικὴ μούσης κι ὄχι μούσας, ποῦ ὁ ἐνεστώτας ἀκούω κάμνει ἀόριστο ἤκουσα καὶ παρακείμενο ἀκήκοα, παίρνεις ἀμέσως ξένες φημερίδες· τίς μεταφράζεις μάνη μάνη. Ἔτσι ξεβγενίζεις τὴ γλῶσσα. Δὲν πειράζει νὰ γράφης φράγκικα, φτάνει νὰ τὰ τυπῶνης γραικικά. Μὲ τέτοιον τρόπο, οἱ λέξεις σου φαντάζουν ἐλληνικές· μέσα εἶσαι ὅλος φράγκος. Τὸ τυπικὸ, μὴν τἀμελήσης στὴ ζωὴ σου. Τὰ χάλασες ὅλα, ἃ δὲν πρόσεξες τὸ τυπικὸ! »

Καὶ μὴ νομίζετε ποῦ στὰ μπόσικα τῶπιασαν οἱ δικοί μας μ' ἀφτὸ τὸν τρόπο. Οἱ φημεριδογράφοι μας κουτοὶ δὲν εἶναι· εἶναι μάλιστα φοβεροὶ διπλωμάτες. Γράφοντας γερμανικά, γαλλικά κι ἀγγλικά καλοπιάνουν τὴν Ἑβρώπη· ἄμα διῆ ἡ Ἑβρώπη ποῦ ξέρουμε καὶ γράφουμε τὴ γλῶσσα της, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς ἀγαπήσῃ. Ἔτσι καμιά μέρα θὰ μᾶς δώσῃ καὶ τὴν Πόλη. Γιὰ νὰ μὴν κακοφανῆ τάχατις τὴν Ἑβρώπη, ποῦ μᾶς βλέπει νὰποφέβουμε σὰν τὴν ψώρα τίς ξένες λέξεις καὶ νὰ λέμε ποῦ ἡ γλῶσσα μας καὶ τὸ ἔθνος μαζὶ ξεπέφτουν ἄμα ποῦμε πόρτα ἀντὶς θύρα, κατωρθώσαμε τουλάχιστο, οἱ λέξεις νὰ μοιάζουν ἐλληνικές, τὸ ὕφος καὶ τὸ νόημα νὰ εἶναι φράγκικα.

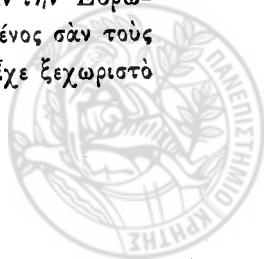
Ἔτσι, μιλῶντας φράγκικα, μιλοῦμε τὴν ἀρχαία. Καὶ τί θέλει, τί γυρέβει ὅλο τὸ ἔθνος; Ὁ καθένας «βαθμηδὸν» νὰ μοιάξῃ τὸν Περικλή. Θὰ τὸ κατορθώσουμε λαμπρὰ μὲ τίς φημερίδες. Θάναγκαστῆ μάλιστα καμιά μέρα ἡ Ἑβρώπη νὰ τὸ πιστέψῃ. Χαίρουμουν πολὺ γιὰ τὴν ιδέα. Μ' ἄρεζαν κι ὅλας ὅσα διάβαζα· τί φρονήματα

γενναῖα, τί μεγάλοι λογισμοί! Κάπου κάπου ἔγραφαν καὶ γιὰ τοὺς Βουργάρους ποῦ εἶναι παιδιὰ, γιὰ τοὺς Σλάβους ποῦ εἶναι σωρὸ βαρβάρου, γιὰ τοὺς Ἑλληνας ποῦ εἶναι Ἑλληνας, γιὰ τὴ γλῶσσα τὴν ἀρχαία, ποῦ ἔρχονται πίτηδες ξένοι σὲ μᾶς νὰ τὴ μάθουν. Κάπου μάλιστα χτύπησε τὸ μάτι μου κι ἀφτὴ τὴ φράση ποῦ με κολάκεψε πολὺ· «Αἱ ἀπὸ τῶν εὐκλεῶν προγόνων μας κληρονομηθεῖσαι πολιτικαὶ ἀρεταί.»...

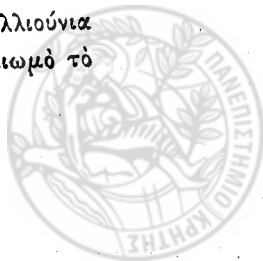
Ὅσο καλά, φρόνιμα, σωστά κι ἂν εἶταν τὰ λόγια ποῦ διάβαζα, πρέπει νὰ τὸ μολογήσω, εἶχα λίγη ζάλη· εἶμουν κουρασμένος ἀπὸ τὴ ζέστη καὶ τὸ πολὺ διάβασμα. Νὰ τὸ ποῦμε παστρικά, με πῆρε ὁ ὕπνος. Σὰν φιλὸ φιλὸ συννεφάκι, σὰ λεφτούτσικη καταχνιὰ ξαπλώνουνταν ὁ ὕπνος σιγὰ σιγὰ ἀπάνω στὰ ματόφυλλά μου. Ἐκεῖ ποῦ πῆγαινα νὰ πιάσω ἄλλη μιὰ φημερίδα, στάθηκε τὸ χέρι μου κ' ἔγυρα τὸ κεφάλι. Κοιμούμουν. Ἄμα ποῦ σφάληξα τὰ μάτια, τρόμαξα στὸν ὕπνο μου μέσα. Ἄρχισα νὰ τρέμω κι ὅμως ὅλο κοιμούμουν. Ὁ κρότος ἐκεῖνος ὁ προτινὸς μεγάλωνε μεγάλωνε κι ἀκούγονταν πιά τώρα, σὰν τὴ θάλασσα, ὅταν πάει φουρτοῦνα νὰ ξεσπάσῃ. Εἶδα τί ἔτρεχε. Κατάλαβα τὴν ταραχὴ, ἀπὸ ποῦ καὶ γιατί εἶταν. Τόντις παράξενο πρᾶμα θωροῦσα!

Μπροστά μου ἔβλεπα ξαπλωμένο τὸ χάρτη τῆς Ἑβρώπης. Δὲν εἶταν κανένας μικρὸς χάρτης, σὰν τοὺς γεωγραφικοὺς πίνακες ποῦ κρέμονται στοὺς τοίχους, μέσα στὰ σκολεῖα. Μὲ φάνηκε μεγάλος σὰν τὴν Ἑβρώπη τὴν ἴδια. Εἶταν καὶ κείνος χρωματισμένος σὰν τοὺς συνηθισμένους χάρτηδες. Ὁ κάθε τόπος εἶχε ξεχωριστό

χρῶμα και μποροῦσες νὰ διακρίνης τὸν ἕνα ἀπὸ τὸν ἄλλο. Εἶταν ὁ καθένας ζουγραφισμένος πράσινα, κόκκινα, κίτρινα, μαβιά, ἄσπρα, μουντὰ ἢ ἀνοιχτά. Ἀπάνω στὸ χάρτη στέκουνταν οἱ Ἑβρωπαῖοι, ὅλοι μὲ τὴν ἀράδα, ὁ Γάλλος στὴ Γαλλία, στὴ Γερμανία ὁ Γερμανός, ὁ Ἴταλὸς στὴν Ἴταλία· ὁ καθένας χωριστὰ στὸν τόπο του, κι ὁ κάθε λαὸς φοροῦσε ρούχα ἢ πράσινα ἢ κόκκινα ἢ κίτρινα, μὲ τὸ χρῶμα ποῦ εἶχε στὸ χάρτη ἢ κάθε χώρα. Ὅλο μαζὶ εἶταν παράξενο κ' ἐμοιαζε σὰν ἀποκριάτικο.

Τὸ περίεργο εἶταν ποῦ δὲν ἔβλεπες μῆτε σπίτι, μῆτε δρόμο, μῆτε τίποτις· φαίνονταν οἱ ἀθρῶποι μοναχὰ — κι ὁ χάρτης. Ὅλοι τοὺς ἐμᾶς κοίταζαν· και τὰ δυὸ μάτια στὴν Ἑλλάδα! Δὲν εἶταν ὁμως ὄρθιοι· μὰ δὲν μποροῦσα νὰ πῶ ποῦ κάθουνταν κι ὄλας. Στέκουνταν ἐκεῖ σὰν καμπούρηδες, μὲ σκυφτὴ ράχη, μὲ τὸ κεφάλι ψηλά· κάθε ἄθρῶπος — και τοὺς ξεχώριζες ἕναν ἕναν — εἶχε τὰ δύο χέρια ἀγκουμπισμένα στὰ γόνατα, σὰ νὰ βαστιούντανε γιὰ νὰ μὴν πέση κατακέφαλα και κάμη κουτροβάλα. Τὸ πηγούνι τοῦ καθενὸς πήγαινε νὰ γίγξη τὰ ποδάρια του κ' ἡ ράχη τοὺς γίνονταν καμάρια. Τὸ στόμα τοὺς εἶταν ἀνοιχτό, ὀλωνῶν, κ' ἔχασκε φοβερὰ — σὰν τρύπα μάβρη. Ἐφερναν ἀηδία. Και γιὰτί, παρακαλῶ, στέκουνταν ἔτσι; γιὰτί ξεκαρδίζονταν ἀπὸ τὰ γέλοια. Κ' εἶταν ἕνα γέλοιο δυνατό, ἀνοστο, χάρηκο, πληχτικό γέλοιο, ἕνα γέλοιο συχαμένο, ποῦ σ' ἐπιαναν τὰ νέβρα και σ' ἔρχονταν ἀπελπισιὰ νὰ τὰ κούς. Ἐχοφτε σὰν ζουράφι. Μιλλιούνια και μιλλιούνια ἀθρῶποι γελοῦσαν κι ὄλο γελοῦσαν και τελειωμὸ τὸ

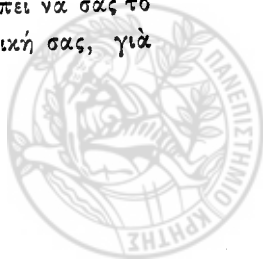

γέλιοι τους δὲν εἶχε. Ἄχ! ἀναθεματισμένοι Ἑβρωπαῖοι, μούγγριζα μέσα μου, τί ἔχετε καὶ γελάτε μὲ τέτοιο τρόπο; Γιατί μὲ ξεσκίζετε τάφτια καὶ μὲ τρυπᾶτε τὴν καρδιά σὰ μὲ μιὰ σοῦβλα; Κόντεβα νὰ κλάψω ἀπὸ τὴ σκάση. Ὅλοι τους μὲ κοίταζαν καὶ κοίταζαν τὸ τραπέζι, ποῦ κάθουμουν καὶ τίς φημερίδες ποῦ διάβαζα. Εἶταν ἡ Ἑβρώπη μαζωμένη· φαντάζεσαι λοιπὸ τί βοή, τί κρότο ποῦ τὸν ἔκαμνε τὸ γέλιοι τὸσων ἀθρώπων. Ἄξαφνα στάθηκαν καὶ καθαρὰ καθαρὰ — σὰ νὰ τοὺς ἄκουγα καὶ τώρα —, εἶπαν ὅλοι τους μαζὶ μὲ μιὰ φωνή ποῦ ἔμοιαζε νὰ σφυρίζῃ.

« Ἀπόγονοι τοῦ Περικλῆ, τοῦτα εἶναι τὰ γραιικιά σας;! Μ' ἀφτὰ εἶναι ποῦ θὰ μᾶς πιάσετε; Μὲ τὴν ψεφτοκαθαρέβουσα ποῦ μιλεῖτε καλὰ τὴν κουρελλιᾶσετε τὴ γλῶσσα τοῦ Περικλῆ! Ἀλήθεια, καταντήσετε βάρβαροι, σὰν ποῦ τὸ λέτε κάποτες οἱ ἴδιοι. Κάτω τὸ κοντύλι. Πήρετε ἄσκημο δρόμο. Δὲν ἔχει τόπο γιὰ σᾶς μέσα στὸν πανάγιο, τὸ σοβαρὸ νὰ τῆς ἑβρωπαϊκῆς ἐπιστήμης.»

Καὶ σὰν ὠκεανὸς φουρκισμένος, σὰ μάνητα τρικυμιάς, βροντοῦσε ἡ φωνή τους κι ὅσα μέσα τους εἶχαν, τᾶβγαζαν ὄξω μὲ μιᾶς.

« Κάθεστε καὶ μᾶς λέτε ποῦ δὲν ξέρουμε τὴν γλῶσσα σας, ποῦ ἔχουμε κακὴ προφορά, ποῦ θὰ μᾶς τὰ μάθετε ὅλα. Μᾶς μάθετε μόνον νὰ γελοῦμε. Φτάνουν οἱ κωμῆδες· θαρρεῖτε τάχατις πῶς γράφετε ἑλληνικὰ; Ὅχι, βέβαια. Γιὰ νὰ τὸ καταλάβετε, ἐμεῖς πρέπει νὰ σᾶς τὸ ποῦμε. Φραγκέψετε! Μιλήστε γλῶσσα δική σας, γιὰ νὰ σᾶς ἀκούσῃ ὁ κόσμος.»

Καλὸ πρᾶμα κανεῖς νᾶχη πομονή — μὰ ὥσπου θὰ πάη; Ἐγὼ νὰ κατηγορῶ τοὺς δικούς μου, γίνεται ἴσως εἶναι καὶ χρέος· ἀλλάζει ἡ δουλειά, ἅμα τοὺς κατηγορήσουν ἄλλοι. Ἄφτὸ δὲν τὸ σηκώνω. Ὅταν περγελῶ τὸν ἔμαφτό μου, μ' ἄρέσει μόνος μου νὰ γελῶ. Κόρωσα λοιπὸ καὶ γὼ τότες, ἀκούγοντας τέτοια λόγια. Ἐγίνα μέσα μου ὅλος θυμὸς κι ἀπὸ τὴν πλήξη πήγαινα νὰ πνιγῶ. Θέλησα νὰ τοὺς ἀποκριθῶ, μὰ χάθηκε ἡ φωνή μου. Τί, τί νὰ τοὺς πῶ; Τί ἀπάντηση νὰ τοὺς δώσω, ποῦ εἶταν τὰ λόγια τους ἀλήθεια; Τουλάχιστο νὰ μὴν τοὺς βλέπω μπροστά μου, νὰ μὴν τοὺς ἀκούω πιά τοὺς Ἑβρωπαίους! Φεβγιοῦ φεβγιοῦ! Σηκώθηκα στὴ στιγμή καὶ καταντροπιασμένος, ζεματισμένος γύρισα στὸ σπίτι.

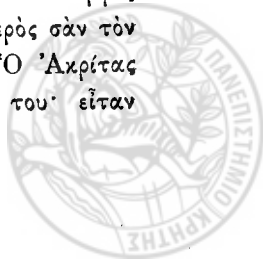
I'.

Ἄρνι καὶ λιοντάρι.

Εἶχα χρόνια νὰ διῶ τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη. Τόσο καιρὸ ποῦ ἔλειπα ἀπὸ τὴν Πόλη, δὲν ἤξερα καλὰ καλὰ τί εἶχε γίνη. Εἶταν πάντοτες ὁ ἴδιος! Τέτοιο γίγα δὲ θὰ διῆτε στὴ ζωὴ σας· τουλάχιστο τρεῖς πῆχες ψηλὸς καὶ χοντρὸς σὰν τὸν Κουλαῖ. Ὅταν ἀνέβαινε τὴ σκάλα, ἔτρεμε τὸ σπίτι. Κόντεβαν τὰ ντουβάρια νὰ γκρεμίσουν. Ἐπρεπε νὰ σκύψῃ, ὥσπου νὰ γίνη μισὸς, γιὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν πόρτα. Στὸ δρόμο, ὅταν ἔβγαινε, ἔλεγε πῦργος ποῦ περπατεῖ. Τὸν κοίταζες καὶ θυμούσουν τοὺς στίχους τοῦ Ἀκρίτα·

Ἐκ τόπου δὲ κινούμενος βροντῆς ἤχον ἐτέλει,
Ὡστε δοκεῖν σαλεύεσθαι γῆν τε καὶ πάντα δένδρα.

Τὸ χέρι του εἶτανε βράχος, κι ἅμα σ'ἔπιανε τὸ χέρι νὰ στὸ σφίξῃ, κόντεβε νὰ στὸ κάμῃ κομμάτια· εἶτανε γιὰ νὰ σὲ δείξῃ φίλια. Ποιὸς δὲ φοβοῦνταν τὴ φωνή του; τόσο δυνατὴ δὲν εἶταν ἄλλη φωνή· ἤξερε ὁ κόσμος ποῦ μποροῦσε νὰ κουστῆ ἀπὸ τὸ Ταξίμι, ἴσια μὲ τὸ Κατάστενο, ἴσια μὲ τὴ Μάβρη θάλασσα, ἴσια μὲ τὴ Ρουσία,— ἴσια μὲ τὴν Ἑβρώπη! Ἄμα θύμωνε, εἶταν ἄξιος μοναχὸς του νὰ ρίξῃ κάτω δέκα νομάτους. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶταν ἄλλος Ἀκρίτας, τρομερὸς σὰν τὸν Ἀκρίτα, τὸ λαμπρὸ μας τὸ παλληκάρι. Ὁ Ἀκρίτας κουδέντιαζε μιὰ μέρα μὲ τὴν ἀγαπητηκιὰ του· εἶταν

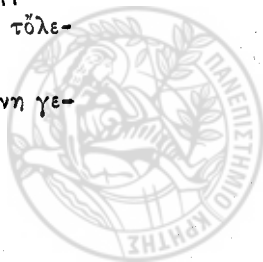

κι ὁ ἀφτοκράτορας μπροστά. "Αξαφνα πετιέται μέσα ἀπὸ τὰ δάσητα ἕνας δράκος μεγάλος σὰν τὸν ἥλιο. Τρέμει ὁ δύστυχος ὁ ἀφτοκράτορας, τὰ χρειάζεται, πᾶ νὰ φύγη· κι ὁ Ἀκρίτας ἀμέσως πιάνει μὲ τὰ δύο δάχτυλα τὸ δράκο, τότε σηκώνει, τὸν τινάζει ψῶφιο κατὰ γῆς καὶ λέει μὲ γλυκὸ χαμογέλιο· « Δὲν ἄξιζε τόσο φόβο, βασιλιά μου ! »

Τέτοιος εἶταν κι ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης. Ἐφτανε νὰ θυμῶση καὶ τὸν ἔβλεπες θεριό. Ὅταν τὸν ἔπιανε ὁ θυμὸς — πρὶ νὰ ξεσπάση, — στέκουνταν ἡσυχος μιὰ στιγμή, σὰν καρφωμένος κατὰ γῆς· λέξη δὲν ἔλεγε, κούνημα δὲν ἔκαμνε· στραβοκοίταζε μόνο, ἄγρια καὶ λοξὰ σὰν τὸν τᾶβρο. Μὲ μιᾶς ἀρχινοῦσε. Δὲν εἶταν ἄθρωπος, διάβολος δὲν εἶταν ποῦ νὰ μπορέση τότες νὰ σηκῶση τὴν ὀρμή του. Ὁ θυμὸς εἶναι πρᾶμα δικό μας· εἶναι τὸ μπαρούτι τοῦ Γραικοῦ.

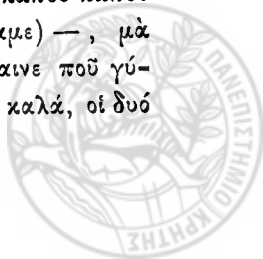
Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης δὲ θύμωνε συχνά. Εἶταν ἀρνὶ καὶ λιοντάρι. Ποτές δὲ σ' ἔλεγε λόγὸ νὰ σὲ πειράξῃ. Κάποτες τὸν πειράζες ἐσὺ καὶ δὲ μιλοῦσε. Ὁ Γραικός, λέει, εἶναι περήφανος καὶ σωπαίνει. Τὸ βαστοῦσε μέσα του, ὥσπου καμιά μέρα νὰ ξεχειλίση τὸ ποτάμι. Μόνο χωρατάδες πολλοὺς δὲν ἀγαποῦσε, γιατί εἶχε τὸ φιλότιμό του, κι ὅ τι τοῦ ἔλεγες, νόμιζε πῶς εἶταν τάχατις νὰ τὸν περιπαίξῃς, ἢ πῶς τ'ἄλλεγες ὅλα μὲ τὰ σωστά σου. Ὅλα τὰ ψιλολογοῦσε. Δὲν ἔπρεπε ἄξαφνα νὰ τοῦ πῆς. — « Ὁ κόσμος εἶναι μπόσικος. » Ἀμέσως θαρροῦσε πῶς ἀπελπίζουσιν κ' ἤθελες νὰ πινηγῆς — ἢ πῶς τ'ἄλλεγες γιὰ νὰ τοῦ δώσης νὰ καταλάβῃ κατιτίς.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶχε καρδιά καλοσύνη γε-

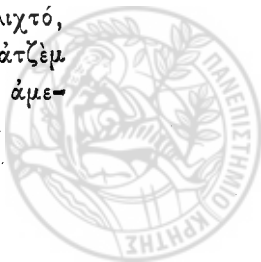
μάτη. Καί νά τόν πείραζες, εἶταν καλὸς νά τὸ ξε-
χάση. Εἶχε καί κάτι τρυφερότητες παιδικήσιες, γιατί
μικρὸς εἶταν τὸ χαδεμένο παιδί τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ
βράδῳ, ὅταν ἔπεφτε στὸ κρεβάτι, δὲν μπορούσε νά
κοιμηθῆ, ἂν ἡ γριά μας ἢ παραμάννα δὲν κάθονταν
πλάγι του στὴν καρέγλα, νά τοῦ λέη λόγια καὶ κείνος
νά μισοσφαλνᾷ τὰ μάτια. Γιὰ τοῦτο τὸν εἶχαν οἱ φί-
λοι του γιὰ φοβιτσιάρη, καὶ τῷλεξαν ποῦ καὶ ποῦ, νά
γελάσουν. Ἐγὼ ὅμως ποῦ τὸν ἤξερα, καταλάβαινα τί
ἔτρεχε. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶταν ἀρνὶ καὶ λιον-
τάρι. Εἶχε ψυχὴ τρυφερὴ καὶ μαλακὴ σὰν μπαμπάκι·
τίς παιδικήσιες του τίς συνήθειες, δὲν ἤθελε νά τίς
ἀφήσῃ. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε σωστὸς Γραι-
κὸς — βέρος πολίτης. Μποροῦσε νά σηκώσῃ τὸν κόσμο
στὸ ποδάρι, ἄνω κάτω νά τὸν κάμῃ, μπορούσε πύργους
νά γκρεμίσῃ καὶ κάστρα νά πάρῃ μοναχός του. Ὡς
τόσο κάθονταν ἡσυχά καὶ καλὰ στὸ ζεστό του τὸ κρεβ-
βατάκι, — νάκούῃ παραμῦθια.

Πρέπει νά ποῦμε τὴν ἀλήθεια. Ἄμα τοῦ ἔδινες ἀφορ-
μή, ἄμα ἐννοιωθε ποῦ εἶσυνα μαζί του καὶ ποῦ κά-
ποιος τόνε βαστοῦσε, μπορούσε νά γίνη φωτιά, νά ξε-
χάση καὶ τὸν ὕπνο. Τότες τὸν ἔβλεπες λιοντάρι· δὲν
εἶταν πιά ἀρνὶ. Εἶχε μάλιστα μαζί μου ἀγάπη ξεχω-
ριστή. Δάχτυλο δὲν ἤθελε νά μ' ἀγγιξῆ, δὲν ἔπρεπε
κανεὶς νά μὲ πῆ λέξη· στραβοκοίταζε, ἀναφταν τὰ μά-
τια του — κι ἀμέσως γροθιά. Μαλλώναμε κάπου κάπου
— (γιὰ τὴ γλῶσσα πάντοτες δὲ συμφωνούσαμε) —, μὰ
ἤξερε τὴν ἀγάπη ποῦ τὸν εἶχα, καταλάβαινε ποῦ γύ-
ρεθα τὸ καλό του, κ' ἔτσι ὅταν τὰ εἶχαμε καλά, οἱ δύο

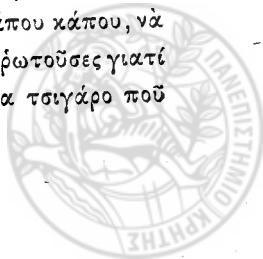
μας μαζί μπορούσαμε κάτι νὰ κάμουμε. Ἄμα τὸν εἶχα σύντροφο τίποτις δὲ φοβούμουν, ὅλα μὲ φαίνονταν ἔφκολα, μεγάλα πράματα μπορούσα νὰ καταφέρω. Φτάνει νὰ στέκουνταν πλάγι μου· ἀσκέρια δὲν ἔτρεμα τότες· μπορούσα στὸν πόλεμο νὰ βγῶ. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης πετοῦσε μιὰ φωνὴ κι ἀφανίζονταν τὰσκέρια, ὠρμούσε σὰν τὸ θεριὸ κ' ἔκοφτε κεφάλια. Δὲν ἄφινε ζωή. Εἶταν τὸ δεξί μου τὸ χέρι. Ἔφτανε νὰ τοῦ δώσω τὴν ἀφορμή, νὰ τοῦ πῶ ποῦ ἔπρεπε νὰ πάη· τὴ δουλειὰ τὴν τέλειωνε τότες ἐκεῖνος.

Περάσαμε λαμπρὰ στὴν Πόλη οἱ δυὸ μας μαζί, σὰν ἀδέρφια ἀγαπημένα. Τί γέλοια ποῦ τὰ πατούσαμε, τί κουβέντες ποῦ τίς κάμναμε κάθε βράδυ! Τί φαγὶ ποῦ τρώγαμε, τί κρασί ποῦ τὸ ρουφούσαμε μέρα καὶ νύχτα. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἔπρεπε νὰ φάη τὸ πρῶτ' δυὸ ψωμιά, τὸ μεσημέρι τέσσερα, ὄχτῳ τὸ βράδυ. Κάθε μέρα γύρευε νὰ τοῦ φέρουν ἓνα βόδι, τρία ἀρνάκια, δυὸ πρόβατα, πέντε ὄρνιθες, δέκα κουτόπουλα, δεκατέσσερις λαγούς, πενήντα πέρδικες, ὀγδόντα μπεκάτσες· πεντακόσιες συναγρίδες, παλαμίδες ἄλλες τόσες, καρίδες δυὸ χιλιάδες· πέντε πιάτα πιλάφι, μακαρόνια, μπέφ γαρνίτο, δαμαλάκι, χερομέρι, γλωσσες πρόβιες, κιοφτέδες, κεμπάπι, ρόζμπιφ, κοτλέτες πανὲ κι ἀλὰ μιτανέζα, μπιφτέκια, ἀβγά μάτια, ὀμελέτες, στιφάτο ἀλὰ βενετσιάνα, μπρεζέ βοδινοῦ, γιουβαρλάκια ἀβγολέμονο, ψητὰ τῆς κατσαρόλας, μυαλὰ μὲ σάλτσα, νεφριὰ σοτέ, γιαχνὶ πατάτες, ρόστο πρόβιο μὲ φακὴ, γχιουβέτσι, ρόστο τυλιχτό, φιλέτο γαρνίτο, κεφαλάκι μύσκου σὸς πικάντ, ἀτζέμ πιλάφι, ντολμάδες, μπουτί ρόστο, σκεμπέ, πουρέ, ἄμε-

ρικάνικο ραγοῦ, κουνουπίδι γρατέν, μοσχάρι, σηκώτια, λαδερὰ κ' ἐντράδες ἕνα σωρό ὀρεχτικά, χαθιάρι, ραδί-κια, σαρδελίτσες, καθουρμᾶ, σουτζουκάκια, κάπαρη· λακέρδα, μπαρμπούνια, σκουμπριά, κέφαλο βραστό, σκυλόψαρο, τσαγανούς, ἄστακούς, λουφάρια, λαβράκι, λάγκες σαλμί, χταποδάκια· στρίδια καὶ μύδια κοσιπέντε ντουζίνες· χόρτα, μπιζέλια, μπάμιες, μελτζάνες, παντζάρια, μαρούλια, φασούλια, σέλινα, πατάτες, λάχανα, κολοκυθάκια, ἀμπελίσκια σαλάτα, φασούλια πλακί, πατάτες ἀλά δουκέσσα, σπανάκια· φροῦττα καὶ γλυκίσματα, χαλβᾶ, κομπόστες, πάστες, καταίφι, κομπόστα κυδώνι, ἀπίδια, σταφύλια κάθε εἶδος, πεπόνια, καρπούζια, γαλατομπούρεκο, φριγανιές μὲ σιρόπι, χαλβᾶ σεμιγδάλι, τυριά μὲ βόκα· ἔντεκα ὀκάδες ἄλας καὶ πιπέρι, μιὰ λίμνη ξύδι καὶ λάδι, ἕνα πηγᾶδι νερό, κρασιὰ τῆ θάλασσα μὲ τὸν ἄμμο. Στὸ τέλος ρουφουσε ὄχτακόσιους καφέδες καὶ ρακιαὰ δυόμισυ μιλλιούνια. Χόρταινες μόνο μὲ τὴν ὄρεξή του. Τέτοιο θεριὸ εἶχε ἀνάγκη νὰ τρώῃ σὰ δρᾶκος. Τὰ κατέβαζε ὅλα σὰν ἕνα ποτήρι νερό.

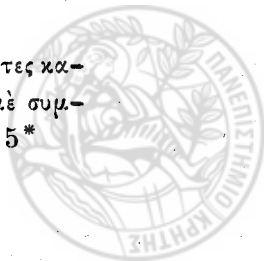
Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἔτρωγε καὶ μιλοῦσε καὶ γελοῦσε. Μὰ τί γέλοιο! Βροντή! Οἱ δούλοι ποῦ μᾶς σερβίριζαν — εἶταν καμιὰ κατοσταριά, — ἔπεφταν κατὰ γῆς. Καὶ δὲν τοῦ χρειάζονταν πολλὰ νὰ γελᾶσῃ. Ἐφτανε μιὰ λέξη νὰ τοῦ πῆς μὲ κάποιο ὕφος κι ἀρχινοῦσε. Μόνο νὰ τῆ λέξῃ ξεκαρδίζονταν. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶχε κάτι φράσεις δικές του καὶ τίς ἔλεγε κάπου κάπου, νὰ χωρατέψῃ. Γιὰ κάθε πρᾶμα ποῦ ἔκαμνε καὶ ῥωτοῦσες γιὰτι τὸκαμνε ἔτσι κι ὄχι ἄλλιῶς, — ἢ γιὰ ἕνα τσιγάρο ποῦ

ἀναφτε, ἢ γιὰ ἓνα ροῦχο ποῦ φοροῦσε, ἢ γιὰ τὸν τρόπο ποῦ ἔβραζε τὸ καπέλλο του, — σ' ἀποκρίνονταν πάντοτες: — « Συνήθεια γὰρ ἐπεκράτησεν παρ' ἡμῖν. » Ἄμα μ' ἔβλεπε στὸ δρόμο μὲ κανένα φίλο. — « Χαίρετον », μᾶς φώναζε ἀπὸ δυὸ μίλια μακριὰ καὶ γελοῦσε. Μ' ἔκαμε νὰ γνωρίσω ὅλους του τοὺς συντρόφους, μαραγκούς, ράφτηδες, μπακάληδες, παπουτσήδες, καπνάδες, μπαρμπέρηδες, κρασάδες, χαμάληδες, μαστόρους, βαρκάρηδες, σομπατζήδες, λουστρατζήδες. Ὅσο μιλοῦσαν, ἐγὼ τσίτωνα τάφτιά μου, γιὰ νὰ μὴ μὲ φύγη καμιὰ λέξη, γιὰτι ἡ ἀλήθεια κάθεταὶ στὸ στόμα τοῦ λαοῦ κ' ἡ καλὴ γλῶσσα στα χεῖλια του βασιλέβει. Δὲν τὸννοιωσαν ἀκόμη οἱ δασκάλοι, μὰ δὲ φταίω γώ. Ἔτσι εἶναι καὶ δὲν μπορῶ νὰ τἀλλάξω.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης δὲν εἶταν περήφανος· μὲ τοὺς μικροὺς μικρὸς καὶ μὲ τοὺς μεγάλους μεγάλος. Ἄμα ἔβλεπε κανέναν πρόστυχο, κανέναν ψωριάρη μὲ τὰ κουρέλλια, ἀμέσως τοῦ πετοῦσε κ' ἓνα — « Δούλος σας ταπεινότητας », ποῦ δὲν ἤξερε ὁ ἄλλος σὲ ποιά τρύπα νὰ χωθῆ. Πρόσταζε καφέδες, γλυκό, ρακί, ἐλιές κι ὅ τι θέλεις κάθε φορὰ ποῦ κανένας φτωχὸς ἔρχονταν κάτι νὰ τοῦ ζητήξῃ· ὁ φτωχὸς πιά ἔτρεμε μπροστά του. Ἐκαμνε τὸ σπίτι ἄνω κάτω, νὰ τὸν καλοδεχτῆ, νὰ μὴ δεῖξῃ τάχατις πῶς τὸν καταφρονεῖ γιὰ τὴ φτώχεια. Καὶ τεμενάδες, ἓνα σωρό! Καλὸ μάθημα γιὰ πολλοὺς ἀπὸ μᾶς καὶ μποροῦμε νὰ τὸ σημειώσουμε.

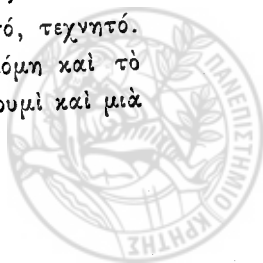
Τοῦ ἄρεζε ὁμως καὶ νὰ παίξῃ. Ἔσερνε πάντοτες κατόπι του ἓναν καραγκιόζη δικό του, ἓνα χατζῆ μὲ συμ-

πάθειο, και τὸν εἶχε παιχνίδι. Τοῦ ἔδινε τσαί, κρασί, ρούχα, παπούτσια, κάπου κάπου και κλωτσιές. «Μιαρέ-ρέ!», φώναζε μ' ἓνα ἑ σαράντα πῆχες μακρί· «μιαρέ-έ-έ-έ» και κρύφτονταν ὁ χατζῆς. Παρασίτους ἔχου-με ἀκόμη και σήμερα· νταλκαβούκης εἶταν κι ὁ χατζῆς. Ὁ χατζῆς ἄρπαζε τὰ ρούχα, ἄρπαζε και τὶς κλωτσιές. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης, ὅταν εἶχε κέφι, τοῦ ἔλεγε· «Πρόσταξον αὐθέντα», με μιά φωνή ποῦ βουλιούνταν ὁ χατζῆς. Και μ' ἀφτὸ διασκεδάζε.

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε σοβαρὸς στὴ δου-λειά και κανεὶς δὲν τὸν περνοῦσε σ' ἐμπόριο, ἀριθμητι-κή, λογαριασμοὺς και λογαριθμούς. Μὰ ἤθελε κάπου κάπου και λίγη διασκεδάση. Πολὺ προκομμένος δὲν εἶταν και γράμματα πολλὰ δὲν εἶχε μάθει· εἶταν ἀπὸ τοὺς παλιούς, εἶχε ὅμως νοῦ και κρίση και, δίχως νὰ ξέρη πολλά, ἔκοφτε τὸ κεφάλι του· πάντοτες ἔβρισκε τὸ σωστό. Τοὺς δασκάλους δὲν τοὺς ἀγαποῦσε· τοὺς βα-ριούνταν και χολόσκανε· εἶταν τοῦ λαοῦ. Κάποτες ἔρ-χουνταν ἓνας δάσκαλος νὰ τοῦ μιλήσῃ, και τὸ κάτω κάτω νὰ τοῦ χτυπήσῃ παράδες για καμιὰ συντρομή. Ἀράδιαζε ὁ δάσκαλος τὰ ἑλληνικά του· — «Τοῦ μπα-μπᾶ σου τὴ γλωσσα νὰ μιλής και μὴ με σκοτίζης· ἐγὼ τὰ τέτοια δὲν τὰ θέλω.» Κι ὁ δάσκαλος τὸν ἄκουγε ἀμέσως. Τί νὰ κάμη;

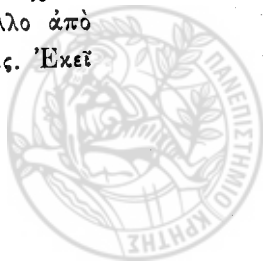
Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης τίποτις ψέφτικο δὲν εἶχε· ὅλα του φυσικά, εἶταν ὅπως τὸν ἔκαμε ὁ Θεὸς κι ἀπ' ὄξω τίποτις δὲν εἶχε· δὲν εἶχε τίποτις φτειαστό, τεχνητό. Εἶτανε σὰν τὸ φρούττο, πρὶ νὰ γίνῃ ἀκόμη και τὸ τσιμπήσουν τὰ πουλιά· ἔχει ὅλο του τὸ ζουμί και μιὰ

ξεχωριστή νοστιμάδα. Στὴν Ἐβρώπη κατομάθαμε. Ὅλος ὁ κόσμος εἶναι ἓνα· ὁ Πέτρος μοιάζει τὸν Πάβλο. Κλάδεψε ὁ ἴδιος μπαχτσεβάνης τὰ κλωνιά, κ' ἔρχονται ὅλα ἴσια ἴσια. Δὲ βλέπεις τὸ μέσα τοῦ καθενός. Ἐκείνου ἡ ψυχὴ του γυάλιζε σὰν τὸν καθρέφτη, σὰν τὴν κρούα βρύση. Πολλὲς φιλοσοφίες δὲ γύρευε. Καὶ δὲ φτάνει ἄραγες νᾶχη κανεὶς καλὸ στομάχι καὶ κρίση ὀρθή; Τί θέλουμε καὶ τί ζητοῦμε παραπάνω;

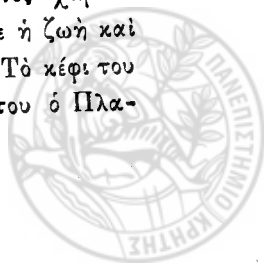
Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης τὰ ἤθελε ὅλα μπόλικα καὶ φανταχτερά. Εἶχε τὶς παραξενιές του. Τοῦ ἄρεζε ἢ νὰ τᾶχη ὅλα μεγάλα καὶ καλὰ — ἢ κάλλια τίποτις νὰ μὴν ἔχη. Μισὰ τὰ πράματα δὲν τὰ χωροῦσε ὁ νοῦς του. Γιὰ νὰ πάρη μὲ καλὸ μάτι κανέναν ξένο, ἔπρεπε νὰ τοῦ ποῦν πῶς εἶταν πρῶτος στὸν τόπο του· τοὺς ἄλλους τοὺς εἶχε γιὰ σκουπίδια. Γιὰ νὰ σὲ πῆ πλούσιο, ἔπρεπε νᾶχης μιλλιούνια· ἂν εἶχες ἓνα καὶ μισό, δὲ σὲ κοίταζε. Χοντρά τὰ πράματα καὶ παστρικά. Ἡ τόντις νὰ φανοῦμε κατιτίς ἢ νὰ μὴν κάμνουμε μισοδουλειές. Τώρα κατάλαβες γιατί δὲν κατορθώνουμε τίποτις. Τί σωστός Γραικὸς ποῦ εἶταν, ἀλήθεια, ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης!

Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης μὲ πῆγε σ' ὅλους του τοὺς φίλους. Γνώρισα καὶ τὸν πρωτοψάλτη ποῦ τοῦ ἔδινε μαθήματα μουσικῆς, γιατί ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἤξερε νὰ ψάλλη περίφημα καὶ ὅταν καθοῦντανε στὴν κάμερή του, ἀρχινοῦσε μοναχός του κ' ἔψαλνε ὥρες. Ἔτσι εἶναι στὴν Πόλη. Μὲ τὰ θρησκευτικὰ περνᾷ τουλάχιστο ὁ καιρός. Κάτι πρέπει νὰ κάμη κανεὶς, καὶ ἄλλο ἀπὸ θρησκευτικὰ δὲν ἔχουν ἄδεια νὰ κάμουν οἱ πολῖτες. Ἐκεὶ πάει ὅλη τους ἡ ἐνέργεια.

Γνώρισα σέ κείνο τόν καιρό καί τὸ δυστυχισμένο τὸν «Τελαμών». Τὸν εἶχαν οἱ γονιοὶ τοῦ βαφτισμένο Κωστή· γιὰ νὰ τὸ ξεβγενίσῃ, ἔβγαλε μοναχὸς τοῦ ὄνομα Τελαμών. Ὁ δύστηχος! Ἐνα μόνο κατῶρθωσε, ποῦ ὅλος ὁ κόσμος τὸν ἔκλινε· «τὸν Τελαμών, τοῦ Τελαμών.» Ἐκλαιγε ὁ Κωστής γιὰ τὴν ἀμάθεια. Ἴσια μὲ κει τὸ πῆγαν οἱ δασκάλιοι· δὲν ξέρουσαν τοὺς νόμους τῆς γλώσσας μας καί μὲ τοὺς ψεφτοκανόνες τους, μὲ τίς ἑλληνικοῦρες, μᾶς φόρτωσαν καί μιὰ κλίση ποῦ δὲν κλίνεται. Μόνο δὲ φταίει ὁ λαός· φταῖν ἐκεῖνοι. Βαριούμεθα καί γὼ τὸνομά του, γιατί καί γὼ εἶμαι τοῦ λαοῦ· δὲν ἤξερα πῶς νὰ τὸν πῶ, Τέλαμον, Τελαμών ἢ τουλούμι. Σῶπαινα λοιπὸ κι ἀπόφεβγα τὴ συντροφιά του.

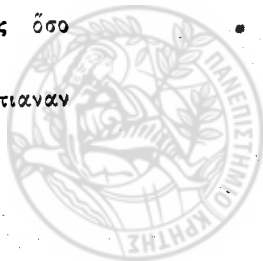
Ἐμένα μ' ἄρεζε ὁ Πλατανίσσης μέσα σ' ὅλους τοὺς φίλους τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ Γιάννη. Φάγαμε μιὰ μέρα μαζί στὰ Ψωμμαθιά καί ποτές τόσο δὲ γέλασα. Ὁ Πλατανίσσης εἶταν ἄλλο βουνό. Πῶς νὰ σᾶς τὸν παραστήσω; Μὲ τί νὰ συγκρίνω τὸν Πλατανίσση, ποῦ νὰ μοιάζῃ; μὲ τί παλάτι, μὲ τί κάστρο, μὲ τί νησί; Βρῆτε με καμιὰ κατάλληλη σύγκριση γιὰ τὸν Πλατανίσση· πρέπει νὰ τὸν ποῦμε νησί! Τὸ νησί ταιριάζει καλὰ καί βρήκαμε τὴν εἰκόνα ποῦ θέλαμε. Ὁ Πλατανίσσης, ἴσια ἴσια, εἶταν ὅλο φάρδος καί πάχος· ἀνάστημα πολὺ δὲν εἶχε, μὰ τί πλάτες, μὰ τί μέση, μὰ τί κεφάλι! — σὰ μολόπετρα! Κι ὁ ἴδιος καμάρωνε. Πλούσιος δὲν εἶταν ὁ κακόμοιρος, μὰ τὸν ἐβλεπετε πάντοτε χαρούμενο· δὲν παραπονιούνταν ποτές· τοῦ ἄρεζε ἡ ζωὴ καί τοῦ ἄρεζε μάλιστα ὁ τρόπος ποῦ ζοῦσε. Τὸ κέφι τοῦ κοίταξε καί τίποτις ἄλλο! Ὁ τι εἶχε δικό του ὁ Πλα-

τανίσσης, άμέσως έπρεπε νά σέ πῆ ποῦ κανένας άλλος δέν τὸ εἶχε. Κάθε ὥρα, ἔβγαζε κατιτίς ἀπὸ τὴ φαρδειά του τὴν τζέπη, — (ἡ τσέπη του εἶταν πιά μαγαζί!) —, ἢ κουτί σπύρτα ἢ σουγιὰ ἢ μολύβι ἢ κουμπι καὶ μᾶς τὸ-δειχτε. — « Διέστε το, δέν ἔχει τέτοιο κανένας! » Στὰ Ψωμμαθιά ποῦ κάτσαμε νά φᾶμε, μᾶς ἔβαλε δυὸ σκαμνιά, ἓνα πιάτο καὶ λίγη μουστάρδα. — « Τέτοια μουστάρδα, παιδιά, μᾶς κάμνει, κ' ἡ βασίλισσα τῆς Ἰγγιλτέρας δέν τὴν τρώει. »

Δὲ σ' ἀρέσει νά καφκιάσαι, καλέ μου φίλε ποῦ μὲ διαβάζεις; Ὅχι; Τότες δέν εἶσαι Γραικὸς καὶ νά πετάξῃς τὸ βιβλίό μου. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲ διψᾷ γιὰ ἓναν ἔπαινο; Ἐγὼ πεθαίνω! Πεθαίνεις καὶ σὺ ἄλλο τόσο, μὰ δέν τὸ λές. Ὅσα ἔχει ὁ Γραικὸς — κι ἄς μὴν ἔχῃ τίποτις — εἶναι καλά, καὶ μόνο ἐκεῖνα καλά· τᾶλλα δέν ἀξίζουν. Ὁ Πλατανίσσης ὁμως εἶχε κάπου κάπου ἓναν ἔπαινο καὶ γιὰ τοὺς άλλους. Ἐπιανε μάλιστα γρήγορα φιλία· τὸ φίλο του στὸν ἀνέβαζε ἴσια μὲ τὸν οὐρανό· — « Δέν ξέρεις τί παιδί! διαμάντι! » Μὰ... ἔρχονταν καὶ τὸ μά. Τὸ διαμάντι ξαναγίνονταν κάρβουνο. Μαζί τὰ πηγαίναμε λαμπρά. Τὴν πρώτη φορὰ ποῦ τὸν εἶδα, βαστοῦσε στὸ χέρι ἓνα μπαστούνι ποῦ μὲ φάνηκε πλάτανος. Πρὶ νά μὲ πῆ τίποτις, τοῦ λέω· — « Τέτοιο ράβδι δέν εἶδα στὴ ζωὴ μου! » Δὲ φαντάζεσαι τὴ χαρὰ του. Πῆγε νά μὲ φιλήσῃ κι ἀπὸ τότες μ' ἐγκορφώθηκε. Εἶπε ὁμως καὶ κείνος μερικὰ γιὰ τὸ μπαστούνι, γιὰτὶ ὅσο κι ἂν παινίσσης τὸ Γραικό, ποτές σου δέν τὸν παίνεσες ὅσο θέλει.

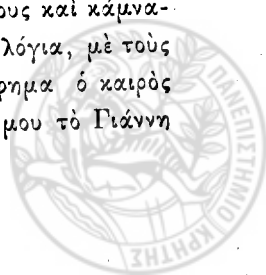
Τοὺς ἔκαμνα χάζι καὶ τοὺς δυὸ μαζί. Ὅταν ἐπιαναν

τις κουβέντες, τελειωμό δὲν εἶχαν. Ὁ Πλατανίσσης ἔφτειανε κάτι φράσεις δικές του· τὰ λόγια του εἶτανε γεμάτα νοστιμάδες. Κάθε τόσο, σ' ἔβγαζε κ' ἕνα· — « Μᾶς γίνεται λόγος! » Ἄφτὸ τὸ « μᾶς γίνεται λόγος » ἔπαιρνε κ' ἔδινε ὅσο τὸν ἄκουγες. Ἄμα σ' ἔλεγε τίποτις γιὰ κανένα μεγάλο ἢ σημαντικὸ πρόσωπο, συνήθιζε νὰ λέη και τὸ « κάποιος ». Ὅταν τοῦ ῥωτοῦσαν τ' ὄνομά του ἢ ὅταν ὁ ἴδιος σὲ μιλοῦσε γιὰ λόγου του, ἀμέσως σὲ πετοῦσε κ' ἕνα· — « Κάποιος Πλατανίσσης, μᾶς γίνεται λόγος. » Μάλιστα, γιατί τοῦ ἄρριζε νὰ φαίνεται πῶς εἶναι κάτι, τ' ὄκαμνε κι ὄλας· — « Κάποιος τρομερώτατος Πλατανίσσης, μᾶς γίνεται λόγος ». Ἄφτὸς ὅμως ὁ « κάποιος τρομερώτατος Πλατανίσσης, μᾶς γίνεται λόγος », παίζοντας μιὰ μέρα μὲ τὸ μπαστούνι του, μοναχός του και δίχως βοήθεια, σκόρπισε σὰ μύγες δεκάξι ζαφτιέδες. Μπράβο τὸ παλληκάρι!

Δὲν ἔπρεπε νὰ πέσης στὰ χέρια του. Δὲν ἔπρεπε νὰ πέσης στὰ χέρια τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ Γιάννη, γιατί και τὸν Πλατανίσση τὸν ἔβαζε κάτω. Τοὺς γιγάντους τοὺς σέβονται και τὰ νησιά. Κατάλαβα μάλιστα ποῦ δὲν ἔπρεπε νὰ πολυμιλῶ γιὰ τὸν Πλατανίσση, δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν πολυδοξάζω, μήτε νὰ τὸν κάμνω χἀδια· ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης τ' ὀπαιρνε ἀνάποδα· — « Γιατί τάχατις τὸν Πλατανίσση, κι ὄχι ἐμένα; »

Γιὰ τὴν ὄρα, εἶταν ὄλο γαλήνη ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης. Διασκεδάζαμε μὲ τοὺς συντρόφους και κάμναμε ἕνα βιὸς ποῦ δὲν εἶταν ἄλλο. Μὲ τὰ λόγια, μὲ τοὺς χωρατάδες, μὲ τὰ γέλοια περνοῦσε περίφημα ὁ καιρός — ἦσυχια και πολιτικά. Μὲ τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη

ἔφκολα καλοπερνοῦσες, ἂν ἤξερες νὰ τὸν πιάσης· θύ-
μωνε μόνο ὅταν ἔπρεπε νὰ θυμώσῃ. Κι ἀφτὸ μπορεῖ
κατόπι νὰ τὸ διοῦμε. Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶταν
ἀρνί· εἶταν ὅμως καὶ λιοντάρι.

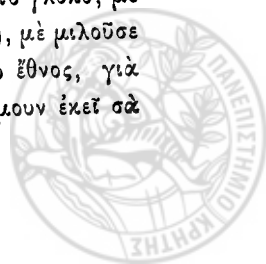

ΙΑ΄.

Πατριαρχικά.

Δὲν μπορεῖ κανεὶς ὅλο νὰ χωρατέβῃ. Τὸν ἀδερφό μου τὸ Γιάννη ἴσως τὸν ξαναδιοῦμε καὶ πιὸ ὕστερα. Γιὰ τὴν ὥρα εἶχα ἄλλες δουλειές. Σηκώθηκα ἓνα πρωτὸ νὰ πάω στὸ Πατριαρχεῖο. Μὲ καρδιοχτύπι πάτησα τὸ χῶμα τοῦ Φαναριοῦ. Προσκυνοῦσα καὶ τὶς πέτρες τοῦ δρόμου. Μ' ἔδειξαν τὴν πόρτα ποῦ εἶχαν κρεμάσει τὸν πατριάρχη. Μάλιστα μ' εἶπαν ποῦ ἀφοῦ τὸν κρέμασαν καὶ βγήκε ἡ ψυχὴ του, τὸν ξεκρέμασαν καὶ τὸν ἔβριξαν κάτω στὴ θάλασσα. Δὲν μπορούσα νὰ τὸ πιστέψω κι' ἀκόμη δὲν τὸ πιστέβω. Βέβαια δὲ μ' ἔλεγαν τὴν ἀλήθεια καὶ δὲ θὰ εἶταν ἔτσι τὸ περιστατικὸ. Τὸν πατριάρχη δὲν τὸν ξεκρέμασαν· τὸν ἔβλεπα πάντοτε ἀπάνω στὴν πόρτα, σὰ νὰ κρέμουνταν καὶ τώρα, μὲ τὸ ράσο του τὸ μάβρο καὶ μὲ τ' ἄσπρα του τὰ μαλλιὰ. Στὸ προσωπὸ του εἶτανε γραμμένα ὅλα μας τὰ βάσανα, γραμμένες ὅλες μας οἱ δυστυχίες. Γιὰ νὰ μὴ βλέπω πιὰ τὸν πατριάρχη, πρέπει καμιά μέρα νὰ διῶ στὴν ἴδια θέση τὸ Σουλτάνο.

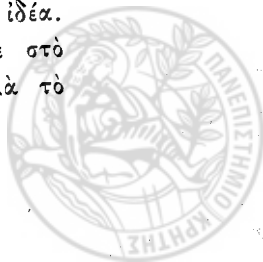
Τρέμοντας καὶ μ' ἄφατο σέβας, ἀνέβηκα τὶς σκάλες, καὶ μπῆκα μέσα σ' ἓνα μικρὸ καμεράκι. Ἐκεῖ μᾶς δέχτηκε ὁ πατριάρχης. Ἦσυχά κι' ἀγάλια, μὲ τρόπο γλυκὸ, μὲ χαμηλὴ φωνή, μὲ πολλὴ κρίση καὶ καλοσύνη, μὲ μιλοῦσε ὁ Παναγιώτατος γιὰ τὴ θρησκεία, γιὰ τὸ ἔθνος, γιὰ τοὺς δικούς μου, γιὰτὰ μένα. Ἐγὼ στέκουμουν ἐκεῖ σὰ

βουβός. Δὲν μποροῦσα νὰ νοίξω τὸ στόμα, δὲν μποροῦσα λέξη νὰ βγάλω γὰ νὰ τὸν ἀπαντήσω. Φαντάζομαι πῶς θὰ τοῦ φάνηκα σὰ χαμένος. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ποῦ ἡ καρδιά μου πάλεβε κ' ἔτρεμε, σὰν κανένα χέρι νὰ τὴν ἔσφιγγε δυνατὰ καὶ σὰ νὰ γύρευε ἡ καρδιά μου νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ σφίξιμο τὸ φοβερό. Προσπάθησα κάτι νὰ πῶ, τὰ μπερδεψα, προσκύνησα κ' ἔφυγα.

Ἄς ἀφήσουμε τὰ παιχνίδια· ἐδῶ πολλὰ λόγια δὲ χρειάζονται. Θρήσκος μὲ τὸ παραπάνω δὲν εἶμαι. Μὰ ποιὸς μπορεῖ νὰ διῆ Πατριαρχεῖο καὶ Πατριάρχη, δίχως νὰ ταραχτῆ; Τετρακόσια χρόνια στάθηκε τοῦτος ὁ μικρούτσικος τόπος, — ἓνα ξύλινο σπίτι, ἓνα παλιόσπιτο, — τὸ μόνο μας καταφύγιο, ἡ μόνη πατρίδα. Ἐδῶ βασιτιοῦνταν τὸ ἔθνος.

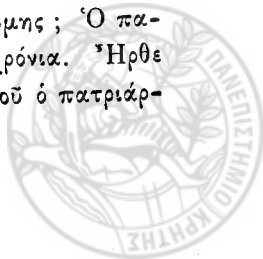
Ξέρω τί θὰ μὲ πῆτε, γιατί ἐμεῖς ἀγαποῦμε νὰ τὰ ξεσκαλίζουμε ὅλα. Θὰ μὲ δεῖξετε ποῦ ὅλοι οἱ πατριάρχηδες δὲν εἶταν ἅγιοι· θὰ ξετάσετε τὴν ἱστορία τους· θὰ βρῆτε μέσα λεκέδες ἓνα σωρό. Ὁ ἓνας ἔγδερνε τὸ λαὸ καὶ σήκωνε ἄδικα φόρους· ὁ ἄλλος ἔπαιρνε χρήματα· ἓνας τρίτος δὲ ζοῦσε σὰν καλόγερος ποῦ εἶταν. Ἄφῃστε τὰ τέτοια καὶ δὲ μὲ μέλει· δὲ θέλω νὰ τὰκούσω, δὲ θέλω νὰ τὰ ξέρω. Τοὺς γνωρίζω τοὺς λεκέδες· μὰ σφαλνῶ τὰ μάτια καὶ δὲν τοὺς βλέπω. Τί νὰ τοὺς διῶ; Ἄν τοὺς ἀθρώπους τοὺς θέλετε ὅλους ἀγγέλους, ἀπὸ τώρα λέω νὰ σηκώσουμε τὴν τέντα μας καὶ νὰ πᾶμε νὰ τὴ στήσουμε στὰ σύννεφα. Μὴν κοιτάζουμε ὅλο τάτομα· ἄς διοῦμε μιὰ φορὰ καὶ τὴν ἰδέα. Ὅταν ποῦμε τίποτις γιὰ τὸ Φανάρι, ἄς ἔχουμε στό νοῦ μας ὄχι τοὺς πατριάρχηδες ἓναν ἓναν, ἀλλὰ τὸ

Πατριαρχεῖο μοναχά. Τὸ Πατριαρχεῖο τόντις κάτι σημαίνει.

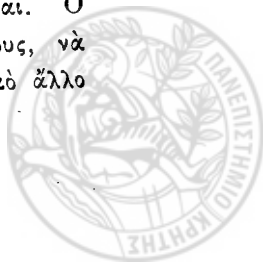
Οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες κάθε δυὸ χρόνια πρέπει νὰ κάμουν ἄλλο πατριάρχη. Ἄμα τὸν κάμουν, τοὺς βλέπεις καὶ περπατοῦνε στοὺς δρόμους μὲ χαρούμενο πρόσωπο, σὰ νὰ εἶχαν πρὶν κανένα βάρος στὸ στομάχι καὶ τώρα τ'ὄβγαλαν ἀποπάνω τους. Τοὺς ἀκούς νὰ λέν· — « Καλὰ ποῦ τὸν ξεφορτωθήκαμε! Ὅλα τ'ἄφταιγε ἀφτὸς ὁ πατριάρχης! Ὅλα τὰ κακὰ τὰ εἶχε. Ὁ καινούριος ὁ πατριάρχης εἶναι φρόνιμος, ἄξιος ἄθρωπος — καὶ μὲ νοῦ· ὅλα τὰ καλὰ τ'ἔχει. Τώρα θὰ πηγαίνουν τὰ πράματα περίφημα. »

Οἱ καλοὶ μας οἱ πολῖτες ἔτσι μιλοῦν — κάθε δυὸ χρόνια· γιὰ κάθε καινούριο πατριάρχη, λέν τὰ ἴδια. Ποῦ εἶναι ὁ σιδερένιος διοργανισμός, ποῦ τὰ γερά θεμέλια καὶ ποῦ τὸ χέρι τῆς Ῥώμης τῷ Λατίνων, τῆς Ῥώμης ποῦ κατ'ὠρθωσε στὰ βασιλεία νὰ βασιλέψῃ καὶ τὴν Ἐβρώπη νὰ κυβερνήσῃ; Ἐμεῖς, τίποτις ἀπ' ἀφτὰ δὲν ξέρομε. Οἱ κοσμικοὶ κάμουν καὶ ξεκάμουν τοὺς παπάδες· οἱ ἰδιῶτες κυβερνοῦν Ἐκκλησία καὶ Πατριάρχη. Ἐναν εἶδα μάλιστα νὰ τὰ ψάλλῃ, σὰν ποῦ λέν, ἐνὸς δεσπότη. Ὁ καθέννας ἀνακατώνεται στὰ θρησκευτικά, γιὰτὶ ἄλλη δουλειὰ δὲν ἔχει. Ξέρετε ποῦ κι ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶχε μάθει τὴν ψαλτικὴν. Ὅταν τὰ συγκρίνεις τὰ δικά μας μὲ τὴν Ῥώμη, σὲ φαίνονται κωμωδία. Κι ὡς τόσο ποιὸς ἀκόμη καὶ σήμερα βασιτεῖται καὶ μνίσκει, κ' εἶναι ἀντίπαλος τῆς Ῥώμης; Ὁ πατριάρχης ἀφτὸς ποῦ ἀλλάζει κάθε δυὸ χρόνια. Ἦρθε μιὰ μέρα — εἶναι καιρὸς κ' αἰῶνες — ποῦ ὁ πατριάρ-

χης κι ὁ πάπας χωρίστηκαν ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο· ἔτσι τὸφερνε, ὄχι ἡ θρησκεία, ὄχι τὸ « Πιστεύω », ὄχι ἕνα « και », σὰν ποῦ τὸ νομίζει ὁ κόσμος· ἔτσι τὸφερνε ἡ ἱστορία καὶ κάτι λόγοι τῆς γεωγραφίας. Ἄμα μεγάλωσε ἡ Δύση, ἔγινε ἀνάγκη νὰ μὴν ἀκούσῃ κανέναν καὶ νὰ μὴν ἔχῃ στὸ κεφάλι της ἀφέντη ξένο, τὸν ἀφτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, ποῦ κι ὁ πάπας ἔπρεπε νὰ τὸν ἀκούσῃ. Ὁ Καρλομάγνος δὲν ἤθελε ἄλλο νοικοκύρη παρὰ τὸν Καρλομάγνο· οἱ ἄρχοντες τῆς Δύσης εἶχαν τὴν ὑλικὴ ἐξουσία, θέλησαν ὁμως νάχουν καὶ τὴν πνευματικὴ. Ἐκαμαν τὸ δικό τους τὸν Πατριάρχη, τὸν πάπα, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ βασιλεῖα τῆς νέας Ῥώμης.

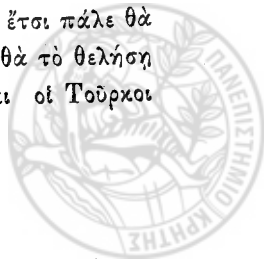
Ὁ πατριάρχης κι ὁ πάπας μοιράστηκαν τότες τὸν κόσμο. Πῆρε ὁ ἕνας τὴ Δύση κι ὁ ἄλλος τὴν Ἀνατολή. Σὲ λίγο καιρὸ, ἡ ὀρθοδοξία ἔκαμε τὸ Ῥούσσο δικό της. Ἔτσι πιάνει τὸν τόπο της στὴν Ἐβρώπη, καὶ σήμερα ἔχει κάποια σημασία καὶ δύναμη. Τίποτις περισσότερο ὁμως δὲ θὰ κατορθώσῃ· ἐκεῖ θὰ σταθῇ· ἄλλους ἀπὸ τοὺς Ῥούσσους δὲ θὰ κάμῃ δικούς της. Τὸ κακὸ — ἢ τὸ καλὸ — εἶναι ποῦ ὁ Γραικὸς δὲν ἔχει μέσα του μεγάλη θέρμη γιὰ τὰ μυστήρια τῆς θρησκείας καὶ γιὰ τὴν πίστη, δὲν ἔχει φανατισμὸ. Εἶναι θεολόγος καλός, θρησκὸς καθαφτὸ δὲν εἶναι· ἔχει ἐβλάβεια, φωτιὰ τοῦ λείπει. Ἡ θρησκεία δὲν τοῦ κόφτει τὴν ὄρεξη, δὲν τοῦ χαλνᾷ τὸν ὕπνο, δὲν τοῦ ἀνάφτει τὴ φαντασία ἢ τὴν καρδιά· κάθεται ὅλη μέσα στὸ νοῦ του. Οἱ ἅγιες Τερέζες, οἱ Φραγκῖσκοι τῆς Ἀσιζας σὲ μᾶς δὲ γεννιοῦνται. Ὁ Γραικὸς δὲ φροντίζει νὰ καταπίσῃ τοὺς ἄλλους, νὰ τοὺς κάμῃ ὀρθόδοξους· θρησκεία γιὰ τὸ Γραικὸ ἄλλο

τίποτις δὲ θὰ πῆ παρὰ πατρίδα — καὶ τὴν πατρίδα του δὲν τὴ θέλει γιὰ τοὺς ἄλλους· τὴ θέλει γιὰ λόγου του μόνο.

Γιὰ τοῦτο κι ὁ πατριάρχης δὲν μπόρεσε ποτέ νὰ γίνῃ σὰν τὸν πάπα, δυνατὸς καὶ μεγάλος. Στὸ μεσαιῶνα εἶταν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ βασιλιά· τὸν ἔλεγαν πρόβληση ἀφτοκρατορικῆ. Μιὰ φορὰ μόνο μπόρεσε νάκουστῆ ἢ φωνῆ του· πρῶτο πρόσωπο δὲν ἔγινε ποτέ ὁ πατριάρχης στὸ Βυζάντιο. Τὸ σύστημά μας ἔχει τὰ καλὰ του· δὲν τοῦ λείπουν ὅμως καὶ τὰ κακὰ. Ἔχει μάλιστα γιὰ τὴν ὥρα ὁ Πατριάρχης δύσκολη θέση. Ἡ τὸ Ῥοῦσσο πρέπει νάκουσῃ ἢ τὸν Τοῦρκο. Κι ὁ ἓνας θυμῶνει ὅταν ἀκούσῃ τὸν ἄλλο. Κοντέβει πάλε νὰ χωριστῆ καμιὰ μέρα ἢ Ἐκκλησία μας. Γρήγορα θὰ μᾶς ξεφύγουν οἱ Ῥοῦσσοι. Ποῦ ὁ Ῥοῦσσο νὰ τὸ βαστάξῃ ποτέ, — ὁ Ῥοῦσσο ποῦ θέλει νὰ εἶναι παντοδύναμος στὸν τόπο του, — ποῦ νὰ τὸ βαστάξῃ, ἄλλος στὰ ξένα νάχη πνευματικὴ ἐξουσία, μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ δική του καὶ νὰ μπορῆ νὰ τὸν προστάξῃ; Ὅ τι ἔγινε μὲ τὴ Δύση, θὰ ξαναγίνῃ πάλε μὲ τὴ Ῥουσία. Θὰ βρεθῆ τότες κανένα καινούριο «καί», καμιὰ δυσκολία γιὰ τὸ «Πιστεύω». Πολλοὺς ἄκουσα νὰ μὲ λέν· «Ὁ πατριάρχης εἶναι πατριάρχης στοὺς ῥαγιαδες. Ἄς πᾶ νὰ βασιλέβῃ στὴν Πόλη, ὅχι σὲ μᾶς. Τί μπορεῖ στὴν Ἑλλάδα, στὴ Ῥουσία, ποῦ εἶναι βασιλεία ἀνεξάρτητα;»

Ἄφτὰ τὰ λόγια θὰ μᾶς βγάλουν καμιὰ καινούρια ἐτεροδοξία. Δὲ θὰ τὸ φταίξῃ ἢ θρησκεία· ἔτσι πάλε θὰ τὸ φέρῃ κανένας λόγος τῆς ἱστορίας, ἔτσι θὰ τὸ θελήσῃ καμιὰ πολιτικὴ ἀνάγκη. Ὅσο κάθονται οἱ Τοῦρκοι

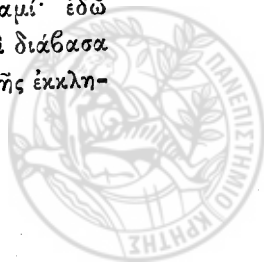

στην Πόλη, ὅλα τὰ κακὰ θὰ τὰ πάθουμε. Κ' οἱ δικοὶ
μας πάλε, ἄλλο τόσο πολεμοῦν τὸν πατριάρχη· ὃ τι
θέλουν πρέπει νὰ τὸ κάμη. Οἱ 'Ρουῖσοι κ' οἱ Γραικοὶ
μαζί τοῦ φιλοῦν τὸ χέρι, μὰ τοῦ ἔχουν τὸ χέρι δεμένο.
Τοῦ τὸ φίλησα καὶ γὼ κ' ἔλεγα μέσα μου· — « Πρέπει,
πρέπει νὰ γκρεμιστοῦν οἱ Τοῦρκοι! »

Ὅπου πάω, ὅτι κάμω, ὅτι ἀπαντήσω, παντοῦ βλέπω,
παντοῦ βρίσκω τὸν Τοῦρκο. Φτάνει νάνοιζω τὰ μάτια,
φτάνει νὰ γυρίσω νὰ διῶ, ὅλα μὲ θυμίζουν τὴ σκλα-
βιά. Πῆγα στὴν 'Αγιά-Σοφιά κ' ἔπρεπε νὰ φορέσω
τούρκικα παπούτσια, γιὰ νὰ μῶ σ' ὀρθόδοξη ἐκκλη-
σιά. Ποῦ νὰ κοιτάζω νὰ διῶ τὰ μεγαλεῖα τῆς τέχνης;
Τὰ παπούτσια ποῦ φοροῦσα μ' ἔκαιγαν τὶς πατούνες
καὶ κάθε ὥρα ἔβραζα μέσα μου· μ' ἔρχονταν ὅλο νὰ
τὰ πετάξω στοῦ πορτάρη τὸ μοῦτρο.

Πῆγα στὸ Σελαμλίκι κι ἀπὸ μακριὰ ποῦ στέκου-
μουν εἶδα ἕναν ἀφανισμένο, ἄρρωστο καὶ κατάχλωμο
ἄθρωπο, ποῦ περνοῦσε βιαστικά· εἶταν ὁ Σουλτάνος.
Εἶδα στρατιῶτες, ἀξιωματικούς, στρατηγούς στὴν πα-
ράταξη κ' ἔλεγα μέσα μου· — « Νὰ κ' ἡ βαρβαριά ποῦ
ροβολάει ». Κι ὅσο τοὺς ἔβλεπα, σήκωνα τὰ μάτια,
γιὰ νὰ διῶ τάχατις ἃ δὲν πέσουν ξαφνικὰ φλογερὲς
ἀστραπὲς ἀπὸ τὸν ἤσυχο, τὸν ὀλόφαιδρο οὐρανὸ.

Πῆγα μὲ τὸν καλὸ μας τὸν Ω. νὰ σεργιανίσω
τὴ Βλαχέρνα καὶ τάρχαϊο τὸ Βυζάντιο. Ὁ σοφὸς
μας ὁ ἀρχαιολόγος μ' ἔλεγε κάθε λίγο καὶ λιγάκι· —
« Ἐδῶ εἶταν ἐκκλησιά καὶ τὴν ἔκαμαν τζαμί· ἐδῶ
εἶταν παλάτι κ' ἔγινε ἀχούρι. Τὸ ξέρω, γιατί διάβασα
τὴν τούρκικη ἐπιγραφή, ἀπάνω στὴν πόρτα τῆς ἐκκλη-

σιᾶς, ποῦ τὸ γράφει, καὶ γιὰτὶ πέρασα τρεῖς φορὲς ὅλους τοὺς Βυζαντινοὺς τῆς Μπόνας». Ἐγὼ, ὅσο τὸν ἄκουγα, μ' ἔπιανε μιὰ φοβερὴ σταναχώρια. Μ' ἔτρωγαν τὰ λόγια του σὰ σκουλήκι. Ἐβράζε τὸ αἷμα μου καὶ θυμούμουν τὴν πρώτη νύχτα ποῦ εἶχα πλαγιάσει στὴν Πόλη· ἔσκανα. Ἐπρεπε κάπου νὰ ξεσπάσω.

IB'.

« Καπιτάν μπουρντά γκελίορ. »

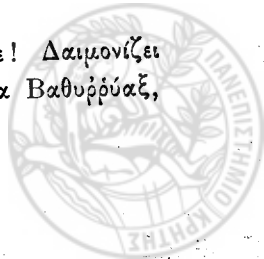
Ἄφ'ότου εἶμουνα στὴν Πόλη, δὲν εἶχα πάει ἀκόμη στὸ Μπογάζι. Οἱ δασκάλοι τὸ λένε Βόσπορο κ' ἔχουν ἄδικο οἱ δασκάλοι. Ὁ λαὸς Κατάστενο τὸ ξέρει· κάπου κάπου μπορεῖ καὶ Βόσπορο νὰ στὸ πῆ. Οἱ δασκάλοι θαρρόυν πῶς τάμαθαν ὅλα· δὲν ἔμαθαν ὅμως ἀκόμη ποῦ πρέπει κανεὶς νὰ σέβεται τίς δημοτικὲς ὀνομασίαις κάθε τόπου. Ἡ μάθησή τους δὲ φτάνει ἴσα μὲ τὴν ἐπιστήμη. Ἐπιστήμη νομίζουν ὅσα χωρεῖ τὸ στενούτσικό τους τὸ κεφαλάκι. Φωνάζουν ὅλοι οἱ σοφοὶ τοῦ κόσμου, γράφουν, πολεμοῦν, παρακαλοῦνε νὰ τοὺς δώσουμε τοὺς τύπους ποῦ συνηθίζει ὁ λαός. Τίποτις! Οἱ δασκάλοι μῆτε τάκουσαν. Οἱ σοφοὶ κ' οἱ γλωσσολόγοι θυμώνουν ποῦ δὲν εἶμαστε ἄξιοι νὰ καταλάβουμε τί γυρέβουν ἀπὸ μᾶς, κ' οἱ δασκάλοι τί κάμνουν; Ἴσια ἴσια γιὰ νὰ μὴν ἔχουν οἱ Ἑβρωπαῖοι κακὴ ἰδέα γιὰ τὴν Ἑλλάδα, κόφτουν, κλαδέβουν, ξεπαστρέβουν, καθαρίζουν τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, τὰ στρώννουν, τὰ φέρνουνε στὸ ἑλληνικὸ — καὶ προσμένουν ἤσυχα νὰ τοὺς καμαρώσουμε στὴν Ἑβρώπη! Πῶς καταστρέφουν τὴν ἱστορία μὲ τὴν ψεφτογραμμαματικὴ τους, μῆτε τοὺς πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ. Τί θὰ κάμης λοιπὸ μὲ τέτοια... κεφάλια;

Ἐγὼ λέω νὰ μὴν κάμης τίποτις καὶ νὰ σείρουμε τὸ δρόμο μας, γιὰτὶ βαρέθηκα τοὺς δασκάλους. Τοὺς βαρέ-

θηκες βέβαια και σὺ ποῦ μὲ διαβάξεις. Ὅσο γιὰ τὸ Βόσφορο, μ' ἀρέσει Κατάστενο νὰ τὸ λέω· ἔτσι τὸ συνήθιζε ἡ γιανουῖλα και τοῦτο μὲ φτάνει. Μ' ἀρέσει και Μπογάζι νὰ τὰκούω· ὅσο εἶναι οἱ Τοῦρκοι στὴν Πόλη, μὲ φαίνεται καλὸ ν'άχουμε κι ἀπτό τὸνομα — γιὰ νὰ μὴν ξεχνοῦμε.

Ἐνα πρώτὴ θέλησα λοιπὸ νὰ σεργιανίσω τὸ Μπογάζι και νὰ διῶ κάτι φίλους στὴν ἐξοχή. Κατέβηκα στὸ γεφύρι, τὸ βαπόρι σφύριζε, πῆρα μιλλιέτο, και μπηκα μέσα νὰ πάω στὸ Μπουγιούχντερε. Μ' ἀπτό τὸνομα οἱ καημένοι μας οἱ δασκάλοι τὰ μπερδέβουν. Τίς δοτικὲς τίς σκορπίζουν ὅπου μποροῦν· ἐν Ταταούλοις θὰ σὲ ποῦν, ἐν Βλαχέρναις κι ἄλλες τέτοιες νοστιμάδες. Μὲ τὸ Μπουγιούχντερε ἀδύνατο νὰ χῶσουν και μιὰ κατάληξη ἀρχαία· τὸνομα τοῦτο δὲν κλίνεται. Τὸ Μπουγιούχντερε τοὺς τὸ κάμνει πείσμα. Τὸ Μπουγιούχντερε μοναχὸ του ρίχτει κάτω ὅλα τους τὰ σοφὰ τὰ συστήματα, τὴ γραμματικὴ τους και τὴ γλῶσσα τους. Ἄς κατεβάσουν πενήντα χιλιάδες ἀπαρεφάτους, μιλλιούνια πληθυντικὲς δοτικὲς· φτάνει τὸ Μπουγιούχντερε νὰ δειξῆ τὴ μυτίτσα του, νὰ ξετρυπώσῃ ξαφνικά και νὰ βγῆ στὴ μέση. Ἄμέσως βλέπουμε τί τρέχει, καταλαβαίνουμε ποῦ ζοῦμε στὰ χίλια ὀχτακόσια τόσα κι ὄχι στῆς πρώτης ὀλυμπιάδας τὸν καιρό. Τὸ λαμπρό τους τὸ παλάτι γκρεμνᾶ και πέφτει, και φαίνεται μὲ μιᾶς, ἀπὸ κάτω ἀπὸ τίς πέτρες τοῦ παλατιοῦ, τὸ σημερινὸ μας, τάλθηινό μας τὸ γραιικὸ χῶμα.

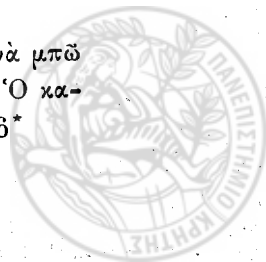
Πόσο τάγαπῶ ἀπτό τὸ Μπουγιούχντερε! Δαιμονίζει τοὺς δασκάλους. Νὰ τὸ κάμουν ἄξαφνα Βαθυρρούαξ,

κ' οἱ ἴδιοι δὲ θὰ καταλάβουν τί λέν. Πρέπει νὰ τὸ ποῦν Μπουγιούχντερε, ἔχει δὲν ἔχει. Ἐπειτα, ἄς μᾶς κόψουν ὅσες ἑλληνικοῦρες ἔχουν ὄρεξη. Δὲ μᾶς μέλει πιά! Γιὰ νὰ χάσῃ τὸ γάλα τὴν κάτασπρῆ του θωριά, φτάνει νὰ πέσῃ μέσα μιὰ σταλιά καφές. Ἔτσι καὶ μὲ τὴ γλῶσσα· ἄμα βάλῃς μέσα ἕναν τύπο μόνο ποῦ δὲν εἶναι ἀρχαῖος, τέλειωσε! Δὲν εἶναι πιά ἡ γλῶσσα σου ἀρχαία· τίποτις δὲν εἶναι. Τοῦ κάκου πολεμοῦν οἱ δασκάλοι, τοῦ κάκου πασκίζουν! Ἡ γλῶσσα τους μοιάζει μὲ λίμνη· τὴ γεμίζουν καθαρὸ νερὸ καὶ τὴν καμαρώνουν οἱ ἴδιοι. Γιὰ νὰ θολώσῃ τὸ νερὸ, ἄλλο δὲ χρειάζεται παρὰ νὰ ρίξῃς μέσα ἕνα μικροῦτσικο Μπουγιούχντερε, ἄς εἶναι κ' ἕνα ἄφαντο νά. Μὲ μιᾶς χάνεται ὅλη ἡ ψέφτικη ὁμορφιά τῆς λίμνης κ' ἡ καθαρέ-βουσα λασπώνεται.

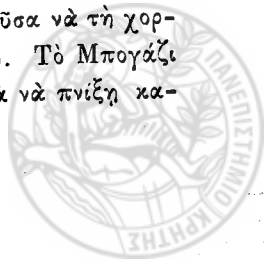
Οἱ δασκάλοι δὲ βλέπουν καὶ ποτὲς δὲ θὰ διοῦν ποῦ, γιὰ ὅποιονα τόντις ξέρει, ἀγαπᾷ καὶ σέβεται τὴν ἀρχαία, φτάνει ἕνας μόνος τύπος νὰ μὴν εἶναι ἀρχαῖος καὶ καταστρέφει ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἐνα ἐμπόδισε κάπου νὰ βάλουν, ἕνα ἔγινε νὰ τοὺς ξεφύγῃ, ἕνα ἠξεύρω νὰ ποῦν, ἕνα τίποτε νὰ γράψουν, πᾶν ὅλα! Μεγαλῆτερο τὸ κακὸ παρὰ ἂν εἶταν ὅλα βάρβαρα, σὰν ποῦ τὰ λέν· ἂν εἶταν ὅλα βάρβαρα, θὰ φαίνονταν τουλάχιστο μιὰ σειρά, μιὰ ἀλήθεια. Μὲ τὸν τρόπο τὸ δικό τους, φαίνεται ἡ ἀρχαία τόντις βάρβαρη κι ἀνώμαλη. Ἐνα ὄνομα καινούριο, ἕνας δημοτικὸς τύπος, μιὰ λέξη νέα χαλνᾷ τὴν ἀρχαία — κι ἀφανίζει ὅλες τὶς δοτικές.

Ἐγὼ ποῦ δὲν ξέρω δοτικές, δὲν ντράπηκα νὰ μπῶ στὸ Βαπόρι καὶ νὰ πάω στὸ Μπουγιούχντερε. Ὁ κα-

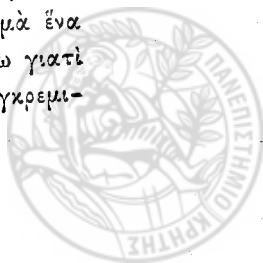
μαρῶτος, ἅμα μ' εἶδε, μυρίστηκε ξένο. Ἀμέσως ἦρθε νὰ μὲ χαιρετήσῃ, νὰ μὲ δώσῃ τὴν καλῆτερον θέσιν τοῦ βαποριοῦ. Ὁ καμαρῶτος εἶταν Ἀρμένης. Ποῦ νὰ μιλήσῃ γραικικά, ἀφοῦ οἱ Ἀρμένηδες καὶ τὴ γλῶσσα τοὺς δὲ θέλουσι πιά νὰ μάθουν, καὶ λέν πῶς εἶναι Τοῦρκοι; Κατάλαβα ὅμως τί μ' ἤθελε. Δὲν εἶχε καὶ πολλὰ νὰ μὲ πῆ. Μ' ἔδειξε μόνο σὲ τί θέσιν ἔπρεπε νὰ κάτσω. Μὲ πῆγε ἀπάνω στὸ γεφυράκι μὲ τὰ σίδερα, ποῦ συνηθίζει ὁ καπετάνιος καὶ στέκεται. Κεῖνη τὴν ὥρα ὁ καπετάνιος — ἓνας Τοῦρκος — εἶχε δουλειὰ ἀπὸ τᾶλλο τὸ μέρος. Κάθισα τὸ λοιπὸ μὲ τὴν ἡσυχία μου ἀπὸ τὴν ἄλλην μεριά. Ἡ καρτέλα μου βρισκόνταν ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ ταμποῦρλα καὶ ἄκουγα τίς ῥόδες ποῦ γύριζαν. Ἐβλεπα δεξιὰ τὸν καπετάνιο ποῦ κοίταζε μπροστά του καὶ πρόσταζε. Ὁ καμαρῶτος μ' ἔφερε ἓνα σκαμνὶ γιὰ τὰ ῥοῦχα, ἓνα σκαμνὶ νὰ ξαπλώσω τὰ ποδάρια μου, ἓνα σκαμνὶ νὰ μὲ βάλῃ καφὲ καὶ λουκούμι. Τοῦ ἔδωσα μερικὸς παράδες, καὶ μὲ γελαστὸ πρόσωπο, μὲ ζαχαρένιο χαμογέλιο, στάθηκε μιὰ στιγμὴ καὶ ἄπλωσε τὸ χέρι, τάχατις γιὰ νὰ μὲ δώσῃ νὰ καταλάβω ποῦ θὰ βλέπω λαμπρὰ στὴ θέσιν ποῦ κάθουμι καὶ νὰ μὲ δείξῃ τὸ θέαμα. Ἐκαμε δυὸ τρεῖς τεμενάδες καὶ ἔφυγε.

Εἶταν ἡ θεὰ τόντις μοναδική. Ὅσο προχωρούσαμε, ξεσκεπάζε τὸ Μπογάζι τίς ὁμορφίες του. Ὅλο μ' ἔδειχτε καινούρια μεγαλεῖα. Πιῶτερο ἀπὸ κάθετις ἄλλο μ' ἄρεζαν τὰ νερά του· στὰ νερά πρόσεχα, στὰ νερά εἶχα τὸ νοῦ μου. Τὴ θάλασσα δὲν μπορούσα νὰ τὴ χορτάσω. Ἀποροῦσα μὲ τὸ πολὺ τὸ νερό. Τὸ Μπογάζι ἔχει νερό ὅσο θέλεις. Τί καλὸ μέρος γιὰ νὰ πνίξῃ κα-

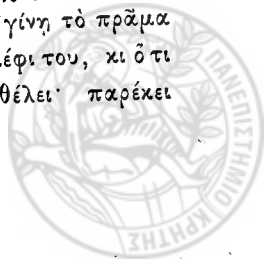
νείς ὄλα τὰ σκυλιὰ ποῦ κυλιοῦνται στὰ σοκάκια ! Τὰ σκυλιὰ νὰ τὰ φοβάστε· μὴν τὰ βλέπετε τώρα ποῦ σέρνονται μισοκοιμισμένα στοὺς δρόμους. Μάθαμε ποῦ μποροῦν καμιά μέρα νὰ λυσσαίξουν, καὶ τότες ἀλλοίμονο ! Ὁ Παστέρ, ὅσο ἄξιος κι ἂν εἶναι, ἴσως δὲν μπορέση νὰ μᾶς γιατρέψῃ. Πάλε πιὸ ἥσυχος θὰ εἶμαστε, ὅταν τὰ ρίξουμε στὸ νερό. Ἐκεῖνο τὸ νερὸ τοῦ Κατάστενου, δὲν ξέρετε τί θάματα ποῦ τὰ κάμνει. Ἐχει κάτι μέσα του, ἐκεῖνο τὸ νερό. Ὅλη ἀφτὴ ἡ θάλασσα ποῦ λούζει τὴν Πόλη ἔχει κρυμμένη βαθιὰ κάτω στὸν πάτο της μιὰ μυστικὴ δύναμη. Ὅποιος περάσῃ ἀφτὴ τὴ θάλασσα γιὰ ν'ἄρθῃ στὴν Πόλη, εἶναι χαμένος ἄθρωπος. Γιὰ νὰ μὴ χαθῆ κανεὶς, πρέπει νὰ βρεθῆ στὴν Πόλη, δίχως ν'ἄχῃ περασμένη τὴ θάλασσα. Διέσ-τε τόγχις τί παράξενη δουλειὰ !

Ὁ Βόσπορος, καθὼς μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τὸ μάθῃ ἀπὸ τὴ γεωγραφία ποῦ διαβάζει στὸ σχολειό, χωρίζει Ἄσια κ' Ἑβρώπη, πάει νὰ πῆ ποῦ βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν Ἄσια καὶ στὴν Ἑβρώπη. Μόλον τοῦτο στὴν Πόλη κάθονται Ἄσια κ' Ἑβρώπη μαζί, ἡ μιὰ πλάγι στὴν ἄλλη· ἀφτὸ τὸ περιστατικὸ οἱ χάρτες δὲν τὸ γράφουνε, μάλιστα οἱ χάρτες ποῦ δημοσιεύονται ἀδεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Ἀνεβαίνοντας δεξιὰ μεριὰ ἔβλεπα τὴν Ἀνατολὴ καί, γιὰ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, μ' ὅσα εἶχα μάθει στὸ σχολειό, δὲν μποροῦσα καλὰ νὰ διακρίνω ποῦ εἶταν Ἄσια, καὶ ποῦ εἶταν Ἑβρώπη. Δεξιὰ καὶ ζερβιά ἔβλεπα τὰ ἴδια. Εἶδα πολλὰ, μὰ ἔνα μ' ἔκαμε νάπορῃσω. Δὲν μποροῦσα νὰ καταλάβω γιὰτί στέκουνταν τόσα τζαμιά, τόσα παλάτια μισογκρεμι-

σμένα, παραιτημένα, όλόρημα. 'Ο Τούρκος, άμα χτίση σπίτι — κι άμα κάμη τίποτις — τὸ βαριέται· εἶναι μα-
θημένος με τέντες κι άλλο δὲν ξέρει. Οἱ Ἀγαρηνοὶ εἶναι
νομάδες, ἢ σὰν ποῦ λέμε, κατσιβέλοι. 'Ο Τούρκος ἔνα
ἔνα συχαίνεται τὰ σπίτια ποῦ κάμνει, νοιώθει πῶς εἶναι
περαστικὰ τὰγαθὰ του, κι άμα συχαθῆ ἔνα πρᾶμα, ά-
μέσως τάφινει. Τάφινει καὶ δὲ γυρίζει πιά νὰ τὸ διῆ
— σὰ νὰ μὴν εἶταν ποτές δικό του. Δάχτυλο δὲ θά
κουνήση, ἢ τοῖχο νὰ σιάξη, ἢ ταβάνι νὰ διορθώση, ἢ
πέτρες νὰ ξαναβάλλη, ὅπου πέσουν. Τὸ χτίριο ποῦ κάμη
δὲν ἔμαθε νὰ τὸ διατηρῆ· δὲν τὸ φροντίζει. Τί εἶναι τέτοια
φροντίδα, μήτε τὸ ξέρει. Κι ἀπὸ κεὶ μπορεῖς νὰ κατα-
λάβης τί θὰ πῆ βάρβαρος καὶ τί θὰ πῆ πολιτισμένος.

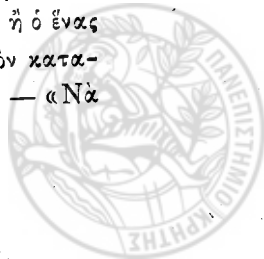
'Ο πασᾶς, ἐκεῖ ποῦ δὲν πρέπει νὰ μετρήση τὰ χρή-
ματα, ἔφκολα τὰ ξοδέθει. Μικρὰ ἔξοδα δὲν μπορεῖ νὰ
κάμη· ἀγαπᾷ μόνο τὰ μεγάλα. Ἡ θὰ βγάλλη νὰ δώση
πολλά, ἢ τίποτις δὲ θὰ δώση. 'Ο πλούσιος ποῦ δὲν
ἔδωσε δυὸ γρόσια τὸ ράφτη του γιὰ νὰ τοῦ ράψη ἔνα
κουμπί, δὲ θὰ μείνη πλούσιος ὅλη του τῆ ζωῆ. Μαζὶ του
φτωχαίνει καὶ τὸ ἔθνος. 'Ο πασᾶς τέτοια φιλοσοφία
δὲν ἔμαθε. Φτάνει νὰ τὸ θελήση τὸ κέφι του, κι ἂν
ἔχει λίρες, ἀμέσως τις πετᾷ. Ἄμα γίνη ἀνάγκη νὰ
λογαριάση πόσοι παράδες χρειάζονται γιὰ νὰ ξαναβάλλη
μιὰ πέτρα, νὰ σιάξη ἔνα κανάτι, βαριέται τοὺς λο-
γαριασμούς. Δὲν ἀξίζει, λείει. Τὸ κεφάλι του ζαλιζεται
με τέτοιες μικρολογίες. Ὅταν εἶναι νὰ χαρῆ τίποτις,
πρέπει νὰ τὸ χαρῆ ἀμέσως, ἀμέσως νὰ γίνη τὸ πρᾶμα
καὶ με μιᾶς. Δὲ βλέπει ἄλλο παρὰ τὸ κέφι του, κι ὅτι
τοῦ ἀρέσει, τοῦ ἀρέσει τὴν ὥρα ποῦ τὸ θέλει· παρέχει

δὲν πάει ὁ νοῦς του. Στὴν Ἀθῆνα πάλε, κι ὁ μπακάλης ποῦ θὰ κάμη σπίτι, κάθε μέρα θὰ φροντίση γιὰ τὸ σπιτάκι του, θὰ τὸ νοικοκερέψη, θὰ τὸχη ἔννοια. Θὰ προσπαθήση μάλιστα μὲ κάθε τρόπο νὰ βάλῃ δυὸ σκαλοπάτια μαρμαρένια, παντοῦ νὰ ρίξῃ σίδερα καὶ πέτρα, γιὰ νὰ γίνῃ, λέει, τὸ σπίτι πιὸ γερό. Ὁ Γραικὸς ὅλα αἰῶνια τὰ θέλει.

Χαμογελῶντας ἀντανακλοῦσε τὸ Μπογάζι τὰ τούρκικα παλάτια, τὰ μισογκρεμισμένα τὰ τζαμιά. Γρήγορα γρήγορα πήγαινε τὸ βαποράκι, σὰ νὰ τρεχε στὰ κύματα μέσα. Ἡ θάλασσα ἔχει κάτι ποῦ σὲ μαγεῖβει. Ὅταν κοιτάζει κανεὶς τὴν πλώρη ποῦ μὲ τόλμη σκίζει τὰ νερὰ γιὰ νὰ περάσῃ, νομίζει τότες ποῦ μπορεῖ ἄξαφνα κι ὁ ἴδιος νὰ κόψῃ δρόμο μεγάλο. Ἡ φαντασία πετιέται καὶ τρέχει μὲ τὸ βαπόρι· ὁ νοῦς φουσκώνει τὰ πανινιά του. Ἔτσι τὸπαθα καὶ γώ. Θὰ πᾶμε καὶ μεῖς ὀμπρός, ἔλεγα μέσα μου, ἀνοιχτὰ θὰ πάρουμε τὴ θάλασσα, θὰ τραβήξουμε μακριὰ μακριὰ, καὶ καμιά μέρα, σὰν τὸν Κολῶμπο, θὰνακαλύψουμε μιὰ νέα, μιὰ περίφημη, ἡλιοφώτιστη Ἀμερική. Αἰῶνια θὰ μείνουν τὰ ἔργα καὶ τὸνομά μας.

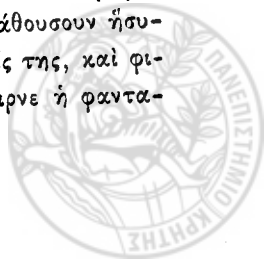
Στὴ στιγμὴ ποῦ μελετοῦσα τέτοια μεγαλεῖα, ξαναφάνηκε ὁ καμαρῶτος. Ἦρθε πλάγι μου καὶ μ' ἔδωσε νὰ καταλάβω πῶς ἔπρεπε νὰλλάξω θέση. Ὁ καπετάνιος εἶχε τώρα δουλειὰ στὸ μέρος ποῦ κάθουμουν· ἔπρεπε νὰ περάσῃ ζερβιά. Ὁ τόπος εἶταν στενὸς καὶ δὲν μπορούσαμε νὰ μείνουμε κ' οἱ δυὸ μαζί· εἶταν ἀνάγκη ἢ ὁ ἓνας ἢ ὁ ἄλλος νὰ φύγῃ. Ὁ καμαρῶτος, γιὰ νὰ τὸν καταλάβω καλῆτερα, μὲ τὸ εἶπε μάλιστα τούρκικα· «Νὰ

σηκωθῆς, γιατί ὁ καπετάνιος ἔρχεται», λέει, «καπιτάν μπουρντὰ γκελίορ».

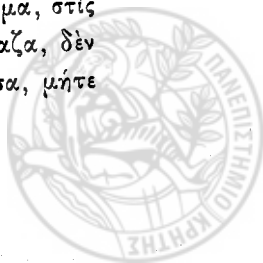
Μὲ πολλὴ ἐβγένεια, πρέπει νὰ τὸ μολογήσω, καὶ μὲ τρόπο καλὸ μ' εἶπε ὁ ἄθρωπος ἀφτὰ τὰ λόγια. Δὲν ξέρω γιατί ἀφτὲς οἱ τρεῖς τούρκικες λέξεις μ' ἔρχονταν τόσο παράξενα στάφτι. Καπιτάν μπουρντὰ γκελίορ! τὸν ἄκουγα καὶ μὲ φώναζε. Ὁ καπετάνιος ἔρχεται. Τί παράδοξη φράση! Ὁ καπετάνιος εἶταν Τοῦρκος, ὁμορφ-
ἄθρωπος, ἀψηλός· ἔμοιαζε σὰ νὰ εἶταν ὄλο μαζί ἀφέν-
της σκληρὸς κι ἀντρειωμένο παλληκάρι. Μὲ φάνηκε ποῦ στὰ μάτια του μέσα, στὸ πρόσωπό του ἔβλεπα μὲ μιᾶς ὄλη τὴν Τουρκιά. Τέτοιος θὰ εἶταν, ἔλεγα μέσα μου, κι ὁ πρῶτος ὁ Τοῦρκος ποῦ πάτησε τοῦτο τὸ χῶμα, ὁ πρῶτος ὁ καταχτητής. Τέτοια λόγια θὰ εἶπε, ὅταν μπῆκε στὴν Πόλη, ὅταν καταστράφηκε ὁ στρατός μας στὸν πόλεμο τὸν τρομερό, κι ὅταν ἔπεσε ὁ βασιλιάς μας.
— «Καπιτάν μπουρντὰ γκελίορ! Ὁξω, ὄξω, ραγιαδες, γκιαούρηδες, σκυλιά. Νὰ φύγετε ἀπὸ μπροστά μου. Νά-
τος ποῦ ἔρχεται ὁ καπετάνιος! ὁ καπετάνιος φτάνει!»
Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, στάλογό του καθαλλάρης, ἔρ-
χονταν ὁ Τοῦρκος, ἔρχονταν ὁ καπετάνιος — κ' ἔπρεπε ὁ καθένας ἀπὸ τὸ δρόμο του νὰ φύγη.

Σὰ νὰ καταλάβεινα γιὰ πρώτη φορὰ ὄλη μας τὴν ἱστορία, σὰ νὰ ζωντάνεβε μπροστά μου γιὰ πρώτη φορὰ. Μὲ φάνηκε πῶς ἔβλεπαν τὰ μάτια μου τώρα κανένα ἄγριο, φοβερό, ὀλέθριο πρᾶμα, γεμάτο αἵματα καὶ σφαγή. «Σήκω, σήκω, χριστιανὲ ἀπὸ κεὶ ποῦ κάθουσουν ἡσυ-
χος καὶ θάμαζες τὴ φύση μὲ τὶς ὁμορφιές της, καὶ φι-
λοσοφοῦσες, καὶ κοίταζες τὸ νερὸ κ' ἔπαιρνε ἡ φαντα-

σία σου δρόμο. Σήκω· ἡ Πόλη εἶναι δική μου. Ὅπου σέ διῶ, ὅπου σέ βρῶ, ὅπου φανῆς, ἐσύ, ἡ γυναῖκα σου, τὰ παιδιὰ σου, ὅπου διῶ, ὅπου βρῶ, ὅπου φανῆ τίποτις δικό σου, — σπίτι, χρήματα, χωράφι ἢ παλάτι, — ὅλα ὅλα πρέπει νὰ μὲ τάφησης. Τὸ αἷμα σου θέλω νὰ πιῶ, καὶ τὴ ζωὴ σου νὰ ρουφήξω. Ἄμα σέ ζητήξω αἷμα καὶ ζωὴ, θὰ μὲ δώσης τὴ ζωὴ σου καὶ τὸ αἷμα σου θὰ μὲ φέρης. Ἀπὸ τὸ στόμα σου λέξη νὰ μὴ βγῆ. Δὲ χωρατέβω. Ξέρεις ποιὸς εἶμαι; Νὰ τὸ μάθης. Ὁ ἀφέντης σου εἶμαι γώ, ὁ βασιλιάς σου, ἡ τρομάρα σου καὶ τὸ βάσανό σου. Σήκω φύγε, γιατί ἔρχουμαι· σήκω φύγε, γιατί φτάνω. Καπιτάν μπουρντὰ γκελιόρ.»

Τί δυσάρεστη, τί λυπητερὴ φαντασία ποῦ τὴν ἔχω! Πάντα θέλει τὰ πράματα νὰ τὰ μεγαλῶνῃ· τὸν ποντικὸ τὸν κάμνει γιαννίτσαρη. Ἡ φαντασία μου μὲ χάλασε ὅλο μου τὸ κέφι. Μόλις ἑκατσα δυὸ ὥρες στὸ Μπουργιούχντερε. Μόλις πρόφταξα νὰ διῶ τοὺς φίλους μου, νὰ πάω στὸ σκολειό, νὰκούσω τὸ δάσκαλο ποῦ γύρεβε νὰ μάθῃ στὰ χωριατόπουλα τίς ἐβγένειες τῆς γλώσσας μας. Εἶμουν ὅλο συλλογισμένους, βαρεμένους· εἶχα μιὰ τρομερὴ σταναχώρια. Ἄχ! ποῦ εἶσαι Γιάννη μου, ἀδερφέ μου; Νὰ σ' εἶχα βοηθό! Νὰ μπορούσαμε κ' οἱ δύο μας μαζὶ νὰ ξεφορτωθοῦμε τὸν Τσυρκο, νὰ τὸν κάμουμε νὰ φύγῃ πιά, νὰ τὸν πετάξουμε στὸ νερό, νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὸ λαιμό μας καὶ καταχτητὴ καὶ καπετάνιο. Ἡ τουλάχιστο μὲ τίς κουβέντες, μὲ τὰ γέλοια νὰ ξεχάσω ὁ δύστυχος ἐκεῖνα τὰ λόγια! Καὶ πάλε τὰπόγεμα, στὶς τέσσερεις, ξαναπῆρα τὸ βαπόρι. Μὰ δὲν κοίταξα, δὲν πρόσεξα τίποτις, μήτε Μπογάζι, μήτε θάλασσα, μήτε

οὐρανό. Πῆγα νὰ κλειδωθῶ κάτω σὲ μιὰ καμπίνα, ποῦ
δὲν εἶταν κανεῖς. Ἡ ἴδια φράση ὅλο μ' ἔδερνε τὸ νοῦ,
ὅλο μ' ἔτρωγε τὸ κεφάλι. Ὅλο ἔλεγα μέσα μου σιγὰ
σιγὰ: «Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ!»

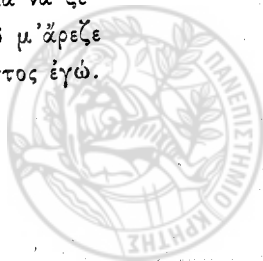

ΙΓ'.

Τὰ Μνηματάκια.

Κόντεθε νὰ φτάξη τὸ βαπόρι. Εἶταν ἡ ὥρα ποῦ μισοφέγγουν ἀκόμη τὰ βουνὰ καὶ ποῦ ἀρχινοῦν οἱ κοιλάδες νὰ μαβρίζουν. Ἡ μέρα πῆγαινε νὰ σωθῆ κι ὁ ἥλιος ἔλεγε νὰ βασιλέψη. Ἡ ῥόδοσκοτεινὴ βραδιά κατέβαινε λίγο λίγο ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ προχωροῦσε νὰ μᾶς ἀνταμῶση. Τὸ Μπογάζι, ἔμοιαζε λυπημένο. Οἱ γλάροι σὰν παραπονεμένες ψυχὲς πετοῦσαν κ' ἐψάλναν τὸ μοιρολόγι τους. Ὁ ἥλιος ἀποχαιρετοῦσε τὸ Μπογάζι, κ' ἔσερνε ἀπάνω στοὺς λόφους τὶς ὑστερνές του τὶς ἀχτίδες, ποῦ φαίνονται σὰ βαρεμένες, σὰν κουρασμένες ἀπὸ τὴ λάψη καὶ μελαχολικὰ φιλοῦν τὴ γῆς.

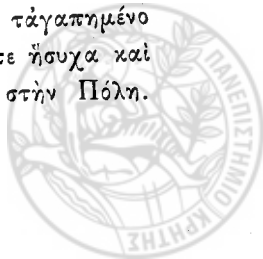
Ὅταν ἀράξαμε στὸ γεφύρι, εἶτανε νύχτα. Σὰν τῆς θάλασσας τὰ ῥέματα ποῦ ἀνεβοκατεβαίνουν, ἔτσι καὶ στὴν καρδιά μου μέσα ἀνάμνησες παλιές, κύματα κι ἀναφόρια μὲ πολεμοῦσαν τὴν ψυχὴ. Μὲ τὸ μέτωπο κατεβασμένο, μ' ἀργοκούνητο ποδάρι, πῆγαινα σιγὰ σιγὰ ἀνάμεσα στὸ λαό, μέσα στὸ πλῆθος ποῦ μὲ σκουντοῦσε, ποῦ μὲ ζουλοῦσε, ποῦ μὲ πατοῦσε γιὰ νὰ περάση. Καὶ νὰ πάλε, σὰν πρῶτα στὸ Παρίσι, — τὴ νύχτα ποῦ σέρνουμουν τριγύρω στὸν τάφο τοῦ Ποιητῆ καὶ ποῦ προσκυνοῦσα τὴν τροπαιόφορη Καμάρα, — νὰ πάλε ποῦ πρόσμενα κάτι νὰ γίνη, καμιὰ μεγάλη δουλειὰ νὰ ξεσπάση. Καὶ νὰ πάλε, σὰ στὸ Παρίσι, νὰ ποῦ μ' ἄρῆζε νὰ περπατῶ μέσα στὸ λαό, ἡσυχος κι' ἄγνωστος ἐγώ.

Ἡ φαντασία μου ἀμέσως παίρνει δρόμο· στράφτει ὁ νοῦς μου· στὸ κεφάλι μου μέσα σηκώνονται φουρτου-
νες. Μάλιστα, ἄμα βρεθῶ κοντὰ στοὺς δικούς μου, μ' ἔρ-
χεται μιὰ δύναμη ξεχωριστή· κάτι θέλω νὰ φανῶ, κάτι
θέλω νὰ τοὺς εἶμαι. Δὲ συμφωνοῦμε σ' ὅλα, μὰ δὲ μὲ
μέλει! Ὅτι ἔχω μέσα μου, θὰ τοὺς τὸ πῶ, θὰ τὸ βγάλω
ὄξω, θὰ τοὺς καταπαίσω, θὰ τοὺς πολεμήσω κι ἄς
πιαστοῦμε, ἂν τύχη, χέρια μὲ χέρια! Γίνουμαι σὰν τὸν
ἀρχαῖο μας τὸ γίγα, ὅταν ἄγγιζε τὴ γίς. Τέτοιες ὥρες
πλατάνους ξερρίζωνω.

Κι ὡς τόσο ἄλλα συλλογιόμουν. Τὴν πρώτη μου
τὴν ἀγάπη πῆγε νὰ θυμηθῆ ἡ βασανισμένη μου ἡ ψυχὴ.
Θυμούμουν τὰ χρόνια τὰ παλιὰ ποῦ παίζαμε στὴν
Πόλη μαζί. Μὲ τὴ γλυκειά της, μὲ τὴ χαδεμένη της
τὴ φωνὴ μ' ἔλεγε κι ὅλο μὲ ξανάλεγε· « Ἐγὼ γυναῖκα
σου θὰ γίνω· ἐσένα θὰ πάρω κι ἄλλο ἄντρα δὲ θέλω. »
Πόσο μ' ἄρεζε νὰ τὴν ἀκούω· πόσο μὲ κολάκευαν τὰ
λόγια της παιδί.

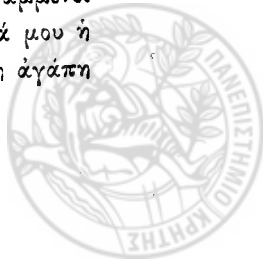
Ὅστερα τὴν ξαναεἶδα, ὅταν ἔγινα δεκοχτῶ χρονῶ
παλληκᾶρι, γεμάτος ἐλπίδες, ἕτοιμος νὰ τῆς τὸ πῶ.
Πόσα τραγούδια, πόσες μελωδίες ψιθύριζε ἡ καρδιά μου!
Τί οὐράνια μουσικὴ ἔπαιζε στὸ στῆθος μου μέσα και
τόκαμνε ὅλο χαρὰ! Τί γλυκὸ πρᾶμα μὲ φαίνονταν ἡ
νιότη, χαρούμενη και λαφριά σὰν τὸ πουλί... Ἐνα
βράδυ ποῦ εἶχαμε μείνει μονάχοι βγήκαμε στὸ παρά-
θυρο κι ἀκκουμπήσαμε στὸ κάγκελλο κ' οἱ δύο μας. Μὲ
γλυκὸ μάτι μᾶς κοίταζε τὸ φεγγάρι, και τὰγαπημένο
μου τὸ ταίρι μ' ἔπιασε τὸ χέρι και μ' εἶπε ἤσυχα και
σιγά· « Τί καλὰ ἔκαμες και γύρισες στὴν Πόλη.

“Όταν άκουσα πώς θα μάς έρθης, χάρηκα ποῦ θα σέ ξαναδιῶ. Έσὺ εἶσαι ὁ φίλος μου ὁ παλιός. Έσένα ὄλα τὰ λέω. Θέλω νὰ μάθης τὸ κρυφό μου. Ὁ πατέρας μου θέλει νὰ μὲ παντρέψῃ. Κανείς ἀκόμη δὲν τὸ ξέρει. Μὲ λέν πῶς εἶναι πλούσιος· ἐμένα μ’ ἀρέσει, γιατί μοιάζει καλός. Δὲ θέλησα ὁμως νὰ τὸν πάρω, χωρὶς νὰ στὸ πῶ.» . . .

Τέτοια συλλογιόμουν, ἀνεβαίνοντας τὸ Γαλατᾶ. “Έτσι εἶχα στὸ νοῦ μου τὴν πρώτη μου τὴν ἀγάπη, τὶς χίλιες τῆς νοστιμάδες καὶ τὶς ὁμορφιές τῆς. Κι ὅσο τὴ θυμούμουν, κι ὅσο συλλογιόμουν τὰ παλιά μας, τὰ παιδικήσια μας τὰ παιχνίδια, τόσο πῶτερο μὲ τρέλλαινε ἡ ἀγάπη ποῦ τὴν εἶχα· ἂν τὴν ἐβλεπα μπροστά μου, ἴσως πάλε θα τὴν παρακαλοῦσα νὰ μὲ πιᾶσῃ τὸ χέρι σὰν ἐκείνη τὴ βραδιά, νὰ μὲ πῆ ὅσα μ’ ἔλεγε τότες, — τουλάχιστο γιὰ νὰ ξανακούσω τὴ φωνή τῆς. Οἱ γυναῖκες ἔχουνε φτερά καὶ μ’ ἓνα τους λόγο ἴσια μὲ τὸν οὐρανὸ σὲ σηκώνουν· οἱ γυναῖκες γίνονται μολύβι, μολύβι βαρὺ, καὶ κάτω κάτω, στῆς θάλασσας τὸν πάτο, σὲ τραβοῦν.

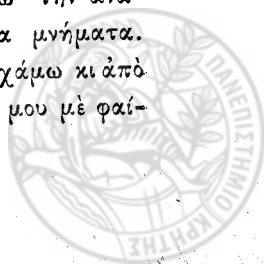
Ἄφτους τοὺς λογισμοὺς ἔστρεφα καὶ ξανάστρεφα στὸ νοῦ μου. Δὲν εἶχα ὄρεξη ἄθρωπο νὰ διῶ μήτε νὰ μιλήσω μὲ κανέναν· ὄλο πῆγαινα μπροστά μου. Γύρεβα μοναξιά κ’ εἶταν ἡ ψυχὴ μου μὲ τοὺς πεθαμμένους. Τί νὰ συλλογιστῶ παρὰ θάνατο καὶ σκοτάδι; Μὲ φαίνονταν πῶς ἀνοιγαν μπροστά μου ὄλα τὰ μνήματα ποῦ εἶχα διεῖ στὴ ζωὴ μου. “Έβγαιναν ὄξω οἱ πεθαμμένοι φίλοι κι ἀργοκουνοῦσαν τὸ χέρι. Ἡ γλυκειά μου ἡ μαννοῦλα μὲ κοίταζε μὲ πόνο. Ἡ πρώτη μου ἡ ἀγάπη

μ' ἀποχαιρετοῦσε· κείτονταν οἱ νιόνυφες ἐλπίδες τυλι-
μένες στὸ κιβούρι μὲ τὰ χρυσά τους βούχα. Ποῦ τὰ
νιάτα κ' οἱ χαρές; Ποῦ τὰ δέντρα ποῦ παίζαμε μαζί,
ποῦ οἱ σκάλες ποῦ τρέχαμε μὲ τὰ γέλοια; Πούλησαν
καὶ τὸ σπίτι ποῦ τὴν ἀγάπησα παιδί. Τὸ πούλησαν
καὶ κείνο, γιατί χρειάστηκε ὁ Τοῦρκος παράδες. "Αρα-
γες καὶ τὴν ἀγάπη μου, καὶ τὴν καρδιά μου, ποῦ τὴν
εἶχα ἀφήσει μέσα στὸ σπίτι, μὲ τὸ σπίτι μαζὶ τὴν
πούλησαν καὶ κείνη; Σπίτι καὶ καρδιά, ὅλα θὰ μᾶς
τὰ πάρουν! "Οπου γυρίσης νὰ διῆς, πίσω ἢ μπροστά,
παντοῦ βλέπεις θάνατο καὶ θλίψη. Ἡ τύχη μας εἶναι
βαρειά· μᾶς πικραίνουν τὰ παλιά μας τὰ βάσανα καὶ
σήμερα πάλε, ἄλλο τριγύρω σου δὲ βλέπεις παρὰ βά-
σανα καὶ χαμό.

Προχωροῦσα, προχωροῦσα χωρὶς νὰ ξέρω καλὰ καλὰ
ποῦ μὲ πήγαιναν τὰ ποδάρια μου. Δὲν πρόσεχα πιά καὶ
δὲ μ' ἔμελε ποῦ θὰ καταντήσω. Πάντοτες ὄμπρός!
Ἄπο τὴν κούραση τὴ μεγάλη, ἐννοιωθα μόνο πῶς εἶταν
ἀνίφορος, γιατί εἶχα τὰ γόνατα σπασμένα. Ἄξαφνα
σκούνταφα καὶ κόντεφα νὰ πέσω. Κόντεφα νὰ πέσω μὲ
τὴ μύτη κάτω. Εἶχα σκουντάψει σὲ μιὰ πέτρα ποῦ στέ-
κουνταν ὀλόρθια καὶ φοροῦσε στὴν ἄκρη σαρίκι, βαμ-
μένο κόκκινα καὶ πράσινα. Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω,
εἶχα πάει ὡς τὸ Σταβροδρόμι, καὶ βρίσκουμεν ἴσια ἴσια
στὰ Μνηματάκια.

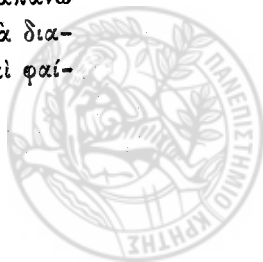
Κάθισα μιὰ στιγμή κατὰ γῆς, νὰ πάρω τὴν ἀνα-
πνοή μου. Εἶμουν ἀνάμεσα στὰ τούρκικα μνήματα.
Εἶταν πανώρια νύχτα. Ξαπλώθηκα λιγάκι χάμω κι ἀπὸ
τὸ λόφο ποῦ κείτουμεν, οἱ τάφοι τριγύρω μου μὲ φαί-

νονταν πῶς κατέβαιναν ἴσια μὲ τὴ θάλασσα κάτω, δίχως νὰ κοπῇ ἡ σειρὰ τους. Ὀλόφωτο φεγγάρι περὶ χούσε τὸν Κετχανᾶ. Ἡ θάλασσα χαμογελοῦσε· φυσοῦσε ἀγέρι λιγιστὸ καὶ σιγὰ σιγὰ κουνιῦνταν τὰ κύματα, σὰ νὰ πᾶιζε τὸ φεγγάρι μὲ τὸ νερό. Στὸ πλάγι μου, κάτι ψηλὰ κυπαρίσσια ἔσειαν τὴν κορφή τους, σὰ νὰ εἶχαν πανηγύρι. Τὰ κυπαρίσσια μὲ μισοσκέπαζαν ἀντίκρου τὴν Πόλη· μπορούσα ὅμως νὰ διακρίνω ζερβὰ δυὸ μιναρῆδες τῆς Ἀγιά-Σοφιάς· παρέκει, δεξιά, ἔβλεπα τοίχους παλιούς μὲ βασιλικές καμάρες ὄλο πέτρα, κι ἀφτοκρατορικὰ παλάτια γκρεμισμένα.

Ἐνα σύννεφο μικρὸ κάπου κάπου σκέπαζε τὸ φεγγάρι· ὅσο πῆγαινε κ' ἔρχουνταν τὸ συννεφάκι, τὰ σαρίκια ξάπλωναν ἢ μάζωναν τὸν ἴσκιο τους· νόμιζες πῶς εἶτανε χέρια καὶ σάλεβαν· κόνταιναν καὶ μεγάλωναν κάθε ὥρα. Πολὺ πολὺ δὲ μ' ἀρέσει νὰ κάθουμαι στὰ μνήματα μέσα. Δὲν ξέρει κανεὶς τί μπορεῖ νὰ τοῦ τύχη. Μπορεῖ μέσα στὸ σκοτάδι κανένας ἄξαφνα νὰ σὲ τραβήξῃ, μιὰ φωνὴ νὰκούσης στάφτι σου κοντὰ καὶ νὰ μὴν καταλάβῃς ἀπὸ ποῦ βγαίνει. Τότες σὲ πιάνει τρομάρα καὶ δὲν ξέρεις πῶς τί σοῦ γίνεται.

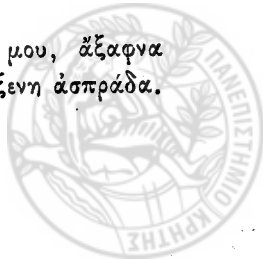
Πίσω μου μὲ φάνηκε πῶς κάποιος περπατοῦσε καὶ μετροῦσε τὰ βήματά του, σὰν τὸ στρατιώτῃ ποῦ βιγλίζει κι ἀνεβοκατεβαίνει. Εἶχα τὴ ράχη γυρισμένη καὶ δὲν ἔβλεπα καλά. Μήπως εἶταν ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ποῦ πρόσμενε νὰ τοῦ φωνάξω; Δὲν πρόσεχα πολὺ, γιατί εἶταν ὁ νοῦς μου ἄλλοῦ. Λίγο παρέκει κι ἀπάνω μεριά, στὸ δημόσιο κῆπο, ἔπαιζε μιὰ λωλή, μιὰ διαβολομένη μουσική. Τί εἶχαν οἱ μουσικάντοι, καὶ φαί-

νουνταν τρέλλα νὰ τὸς ἔπιασε μὲ μιᾶς; Τί εἶχανε μέσα τους, ποῦ τὸς δαιμόνιζε μὲ τέτοιο τρόπο; Εἶχαν ἔρωτα καὶ φωτιά. Ἄκουγα τὶς νότες ποῦ πηδοῦσαν καὶ χόρεβαν ἓνα χορὸ τρομερό, κ' ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ἐνωμένες, σὰ σφιχταγκαλιασμένες, συρτὰ συρτὰ στοὺς οὐρανοὺς πετοῦσαν. Τίποτις δὲν ξέρω ποῦ νὰ ξανοίγη, ποῦ νὰνάφτη τὴν ψυχὴ σὰν τὴ μουσική. Σὲ παίρνει νοῦ καὶ καρδιά, σὲ κάμνει νὰ γυρέβης πράματα μεγάλα, νὰ συλλογιέσαι γι' ἀγάπη καὶ γιὰ δόξα. Μὲ τρέλλαινε ἀφτὴ ἡ μελωδία· ἔμοιαζε σὰ νάμπαινε στὰ σωθικά μου μέσα, γιὰ νὰ διώξη λύπες καὶ πίκρες, γιὰ νὰ βγάλη ὄξω βάσανα καὶ θλίψη, νὰ πάρη τοὺς πόνους καὶ νὰ πετάξῃ ψηλὰ ψηλὰ. — « Ἐλα, μ' ἔλεγε, ἔλα μαζί μου. Στᾶστρα τούρανοῦ ποῦ χαδέβουν τὰ φτερά μου καὶ ποῦ γλυκαίνουνται μὲ τὴ φωνή μου, ἔλα ἔλα καὶ σὺ μαζί μου νάνεβῆς. »

Ἄλήθεια μ' ἔδινε θάρρος ἡ μουσική. Ἐννοιωθα μέσα μου ποῦ γίνουμον ἄξαφνα πιὸ γενναῖος, πιὸ ἀντρεωμένος παρὰ ποτές. Κοίταζα ἀντίκρου στὴν Πόλη, κοίταζα κάτω στὸ μέρος ποῦ εἶταν ἡ Ἁγιά-Σοφιά, ποῦ φαίνονταν τὰ τούρκικα τζαμιὰ καὶ παρέκει τὰ μνήματα τῶ Σουλτάνων. Κοίταζα μὲ μάτι ἀγριωμένο, φοβερό. Εἶχα τὴν καρδιά γεμάτη πείσμα καὶ μ' ἔρχονταν ὄλο νὰ φωνάξω. — « Ἐδῶ εἶμαι· κανένα σας δὲ φοβοῦμαι. Χριστιανὸς Τοῦρκο δὲν τρέμει. » Ἀστραπὲς εἶταν οἱ ματιές μου, οἱ γροθιές μου σηκωμένες καὶ γίνουμον ὄλος μέσα μου θεριό.

Ἐκεῖ ποῦ κοίταζα κ' ἔβραζε ἡ καρδιά μου, ἄξαφνα βλέπω κάτω κάτω στὴν Πόλη μιὰ παράξενη ἀσπράδα.

Με πῆρε ἀνατριχίλα, σὰν παίρνει στὶς ὥρες ποῦ μεγάλα πράματα πᾶ νὰ γίνουν. Ἡ ἀσπράδα ἔρχονταν ἀπὸ κεῖ ποῦ εἶναι ἡ Ἁγιά-Σοφιά, ἔβγαινε μέσα ἀπὸ τοῦ Μαχμούτη τὸν τουρμπέ κι ἄρχιζε νὰ κουνιέται. Μὲ τὸ χόντρος της σέπαζε ὅλη τὴ μέση Ὀδὸ τοῦ Βυζαντίου. Πρῶτα δὲν μπορούσα νὰ καταλάβω τί εἶταν. Ἐμοιαζε σὰν κάτασπρο σεντόνι τεντωμένο ποῦ πετοῦσε. Ἐπειτα εἶδα ποῦ εἶχε μισοφέγγαρο μπροστά, σὰ νὰ τὸ φοροῦσε ἴσια ἴσια στὸ μέτωπο. Πήγαινε καθάλλα σὲ μιὰ πέτρα ὀλόμακρη, ποῦ εἶχε σαρκί στὴν ἄκρη. Τὸ φάντασμα μεγάλωνε, μεγάλωνε καὶ προχωροῦσε. Κατάλαβα ποῦ ἐμένα ζητοῦσε, γιατί ἔρχονταν ἴσια στὸν τόπο ποῦ κάθουμουν. Τώρα μάλιστα μπορούσα νὰ διῶ ποῦ βαστοῦσε στὸ χέρι σκυρτὸ τούρκικο σπαθί. Τὸ σπαθί γυάλιζε μὲ τὸ φεγγάρι.

Στάθηκα μιὰ στιγμή, τρομασμένος. Σὲ τί περίεργη διάθεση βρίσκονταν ἡ ψυχὴ μου! Ἀντίθετες ιδέες μὲ πολεμοῦσαν. Εἶμουν ὅλο μαζί γεμάτος ἔχτρα, σικλέτι, φόβο, μῖσος, ἀγάπη, ἀθυμιὰ κι ἄπειρο θάρρος. Τὸ φάντασμα κόντεθε νὰ μὲ φτάξῃ, — γιατί εἶταν τόντις φάντασμα. Φαίνονταν τώρα καὶ τὸ πρόσωπο· εἶχε μάδρα γένεια κι ὀλόχλωμο, κίτρινο τὸ πετσί. Κάτασπρα εἶατν τὰ μάτια. Ἐκαμε ἓνα πήδημα καὶ βρέθηκε ἀμέσως πλάγι μου στὸ λόφο. Εἶταν ὁ Σουλτὰ Μαχμούτης. Στέκονταν ἀπὸ πάνω μου ὀλόρθιος, μὲ τὸ σπαθί στὸ χέρι. Ἐγὼ εἶμουν πάντα ξαπλωμένος κατὰ γῆς· σήκωσα λιγάκι τὰ μάτια γιὰ νὰ διῶ καλῆτερα τὸ πρόσωπό του. Πρόσμενα τί θὰ μὲ πῆ.

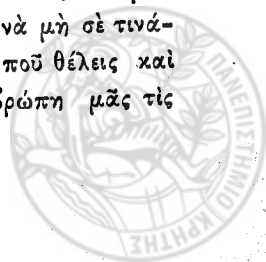

ΙΔ'.

Ὁ Μαχμούτης.

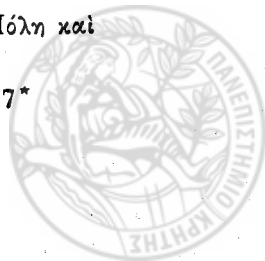
Ὁ σουλτὰ Μαχμούτης πολὺ κέφι δὲν εἶχε. Πιῶτερο ἔμοιαζε Μαχμούρης παρὰ Μαχμούτης. Ἄγριοκοίταζε καὶ μὲ θυμὸ εἶχε τὰ μάτια του σὲ μένα. Ἄρχισε τότες καὶ μ' ἔβγαλε λόγο, — ἓνα λόγο ποῦ βάσταζε κάμποσο καιρὸ, γιατί εἶχε φαίνεται πολλὰ νὰ μὲ πῆ ὁ σουλτὰ Μαχμούτης. Ὁ βάρβαρος εἶναι μωρόλογος καὶ δὲν ἔμαθε νὰ συμμαζέβεται μῆτε νὰ συγκεντρῶνῃ τὸ νοῦ του. Ἐλεγα μέσα μου καὶ γώ. — « Ἄμα πιάσῃ ὁ Τοῦρκος τίς κουβέντες, θὰ πῆ ποῦ δὲ θὰ παίξῃ τὸ σπαθί. Ἄς διοῦμε τί μᾶς θέλει καὶ βλέπουμε. » Σοβαρά, ἀραδιαστά καὶ μάλιστα μὲ κάποια βαρύτητα, μιλοῦσε ὁ σουλτὰ Μαχμούτης. Μὰ ὅσο κι ἂν ἤθελε νὰ τὸ κρύψῃ, ἔτρεμε ἡ φωνή του καὶ ὁ θυμὸς του ἀναφτε καὶ μεγάλωνε μὲ κάθε λέξη ποῦ ἔβγαζε τὸ στόμα του.

« Καιρὸς εἶναι νὰ τὰ ποῦμε. Ἄφότηυ μᾶς ἦρθες στὴν Πόλη, σὲ γυρέβω νὰ σὲ μιλήσω. Δὲ μὲ λές; τί τρόπος εἶναι ὁ δικός σου; τί εἶναι τοῦτο τὸ φέρσιμο; Τὸν μπελᾶ μου βρῆκα μαζί σου. Ποῦ τᾶμαθες ἀφτὰ ποῦ μᾶς βγάζεις κάθε ὥρα στὴ μέση; Παραπονεῖσαι ποῦ δὲν κοιμᾶσαι. Περπατεῖς στοὺς δρόμους καὶ φωνάζεις ποῦ τὸ αἷμα σου βράζει. Μπαρούτι πνὲς καὶ φωτιά... Μπαρούτι; πρόσεχε καμιά μέρα νὰ μὴ σὲ τινάξω γὼ στὸν ἀέρα... Λεφτεριά λές ὄλο ποῦ θέλεις καὶ ποῦ δὲ μᾶς θέλεις ἐμᾶς! Ἄπο τὴν Ἐβρώπη μᾶς τίς

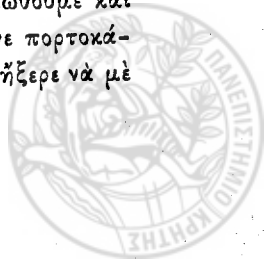
ἔφερές ἀφτὲς τίς ιδέες. Τί μιλεῖς γιὰ σκλαβιά ; Σιχτίρ, σιχτίρ, γκιαούρ! Μήπως ξέχασες, τσελεμπάκι μου, ποῦ εἶσαι ῥαγιᾶς, ποῦ εἶσαι σκυλι καὶ τίποτις ἄλλο ; Μήπως δὲν τὸ ξέρεις ποῦ ὅλοι σας μαζί, ὅλη ἡ γραικολογία ποῦ σήμερα σηκώνει ψηλὰ τὴ μύτη, δὲν εἴσαστε μιὰ φορά κ' ἓναν καιρὸ παρὰ σκυλιά ποῦ μᾶς ἔγλυφαν τὰ πόδια ; Κάτι μὲ κοιτάζεις ; Ὁ ἀφέντης σου εἶμαι γώ, ἡ τρομάρρα σου καὶ τὸ βάσανό σου. Τί κάθεται ἤσυχα καὶ δὲ σηκώνεσαι, ποῦ σὲ μιλεῖ ὁ βασιλιᾶς τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ἀφτοκράτορας τῆς Πόλης ;

Γιὰ διὲς καλήτερα τοὺς « ὁμογενεῖς », τί ἀγάπη ποῦ μ' ἔχουν τῶρα ! Πάρε παράδειμα καὶ σύ. Ὅλο μὲ κολακέβουν καὶ μὲ καλοπιάνουν. Ὁ μεγαλύτερός τους φίλος ἔγινα σήμερα. Κάμε καὶ σὺ σὰν καὶ κείνους. Φτάνουν τὰ μπόσικα λόγια. Τίποτις ἀπὸ τὰ τέτοια δὲ βγαίνει. Ἐλα μαζί μου. Δὲ βλέπεις ποῦ ξέχασαν τὸ παλιὸ τὸ μῖσος καὶ τὴν πρώτη σκλαβιά καὶ τὰ δάκρια ; Γιατί τάχατις δὲν ἔρχεσαι σὲ μένα ; Μήπως ἐσὺ θυμᾶσαι καὶ δὲ συχωρᾶς ; Τί ; δὲν τὸ ξέχασες ἄραγες ἀκόμη ποῦ οἱ δικοί σου δὲν μπορούσαν πρῶτα στὸ δρόμο νὰ βγοῦν, ἂ δὲν τοὺς ἔδιναν τὴν ἄδεια, ποῦ οἱ μαννάδες σας ἔπρεπε σὰ χανούμισσες νὰ σκεπάζουν τὸ πρόσωπό τους, ποῦ μιὰ ἐκκλησιά δὲν εἶχετε νὰ πᾶτε, ποῦ τοὺς πλούσιους τοὺς ἔσφαζα σὰν τὰ πρόβατα, καὶ ποῦ τίς χριστιανὲς σὰν πατσαβοῦρες τίς πατοῦσα ; Μήπως ἔχεις ὑποψία ποῦ ἂν μπορούσα, θὰ ξανάκαμνα πάλι τὰ ἴδια ; Δὲν κατάλαβες ποῦ πιά κανεὶς δὲν τὰ θυμᾶται τὰ τέτοια ; Σκλάβοι, σκλάβοι γεννηθήκατε στὴν Πόλη καὶ θάπεθάνετε σκλάβοι !

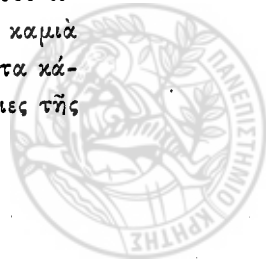
Νὰ σὲ πῶ τὸ κάτω κάτω, δὲ μὲ μέλει πολὺ γιὰ τὰ λόγια σου. Ῥίξε πέτρα στὴ θάλασσα, καὶ πὲς με ἂν μπορεῖς νὰ μετρήσης τί βάθος ἔχει. Ἔτσι καὶ μαζί μου. Ποτές σου δὲ θὰ καταλάβῃς, κι ἂν πέτρες χιλιάδες ρίξης μέσα, ὡς ποῦ πάει τὸ μῖσος μου γιὰ σένα. Ὅχι! δὲν τὸ λέω σωστά. Ποῦ νὰ σὲ μισήσω; μῆτε σὲ ψηφῶ. Φαφλατᾶς καὶ σὺ σὰν τοὺς ἄλλους. Βέρος πολίτης! Μὲ τίς φωνές καὶ μὲ τίς ῥητορικές δὲ θὰ κάμῃς δουλειά. Ἄφτὰ ξέρετε σήμερα· μὰ τὰ λόγια δὲ φελοῦν. Ἔτσι δὲ μᾶς πιάνεις. Τὸ λιοντάρι πολεμᾶς νὰ φοβήσῃς;

Ἐμεῖς ἄλλα θέλουμε. Οἱ γονιοὶ σας ἤξεραν τὴν τέχνη. Ἄς εἰσούν καὶ σὺ σὰν τὸ Μισέ-Γιάννη! Νὰ ἄθρωπος! Λόγια πολλὰ δὲ συνήθιζε· ὡς τόσο φτάνει νὰ ζητοῦσε κατιτίς, ἀμέσως τοῦ τῶκαμνα. Τὸν ἔλεγαν τὸ μάτι τῆς Χιὸς καὶ τὸ στόμα τοῦ βασιλιᾶ. Μὴ σὲ μέλη! ὅλοι οἱ Γραικοὶ δὲ φιλοῦσαν πόδι. Μιὰ μέρα πῆγε στοῦ βεζίρη μου, θύμωσε γιὰ ἓνα λόγο ποῦ τοῦ εἶπε ὁ βεζίρης, καὶ τοῦ πέταξε τὸ φέσι του στὸ πρόσωπο. Τέτοιοι εἶταν οἱ ραγιαδες. Μ' ἄρεζε πολὺ κείνος ὁ ἄθρωπος. Τοῦ ἔδωσα τὴ Χιό, νὰ τὴν ἔχη· τόντις τὴν εἶχε, γιατί δὲν ἄφινε Τοῦρκος νὰ πατήσῃ στὴ Χιό, ἂν πρῶτα δὲν τοῦ ζητοῦσε ἄδεια. « Γιατί μᾶς σφάζετε καὶ μᾶς γδειρέτε, ἔλεγε, γίνεται τάχατις ὅλο νὰ μᾶς σφάζετε καὶ νὰ μᾶς γδέρνετε; » Τί νὰ τὸν πῆς ἓναν ἄθρωπο ποῦ σὲ μιλεῖ σωστά; Ὅσο βάρβαρους κι ἂ μᾶς ἔχεις, φτάνει νὰ φερθῆς μὲ κρίση καὶ μὲ τρόπο· νοιώθουμε καὶ μεῖς ἀπὸ δικαιοσύνη. Κάπου κάπου μ' ἔφερνε πορτοκάλια, μαστίχα, λεμόνια σ' ὀλόχρυσά πανέρια· ἤξερε νὰ μὲ

πῆ κ' ἓνα λόγο ζαχαρένιο νὰ μὲ καλακέψη· — « Νάσου, ἀφέντη μου, κ' ἓνα λουλούδι τοῦ μπαχτσέ σου. » Ὡστόσο τὸν μπαχτσέ, ἐκεῖνος τὸν εἶχε. Πιῶτερο καλὸ σὰς ἔκαμαν οἱ τέτοιοι παρὰ οἱ σημερνοὶ σας διπλωμάτες. Ὅλο φρόντιζε γιὰ τοὺς δικούς του καὶ μόλον τοῦτο εἶτανε φίλος πιστὸς καὶ μ' ἀγαποῦσε. Τὸν ἐρίφη! Πόσο τὸν ἀγαποῦσα καὶ γώ! Ὅταν πέθανα, μόνος ἐκεῖνος ἦρθε στὸ λείψανό μου. Ἀκόμη δὲν τὸ ξεχνῶ. Ὅλοι τὸν εἶχαν πατέρα καὶ προστάτη κι ὅταν ἔφταξε ἡ ὥρα του καὶ κεινοῦ, ἔμειναν οἱ Ῥωμιοὶ ὠρφανεμένοι, σὰν πρόβατα δίχως τσοπάνη.

Ἐσὺ γιὰ μένα τί ἔκαμες; Μὲ ζήτηξες τίποτις ποτές σου; Μὲ γύρεψες τῆ Χιό; Ἦρθες στὸ λείψανό μου, Πῶς τολμάξω τώρα καὶ βγαίνεις στὸν τόπο μου μέσα νὰ μὲ βρίζης; Σιχτίρ, σιχτίρ, γκιαούρ! Πρόσεχε καλά. Ὁ Τοῦρκος εἶναι ἡσυχος καὶ δὲ σὲ πειράζει, ὅσο δὲν τοῦ δώσης ἀφορμή. Μὰ φτάνει νὰ τὸν πειράξης, καὶ τότες φαίνεται τί εἶναι καὶ τί τὸν ἔκαμε ἡ φύση· βάρβαρο θειοῦ. Μὴ νομίζης ποῦ γιὰ τὸ χατίρι σου θάλλάξω. Σιχτίρ, σιχτίρ, γκιαούρ! Πήγαινε στὶς ἐπαρχίες νὰ διῆς ἂν μπορεῖ νὰ κουνήσει ὁ ῥαγιαῖς. Ἐκεῖ θὰ μάθης μὲ τί σιδερένιο χέρι σὰς βαστῶ. Ἐδῶ εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ φέρνουμε διαφορετικὰ· στὴν Πόλη φοβοῦμαι, γιατί μὲ βλέπει ἡ Ἐβρώπη. Μὰ μὴν πάρης θάρρος. Καὶ δῶ μπορῶ καμιὰ ὥρα νὰ γριέψω. Ὁ Τοῦρκος εἶναι πάντοτες Τοῦρκος. Στὸ λέω, γιὰ νὰ τὸ ξέρης. Ἐλα, ὅσο εἶναι καιρὸς, νὰ γίνης δικός μου· ἔλα νὰ σὲ δώσω καμιὰ δουλειὰ στὸ παλάτι. Μπαίνεις ὑπάλληλος κ' ἔπειτα κάθου καὶ μιλεῖς ἡσυχὰ καὶ σοφὰ γιὰ τίς ἐβγένειες τῆς

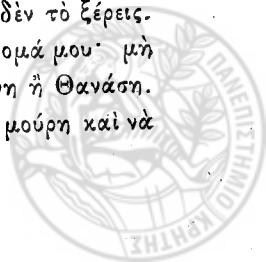
γλώσσας, για τὸν Ξενοφῶντα, σκορπίζεις δοτικές, κόφτεις ὅσα λόγια κόφτει ἡ γλῶσσα σου για τὴν ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδας κι ὅλος ὁ κόσμος ἀπορεῖ μὲ τὴ ρητορική σου.

Δὲ θέλεις; τότες βλέπεις ποῖος εἶμαι. Μὴ νομίσης ποῦ προσμένω νὰ πολιορκίσουν τὴν Πόλη ἢ νὰ τὴν πάρουνε, για νὰ σᾶς σφάξω ὅλους σας στὰ σοκάκια. Μὴ θαρρῆς ποῦ για νὰ ξανακάμουμε κανένα γιουρούσι, πρέπει πρῶτα νὰνάψη μέσα μας ὁ φανατισμός. Καὶ τώρα σᾶς ξεπαστρέβω. Ἄς ὀρίσουν κατόπι οἱ Δυνάμεις. Σιχτίρ, σιχτίρ, γκιαούρ! Ὁ Μαχμούτης εἶμαι γώ. Δὲν τοὺς βλέπεις ὅλους ἀφτοὺς ποῦ κείτουνται γύρω γύρω στὰ μνήματά τους; Ἐνα λόγο φτάνει νὰ πῶ κι ὅλοι τους σηκώνονται μὲ μιᾶς, ὅλοι τους ἀρπάζουν τὸ σπαθί, γιατί ἄλλο τίποτις δὲν εἶστε για μᾶς παρὰ βραγιάδες, γκιαουρῆδες, σκυλιά καὶ μὲ μιὰ κλωτσιὰ στὸ Σαραϊ μπουρνοῦ σᾶς πετοῦμε. »

Τέτοια μ' ἔλεγε ὁ Μαχμούτης· ἔτριζαν τὰ δόντια του, βροντοῦσε ἡ φωνή του, κι ὅσο μιλοῦσε σάλεβαν τὰ σαρίκια, ἀνοίγε τὸ χῶμα κ' ἕνας ἕνας οἱ Τοῦρκοι ἐβγαίνουν ἀπὸ τὸν τάφο τους καὶ τριγύριζαν τὸν καλὴφ τους.

Τὸν κοίταξα καλὰ καλὰ μέσα στὰ κάτασπρά του μάτια καὶ πολλὰ λόγια δὲν τοῦ εἶπα.

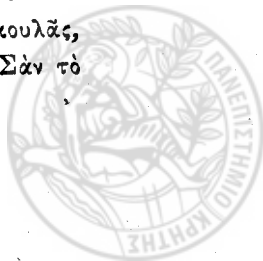
— « Τὴ Χιὸ μῆτε στὴ ζήτηξα, μῆτε στὴ ζητῶ, μῆτε θὰ στὴ ζητήξω ποτές. Ἄπὸ σένα δὲν τὴν προσμένω. Μάθε το, Μαχμούτη, γιατί φαίνεται ποῦ δὲν τὸ ξέρεις. Ὁ κόσμος εἶναι δικός μου. Μὴ ρωτᾶς τῶνομά μου· μὴ γυρέβης νὰ σὲ πῶ ἂ μὲ λὲν Πέτρο, Γιάννη ἢ Θανάση. Τῶνομά μου; θέλεις νὰ στὸ χτυπήσω στὴ μούρη καὶ νὰ

στράψη στο μάγουλό σου σάν μπατσιαά ; Λεφτεριά, Λεφτεριά με λένε. Δεν είμαι ένας, είμαι λαός. Δεν είμαι άνθρωπος, είμαι ιδέα. Δεν είμαι Γραικός, είμαι Έβρώπη. Νά τὸ ξέρης· ἡ Λεφτεριά σουλτάνους δὲ φοβάται. Ὅτι πῆ θὰ γίνῃ· ὅπου περάση, θὰ χαθῆς. Ἀπὸ παντοῦ σὰ σκύλο θὰ σὲ διώξῃ. Μιὰ πήχη γίς σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη δὲ θὰ βρῆς γιὰ νὰ μπήξης τὸ παλούκι ποῦ θὰ βγῆ ἡ ψυχὴ σου. Μεγαλῆτερο ἀπὸ τὸ δικό σου, εἶναι τὸ βασιλῆιο τὸ δικό μου· εἶναι ἀπέραντο σάν τὸν κόσμο κ' οἱ πολῖτες του ἀρίφνητοι σάν τὰστέρια. Τῆ δύναμή μου, μήτε στῶνειρό σου τὴν εἶδες, γιατί ὡς τώρα δὲ φοβήθηκα βασιλιάδες, με φοβήθηκαν ἐκεῖνοι κι ἀπορῶ με τὴν τόλμη σου καὶ με τὸ θυμό σου· ποιὸς εἶσαι σὺ καὶ με μιλεῖς με τόσο θάρρος ; Ἀπὸ τὸ δρόμο μου νὰ φύγῃς ! Δεν τὸ βλέπεις, σουλτὰ Μαχμούτη, ποῦ εἶσαι σκιά, σκιά καὶ τίποτις ἄλλο ; Φτάνει νὰ τὸ θέλω, καὶ σὰ σκόνῃ, σάν κουρέλλι, σὰ σκουπίδι μ' ἓνα χτύπημα τοῦ χεριοῦ μου σὲ ξεπαστρέβω. »

Σηκώθηκα τότες, ἥσυχος καὶ φοβερός. Φύσηξα κι ἀρχισε ὁ Μαχμούτης νὰ τρέμῃ σάν τὸ ψάρι. Τοῦ κάκου προσπαθοῦσε, τοῦ κάκου πολεμοῦσαν οἱ δικοί του νὰ με σπρώξουν, ὁ ἓνας με τὸ σπαθί, ὁ ἄλλος με τὸ κοντάρι. Ἐπρεπε, ἐπρεπε ὅλοι τους νὰ φύγουν ἀπὸ μπρός μου· ἔτσι εἶτανε στὸν οὐρανὸ γραμμένο. Δὲ χωράτεβα πιά. Κοντὰ κοντὰ πήγαινα στοὺς Τούρκους, κι ὅσο προχωροῦσα, πίσω πίσω τραβιοῦνταν οἱ καταραμένοι.

Ἄξαφνα ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ — τρομάρα ! — σάν τὸ θάνατο φοβερή. Ταράχτηκε ἡ γίς, σείστηκε ὁ κουλαῶς, κλωνίζονταν ἡ Έβρώπη. Ἄρχισα νὰ τρέμω. Σάν τὸ

λιοντάρι πού ξαφνικά προβάλλει στην άκρη του βουνοῦ καὶ κατεβαίνει, φάνηκε ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης ἀπάνω στὸ λόφο. Στάθηκε μιὰ στιγμή, καὶ μ' ὅλη του τὴν ὀρμὴ τὸν εἶδα νὰ κατεβῆ, νὰ πεταχτῆ νὰ πέση ἀπάνω στὰ σκυλιά. Τρέχαμε κ' οἱ δύο μας, ἐκεῖνος μπροστά, ἐγὼ πίσω. Κατρακυλοῦσαν οἱ Τοῦρκοι ὁ ἓνας ἀπάνω στὸν ἄλλο, μὲ τὸ Μαχμούτη μαζί. Ἴσια μὲ κάτω στὸ γιालὸ τοὺς σπρώχταμε, γιὰ νὰ πνιγοῦνε στὴ θάλασσα μέσα. « Δρόμο, δρόμο », φώναζε δυνατὰ τὸ λαμπρό μου τὸ παλληκάρι· « Ἔρχεται καὶ νάτος! τᾶφεντικό σας φτάνει! » Ἐβράζε ὁ θυμός του· σειοῦνταν τὸ κορμί του σὰν τὸ δέντρο πού ἄνεμος τὸ περεχύνει· ἐμένα ἔδειχτε στοὺς Τοῦρκους μὲ φοβέρες καὶ γίνονταν ὄλεθρος ἢ φωνὴ του· — « Δρόμο, δρόμο τὰ σκυλιά. Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ! »

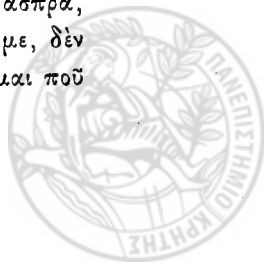
ΙΕ΄.

Μάθημα.

Μὲ τοὺς σουλτάνους δὲν εἶναι φρόνιμο νὰ μαλλώνη κανεῖς, ἄς εἶναι καὶ πεθαμμένοι. Τέτοιοι καθγάδες ἔχουν κάτι συνέπειες δυσάρεστες. Συλλογίστηκα πῶς θὰ εἶταν καλὸνὰ φύγω γρήγορα ἀπὸ τὴν Πόλη. Ἐπειτα, νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ἀφτοὶ οἱ καθγάδες δὲ φελοῦν καὶ πολύ. Σᾶς εἶπα ποῦ ἔσπρωξα τὸ Σουλτάνο ἴσια μὲ κάτω στὸ γιαλό· καλὰ ! μὰ μποροῦσα νὰ τὸν πιάσω ; Ὅχι βέβαια, ἀφοῦ εἶτανε σκιά. Καὶ ποιὰ εἶναι ἡ δύναμη τοῦ Τούρκου ; ἴσια ἴσια ποῦ εἶναι σκιά. Γι' ἀπτό κ' ἡ Ἐβρώπη δὲν τὸν πιάνει.

Γιὰ νὰ μὴ μὲ πιάση καὶ κείνος στὰ ξημερώματα, ἀποφάσισα νὰ φύγω πρῶτὶ πρῶτ. Εἶχε βαπόρι τὴν ἴδια μέρα. Μπαρκαρίστηκα καὶ πῆρα δρόμο γιὰ τὴ Χιό.

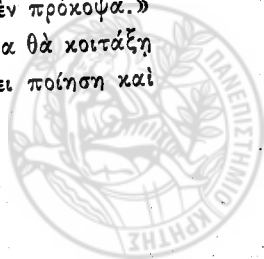
Ἡ θάλασσα εἶταν καλὴ· εἶχαμε καὶ καλὴ συντροφιά. Στὸ ταξίδι κάμνει κανεῖς γρήγορα φίλους· τελειώνει τὸ ταξίδι, τέλειωσε κ' ἡ φιλία. Ἀπάντησα ἕναν ταξιδιώτη στὸ κατὰστρωμα κι ἀρχίσαμε τὶς κουβέντες. Μ' εἶπε ποῦ εἶτανε δάσκαλος, δὲ θυμοῦμαι ποῦ· εἶχα ὁμως ξεχάσει ὄλους διόλου νὰ τοῦ πῶ τί γύρεθα κι ἀπὸ ποῦ ἔρχομουν, καὶ δὲ μὲ ρώτηξε ὁ ἴδιος. Μιλοῦσαμε γιὰ τὸ ἕνα καὶ γιὰ τ' ἄλλο, γιὰ τὸ λαμπρὸ τὸν καιρὸ, γιὰ τὰ κύματα ποῦ εἶναι μαβιά καὶ γιὰ τὰ σύννεφα ποῦ εἶναι ἄσπρα, κι ὡς τόσο κάπου μαχρίζουν. Ἐκεῖ ποῦ μιλοῦσαμε, δὲν ξέρω πιά τώρα καλὰ καλὰ τί ἔλεγα, μὰ θυμοῦμαι ποῦ

πήγαινα νάρχισω μιὰ φράση μὲ τὴ λέξη· «Νόμισα...»
— Μὲ διακόφτει ἀμέσως ὁ δάσκαλος — τὸ συνηθίζουν
κάποτες μαζί μου — καὶ μὲ λείει· «Ἐνόμισα.» — Ἀθῶα
κι ἀπλὰ τοῦ κάμνω γώ· — «Γιατὶ τάχατις ἐνόμισα ;»
— « Διότι, μ' ἀπαντᾷ, ἡ ἀρχαία εἶναι εὐγενεστέρα καὶ
διὰ τοῦ ε καταντᾷ εὐγενικώτερος ὁ τύπος. »

Δὲν ξέρω ἂν εἶδες ποτέσ σου στοὺς κάμπους μαρ-
μένα λουλουδάκια νὰ γέρνουν τὸ κεφαλάκι τους λυπη-
μένα κατὰ γῆς ; Στάσου νὰ πέση στὴ στεφάνη τους
μέσα μιὰ σταλαματιὰ νερό· τὰ βλέπεις ἀμέσως χαρού-
μενα καὶ γελαστά. Ἔτσι τῶπαθα καὶ γώ· γιὰ τὸ δι-
ψασμένο, γιὰ τὸ καταξερό μου τὸ μυαλό, δροσιὰ εἶταν
τὰ λόγια τοῦ δασκάλου. Μὲ φάνηκε ποῦ μὲ μιᾶς φωτι-
ζοῦνταν ὁ νοῦς μου, ποῦ τέλος ποτίζοῦνταν ἀλήθεια.
Τώρα καταλάβαινα ξαφνικὰ τί θὰ πῆ ὀρθὴ κρίση. Ζοῦσα
στὸ σκότος καὶ νὰ ποῦ θωροῦσα τὸν ἥλιο γιὰ πρώτη
φορὰ. Τόσο μεγάλος, τόσο φρόνιμος μ' ἦρθε ὁ λόγος τοῦ
δασκάλου, ποῦ κατέβηκα ἀμέσως νὰ κλειδωθῶ στὸ
καμεράκι μου κάτω, γιὰ νὰ μπορέσω πιὸ ἡσυχὰ νὰ με-
τρήσω, σὰν τὸ φιλάργερο, πόσους θησαυροὺς εἶχα μα-
ζώξει στὸ κεφάλι μου μέσα σὲ διάστημα μιᾶς στιγμῆς,
σὲ μιὰ μόνη λέξη.

Θαῤῥοῦσα πρῶτα ποῦ ὅλη ἡ ἐβγένεια τοῦ ἀθρώπου
εἶναι μέσα στὴν ψυχὴ του· νόμιζα ποῦ ἓνα πρᾶμα, ὃ τι
ὄνομα κι ἂν τοῦ δώσης, δὲν ἀλλάζει τὴ φύση του. Ἔ-
λεγα· — «Νὰ μεθήσω μὲ κρασί ἢ μὲ οἶνον, τὸ ἴδιο μεθῶ.
Κι ἂν πῶ μεθύω, μὲ φαίνεται ποῦ πολὺ δὲν πρόκοψα.»
Ὁ ποιητής, ποῦ θὰ κάμη στίχους, πρῶτα θὰ κοιτᾷξῃ
νὰ διῆ ἂν εἶναι τόντις ποιητής· τότες βάζει ποίηση καὶ

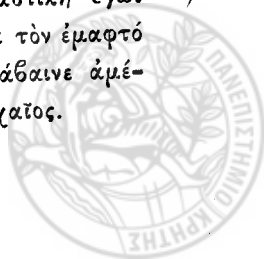

στή γλώσσα ποῦ θὰ γράψῃ. Ἄν τοῦ ἔρχονται ποῦ καὶ ποῦ δυὸ ιδέες, ἂν ἔχει κεφάλι, καρδιά καὶ λίγη τέχνη, ἀνάγκη καμιὰ δὲν εἶναι νὰ κάμνῃ τὸν Κινέζο· θέλω νὰ πῶ, δὲ θὰ πιστέβῃ ποῦ ἓνα ψῶφιο πρᾶμα — σὰν τὸ ψηφί — , ἔχει μέσα του καμιὰ ἐβγένεια ξεχωριστή, καμιὰ ἀξία δική του· τὸ ψηφί, γιὰ νὰ ζωντανέψῃ, πρέπει τὸ πνέμα νὰ φυσήξῃ καὶ νὰ τοῦ δώσῃ ἔννοια κ' ἐβγένεια. Γιὰ νὰ φανῇ γανεὶς μεγάλος, δὲ θὰ προσέξῃ μόνο στοὺς τύπους· θάχῃ τὸ νοῦ του στὸ νόημα ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὰ λόγια του. Ὁ Ὅμηρος, ποῦ μιλοῦσε χυδαῖα στὴν ἐποχὴ του, στάθηκε βέβαια μεγαλύτερος ποιητῆς ἀπὸ τοὺς σημερινούς μας τοὺς δασκάλους ποῦ γράφουν τὴν καθαρέβουσα. Ἔτσι θαρροῦσα· μὰ βλέπω ποῦ τὸ σύστημά μου τοῦτο εἶναι κακορίζικο· τὸ παραιτῶ καὶ τώρα πιάνω ἄλλο.

Ναί! δασκαλάκι μου, κατάλαβα καὶ μὴ σὲ μέλη! Ὅλο σὰν καὶ σένα θὰ λέω. Μὲ τὸ σύστημα τὸ δικό σου, ὅλα πιὸ σωστὰ μ' ἔρχονται σήμερα. Ποῦ νὰ τὸ συλλογιστῶ, πρὶ νὰ μὲ τὸ πῆς, ποῦ ἓνα μικρούτσικο ε ἔχει τόση ἀξία; Τοῦτο τὸ ε δὲ φαίνεται, κι ὅμως ἀπὸ ζῶο ποῦ εἶμουν, ἄθρωπο μὲ κάμνει. Μὲ ξεβγενίζει. Δὲν τὸ παρατηροῦσα πρὶν κ' ἔλεγα μέσα μου· — «Οἱ παλιοί μας οἱ προγόνου ἐβαζαν ἐκεῖ ἓνα ε· ἐμεῖς δὲν τὸ βάζουμε. Ἄς λέω λοιπὸ νόμισα ἀφοῦ δὲν πάλιωσα ἀκόμη.» Ἐσὺ τώρα μ' ἔδειξες τὴν τύφλα ποῦ εἶχα. Τὸ ε τοῦτο, ποῦ τὸ εἶχα γιὰ τίποτις, βγαίνει πριγκιπάτο. Μὲ πλουτίζει· μὲ δίνει ἐβγένεια, τιμὴ, δόξα, μπορεῖ νὰ μὲ φέρῃ καὶ παράδες. Ποιὸς ξέρει; καμιὰ ὄρα, ὅταν τὸ μάθουν πῶς λέω «ἐνόμισα» κι ὄχι

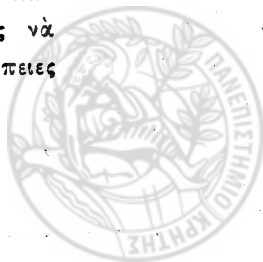

« νόμισα », ἀπὸ τὸ ε θὰ μὲ κάμῃ νὰ διοριστῶ καθηγητῆς στὸ Παρίσι, ἀργότερα νὰ γίνω τῆς Ἀκαδημίας, ἄξαφνα καὶ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Σήμερα ἔννοιωσα γιὰ πρώτη φορὰ τί θὰ πῆ « αὐξήσις »· ἀφξάνει, μεγαλώνει τὸν ἄθρῳπο. Οἱ γλωσσολόγοι σπάνουν τὸ κεφάλι τους γιὰ νὰ καταλάβουν τί νόημα εἶχε τοῦτο τὸ ε καὶ γιὰτί τὸ κάθιζαν οἱ Ἕλληνες στὸν παρατατικὸ καὶ στὸν ἀόριστο, γιὰτί μόνο στὴν ὀριστικὴ, καὶ γιὰτί στὴν ἀρχὴ δὲν τῶθαζαν κάπου διόλου. Ἐγὼ τώρα ξέρω καλύτερα καὶ βλέπω τὴ σημασίαν τοῦ ε. Οἱ Ἕλληνες εἶταν ζυπνοὶ ἄθρῳποι· συνήθισαν τὸ ε οἱ μαριόλοι, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δείξουν ἐβγένεια μεγαλύτερη. Ἡ ἐβγένεια, τί θαρρέετε πῶς εἶναι ; Εἶναι· πάντοτες ἐκεῖ ποῦ πρέπει νὰ βάζῃς ἐκεῖνο ποῦ πρέπει. Καὶ διές ! ὄχι μόνο στὸ « ἐνόμισα » ἔχωσαν τὸ ε, ἀλλὰ τῶθαλαν καὶ στὸ « ἐμέ », χωρὶς λόγο κανένα, γιὰτί καὶ τὸ « μὲ » εἶταν ἀρχαῖο κ' ἔμοιαζε πῶς φτάνει. Οἱ Ἕλληνες ὡς τόσο, μοναχοί τους μέσα στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς ἐβρωπαϊκῆς φυλλῆς, ἔφτειαζαν ἓνα « ἐμέ ». Τοῦ κάκου βασανίζονται οἱ καημένοι οἱ γλωσσολόγοι, γιὰ νὰ βροῦν τὴν αἰτία ἀφτουνοῦ τοῦ ε. Ποιὸς δὲ βλέπει τώρα τὴν αἰτία ; Οἱ ἀρχαῖοι κοίταζαν πῶς νὰ δείξουνε στοὺς ξένους τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς των· ὅπου μποροῦσαν τὸ λοιπὸ, γλυστροῦσαν ἓνα ε. Ἔτσι τῶκαμαν καὶ μὲ τὴν ἀντωνυμία· εἶταν ἀνάγκη νὰ τὸ βάλουν ἄδικα καὶ παράλογα καὶ στὴν αἰτιατικὴ, ἀφοῦ τὸ εἶχε πιά ἡ ὀνομαστικὴ ἐγώ. Ἔφτανε νὰ κάμῃ λόγο ἓνας ἀρχαῖος γιὰ τὸν ἐμαφτό του καὶ νὰ πῆ ἐγὼ ἢ ἐμέ· ἀπὸ τὸ ε καταλάβαινε ἀμέσως ὁ ξένος πόσο τόντις ἐβγενῆς εἶταν ὁ ἀρχαῖος.

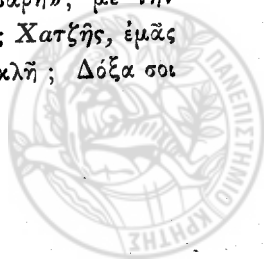
Διέστε ὁμως πῶς τὸ ἓνα φέρνει τᾶλλο, πῶς μ' ἓνα λόγο σωστὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ βάλῃ πράγματα στὸ νοῦ του ποῦ μῆτε τὰ στοχάζονται πρὶν. Ἐπιασε ποτέσ σας κανένας νὰ ζητάσῃ γιατί τάχατις οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν τόσο κεφάλι, ἔγραφαν τόσο καλά, ἔκαμναν τέτοιους στίχους, καὶ σὲ πετούσανε μιὰ φαντασία, κάτι ιδέες ποῦ σήμερα ἀκόμη ὁ κόσμος ἀπορεῖ; Γιατί βγῆκε Πλάτωνας, Ὅμηρος, Σοφοκλής; Γιατί; τὸ ρωτᾶς; Γιατί μιλοῦσαν ἀρχαῖα. Ἄμα μιλήσῃς, ἀρχαῖα, ὄχι μόνο μιλεῖς καλά, μιλεῖς καὶ μ' ἐβγένεια. Κοίταξε τώρα τοὺς δικούς μας καὶ θὰ τὸ καταλάβῃς καλῆτερα. Εἶναι πρᾶμα γνωστὸ ποῦ οἱ δασκάλοι δὲν ἔχουνε μῆτε φαντασία, μῆτε ιδέες, μῆτε νοῦ, μῆτε καρδιά, μῆτε κεφάλι. Τὸ μυαλό τους δὲ γέννησε ποτέσ μισὴ ιδεΐτσα. Τί εἶναι τέχνη, τί θὰ πῆ ποίηση ἢ φιλολογία, μῆτε τὸ ξέρουν. Ὡς τόσο δὲ μὲ λὲς πῶς τὸ κατωρθώσαμε κ' ἔχουμε σήμερα τὴ μεγαλύτερη, τὴν ὠραιότερη φιλολογία τῆς Ἑβρώπης; Γιατί μᾶς δοξάζει ὁ κόσμος; γιατί μᾶς ζούλεψαν κ' οἱ ἀρχαῖοι; Γιὰ ποιὸ λόγο ἡ Θεοδώρα τοῦ Κλέωνος Ῥαγκαβῆ ἀκούστηκε στὸ Παρίσι, μεταφράστηκε σ' ὅλες τις γλῶσσες, καὶ κατάντησε σήμερα στὴν Ἑβρώπη πολὺ πιὸ γνωστὴ ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα; Γιατί τάχατις, σ' ὄτι μελάνι καὶ ἄβουτήξῃ ὁ δάσκαλος τὴν πέννα του, λὲς πῶς στάζουν ἀπὸ τὴν πέννα του χρυσὲς σταλαματιές; Τὸ κατάλαβες γιατί; Γιατί γράφουμε τὴν ἀρχαῖα!

Καὶ δὲν εἶναι μόνο ποῦ γράφουμε τὴν ἀρχαῖα· κάμνουμε μάλιστα καὶ τις καινούριες μας τις λέξεις νὰ φαίνονται σὰν ἀρχαῖες. Τώρα θὰ διῆς τί συνέπειες

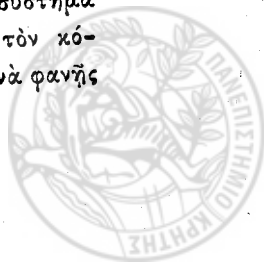
μπορεί ν'ἄχη τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου μου, πόσο πατριωτισμὸ εἶναι γεμάτο, πόση τιμὴ θὰ φέρῃ σ' ὅλο τὸ ἔθνος. Τί δουλειὰ θὰ πιάσῃς μὲ τὰ ξένα ὀνόματα, γιὰ νὰ μὴ φαίνονται ξένα; Τὴ χανούμισσα πῶς θὰ τὴν πῆς; Τοὺς μπέηδες ποῦ θὰ τοὺς βάλῃς; Τὸ βεζίρη πῶς θὰ τὸν κλίνῃς; Τὸ κονάκι μὲ τί τρόπο θὰ τὸ σιάξῃς; Μήπως θὰ γράψῃς «οἱ χανούμισσες, ὁ μπέης, τοῦ βεζίρη, τὸ κονάκι»; Ὁ θεὸς νὰ σὲ φυλάξῃ! Ἄν τὸ πῆς ἔτσι, θὰ φανῆς πρόστυχος, χυδαῖος, βάρβαρος, ῥωμιός. Πές το καλῆτερα «αἱ χανούμισσαι, τῆς χανουμίσσης, ὁ βέης, τοῦ βέου, οἱ βέοι, τοῦ βεζίρου, τοῖς βεζίραις, ἴσως καὶ βεζίρσι, τὸ κονάκιον, τὸ κονακίω». Ἀμέσως γίνεσαι Περικλῆς.

Ἔχουμε κάτι ἄλλους λεκίδες στὴ νέα μας τὴν ἱστορία, ποῦ μποροῦμε νὰ τοὺς ξεπλύνουμε μὲ τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου. Κἀτι ὀνόματα εἶναι τόντις ντροπὴ γιὰ τὸ ἔθνος καὶ γιὰ τὸν ἑλληνισμό. Γίνεται ἓνας ἄθρως νὰ λέγεται Μπότσαρης; Γίνεται νὰ λέμε Χατζηπέτρος, Μισολόγγι; Μπορεῖ ὁ Μαρκομπότσαρης νὰ εἶταν ἥρωας σὰν τὸ Λεωνίδα, μὰ δὲν ἔννοιωθε τίποτις γιὰ τὴ γλῶσσα μὲ τέτοιο χυδαῖο ὄνομα μᾶς ἔκαμε νὰ ντροπιαστοῦμε στὴν Ἑβρώπη. Ἄμὲ ὁ Ἄντροῦτσος! Τί ἄλλο κακὸ εἶναι πάλε τοῦτο; Ἔχουμε ἄραγες στὴ γλῶσσα μας τοὺς βάρβαρους ἀφτοὺς τοὺς φράγκικους φτόγγους καὶ θάρχισουμε τώρα σὰν τοὺς Γάλλους νὰ λέμε *b d* καὶ *g*; Θὰ τὸ καταδεχτοῦμε νὰ μιλοῦμε μὲ *μπ* καὶ *τσ*; Μήπως θὰ κάμουμε μιὰ γενικὴ «Μπότσαρη», μὲ τὴν ἑλεεινὴ κατάληξη *η*; Μᾶς ταιριάζει ἓνας Χατζῆς, ἐμᾶς ποῦ εἴμαστε γνήσια παιδιὰ τοῦ Θεμιστοκλῆ; Δόξα σοι

ὁ Θεός, ποῦ μπορούμε τουλάχιστο νὰ λιγοστέψουμε τὸ κακό. Δὲν εἶναι πιά δυνατὸ — καὶ πολὺ λυποῦμαι — νὰ ξεχάσουμε τέτοια ὀνόματα, νὰ τὰ βγάλουμε ἀπὸ τὴ μέση. Μπορούμε ὅμως νὰ λέμε «Μεσολόγγιον, Μεσολογγίου». Καὶ τί; χρειάζεται ἄραγες νᾶχουμε σέβας γιὰ τέτοια κακορίζικα ὀνόματα; Ἄς κλίνουμε ὁ Βόσσαρις, τοῦ Βοσσάρεως· ἄς γράφουμε [Ἄζη] Πέτρος, μισσοκεπάζοντας τὸν Ἄζῆ. Τὸν Ἄντροῦτσο, ἄς τὸν κάμουμε Ἄνδροῦσσο. Ἔτσι δὲν εἶναι πιά ἀνάγκη νὰ ντραποῦμε γιὰ τὸν Μπότσαρη. Ἐχουμε μάλιστα στὴν καλή μας τὴν ἑλληνίζουσα γλῶσσα μιὰ λέξη ποῦ δὲν τὴν ἔχει ἡ χυδαία, καὶ ποῦ ταιριάζει ὅλους διόλου γιὰ τέτοια δουλειά. Ἱεροσυλία.

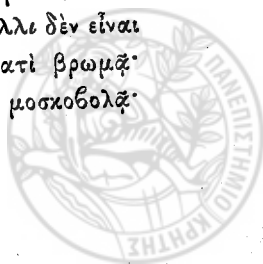
Καθαρέβουσα γιὰ ποῖο λόγο λὲν τὴ γλῶσσα τους οἱ δασκάλοι; Γιατὶ ὅλα τὰ κάμνει ἄσπρα σὰν τὸ χιόνι, παστρικά σὰν τὸ νερό. Μὲ τὴν καθαρέβουσα λὲς ὅτι θέλεις, φτάνει νὰ τὸ πῆς ἑλληνικά. Ἄμα ὁ τύπος εἶναι ἀρχαῖος, βλέπεις κ' ἔχουν τὰ λόγια σου κάτι ποῦ ἀμέσως ἀρέσει· ἀμέσως φαντάζουν. Οἱ πιὸ μπόσικες ιδέες σὰ διαμάντι γυαλίζουν· τὰ πιὸ παρακατιανὰ φρονήματα, μὲ τὴν καθαρέβουσα, σὲ φαίνονται μαργαριτάρια. Ἡ καθαρέβουσα σὲ παστρέβει τὴν ψυχὴ· στὴν ξεπλύνει· εἶναι σὰ νᾶπαιρνες καθάρσιο. Ἄφτὴ τὴν ἀρχὴ μὴν τὴν ξεχάσης ποτέ· γιὰ νὰ κυβερνηθῆ κανεὶς στὴ ζωὴ, γιὰ νὰ προκόψῃ, πρέπει νᾶχῃ μιὰ βάση καλή. Καλύτερη μὴ γυρέβης. Πρόσεχε στὸν τύπο· ὅλη ἡ ἐβγένεια τῆς ψυχῆς εἶναι στὸν τύπο μέσα. Μ' ἀφτὸ τὸ σύστημα μπορεῖς νὰ πῆς κακοθήειες· μπορεῖς νᾶ βρίσης τὸν κόσμο δίχως ὁ κόσμος νὰ θυμῶσῃ, δίχως καὶ σὺ νὰ φανῆς

χυδαίος. Τὸ δάσκαλο, ἂν τὸν πῆς γαϊδούρι, θὰ πει-
ραχτῆ και θάχη δίκιο. Ἄν τὸν πῆς ὁμως «ὄνου», τὸν
κολακέθεις.

Τὰ πιὸ πρόστυχα πράματα, φτάνει νὰ τὰ πῆς ἀρ-
χαῖα, και τὰ βγάζεις ὄλη τους τὴν προστυχιά. Μπο-
ρεῖ στὴ γλῶσσα ποῦ μιλεῖς, — στοῦ μπαμπᾶ σου τὴ
γλῶσσα — νὰ βρεθοῦν κάτι πράματα ποῦ ντρέπεται νὰ
τὰ πῆς με τὸνομά τους. Ὅσο γιὰ μένα, τὸ μολογῶ, δὲν
κατώρθωσα ποτὲς νὰ μιλήσω γιὰ ἓνα κάποιο πολὺ χρή-
σιμο στρογγυλὸπραματάκι, ποῦ βάζω κάθε νύχτα ἀπὸ
κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι μου. Εἶναι μόνο και μόνο γιατί
δὲν ξέρω τὴν ἀρχαῖα. Ἐνας δάσκαλος φίλος μου, ποῦ
μὲ φιλοξένησε σπῖτι του μιὰ βραδιά, μὲ πολλὴ ἐβγά-
νει μ' ἔδωσε νὰ καταλάβω τί ἤθελε νὰ μὲ πῆ. Ἄφοῦ
μὲ πῆγε στὴν κάμερή μου, ἤρθε πλάγι μου, μὲ κοίταξε
στο πρόσωπο και μὲ πολὺ σοβαρὸ ὕφος μ' εἶπε τέτοια
λόγια. — « Ἐντιμότετε κύριε καθηγητά, ὑπὸ τῆς κλί-
νης εὐρήσετε εὐκόλως τὸ ἀγγεῖον, ἐν ᾧ θέλετε δυνη-
θῆν ἵνα οὐρήσητε νύκτωρ. »

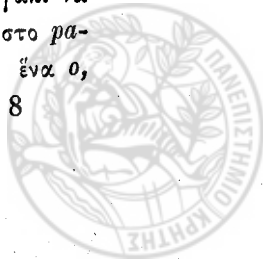
Τί κάθουμαι και λέω ; Ἡ καθαρέβουσα μπορεί θά-
ματα νὰ καταφέρη. Τὰ πρόστυχα ἀντικείμενα, ποῦ εἶ-
ναι πρόστυχα φυσικά, μ' ἓνα λόγο μπορείς νὰ τὰ ξε-
βγενίσης. Τὴ φύση τους ἀλλάζεις· γίνονται θεός· τὰ
μεταμορφώνεις. Τὸ γουρούνι, ἂν τὸ πῆς νέτα σκέτα
γουρούνι, δὲν ταιριάζει· ἂν τὸ πῆς χοῖρος, ἀπὸ γου-
ρούνι ποῦ εἶταν, ἀμέσως τὸ κάμνεις λιοντάρι· ἢ λέξη
νάλλάξη, ἀλλάζει και τὸ πρᾶμα. Τὸ κουρέλλι δὲν εἶναι
τρόπος νὰ τὸ βάλῃς στὴ γλῶσσα σου, γιατί βρωμᾶ·
πές το τουλάχιστο κουρέλλιου κι ἀμέσως μοσκοβολᾶ.

δὲν εἶναι πιά κουρέλλι, εἶναι κουρέλλιον. Τὰ μούσμουλα εἶναι κάτι φροῦττα σάπια, ὀλόμαθρα κι ὁ καθένας μπορεῖ νάγοράση. Ἐσὺ μούσμουλα μὴν τὰ λές· βάφτιστα μέσπιλα καὶ βγαίνουνε ρόδα.

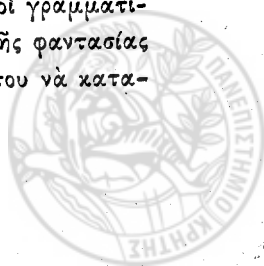
Ἐναντίας ἓνα πρᾶμα, ὅσο ὠραῖο κι ἂν εἶναι, ξεπέφτει ἅμα τοῦ δώσης τάληθινό του τῶνομα. Τὸ λιοντάρι, ἂν τὸ πῆς λιοντάρι, τὸ κάμνεις καὶ μοιάζει κατσίκι. Τὸ λουλούδι, ἂν τὰφήσης λουλούδι καὶ δὲν τὸ βγάλῃς ἄνθος, χάνει ἕλη του τῆ μυρωδιά. Λεφτεριά νὰ φωνάζῃς, μὲ ξεσκίζεις τάρτια· πολὺ πιὸ νόστιμο εἶναι, ἀγάλια καὶ μὲ τρόπο νὰ ψιθυρίζῃς· «ἐλευθερίαν». Εἶναι τῶρα δυνατὸ νὰ λές τῆ μητέρα σου μάννα ἢ νενέ; Τί σ' ἔκαμε νὰ τῆ βρίζῃς; Λέγε της «μῆτερ» καὶ πάντα προσπάθιζε νὰ ἐλληνίζῃς.

Τῶρα ποῦ τὸ συλλογιόυμαι, λυποῦμαι τοὺς καημένους τοὺς Ἑθρωπαίους, Γάλλους, Ἴταλοὺς, Γερμανοὺς καὶ τοὺς ἄλλους. Ἐλάτε νὰ τοὺς μάθουμε πῶς πρέπει νὰ φέρνονται. Δὲ βλέπουν οἱ δύστυχοι πόσο βάρβαροι, πόσο πρόστυχοι εἶναι. Γιὰ τοῦτο δὲν τὸ κατώρθωσαν κι ὅλας νᾶχουν καὶ μιὰ φιλολογία τῆς ἀθρωπιᾶς. Μιλοῦν τῆ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ δὲν τῶχουν ντροπή. Ὁ λαὸς λέει *padre*· κάθεται ὁ Ἴταλὸς καὶ γράφει *padre*. Φωνάζει ὁ λαὸς κάθε ὥρα *liberté*· νὰ κι ὁ Γάλλος ποῦ τυπῶνει *liberté*. Ὡς τόσο ἔφκολο τοὺς εἶναι νὰ ξεβγενίσουν τῆ γλῶσσα τους. Τί τοὺς κοστίζει; Ὁ Γάλλος δὲν ἔχει παρὰ νάλλᾳξη δυὸ γράμματα γιὰ νὰ τὸ κάμη *libertas*, ποῦ εἶναι ἀρχαῖο. Ὁ Ἴταλὸς φτάνει λιγάκι νὰ τὸ σιάξῃ, καὶ γίνεται τὸ *padre pater* ἢ τουλάχιστο *pader*. Ὁ Γερμανὸς πάλε δὲν ἔχει παρὰ νὰ βάλῃ ἓνα ο,

Ένα s και λέει "Artzt-ος τὸ γιατρό. Ποιὰ εἶναι τάχα-
τις ἢ δυσκολία; ὁ καθένας θὰ τοὺς καταλάβῃ, ἂν ποῦν
pader, libertas, ἢ "Artzt-ος. Νὰ τοὺς μάθουμε τὸ σύ-
στημά μας, γιὰ νὰ μὴν κυλιοῦνται στὴ λάσπη ποῦ κυ-
λιοῦνται, νὰ τοὺς ὑψώσουμε τὸ νοῦ, νὰ τοὺς δείξουμε
ποῦ εἶναι πολὺ πιὸ σωστὸ νὰ γράφουν και νὰ λένε *Chiffo-
nium, Handschuhon, Asinos*. Γιὰ τὸν κόπο, ἴσως μᾶς
δώσουν και μᾶς καμιὰ μέρα, ὅχι ἓνα *brevet du gouverne-
ment*, ἀλλὰ κανένα βρεβέτιον τοῦ γοβερναμεντίου.

Ὅσο προχωροῦσε τὸ βαποράκι και κοντέβαμε νὰ φτά-
ξουμε στὴ Χιό, εἶχα στὸ νοῦ μου τὰ λόγια τοῦ δασκάλ-
λου. Πόσο χαίρουμαι ποῦ μ' ἔδωσε ὁ λογιώτατος τέτοιο
μάθημα. Τώρα βλέπω ποῦ πήραμε καλῆτερο δρόμο ἀπὸ
τοὺς Ἑβρωπαίους· μπήκαμε σὲ πιὸ ψηλὴ σειρά. Ἐγὼ
λέω μάλιστα νὰ ξεπεράσουμε τοὺς ἀρχαίους. Γιατί τά-
χατις θέλουμε μόνο τοὺς ἀρχαίους τοὺς τύπους και δὲ
σκορπιζουμε τὰ ε και κεῖ ποῦ δὲν τὰ εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι;
Ξέρω ποῦ και χωρὶς ἀφτὸ βάζουμε κάτω τοὺς προγό-
νους, ἀφοῦ στὸ μεσαιῶνα ἀντὶς « τοῖος » λέγαμε συχνά
« ἐτοῖος », και σήμερα βγάλαμε ἓνα « ἐσὺ » και κάπου ἓνα
« ἐτούτος ». Ἐτσι δείξαμε ποῦ και μεῖς ἔχουμε κάποια
ἐβγένεια δική μας· κάμαμε δυὸ τύπους καινούριους ἐκεῖ
ποῦ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν ἓναν τύπο μόνο μὲ τὸ παράλογο
τὸ ε, τὴν αἰτιατικὴ ἐμέ. Ἄλλὰ μπορούμε νὰ φα-
νοῦμε πολὺ πιὸ ἄξιοι. Τὸ « ἐτούτος » και τὸ « ἐσὺ »
τᾶφτειαξε ὁ πρόστυχος λαός, ὁ ἴδιος ὁ λαός ποῦ και
πρῶτα εἶχε φτειαξὲ τὸ « ἐμέ ». Ἐμεῖς οἱ γραμματι-
σμένοι μπορούμε νὰ ταιριάξουμε τύπους τῆς φαντασίας
μας. Φτάνει κανεὶς μιὰ φορὰ στὴ ζωὴ του νὰ κατα-

λάβη μὲ τί τρόπο πρέπει νὰ φέρνεται στὸν κόσμο· ὁ καλὸς ὁ τρόπος γιὰ κάθε περίσταση θὰ τοῦ εἶναι χρήσιμος. Νὰ διῆτε τί ἀναγκαῖο ποῦ μπορεῖ νὰ μᾶς ἔρθη καμιά μέρα τὸ σύστημα τοῦ δασκάλου. Ἄβριο βγαίνω στὸ δρόμο, περνῶ μπροστᾶ ἀπὸ ἓνα μαγαζί, βλέπω μέσα διαμάντια, ρολόγια, πετράδια, μαργαριτάρια. Μπαίνω γρήγορα γρήγορα, ἀρπάζω τὰ διαμάντια καὶ τρέχω. Τρέχει πίσω μου ὁ χρυσοχὸς καὶ μὲ πιάνει. Φωνάζει τὸν ἀστυνόμο κι ὁ ἀστυνόμος θέλει νὰ μὲ βάλῃ στὴ φυλακὴ. Μὲ τὴν καθαρέβουσα δὲ φοβοῦμαι τὸν ἀστυνόμο, γιὰ τὸ μιλῶ ἀρχαῖα κι ἀμέσως βλέπει τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς μου. Ἄμα μ' ἀρπάξῃ καὶ μὲ πῆ· — «Ἐσὺ εἶσαι ὁ κλέφτης;», τὸν κοιτάζω μὲ περήφανο μάτι καὶ γιὰ νὰ καταλάβῃ τί ἄθρωπος εἶμαι, τοῦ λέω σοβαρά· — «Κύριε ἀστυνόμε, οὐκ ἐνομίζω. Ἄπιθι εοῦν· κλῶψ γὰρ εἰμί, οὐχὶ δὲ κλέφτης.»

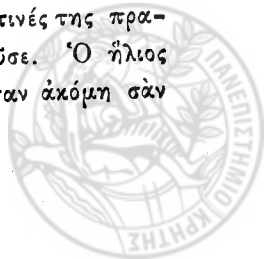

ΙΣΤ΄.

Πόννοι κι ἀναστενασμοί.

Μήπως εἶναι πουλάκι ποῦ κελαδεῖ στήν καρδιά μου ;
Μήπως εἶναι τὰ φτερά του ποῦ τρέμουν ; Ὅχι ! Εἶναι
μόνο καί μόνο ποῦ ὁ Χιώτης, ὅπου κι ἂν πάη, ποτές
δέν ξεχνᾷ τήν πατρίδα καί πάντα γλυκαίνεται νά τή
βλέπη. Ἐπό μακριά τήν εἶδαμε τή Χιό κι ἀμέσως,
σάν τὰ σύννεφα στόν ἄνεμο, σκορπίστηκαν ἀπό τό νοῦ
μου ὄλα τὰ λόγια τοῦ δασκάλου. Ἐπό μακριά τήν
εἶδαμε τή Χιό, καί μᾶς φάνηκε, στά κύματα μέσα,
σά χρυσολούλουδο τοῦ πελάγου. Ἐπό μακριά μυρο-
βολοῦσε, ἴσως γιά νά μᾶς χαιρετήση. Τήν καημένη
τή Χιό ! Ποιός θά τή διῆ καί δέ θά λυπηθῆ ἡ ψυχή
του ; ποιός θά πατήση τό χῶμα της καί δέ θά κλά-
ψη ; Πόσα δέν ἔπαθε τό δυστυχημένο τό νησί !
Τί νά τὰ λέμε ; Ἐβγα στούς δρόμους της ὄξω, ἀνέβα
στά βουνά της καί θά τό καταλάβης. Φτάνει νά κοι-
τάξης τοὺς ἀθρώπους ποῦ εἶναι μέσα καί δίχως νά μι-
λήσουνε, θά στό ποῦν.

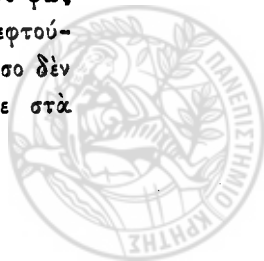
Ὅσο πῆγαινε τό βαπόρι, τόσο καί κείνη προχωροῦσε
νά μᾶς ἀπαντήση. Ἐρχονταν ἡ Χιό μέ τὰ βουνά
της, μέ τοὺς κάμπους της, μέ τίς παντοτινές της πρα-
σινάδες ; Ἐρχονταν κι ὄλο μυροβολοῦσε. Ὁ ἥλιος
κόντεβε νά βασιλέψη· οἱ ἀχτίδες του εἶταν ἀκόμη σάν

πλαγιασμένες άπάνω στους λόφους και στις πεδιάδες· έλεγεσ πώς κοιμούνταν. Κι ώς τόσο σιγά σιγά παραπονιούνταν ή Χιό. Μέσα από τὰ λαγκάδια, από τούς βράχους κι από τὰ λιβάδια, μέσα από τούς κάμπους κι από τὰ βουνά, μαζί με τῶ δεντρῶν τίς μυρωδιές και τάρώματα τῶ λουλουδιῶν, ἔβγαιναν κρυφοί, μυριάδες άναστενασμοί. Τὰ λαγκάδια, οί βράχοι και τὰ λιβάδια, οί κάμποι και τὰ βουνά, οί πέτρες, τὸ χῶμα, τὰ λουλούδια, ἔμοιαζε πώς εἶχανε φωνή κι ὄλο τὸ δύστυχο τὸ νησί άγάλια άγάλια μοιρολογοῦσε· — « Πότε, άχ! πότε θά φύγουν οί Τουρτοσι ; »

Άναστενάζε ή Χιό κι άλλα νησιά τῆς άπαντοῦσαν. Κ' ή Κρήτη, κ' ή Μυτιλήνη, κ' ή Ρόδο, κ' ή Σάμο κ' ή θάλασσα ὄλη παραπονιούνταν. Ἡ Χιό μοιρολογοῦσε πιώτερα από τάλλα τὰ νησιά· πιὸ χαμηλή, κάτι πιὸ ντροπαλή μ' ἔρχουνταν ή φωνή της. "Έλεγαν τὸ ἴδιο ὄλα τὰ νησιά κι από τὸν πόνο πήγαινε ή καρδιά μας νά ραγίση. "Όλα λεφτεριά ζητοῦσαν. "Έτριζε τὰ δόντια ὁ Κρητικός, θύμωνε τὸ παλληκάρι στὸν πόνο του άπάνω· — « Πότε θά τὰ διώξουμε τὰ σκυλιά ; » Δέν εἶτανε νησί ποῦ νά μὴν κλαίη. Ἐπὸ τὸν τόσο καημὸ ἔμοιαζε κ' ή άτμοσφαῖρα σάν πιὸ βαρειά, — σάν παραπονεμένη και κείνη.

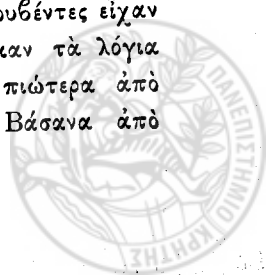
Εἶχε γεμίσει ὁ οὐρανὸς με τῶ νησιῶν τούς άναστενασμούς. Με φάνηκε ποῦ τὰ παράπονά τους και τὰ κλάματα τὰ πικρά μισοσκέπαζαν τὸν ἥλιο με τὸ φῶς του· ἔμοιαζε σὰ νά εἶταν ψιλὸς ψιλὸς άχνός, σὰ λεφτούτσικος καπνὸς ποῦ θόλωνε τὸ γαλάζι. Κι ώς τόσο δέν πήγαινε στὸν οὐρανὸ ή φωνή τους, δέν άνέβαινε στά

ψηλά, μὰ σὰ συννεφάκι στέκουνταν πρῶτα πρῶτα στὸν ἀγέρα κ' ἔπειτα τραβοῦσαν οἱ ἀναστενασμοὶ ἴσια ἴσια στὴν Ἑλλάδα, ἴσια ἴσια στὴν Ἑβρώπη. Ἔλεγαν τῆς Ἑβρώπης τὰ νησιά· — « Ἐλα! μὴ μᾶς ἀφήσης μόνάχα στῶν Τούρκων τὰ χέρια. Λυπήσου τὰ ὄρφανά, τὰ ἔρημα τὰ παιδιὰ. » Ἔλεγαν τῆς Ἑλλάδας τὰ νησιά· « Μὴ μᾶς ξεχνᾶς! Παραίτα τὶς μακρινές, τὶς δύσκολες ἐλπίδες. Μὴν κυνηγᾶς τὴν Πόλη. Τοὺς Σλάβους μὴν τοὺς κυνηγᾶς. Μὴν ἔχῃς ὄλο στὸ νοῦ σου μεγάλες ἰδέες· ὕστερα βλέπουμε. Ἐλα πρῶτα σέ μᾶς· θὰ σέ δώσουμε παλληκάρια νὰ πολεμήσης· θὰ σέ δώσουμε φόρους γιὰ νὰ πλουτίσης. Μὲ στρατιώτη καὶ μὲ παρᾶ, ὅ τι θέλεις κατορθώνεις.

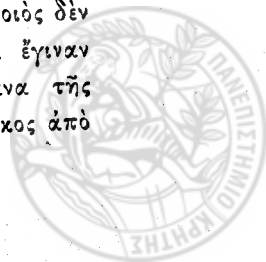
« Μὴ μᾶς περιφρονῆς, μὴ λές· « Τὰ νησιά πάντα δικὰ μας. » Ἀπὸ μᾶς πρέπει νὰρχίσης. Διές μας καὶ μᾶς. Τί προσμένουμε; Λίγη βοήθεια νὰ μᾶς δώσης. Κάτι μπορούμε καὶ μεῖς, γιὰτι πάντα, ἀγαπημένη μητέρα, ἐσένα ποθοῦμε, ἡ λατρεία μας εἶσαι σύ. Τῆ σημαία σου νὰ διοῦμε καὶ μᾶς κάμνεις ὅ τι θέλεις. Τί φοβᾶσαι τὴν Ἑβρώπη; Τί θὰ πῆ; μάννα μας δὲν εἶσαι; Ἄμὰ πατήσης τοῦτο τὸ χῶμα, ποιὸς θὰ σέ πῆ νὰ φύγῃς; Ἐλα, ἔλα, γιὰτι μᾶς βάραινε ἡ σκλαβειὰ· στὸν κόρφο σου μέσα νὰ μᾶς πάρῃς· τὰ παιδιὰ σου σὲ ζητοῦν. Τὴν πατρίδα μας θέλουμε ὅλα, καὶ δὲ θέλουμε τίποτις ἄλλο. » —

Ἔτσι δέρνονταν τὰ νησιά, τέτοιες κουβέντες εἶχαν ἀνάμεσά τους καὶ σὰ σωστὰ μὲ φάνηκαν τὰ λόγια τους. Τὴν πονεμένη τῆ Χιὸ λυπήθηκα πιώτερα ἀπὸ τᾶλλα. Ἡ τύχη της εἶναι ξεχωριστή. Βάσανα ἀπὸ

πάνω κι από κάτω. Μέσα της έχει φωτιά ποῦ τὴν τρώει. Βαθιὰ βαθιὰ στὴ θάλασσα κρυμμένο καίει τὸ καμίνι, καὶ κεῖ ποῦ τὴ βλέπεις χαρούμενη, σὰ σωθικὰ της θρέφει τὸ χαλασμό της. Ἀπὸ κάτω εἶναι κούφιο τὸ χῶμα κι ὡς τὸν πάτο τῆς γῆς ὄλο βράζει τὸ καζάνι. Κάπου κάπου ξεσπάνει καὶ κλωνίζονται τὰ βουνά, γκρεμνοῦν τὰ σπίτια καὶ σκοτώνουν τοὺς ἀθρώπους. Ἀπὸ πάνω ἄλλη φωτιά, ἄλλο καμίνι· ὁ Τοῦρκος κάθεται σὰν τὴν πλάκα στὸ κεφάλι της ἀπάνω. Ὁ Τοῦρκος ξεσπάνει κάπου κάπου καὶ κείνος· τότες πέφτουν τὰ κεφάλια. Ἄχ! πάλε κάλλια, παιδιὰ, ὁ σεισμός παρὰ τὸ γιουρούσι. Κάλλια τὸ καμίνι ποῦ βράζει παρὰ ὁ Τοῦρκος ποῦ σὰς πατεῖ. Τὴ φωτιά τουλάχιστο δὲν τὴ βλέπετε· τὸν Τοῦρκο τὸν ἔχετε μπροστά σας κάθε μέρα. Ἡ φλόγα ποῦ καίει στάντερα μέσα τῆς Χιὸς σὰς πῆρε μόνο τὸ χῶμα ποῦ ζῆτε· ὁ Τοῦρκος σὰς ἔκλειψε τὸν οὐρανὸ, σὰς σκεπάζει τὸν ἥλιο ποῦ λάμπει γιὰ ὄλους, σὰς ἀρπάζει τὸν ἀγέρα ποῦ ἀναπνέουν ὄλα τὰ στήθια· σὰς σκλάβωσε καὶ τὴν ψυχὴ. Μιὰ λέξη νὰ πῆτε δυνατὰ, λήφτερα νὰ κοιτάξετε τὸν οὐρανὸ δὲ σὰς ἀφίνει. Ἀνάθεμάν τον κι ἀνάθεμάν τον!

Εἶναι πούπετις νησι ποῦ νάπαθε τόσα; Ὁ Τοῦρκος αἷμα δὲν ἄφησε ποῦ νὰ μὴ χύση. Ὅσους δὲν ἔσφαξε, τοὺς ἔκκαμε δούλους. Πῆρε παιδιὰ καὶ μαννάδες, πῆρε τὰ κορίτσια. Πόσους ἄκουσα νὰ μὲ τὰ λέν! Ποιὸς δὲν τὰ θυμᾶται; Καὶ νὰ μὴ νομίζουμε ποῦ ἀφτὰ ἔγιναν καὶ δὲ γίνονται πιά. Δὲν τέλειωσαν τὰ βάσανα τῆς Χιὸς. Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, στέκεται ὁ Τοῦρκος ἀπὸ

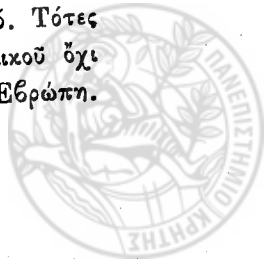
πάνω της και τή φοβερίζει. 'Ας πᾶμε στὴ Χιὸ νὰ τὸ διοῦμε. Κ' οἱ σεισοὶ δὲν τρομάζουν τὸν Τοῦρκο. Στὸ χαλασμὸ ποῦ ἔγινε εἶναι τώρα πέντε χρόνια, δὲν ντράπηκε νὰ μαζώξῃ φόρους. Ποῦ νὰ ξέρῃ ὁ Τοῦρκος τί ἔκαμε ἢ Ἐβρώπη στὸ Μπερλίνο κι ἂν ἔφταιαζε συτήκης ἢ ὄχι; Ἡ Ἐβρώπη εἶναι μακριὰ καὶ δὲν τὴ φοβᾶται; Τὸν παρᾶ σου πρέπει νὰ δώσης ἢ νὰ σὲ πάρῃ τὴ ζωὴ σου. Διακόσιους στρατιῶτες ἔστειλαν ἀπάνω στὰ βουνά, γιὰ νὰ κάμουν τί πρᾶμα; Ἐνα χωριὸ νὰ πολεμήσουν καὶ νὰ σκοτώσουν ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιά. Οἱ πινασμένοι, οἱ κουρελλιασμένοι πρέπει τώρα διπλοὺς φόρους νὰ πλερώσουν καὶ γιὰ ποιὸ λόγο; Γιὰ νὰ χτίσῃ στρατῶνα ἢ ἀφεντεῖά του, ποῦ μὲ τοὺς δικούς του παράδες δὲν μπορεῖ μήτε στρατῶνα νὰ χτίσῃ.

Οἱ γέροντες στὰ χωριά, ὅσο κι ἂν πονεῖ ἡ καρδιά τους, πρέπει νὰ κλειδώνουν τὶς πόρτες, ἄμα εἶναι νὰ σηκώσουν τοὺς φόρους, γιὰ νὰ μὴ βγῆ χωρικός στὴ δουλειά, δίχως νὰ δώσῃ πρῶτα τὸν παρᾶ του. Ἄλλοι πάλι, ποῦ δὲν ἔχουν ψωμί νὰ φᾶν, προτιμοῦν ἀπὸ τὸ παράθυρο ὄξω στὸ δρόμο νὰ πέσουν, κι ἄς σπάσουν τὸ κεφάλι τους. Ἐνὰς ζητιάνος εἶπε μιὰ μέρα ποῦ φόρο νὰ πλερώσῃ δὲν ἔχει, ποῦ ὅσο κι ἂν τὸ θέλει δὲν μπορεῖ. Ἦρθε ἕνας ζαφτιές, νὰ τὸν πᾶῃ κάτω στὴ χώρα· πήγαινε μπροστὰ ὁ ζητιάνος καὶ πίσω του ὁ ζαφτιές. Κάθε ὄρχ τὸν ἔσπρωχτε, τοῦ σκουντοῦσε τὴ μέση μὲ τὸ κοντάκι, τὸν ἔκαμνε ὅλο αἶμα καὶ πληγὴ καὶ τοῦ φώναζε τέτοια λόγια· — « Ὁ ἀφέντης μου σὲ προστάζει νὰ τοῦ δώσης φόρο καὶ τολμᾶς νὰ μὴν τὸν ἀκούσης! Ἐσὺ βγῆκες, ψωρογκιαούρη, νὰ βρίσης τὸ βασι-

λιά μου και δὲν ξέρεις ποῦ ὄλοι οἱ βασιλιάδες τῆς Ἑβρώπης τόσο τὸν τρέμουν, ποῦ κανεῖς τους δὲν τολμᾶ νὰ τὸν πειράξῃ. »

Οἱ δικοὶ μας στὴν Ἑλλάδα, τί κάμνουν, ὅσο μιλοῦν οἱ ζαφτιέδες μὲ τέτοιο τρόπο ; Λογαριάζουν πότε θὰ πάρουν τὴν Πόλη, μετραῦν πόσες δοτικὲς κατορθώνουν κάθε μέρα νὰ ποῦν ἢ νὰ γράψουν, πόσες εἶπαν τὴ δεφτέρα και πόσες τὴν τρίτη. Καθαρίζουν τὴ γλῶσσα. Ὡς τόσο κλαῖν τὰ νησιά και δὲ βαστᾶ ἡ καρδιά σου νὰ τάκούς.

Φτάξαμε βράδυ στὴ Χιό κ' ἔπεσα νὰ πλαγιάσω. Στὶς τέσσερεις τὸ πρωτὶ ζύπνησα ἔξαφνα. Μὲ φάνηκε ποῦ κανένα ζῶο τρομερό, κανένα θεριὸ μεγάλο πολεμοῦσε νὰ σηκῶσῃ τὸ σπίτι, γιὰ νὰ περάσῃ· ἡ βάχη του ἔμοιαζε σὰν τὴ θάλασσα νὰ σηκώνεται και νὰ πέφτῃ. Εἶτανε σεισμός. Ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι μου, ποῦ σὰν τὴν κούνια πῆγαινε κ' ἔρχουνταν, πρόσμενα νὰ διῶ τί θὰ γίνῃ. Ἔλεγα μέσα μου· — «Θὰ πέσῃ τὸ σπίτι ; Σώθηκαν οἱ μέρες μας ἢ κι ἄβριο πάλε θὰ διοῦμε τὸν ἥλιο ; » Τὸ κρεβάτι στάθηκε και δὲν πάθαμε τίποτις. Μὰ νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, ὅταν ἄρχισε ὁ σεισμός, πολὺ ἥσυχος δὲν εἶμουν· εἶχα κάποια σταναχώρια. Τὸ πρῶτο κούνημα τοῦ κρεββατιοῦ μ' ἤρθε κάτι δυσάρεστο· τὸ δέφτερο μὲ φάνηκε σὰν πῖο ποφερτό· στὸ τρίτο, κόντεβα νὰ συνηθίσω. Μάλιστα, ὅταν τέλειωσε, πῆγα νὰ λυπηθῶ. Ἄφτος ὁ σεισμός ἔχει τὴ φιλοσοφία του. Κάθε Γραικὸς ἔπρεπε ν'ἄρθῃ μιὰ νύχτα νὰ πλαγιάσῃ στὴ Χιό. Τότες θὰ καταλάβῃ καλὰ ποιά εἶναι ἡ τύχη τοῦ Γραικοῦ ὄχι μόνο στὴ Χιό, ἀλλὰ στὴν Ἑλλάδα και στὴν Ἑβρώπη.

Δὲ στερεώθηκε ἀκόμη κι ὄλο κουνιέται. Δὲν ξέρει ση-
μερα τί μπορεῖ νὰ γίνη ἄβριο καὶ λείει μέσα του· —
« Θὰ γκρεμίσουν ἄξαφνα ὄλα ἢ θὰ χαρῶ πάλε καὶ τὸ
πρωτὶ τὸν ἥλιο τῆς ζωῆς ; »

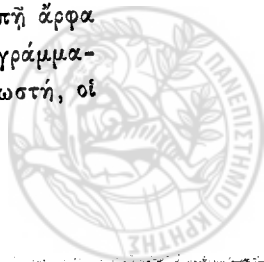

ΙΖ'.

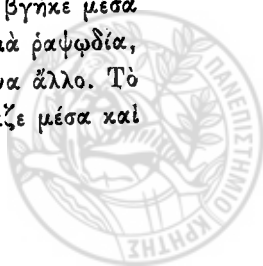
Τὸ Πυργί.

Καλύτερα παίρνει κανείς τὴν ἀναπνοή του στὰ βουνά. Στὴ Χώρα εἶναι πάρα πολλοὶ Τοῦρκοι καὶ μ' ἔρχεται πλήξη νὰ τοὺς βλέπω. Σηκώθηκα τὸ λοιπὸ νὰ πάω νὰ σεργιανίσω τὴ Χιό. Ἐνα πρωί, μὲ τὸ Σιὸρ Κωστή, κάτσαμε ὁ καθένας στὸ μουλάρι μας καὶ σείραμε γιὰ τὰ μαστιχοχώρα. Ἀνεβαίναμε ψηλὰ ψηλὰ μὲ τὰ ζᾶ· κάποτες πάλε, κατεβαίναμε κάτω κάτω καὶ πηγαίναμε κοντὰ κοντὰ στὸ γιαλό. Κάθε φορὰ ποῦ πηγαίναμε κοντὰ κοντὰ στὸ γιαλό, μ' ἔλεγε ὁ Σιὸρ Κωστής: — «Συχνὰ θὰ τραβοῦσε μὲ τὸ μουλάρι του στὸ γιαλό, συχνὰ θᾶρχουνταν ὁ Ὅμηρος νᾶκκουμπήση σ' ἄφτὸ τὸ βράχο ποῦ βλέπεις τώρα μπροστὰ σου. Ἐδῶ θᾶγραψε τὴν πρώτη ράψωδιά τῆς Ἰλιάδας καὶ κοιτάζοντας τὴ θάλασσα, θᾶλεγε μέσα του: «παρὰ θίνα πολυφλοισβοιο θαλάσσης». Ἄφτὰ τὰ κύματα, ποῦ ἀκούμε καὶ σήμερα νὰ δέρνουν τὸ περιγιάλι, θὰ τῶδερναν καὶ τότες. Τᾶκουγε ὁ Ὅμηρος καὶ στιχουργοῦσε.»

Τοῦ ἀποκρίνουμου ἐγὼ πάλε: — «Σιὸρ Κωστή, ὁ Ὅμηρος δὲν ἔγραφε, γιατί δὲν ἤξερε νὰ γράφη. Στὸν καιρὸ του ἀρφάβητο δὲν εἶταν ἀκόμη. Δὲν μπορούσε λοιπὸ νὰ δώση ἀριθμοὺς στὶς ράψωδιες καὶ νὰ πῆ ἄρφα τὴ μιά, βῆτα τὴν ἄλλη. Ὁ Ὅμηρος εἶταν ἀγράμματος ἄθρωπος: νὰ τῶχης γιὰ βέβαιο, Σιὸρ Κωστή, οἱ

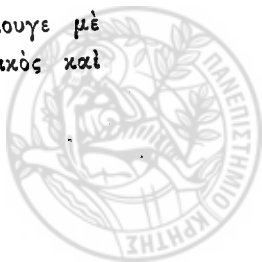

δασκάλοι μας σήμερα ξέρουν πολλά πιώτερα. Σιὸρ Κωστή, ἓνας Ὁμηρος δὲν εἶταν· εἶταν πολλοί. Ἡ Ἑλλάδα μας στάθηκε πλούσιος τόπος· ἓνας μόνος ποιητὴς δὲν τῆς ἔφτανε· ἔβγαζε πολλοὺς μαζί. Ὅλοι τους ἀφτοὶ οἱ ποιητάδες πήγαιναν ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ σ' ὄλη τὴν Ἑλλάδα· ὁ καθένας εἶχε νὰ πῆ τὸ δικό του· ἄλλος ἔλεγε γιὰ τὰ καράβια ποῦ μαζώχτηκαν τότες στὴν Τρωάδα· ἄλλος γιὰ τὴ βρисиὰ ποῦ πάτησε ὁ Ἀχιλλῆς τοῦ Ἀγαμέμνονα· ἄλλος γιὰ τὸ Διομήδη ποῦ εἶχε ὄλο μαζί δύναμη καὶ μαργιολιά· ἄλλος πάλε τραγουδοῦσε γιὰ τὸν Πρίαμο τὸ γέρο, ποῦ μοναχός του πρόβαλε τὴ νύχτα ἴσια μὲ τὴν τέντα τοῦ Ἀχιλλέα, γιὰ νὰ πάρη μὲ κλάματα καὶ μὲ πόνους τοῦ γιούκα του τὸ κορμί· ἄλλος ἤξερε ἄλλα νὰ πῆ γιὰ τὴν Ἑλένη, ποῦ μὲ μάτι οὐράνιες χάρες γεμάτο, κοίταζε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ κάστρα τὸ κακὸ ποῦ γίνονταν κάτω· θάμπωνε τοὺς γέρους ἢ ὁμορφιά της. Ἀφτούς τοὺς φτωχοὺς, τοὺς πεινασμένους ποῦ περπατοῦσαν καὶ τραγουδοῦσαν καὶ ζητοῦσαν ἓνα κομμάτι κρέας γιὰ ἀνταμοιβή τους, τοὺς λέμε ραψωδοὺς. Ποίηση καὶ φαντασία δὲν εἶχε τότες ἓνας ἄθρωπος μόνος· εἶχε ὄλος ὁ λαὸς κ' εἶταν πρᾶμα μεγάλο, σὲ μιὰ μικρὴ χώρα σὰν τὴν Ἑλλάδα, μὲ μιὰς νὰ βρεθοῦν τόσα καὶ τέτοια κεφάλια. Νὰ σὲ πῶ μάλιστα κ' ἓνα ἄλλο, Σιὸρ Κωστή, γιὰτὶ ἔχω καὶ γὼ τὴν ιδέα μου. Ὅχι μόνο δὲν ἔκαμε ἓνας ποιητὴς τὴν Ἰλιάδα, ἀλλὰ μῆτε ἔγινε στὸν ἴδιο τόπο· βγῆκε μέσα ἀπὸ πολλὰ χωριά. Ἐνα χωριὸ μάθαινε μιὰ ραψωδία, κι ἀπὸ τὸ πρῶτο τὸ χωριὸ τὴν ἔπαιρνε κ' ἓνα ἄλλο. Τὸ καθένα τὴν ἔσιαζε, τὴν ξανάφτειανε, ἔβαζε μέσα καὶ

τὴ γλῶσσα του. Γιὰ τοῦτο βρίσκεις τόσους ἀντίθετους, τόσους ἀλλοιώτικους τύπους στὴν Ἰλιάδα· εἶναι χαμὸς καιροῦ νὰ κάθεται κανεὶς νὰ γυρέβῃ τὴν πρωτότυπη γλῶσσα τῆς Ἰλιάδας καὶ νὰ νομίζῃ ποῦ ἀφτὴ ἡ γλῶσσα εἴτανε μιὰ καὶ μόνη, ἢ ποῦ εἶχε ποτές ἐνώτητα καὶ γραμματικὴ ἀπλή. Μὴν τὰ πιστέβῃς ἀφτά. Οἱ ῥαψωδίες, Σιὸρ Κωστή, ἄλλο τίποτις δὲν εἴταν παρὰ δημοτικὰ τραγούδια, σὰν τὰ δικὰ μας, ἀπ' ἀφτά ποῦ συνάζεις ἡ ἐβγενεία σου καὶ ποῦ σημειώνω κάποτες καὶ γώ. Καὶ στὰ τραγούδια μας μέσα θὰ βρῆς τύπους ἀντίθετους, ἀλλοιώτικα γραμματικὰ συστήματα. Σ' ἓνα παραμῦθι ποῦ θὰ σὲ ποῦνε σ' ἓνα χιώτικο χωριό, ἀκοὺς ἄξαφνα ἓναν τύπο ποῦ τὸν ἔχουνε μόνο στὴ Μακεδονία ἢ στὸ Μωριά! Μαζὶ μὲ τοὺς ἀθρώπους τρέχου καὶ τὰ παραμῦθια. Ἀποφάσισε ἂν μπορεῖς σὲ τί γλῶσσα ἔγινε πρῶτα τὸ παραμῦθι. Ἀπ' ἀφτά τὰ διάφορα τὰ τραγούδια ἴσως βγῆ πάλε, Κωστάκη μου, καμιὰ μέρα καὶ κεῖ ποῦ δὲν τὸ προσμένει κανεὶς, μιὰ καινούρια Ἰλιάδα. Μὴ νομίσης ποῦ θὰ τὴν παινέσουν οἱ δασκάλοι· θὰ ποῦν πρόστυχους τοὺς στίχους, καθὼς θά'λεγαὺν καὶ τὸν Ὅμηρο πρόστυχο, ἂν καὶ σὲ κείνα τὰ χρόνια ζοῦσαν οἱ δασκάλοι, γιατί κι ὁ Ὅμηρος, σὰν ποῦ λές, εἴταν ἀγράμματος ποιητὴς τοῦ λαοῦ. Κι ἂν ὁ Ὅμηρος δὲ μιλοῦσε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, πῶς θὰ μάθαινε ἀπ' ὄξω τὸν Ὅμηρο ὁ λαός; Γιὰ βάλε τὸ λαὸ μας, Σιὸρ Κωστή, νὰ μάθῃ ἀπ' ὄξω τὴ Θεοδώρα καὶ τὸν Ἡράκλειο. Νὰ διοῦμε θὰ μπορέσῃ; »

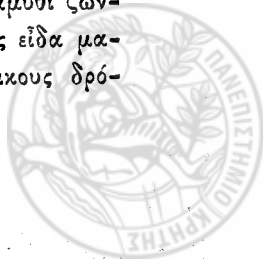
Ὁ Σιὸρ Κωστής τσίτωνα τάφτιά του κι ἄκουγε μὲ προσοχή. Ὁ Σιὸρ Κωστής εἶναι σπάνιος Γραικὸς καὶ

δὲ μοιάζει τοὺς ἄλλους· ἔχει περιέργεια ὁ νοῦς του κι ὄλο θέλει νὰ μάθῃ· δὲ νομίζει πῶς τὰ ξέρεי ὄλα. Ὅταν τοῦ μιλεῖς γιὰ τὸν Ὅμηρο, δὲ θαρῖρει ποῦ τοῦ τὰ λὲς γιὰ νὰ τὸν πειράξῃς καὶ τάχατις γιὰ νὰ τὸν προσβάλῃς. Βλέπει ποῦ ἀφτὰ τὰ ζητήματα ἔχουν ἕνα σκοπὸ μόνο, τὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια. Μὲ τέτοιο σύντροφο μ' ἀρέσει τὸ ταξίδι. Κεντήσαμε τὰ μουλάρια καὶ πῆγαμε μπρός. Ὁ σκοπὸς μας εἶταν καμιὰ δεκαπενταριά μέρες νὰ μείνουμε στὸ Πυργί. Ἄς πᾶν ἄλλοι νὰ σεργιανίσουν τὴν Ἑβρώπη· ἄς πᾶ νὰ διοῦν ὅσοι θέλουν, τὴν Ἀσία μὲ τὰπέραντά της τὰ κράτη, τὴν Ἀφρικὴ μὲ τὰ λιοντάρια, μὲ τοὺς ἄμμοις καὶ τὰ νερά της. Ἐμένα μ' ἀρέσει τὸ Πυργί· τρελλαίνουμαι γιὰ τοὺς Πυργούσους· στὸ Πυργί ξανοίγει ἡ καρδιά μου.

Χάρηκα, ἅμα ποῦ τὸ εἶδα τὸ Πυργί. Στὸ Πυργί κ' οἱ πέτρες γελοῦν. Ὁ Πυργούσης δὲ σκύφτει τὸ κεφάλι· λεφτεριά καὶ καλοσύνη βλέπεις στὸ πρόσωπό του. Ἀχάριστος δὲν εἶναι κι ὄλο θυμᾶται τὸ καλό. Εἶναι ἔξυπνος κι ὄτι πῆς, ἀμέσως τὸ καταλαβαίνει. Ὁ Πυργούσης σέβεται τὰ παλιά του τὰ ἔθιμα· μάλιστα* περηφανέβεται ποῦ τὰ βαστᾶ. Ἐχει δίκιο ὁ Πυργούσης· ποτές σου δὲν πρέπει νάρνηθῆς μῆτε τῶνομα, μῆτε τῆ θρησκεία μῆτε τῆ γλῶσσα τοῦ πατέρα σου.

Ὅταν μπῆκα στὸ Πυργί, ἤρθαν ὄλοι τους νὰ μ' ἀνταμώσουν. Κόντεβε νὰ βραδυάση καὶ σὰ λουλουδι στὸν οὐρανὸ λίγο λίγο ξάνοιγε τὸ φεγγάρι κι ἄρχιζε νὰ χρυσίζῃ. Νόμισα πῶς ἔβλεπα μπροστά μου παραμῦθι ζωντανὸ καὶ ποῦ ζοῦσα καὶ γὼ μέσα, ὅταν τοὺς εἶδα μαζωμένους δεξιὰ καὶ ζερβιά στοὺς στενούτσικους δρό-

μους, ανάμεσα στὰ πέτρινα σπίτια, τὸν καθένα μὲ τὸ
δαδί στὸ χέρι, κάτασπρα ντυμένους νὰ μὲ χαιρετοῦν.
Κάθουμον ἀπάνω στὸ μουλάρι καὶ προχωροῦσα σιγὰ
κ' ἔδινα χεριές ἀπὸ δῶ, χεριές ἀπὸ κεῖ καὶ τὰ πρόσωπα
γελοῦσαν καὶ σὰ νὰ δάκριζαν τὰ μάτια μου.

Σὰν μπέης, μπέης ἔρχεσαι, σὰν μπέης κατεβαίνεις
Σὰν κυπαρίσσι ἀψηλὸ μεσ' στὸ χωριό μας μπαίνεις.

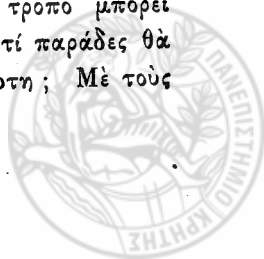
“Ὅχι, Πυργουσάκια μου, δὲν εἶμαι μπέης κι ὁ Μαχμού-
της τὸ ξέρει· δὲν εἶμαι κυπαρίσσι καὶ μεγαλειὰ δὲ γυ-
ρέβω. Εἶμαι χωριατόπουλο σὰν καὶ σᾶς καὶ τὰ χωριά-
τικα μ' ἄρῃσουν. Ἡ προφορὰ σας μὲ γλυκοχαδέβει
τάφτια κι ἀποροῦ μὲ τις φορεσιές σας. Ὁ Πυργούσης
ἄλλο δὲν ξέρει παρὰ τὴν παλιά του τὴ φορεσιά. Ἄσπρα
ρόυχα φοροῦν οἱ ἄντροι, ἄσπρα ρόυχα οἱ γυναῖκες,
ἄσπρα τὰ παιδιὰ. Πρέπει μάλιστα τις Πυργουσαινες νὰ
τις διῆς, τί χάρη ποῦ τὴν ἔχουν, ὅταν ἀγάλια ἀγάλια,
μὲ χρόνο καὶ μὲ ρυθμό, σὰν καράβι ποῦ κουνιέται καὶ
πάει, περνοῦν ἀπὸ κάτω ἀπὸ τις καμάρες, βγαίνουν
ἀπὸ τις στενάδες μέσα, κι ἄξαφνα προβάλλουν ὄξω στὴ
στράτα, γιὰ νὰ πᾶνε στὴν πηγὴ, μὲ τὸ σταμνὶ στὴν
πλάτη, μὲ τὸ μπράτσο ζεστρογγυλωμένο ποῦ βαστᾷ
τὸ σταμνί, — ὅλες ἀσπροντυμένες, σὰ ζωντανές μαρ-
μαροκολῶνες ποῦ περπατοῦν, καὶ φέγγουν ἀπάνω στὸ
γαλανὸ χρῶμα τούρανοῦ.

Παιδιά, σᾶς ἔβαλα στὴν καρδιά μου! Ἐνα μάλ-
ιστα μ' ἄρῃσε στὸ Πυργί· ποτές δὲν πάτησε Πυργού-
σης στὸ σκολεῖο. Γιὰ τοῦτο τοὺς ἀγάπησα τόσο. Ἐνας
Πυργούσης μὲ μίλησε μὲ πολλὴ γνώση. — « Τὰ γράμ-

ματα, λείει, τί θά τὰ κάμουμε; Ἄν εἴταν τουλάχιστο γράμματα ποῦ νὰ μπορούσαν κάτι νὰ μᾶς χρησιμέψουν, δὲ θά'λεγα τίποτις· μὰ τὰ γράμματα ποῦ μᾶς μαθαίνουν, δὲν ἔχουν κανένα νόημα γιὰ μᾶς. Παίρνεις ἓνα χωριατόπουλο ποῦ μέρα νύχτα λείει τὸν πατέρα του Φέντη, ποῦ κλίνει ὁ φέντης μου καὶ τοῦ φέντη μου· ἔρχεσαι τοῦ λόγου σου, καθίζεις τὸ χωριατόπουλο στὸ σκολεῖο καὶ τοῦ μαθαίνεις ποῦ πρέπει νὰ κλίνη ὁ πατήρ, τῷ πατρί, ὦ πάτερ. Τὸ κάμνεις κι ὅλας νὰ διαβάζῃ κάτι πατράσι καὶ πατέρε, ποῦ ποτές δὲ θά τὰ χρειαστῇ στὴ ζωὴ του. Τὸν Ξενοφῶντα μὲ τὴν ἀττική του δὲν τὸν ἔχουμε ἀνάγκη· μᾶς φτάνει νὰ ξέρουμε τὴ γλῶσσα μας. Ἄν ἔβαζαν τουλάχιστο τὸ παιδί νὰ κλίνη ὁ πατέρας, τοῦ πατέρα, τὸν πατέρα, μπορούσε κάτι νὰ φεληθῇ τὸ παιδί· ἔτσι θά μάθαινε νὰ μιλῇ καὶ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ῥωμίους, μὲ τοὺς ὁμογενεῖς σὰν ποῦ τοὺς λέν καὶ θά καταλάβαινε ποῦ ὅλοι μας μαζί, μιὰ γλῶσσα ἔχουμε ποῦ μᾶς ἐνώνει.

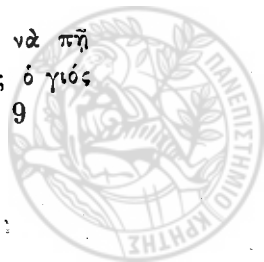
Ἐγώ, τσελέμπη μου, εἶμαι ἀγράμματος κι ὅσα σὲ λέω στὰ λέω μὲ τὰ μικρά μου τὰ μυαλά. Ἔτσι μὲ φαίνεται πιὸ σωστό. Ἐπειτα νὰ σὲ πῶ τὴν ἀλήθεια; Μᾶς ἐπνιξαν τὰ γράμματα. Τὰ γράμματα εἶναι λουῖσο. Ἐχει κανεὶς ἄλλα νὰ συλλογιστῇ. Δὲ μὲ λές, ἐσὺ ποῦ γύρισες τὴν Ἐβρώπη, τί χρειάζεται ἓνα ἔθνος γιὰ νὰ γίνῃ μεγάλο καὶ ξακουστό; Νὰ στὸ πῶ σὰν ποῦ τὸ ξέρω καὶ βλέπουμε ἅ συμφωνοῦμε. Ἐνα ἔθνος θέλει δυὸ πράγματα γιὰ νὰ μεγαλώσῃ· θέλει μάθηση καὶ στρατό. Τώρα σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ πῆς μὲ τί τρόπο μπορεῖ νὰποχτήσῃ μάθηση καὶ στρατό; Μὲ τί παράδες θά πλερώσῃ καὶ τὸ δάσκαλο καὶ τὸ στρατιώτη; Μὲ τοὺς

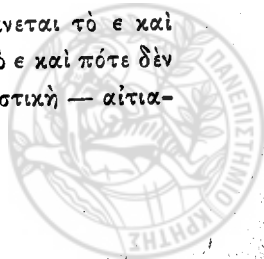
παράδες τούς δικούς μου. Μὲ τοῦ ἔμπορου τούς παράδες, ποῦ μέρα νύχτα δουλέβει, μὲ τούς παράδες τοῦ χωριανοῦ ποῦ ιδρώνει καὶ σκάφτει τῆ γίς. Εἶναι φρόνιμο λοιπὸ νὰ κοιτάξουμε πρῶτα νὰ κερδίσουμε τούς παράδες. Ὁ ἔμπορος κι ὁ χωριανὸς εἶναι τὰ πρῶτα σου θεμέλια, κι ἂν ἔχεις στὸ νοῦ σου νὰ χτίσης καλάτι, ἀπάνω στὴ πλάτη τους θὰ τὸ χτίσης. Νὰ μὴ σταβρώσουμε τὰ χέρια, νομίζοντας πῶς δὲν ταιριάζει νὰ κοπιᾶζουμε, πῶς τάχατις ξεπέφτουμε. Ξέρω ποῦ κάποτες μᾶς περιφρονοῦν ἐμᾶς ἢ ποῦ βωλοσηκῶνουμε ἢ ποῦ κάμνουμε τὸν ἔμπορο· κοντέβουν ὅλοι οἱ Γραικοὶ νὰ γίνουνε δικηγόροι καὶ γιατροί. Ὡς τόσο, τὸ γιατρὸ καὶ τὸ δικηγόρο, ἐγὼ εἶμαι πάλε ποῦ τούς σπουδάζω.»

Νὰ εἶχα χρήματα, Πυργούση μου, ποῦ τὰ λὲς τόσο καλά, μὲ χρυσὰ γράμματα θὰ τύπωνα τὰ λόγια σου νὰ τὰ μοιράσω στὴν Ἑλλάδα. Ἄς τὰ χαράξουμε στὸ νοῦ μας, ποῦ δὲν κοστίζει καὶ παρᾶ. Ὅλοι στὸ Πυργὶ τέτοιες ιδέες ἔχουν. Ἐνας μοναχὰ μὲ χᾶλασε τὸ κέφι· εἶταν ἓνα παιδὶ καμιὰ δεκαπενταριὰ χρονῶ, φοροῦσε φράγκικα καὶ πολεμοῦσε νὰ μιλήσῃ παστρικά. Μιὰ μέρα περνοῦσα ἀπὸ τὸ σπίτι του μπροστά· εἶταν ἴσια ἡ ὥρα ποῦ ἔρχονταν ἀπὸ τὸ μᾶθημα τὸ παιδί. Τᾶκουγα καὶ φώναζε μέσα τοῦ πατέρα του· — « Δὲν ντρέπεσαι γιὰ τὴ βάρβαρή σου τὴ γλῶσσα; Βαρέθηκα τὸ σπίτι ποῦ μιλοῦν τόσο πρόστυχα. Μὲ κάμνει ντροπὴ νὰ σ' ἀκούω. Δὲν μπορῶ πιά νὰ ζήσω στὸ χωριό. Ἐμαθα καλῆτερα καὶ θὰ γίνω δάσκαλος. »

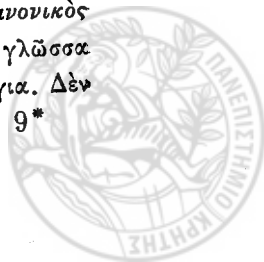
Ὁ πατέρας του ὁ καημένος δὲν τολμοῦσε νὰ πῆ λέξη κ' ἔμοιαζε σὰ ζεματισμένος. Τί νὰ πῆ; ὁ γιός

του ἤξερε γράμματα καὶ κεῖνος ὁ δύστυχος δὲν ἤξερε. Δὲ μὲ φάνηκε παράξενον νὰ μιλήσῃ ἔτσι τὸ παιδί· ἔπρεπε νὰ τὰκούσουμε κι ἄφτό. Κάθε ἀσέβεια μάθαμε. Ἀφοῦ μᾶς ἔδειξαν ποῦ πρέπει νὰ καταφρονούμε τοῦ πατέρα μας τὴ γλῶσσα, εἴτανε συνέπεια νὰ καταφρονήσουμε καὶ τὸν πατέρα τὸν ἴδιο ποῦ τὴ μιλεῖ. Εἶπα νὰ μὲ φέρουν τὸ παιδί. Ἦρθε χαρούμενο, κολακεμένο ποῦ τὸ ζητοῦσε ἓνας καθηγητής. Ὅλα του τὰ ἑλληνικὰ μὲ τὰβγαλε στὴ μέση μὲ μιᾶς. Ἄμα τὸν εἶδα· — « Παιδί μου, τοῦ εἶπα, δὲ μὲ λές, τοῦ πατέρα σου πῶς τοῦ φωνάζεις, ὅταν εἶναι νὰ τοῦ μιλήσῃς ; » — « Πετιέται τὸ παιδί καὶ μὲ κάμνει. — « Πάτερ ! » — « Μπα ! καὶ γιατί τὰχατις δὲν τοῦ λές πατέρα ; » — « Γιατί εἶναι λάθος. » — « Μπράβο, παιδί μου ! Βλέπω ποῦ ξέρεις γράμματα. Θέλω καὶ γὼ τώρα κάτι νὰ μὲ μάθῃς. Πῶς κάμνει ἡ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ ; » — « Πατρός, πατέρων. » — « Καλά ! Δόσε με τώρα νὰ καταλάβω γιατί ἔχει ἓνα *η* ἢ ὀνομαστικὴ, καὶ γιατί δὲν ἔχει *η* ἢ γενικὴ μήτε τοῦ ἐνικοῦ μήτε τοῦ πληθυντικοῦ ; Για ποιὸ λόγο ἡ γενικὴ πατέρων τονίζει τὸ *ε*, κι ἀπὸ ποῦ βγῆκε ἄφτό τὸ *ε* καὶ γιατί δὲν τῶχει ἡ γενικὴ πατρός ; Εἴρεις νὰ μὲ τὸ ζηγήσῃς ; » — « ; ; » (Τὸ καημένο τὸ παιδί δὲν ἔβρισκε νὰ πῆ γρῦ). — « Πές με τώρα κι ἄλλο. Σὰν ἀνώμαλο μὲ φαίνεται ἄφτό τὸ πατήρ· φοβοῦμαι μήπως εἶναι λάθος. Ἀπὸ ποῦ ξετρώπωσε τὸ ἄρφα τῆς δοτικῆς πληθυντικῆς πατράσι ; Γιατί μὲ μιᾶς χάνεται τὸ *ε* καὶ πότε βλέπεις *η*, πότε *α*, πότε τονίζεται τὸ *ε* καὶ πότε δὲν τονίζεται ; Ἐχει τὸ λόγο τῆς ἢ ὀνομαστικὴ — αἰτία-

τική τοῦ δυϊκοῦ ἢ δὲν ἔχει ; » — Ἐχασκε τὸ παιδί, σὰ νὰ τὰ εἶχε χαμένα. — « Δὲν τὸ ξέρεις ; Ἄς εἶναι ! Θὰ ξέρης τουλάχιστο νὰ μὲ ξηγήσης τὴν κλητικὴν πατέρα. Πῶς ἔγινε ἡ ὀνομαστικὴ πατέρας ; Γιατί ἔχει τὸ σ καὶ τὸ α ; Για ποῖο λόγο βασιτέται τὸ α τῆς ὀνομαστικῆς στὴν κλητικὴ, στὴ γενικὴ, στὴν αἰτιατικὴ ; Εἶναι νόμος γενικὸς στὴ γλῶσσα μας, τάρσενικά νὰ κρατοῦν τὸ α τῆς ὀνομαστικῆς σ' ὄλο τὸν ἐνικό, ἢ εἶναι λάθος ; Μ' ἄλλα λόγια, πρέπει νὰ λέμε τοῦ πατέρα ἢ μποροῦμε ἄξαφνα νὰ τὸ κάμουμε τοῦ πατέρε, τοῦ πατέρου, ἢ καὶ τοῦ πατέρη, ὅπως τύχη ; Μιὰ κλητικὴ πατέρο, νομιζῶ, θὰ εἶναι λάθος· ἡ κλητικὴ πατέρα πρέπει λοιπὸν νὰ εἶναι νόμος γενικὸς· ἂν εἶναι νόμος γενικὸς, λάθος δὲν εἶναι, γιατί τὸ λάθος κανόνα δὲ γνωρίζει· κι ὅπως τὸ θέλεις τὸ κάμνεις. — Ἄλλο τώρα· στὸν πληθυντικὸ γιατί δὲν ἔχουμε α ; γιατί στέκεται παντοῦ ὁ τόνος στὸ ε ; γιατί μοιάζει ἡ ὀνομαστικὴ μὲ τὴν αἰτιατικὴ ; Ποιὸς εἶναι ὁ λόγος ; Εἶναι μὲ τάξη τὸ πρᾶμα ἢ δὲν εἶναι ; » — « Μὰ δὲ μὲ τᾶμαθαν ἀφτά, μὲ φωνάζει τὸ παιδί ἀπελπισμένο. » — « Δὲ σᾶμαθαν ; Τότες νὰ σωπαίνης. Για νὰ λὲς ποῖο εἶναι λάθος καὶ ποῖο δὲν εἶναι, πρέπει πρῶτα νὰ ξέρης γιὰ τί μιλεῖς. Ὅποιος δὲν εἶναι ἄξιος νὰ σὲ πῆ μήτε πῶς μορφώθηκε ἡ ὀνομαστικὴ πατήρ, μήτε πῶς ἔγινε ἡ ὀνομαστικὴ πατέρας, δὲν ἔχει τὸ παραμικρὸ δικαίωμα νὰποφασίζη ποιὸς εἶναι καὶ ποιὸς δὲν εἶναι ὁ κανονικὸς τύπος, γιατί πρῶτα πρῶτα δὲ νοιώθει ἀκόμη τί θὰ πῆ κανονικὸς τύπος. Δὲν ταιριάζει καὶ πολὺ νὰ μᾶς διδάσκη τί γλῶσσα πρέπει νὰ γράφουμε. Ὅσα λὲς εἶναι κούφια λόγια. Δὲν

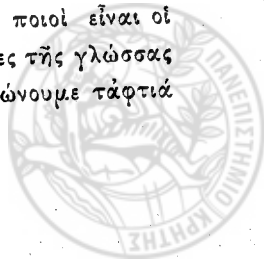

είσαι σὲ θέση νὰ κρίνης τί εἶναι λάθος καὶ τί δὲν εἶναι. Καλὰ θὰ κάμης νάφήσης τὰ παιδιακήσια καὶ πρῶτος ἐσὺ νὰ μὴν τὰ συνορίζεσαι. »

Ἄς μὴ συνοριστοῦμε καὶ μεῖς τὰ δασκαλεμένα τὰ παιδιὰ κι ἄς πᾶμε στὴ δουλειά μας! Γιὰ θυμηθῆτε, Πυργουσάκια, Πυργοῦσοι καὶ Πυργοῦσες, τί χρυσὲς κουβέντες ποῦ τίς κάμναμε μαζί! Δὲν ἔβγαζε λέξη τὸ στόμα σας ποῦ νὰ μὴν τὴ γράψω.

Ἄης Βασίλης ἔρχεται ἀπὸ τὴν Καισαρεία,
Βαστάει κόλλα καὶ χαρτί, χαρτί καὶ καλαμάρι.

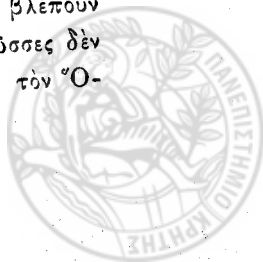
Ἔτσι τόπαθα καὶ γώ, παιδιὰ. Πάντα μὲ τὸ χαρτί στὸ χέρι, κι ὅταν περπατοῦσα στοὺς δρόμους κι ὅταν εἶχαμε βεγγέρα τὸ βράδυ. Ἐρχοῦμον ἀπὸ τὴν Καισαρεία καὶ γώ, μακριὰ μακριὰ σὰν τὸν Ἄη Βασίλη. Κ' ἔπρεπε νὰρθω τόντις ἀπὸ μακριὰ μακριὰ γιὰ νὰ σπουδάξω τὴ γλῶσσα σας. Οἱ δασκάλοι μιλοῦν ὄλο γιὰ παιδεία, γιὰ ἐπιστήμη κι ὡς τόσο ποιὸς δάσκαλος κατάλαβε ποῦ τέτοιες μελέτες θέλει σήμερα ἢ ἐπιστήμη κ' ἡ γλωσσολογία, δηλαδῆς νὰ κάμουμε ξεχωριστὰ μονογραφίες γιὰ τὰ χωριάτικα κάθε χωριοῦ. Ἐνα μόνο καταλάβαμε γιὰ τὴν ὥρα, ἔτυμολογίες· « ἡ χανούμισσα θὰ πῆ χάνω τὸ νοῦ μου κι ἀπὸ τὸ *orecchio* ἔγινε τὸ γροικῶ. » Τέτοια πᾶμε καὶ λέμε. Μᾶς ἔπιασε κι ἄλλη μανία· συνάζουμε λέξεις. Μὰ δὲν ξέρουμε ποῦ γιὰ νὰ συνάξουμε λέξεις, γιὰ νὰ κάμουμε μιὰ καὶ μόνη ἔτυμολογία, πρέπει πρῶτα νὰ μάθουμε ποιοὶ εἶναι οἱ φωνολογικοί, ποιοὶ οἱ μορφολογικοὶ κανόνες τῆς γλώσσας ποῦ ἔτυμολογοῦμε στὰ στραβά. Νὰ τεντώνουμε τάφτια

μας και νάκούμε πῶς προφέρνουν τις πιό συνηθισμένες λέξεις, νά προσέχουμε πῶς λέν ἐγώ και ἐσύ, *καλημέρα* και *καλησπέρα*. Ἐτσι θά μᾶς φανερώση ἡ γλῶσσα τοὺς θησαυροὺς της.

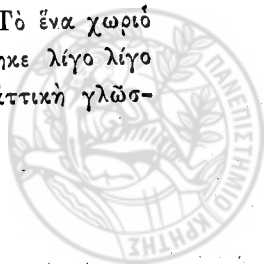
Ἄχ! νά μποροῦσα! νά εἶχα δύναμη, νοῦ και ζωή! νά εἶχα τὴν τέχνη και τὸν τρόπο! Θᾶτρεχα παντοῦ στὴν Ἑλλάδα· θά πήγαινα σ' ὅλα, σ' ὅλα τὰ χωριά ἕνα ἕνα. Μὲ τὸ σάκκο στὸν ὦμο, μὲ τὸ χαρτί στὸ χέρι, θά μάζωνα, θά μάζωνα· θᾶρρίχτα μέσα στὸ σάκκο κόλλες χαρτί· θᾶβαζα μέσα κάθε λέξη, κάθε τύπο, κάθε προφορά. Νά εἶχα δέκα ποδάρια νά περπατῶ, δέκα ἄφτια νάκούω! Σὰν κρασάκι νά πιῶ τὰ λόγια τοῦ χωρικοῦ· νά διῶ πῶς μιλῶνε σὲ κάθε τόπο, ποιά γλῶσσα μοιάζει μὲ τὴν ἄλλη, τί ξεχωρίζει τὸ ἕνα ἰδιώμα ἀπὸ τ' ἄλλο, πόσα γλωσσικὰ κέντρα βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα, πῶς λίγο λίγο μορφώνεται μιὰ γλῶσσα, πῶς καταντᾷ μιὰ γλῶσσα χωριανὴ νά γίνη κοινὴ σ' ὅλους, πῶς ξαπλώνεται και διαδίδεται, πῶς ἀλλάζει λίγο λίγο στὴν ψυχὴ μέσα και στὸ στόμα ἢ ἀθρόπινη λαλιά. Χάνονται τὰ χωριάτικα, πρὶν καταλάβῃ ὁ κόσμος τί ἀξιζοῦν και πόσο ἡ σπουδὴ τους θά τιμῆση τὴν Ἑλλάδα. Ἄχ! νά μποροῦσα! Τόσα ζητήματα ποῦ σήμερα βασανίζουν τοὺς σοφοὺς, ἐθνολογικά, ιστορικά, φιλοσοφικά ζητήματα, φτάνει νά καταδεχτῆς νάκούσης τὸ χωρικό ποῦ σὲ μιλεῖ και βλέπει τὴν ἀλήθεια, και σ' ἔρχεται φῶς!

Οἱ λόγιοι σπουδάζουν τις γλῶσσες, ὅσο τις βλέπουν τυπωμένες στὸ χαρτί και νομίζουν πῶς οἱ γλῶσσες δὲν ἔχουν ὑπαρξὴ παρὰ στὸ χαρτί. Ἄν ἄκουγαν τὸν Ὁ-

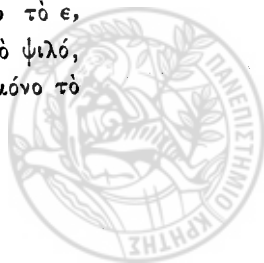

μυρο νὰ μιλή, δὲ θὰ πρόσεχαν τί λέει. Τὸν ἔχουν τυπωμένο καὶ μελετοῦν τοὺς στίχους του. Πόσους ἄκουσα νὰ μὲ λέν· — « Πῶς θὰ γράφουμε τὴ δημοτική, ἀφοῦ γραμματικὴ δὲν ἔχει ; » Θαρρόουν τάχατις πῶς εἶχε ἡ ἀρχαία καὶ τοῦ ὁ Πλάτωνας, κάθε φορὰ τοῦ πήγαινε νὰ γράψῃ μιὰ φράση, σκάλιζε στὴ γραμματικὴ του νὰ μάθῃ πῶς ἔπρεπε νὰ τὸ γυρίσῃ καὶ ποιὸ τύπο νὰ βάλῃ. Γραμματικὴ νομίζουν πῶς εἶναι μόνο ἡ γραμματικὴ τοῦ τυπῶνεται· ὅσο δὲν εἶναι τυπωμένη, ὅσο δὲν ἔγινε ἡ γραμματικὴ βιβλίο, σὲ λέν πῶς δὲν ὑπάρχει. Φαντάζονται μὲ τὰ σωστά τους πῶς μπορεῖ νὰ φανῇ μιὰ γλώσσα στὸν κόσμον καὶ τοῦ μπορεῖ νὰ μιλιέται χωρὶς νᾶχῃ τῇ γραμματικῇ τῆς, κι ἄς μὴν εἶναι ἡ γραμματικὴ τυπωμένη. Εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ φαντάζονταν πῶς μπορεῖ ἓνα σπίτι νὰ στέκεται ἴσιο δίχως θεμέλια. Βλέπεις τοῦ κατάντησε τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας· μὲ τέτοιες παιδικήσιες ιδέες ἔχεις νὰ πολεμήσῃς. Τέτοια πρέπει νὰ κοπανίξῃς, καὶ θέλεις καλὴ πομονὴ γιὰ νὰ μὴ βαρεθῇς καὶ τᾶφήσῃς ὅλα στὴ μέση. Ὁ σκοπὸς τῆς γραμματικῆς δὲν εἶναι νὰ φτειάνῃ γλώσσες μῆτε νὰ τις κανονίξῃ· εἶναι νὰ βρῇ τὸν κρυφὸ τους κανονισμό, τοὺς φυσικοὺς τους νόμους, νᾶκούσῃ πῶς τις μιλεῖ ὁ λαὸς καὶ νὰ καταλάβῃ πῶς τις ἔκαμε.

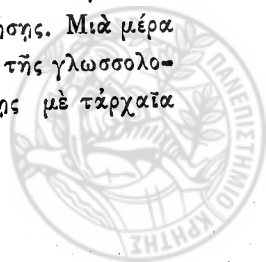
Ζωντανὴ γλώσσα εἶταν ἡ ἀρχαία κι ὄχι ψῶφια σὰν τὴν καθαρέβουσα. Σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, τότες καθὼς καὶ σήμερα, εἶταν ἓνα πλῆθος χωριὰ καὶ τὸ καθένα μιλοῦσε τὰ χωριάτικα τοῦ καιροῦ του. Τὸ ἓνα χωριὸ συγκοινωνοῦσε μὲ τᾶλλο κ' ἔτσι μορφώθηκε λίγο λίγο καὶ βγῆκε μιὰ δωρικὴ, μιὰ ἰωνικὴ, μιὰ ἀττικὴ γλώσσ-

σα. Ἡ ἄττικὴ ποῦ ξέρομε σήμερα δὲν εἶταν ἐνὸς μόνου χωριοῦ γλῶσσα· εἶταν ἀνακατωμένη, κοινὴ γλῶσσα, καμωμένη ἀπὸ τὶς διάφορες λέξεις, ἀπὸ τοὺς χίλιους τύπους ποῦ συνήθιζαν οἱ χωρικοὶ ὅλης τῆς Ἀττικῆς. Στὴν ἀρχὴ κι ἀφτὴ ἡ δωρικὴ ἄλλο τίποτις δὲν εἶταν παρὰ χωριανὴ γλῶσσα, πρόστυχη, χυδαία, καὶ στὰ χωριά τὴ μιλοῦσαν. Ἐλάτε δασκαλᾶκια στὸ Πυργί! νὰ τὸ διῆτε. Ἐλάτε νὰ μάθουμε γλῶσσα τί θὰ πῆ, νὰ καταλάβουμε καὶ πράματα πολλὰ τῆς ἀρχαίας ποῦ δὲν τὰ χωρεῖ ὁ νοῦς μας, ὅσο τὰ βλέπουμε τυπωμένα. Κάθε μέρα πιάνουμε τὴ γραμματικὴ καὶ διαβάζουμε μέσα τὸν τύπο τιμάω-τιμῶ, φιλέω-φιλῶ. Τὰ λέμε *συνηρημένα* ῥήματα, γιατί μᾶς ἔμαθαν ἔτσι νὰ τὰ λέμε. Δὲν ἀπορεῖτε ὅμως πῶς μπόρεσε τὸ φιλέω νὰ καταντήσῃ στὸ φιλῶ; Δὲ σᾶς φαίνεται παράξενο ἓνα τέτοιο πῆδημα; Δὲ ῥωτᾶτε τί ἔγινε ὁ τόνος, ποῦ πῆγε τὸ ε ποῦ τὸν εἶχε, καὶ πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ χαθῆ ἓνα φωνήεντο μὲ τόνο; Ἡ συναίρεση στὸ χαρτί ἔφκολα γίνεται· δὲν ἔχει κανεὶς παρὰ νὰ βάλῃ τὸ φιλῶ κοντὰ στὸ φιλέω, καὶ νὰ τραβήξῃ μιὰ γραμμὴ γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὰ γράμματα καὶ γιὰ νὰ τὸ κάμῃ φιλέ-ω, ὦ. Μὰ οἱ Ἕλληνες ποῦ εἶπαν ἀντὶς φιλέω φιλῶ, δὲν τραβήξαν καμιὰ γραμμὴ· δὲν ἔκαμαν τὴ συναίρεση ἀπάνω στὸ χαρτί· ἔτσι τῶφερνε ἡ ζωντανὴ προφορὰ κ' ἡ ζωντανὴ προφορὰ δὲν ἔχει μήτε τυπογραφεῖα μήτε βιβλία. Πόσα ἔπρεπε πρῶτα νὰ πάθῃ τὸ φιλέω γιὰ νὰ γίνῃ φιλῶ! Ἐπρεπε νὰ χάσῃ τὸν τόνο του τὸ ε, νὰ πάῃ ὁ τόνος στὸ ω, νὰ καταντήσῃ τὸ ε πιὸ φιλό, μόλις νάκουγεται, κ' ἔτσι λίγο λίγο νάκουστῆ μόνο τὸ

ω. Όσο βλέπουμε τὸ φιλω̄ στὰ βιβλία, ἕνας τέτοιος τύπος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μᾶς φανῆ λάθος τρομαχτικό. Καὶ τί ἀθρῶποι εἶταν οἱ Ἕλληνες γιὰ νὰ μιλοῦν ἔτσι, νὰ χάρφουν τόνους καὶ φωνήεντα; Ἴσως, ἀνπᾶτε στὸ Πυργί, — καὶ σ' ἄλλα χωριά, — θὰ διῆτε πῶς ἔγινε τὸ πρᾶμα. Τάρχαϊο τὸ φιλέω - ῶ δὲ θὰ τᾱκούσετε πιά, μὰ θὰ βρῆτε ἄλλα πολλὰ ποῦ τοῦ μοιάζουν καὶ θὰ καταλάβετε μὲ τί τρόπο ἀλλάζουν οἱ γλωσσες. Πηγαίνοντας ἀπὸ ἕνα χωριὸ σ' ἕνα ἄλλο, θὰ παντήσετε στὸ καθένα τὴν ἴδια λέξη μὲ μιὰ ἄλλη προφορά: θὰ πάρη τάφτι σας τὶς πιὸ μικρὲς διαφορὲς ποῦ ἔχουν ἀναμεταξὺ τους ὅλα ἀφτὰ τὰ χωριά, θὰ κουλουθήσετε τᾱπειρα φωνολογικὰ στάδια ἐνὸς τύπου καὶ θὰ βλέπετε τὴν κάθε ἀλλαγὴ καὶ τὴ σειρὰ ἀλάκαιρη. Σ' ἕνα χωριὸ θὰ λέν ἡ ψυχή, σ' ἕνα ἄλλο ψυῆ μὲ δασεῖα ἀντὶς χ, σ' ἕνα τρίτο ψυῆ χωρὶς τὴ δασεῖα, σ' ἕνα τέταρτο ψυῆ μὲ μισὸ ἄτονο υ, πᾱει νὰ πῆ ποῦ μόλις θᾱκούσετε τὸ υ, καὶ τότες μόνο βγαίνει ὁ γνωστὸς τύπος ἡ ψή, ποῦ δὲ σὲ φέρνει πιά καμιά δυσκολία. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ στᾱρχαῖα τὰ χωριά, ἀν εἶχαμε ζήσει σὲ κείνα τὰ χρόνια, θᾱκούγαμε κάπου φιλέω, κάπου φιλέω, κάπου φιλεῶ μὲ μισὸ ε κ' ἔπειτα φιλω̄. Σπουδάζουμε τὴ γραμματικὴ, μὰ τὸ νόημά της μᾶς ξεφέβγει: προσέχουμε στὰ στοιχεῖα κι ἀμελοῦμε τὴν ἀλήθεια: ἀνοίγουμε τὰ μάτια καὶ στομπώνουμε τάφτια μας. Πιὸ καλὰ θὰ καταλάβης καὶ τὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας καὶ τὴ γενικὴ γραμματικὴ ἀν ἀκούσης πῶς μιλοῦν, παρὰ ἀν πιάσης βιβλίο νὰ μελετήσης. Μιὰ μέρα τὰ χωριάτικα θὰ γίνουν ἡ πρώτη βάση τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης. Φτάνει νὰ τὰ συγκρίνης μὲ τᾱρχαῖα

κι άμέσως ζωντανέθει τὸ βιβλίο ποῦ διαβάξεις μόνο
μὲ τὰ μάτια· θὰ σὲ φαίνεται τώρα ποῦ τὰκούς και
σὲ μιλεῖ.

Δάσκαλε, δάσκαλε, μὴν καταφρονήσης στὴ ζωὴ σου
τὴ γλῶσσα τοῦ χωριοῦ· εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας. Ἄ-
κουσε κ' ἓνα ἄλλο, νάπορήσης· ὅσο κι ἂν κοπιᾷσης, ὅσο
κι ἂν πάρης νὰ διαβάσης Πλάτωνα και Ξενοφῶντα, ὅσο
κι ἂν καθαρῆς τὴ γλῶσσα σου, νὰ τὸ ξέρης· ποτές δὲ
θὰ τὸ καταφέρης νὰ μιλήσης ἀφτὴ τὴ γλῶσσα ποῦ θέ-
λεις τόσο καθαρὰ, τόσο νόστιμα και τόσο κανονικά, ὅσο
μιλεῖ τὴν γλῶσσα του ὁ χωριανός

Ἐλᾶτε δασκαλάκια στὸ χωριό. Στὸ χωριό, μὲ τὸν
καθαρό τὸν ἀγέρα, μὲ τὴν ὠραία τὴ φύση, θὰ ξανοῖξη
κι ὁ νοῦς κ' ἡ καρδιά σας. Ὅλα καλὰ στὸ χωριό. Χαί-
ρεσαί διπλὰ τὴ ζωὴ, ἂν και κάπου κάπου κανένας κρυ-
φός, κανένας γλυκός πόθος γεννιέται μέσα στὴν ψυχὴ
σου. Νοιώθει κανεῖς μ' ὅλα του τὰ δυνατὰ ποίηση και
φύση. Ἐκαμα και γὼ δυὸ πυργόουσικους στίχους τῆς
Μαροῦς τοῦ Γιαννίρη·

Γράμματα εἶν' τὰ λόγια σου τσαί τὸ Πυργκι σχολειό μου,
Τσ εἰώ Πυργκούη θὰ ἐννῶ, ἂ τὸ κάω ὠρχικό μου.

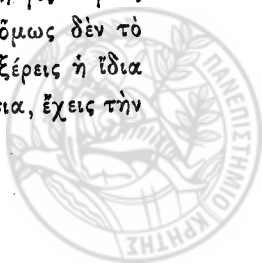

ΙΗ΄.

Ἄ γ ά π η .

Ἔλα μαζί μου στό βουνό· μὴν κάθεται κάτω στή Χώρα. Ἐσένα διψῶ, ἐσένα παντοῦ τὰ μάτια μου σὲ γυρέβουν. Τὴν ἀγάπη σου θέλω καὶ γιὰ τίποτις ἄλλο στὸν κόσμο δὲ μὲ μέλει. Γιατί μ' ἀφίνεις μοναχό; Δὲ θυμᾶσαι στὴν πατρίδα σου κάτω, στὴ λατρεμένη μας τὴν πατρίδα, δὲ θυμᾶσαι τὴ θάλασσα, ποῦ κάθε μέρα σηκώνεται καὶ τραβιέται, ὅπως τὴ σείρη τὸ φεγγάρι; Ὅταν τραβιέται, πάει μίλια μίλια μακριὰ καὶ τὸ περιγιάλι ἀπομνίσκει ὀλόξερο, γυμνό, σὰν ὄρφανεμένο. Ὅταν πάλε σηκωθῆ, περεχύνει στὰ γεμάτα τὸν ἔρημο τὸν ἄμμο· χαίρεται τὸ διψασμένο τὸ χῶμα καὶ τὰ παράλια ζωντανέβουν. Ἡ καρδιά μου μοιάζει μὲ τὸ γιαλό· ὅσο δὲ σ' ἔχω, εἶμαι σὰν τὸ ξενιτεμένο τὸ περιγιάλι κι ὄλο προσμένω νὰ δροσιστῶ μὲ τῆς ἀγάπης σου τὴν πλημύρα.

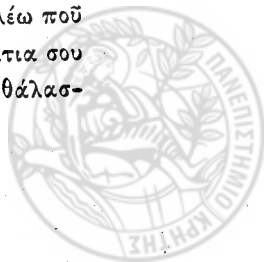
Ἐσὺ μόνη στὸν κόσμο ξέρεις νὰ θρέφης στὴν καρδιά σου μεγάλες ἐλπίδες, στὸ νοῦ σου ψηλοὺς λογισμούς. Τὸ καλό, τὸ σωστὸ καὶ τῶραϊο, τὰ νοιώθεις δίχως νὰ στὰ ποῦν. Παντοῦ προσπαθεῖς τὴν ἀλήθεια νὰ βρῆς, στὴν τέχνη, στὴν ἐπιστήμη, στὴ θρησκεία. Τὴν ἀλήθεια γυρέβεις στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆς· ἀφτὸς εἶναι ὁ πόνθος τῆς ψυχῆς σου. Κανενὸς ὅμως δὲν τὸ λές, κανενὸς δὲν τὸ φανερώνεις καὶ μῆτε ξέρεις ἢ ἴδια τί ἀξίζεις. Ἐχεις ὄλη τὴ χάρη τὴ γυναικῆσια, ἔχεις τὴν

ἀφέλεια τοῦ παιδιοῦ ποῦ δὲ γνωρίζει τὴν ὀμορφιά του. Ὅλη σου ἡ ζωὴ εἶναι μελέτη τοῦ καλοῦ, εἶναι ἀπλότητα καὶ νοστιμάδα, εἶναι χαμογέλιο καὶ χαρὰ ταπεινή. Τὰ λόγια σου εἶναι γεμάτα γλύκα, φρόνηση καὶ γνώση· μετὸν καλὸ σου, μετὸ χαδεμένο σου τὸν τρόπο ξέρεις νὰ πῆς τοῦ καθενὸς ἓνα λόγο. Ὅλο θέλεις ἀψηλὰ ν᾿άχουμε τὸ νοῦ μας, κ' ἡ σοφία ποῦ κυβερνᾷ τὴ ζωὴ σου μοιάζει σὰ λαμπάδα κρυμμένη ποῦ ἀπὸ μέσα φωτίζει σιγὰ κανένα ἄγαλμα χαριτωμένο.

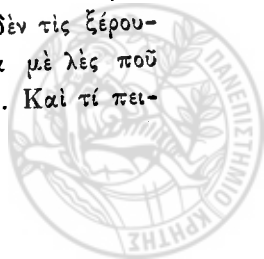
Τί νὰ σὲ πῶ ποῦ νὰ σ' ἀξίζει; Τί τραγούδι νὰ βρῶ ποῦ νὰ σ' ἀρέσῃ; Σὰν τὸ πουλὶ ποῦ τραβᾷ ἴσια μετὰ συνέφα καὶ στέκεται στὸν ἀγέρα μετὰ τὰ φτερὰ ἀνοιχτά, ἀνεβαίνουν οἱ λογισμοὶ σου καὶ τὸν οὐρανὸ μετὰ ξεσκεπάζουν. Τί θέλεις νὰ κάμω γιὰ σένα; Ἡ ἀγάπη σου μετὰ βάζει φτερὰ στὴν ψυχὴ. Γιὰ μιὰ κόρη μοναδικὴ σὰν καὶ σένα πρέπει νὰ κάμῃ κανεὶς κανένα ἔργο μοναδικό. Τί βιβλίον, τί ποίημα νὰ σὲ δώσω ποῦ νὰ τὸ χαρῆς; Θέλω κάτι νὰ εἶμαι! Δὲ θέλω νὰ φανῶ μπροστά σου σὰν τοὺς ἄλλους. Σ' ἀγαπῶ καὶ στὰ μάτια σου μέσα, στὰ γαλανά σου τὰ μάτια προσπαθῶ νὰ διῶ καμιὰ μέρα ποῦ κατάλαβες ὥσπου μπόρεσε ἡ ἀγάπη σου νὰ μετὰ φέρῃ.

Τὰ γαλανά σου τὰ μάτια! Ἄχ! δὲν πρέπει ποτὲς ὁ θάνατος νὰ τὰ κλείσῃ. Δὲ γίνεται μετὰ μιᾶς νὰ χαθῆ τόσο κάλλος. Ποτὲς δὲ φοβήθηκα τόσο τὸ Χάρο, ποτὲς μετὰ τόση λύπη, μετὰ τόσο καημὸ δὲ συλλογίστηκα τὸ θάνατο, ὅσο τώρα ποῦ κοιτάζω τὰ μάτια σου καὶ λέω ποῦ μιὰ μέρα ὁ Χάρος θὰ τὰ σφαλήξῃ. Στὰ μάτια σου φαίνεται ὅλη σου ἡ ψυχὴ. Εἶναι βαθιὰ σὰν τὴ θάλασ-

σα, ἦσυχά σὰ μιὰ λίμνη, γλυκὰ σὰν τὴν ἀβγὴ. Τὰ βλέπω καὶ μέσα τους βλέπω τὸν καθαρὸ σου τὸ νοῦ, τὴν ἐβγένεια σου ὄλη, τὰ φρονήματά σου τὰ γενναῖα, τίς ιδέες, τοὺς λογισμοὺς σου, τῶν ιδεῶν τὸ σιγανό σου τὸ φῶς. Εἶναι σὰν ἀντηλιά τῆς ζωῆς σου. Καὶ τί; ὅταν τὰ σκεπάσῃ αἰῶνια νύχτα, μαζί τους θὰ χαθῆ κ' ἡ ζωὴ σου, κι ὁ κόσμος θὰ σὲ ξεχάσῃ, ἅμα πιά δὲν τὰ διῆ; Ἄφου εἶδαν οἱ ἀθρῶποι τόση χάρη, τόση καλοσύνη καὶ τέτοια ψυχὴ, δὲ γίνεται νὰ ξεχάσουν ποῦ φάνηκες μιὰ μέρα μπροστά τους. Εἶναι χαρὰ γιὰ τὴ γίς, ὅταν τὸ πόδι σου τὴν πατεῖ, χαρὰ γιὰ τὸν κόσμο ὅταν ἔρχεσαι καὶ σὲ βλέπει ποῦ προβαίνεις. Ἐσένα σὲ χαίρεται ἡ φύση· σὲ θεωρεῖ, καὶ τὸ πλάσμα τῆς καμαρῶνει. Θέλεις ὁ κόσμος νὰ φανῆ ἀχάριστος καὶ νὰ μὴ σὲ θυμηθῆ; Ἡ μνήμη σου πρέπει νὰ μείνῃ παντοτινὴ. Ἄχ! κάμε νὰ βρῶ γιὰ σένα ἀθάνατα λόγια, κάμε νὰ σὲ δώσω ἀθάνατη ζωὴ.

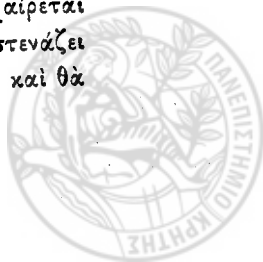
Ξέρω τί θὰ μὲ πῆς, ἐσὺ ποῦ ποτές δὲ φρόντισες γιὰ τὸν ἑμαυτό σου. — «Τί θὰ τὴν κάμουμε τὴ δόξα; Νὰ ζήσουμε στὴ μνήμη τῶν ἀθρῶπων ἢ νὰ μὴ ζήσουμε, τί μᾶς μέλει; Κάλλια τὴν ἀγάπη μας νὰ χαροῦμε, ἀφου σ' ἀγαπῶ καὶ μ' ἀγαπᾶς. Μὴν τὸ πιστέψης, φῶς μου, ποτές, ποῦ γιὰ τὴν ἀγάπη τὴν πολλὴ ἢ ζωὴ μας εἶναι λίγη, ποῦ γιὰ νὰ μάθουμε τί θὰ πῆ ἑφτυχία, δὲ μᾶς φτάνουν τὰ χρόνια ποῦ μᾶς χάρισε ἡ τύχη. Μιὰ ὥρα στὸν κόσμο νὰγαπήσης, ἔβαλες αἰῶνες στὴν καρδιά σου. Μήπως δὲν τίς γνωρίσαμε, μήπως δὲν τίς ξέρουμε τίς αἰῶνιες χαρὲς τῆς ψυχῆς; Ἄμα μὲ λὲς ποῦ μ' ἀγαπᾶς, μὲ φαίνεται ἀθάνατη ἡ ζωὴ. Καὶ τί πει-

ράζει νὰ ξέρομε μέσα στὸ νοῦ μας ποῦ ὁ Χάρος μιὰ μέρα θὰ μᾶς θερίσῃ, ἀφοῦ τὴν ὥρα ποῦ μὲ τὸ λές, νοιώθω μέσα στὴν καρδιά μου ποῦ εἶναι ἀπέραντη ἡ ἀγάπη; »

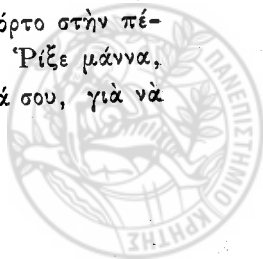
Ἄχ! δὲν ξέρεις ἐσύ, ποῦ χαιρεσαι τὰ λαμπρά σου τὰ νιάτα, τὰ πικρὰ βάσανα ποῦ μᾶς βασανίζουν. Ὅταν περπατοῦμε στους κάμπους κ' οἱ δύο μας μαζί, δὲν εἴμαστε μονάχοι. Μιὰ συντρόφισσα μᾶς ἀκολουθεῖ καὶ μόλις μπορεῖς τὸ βῆμα της ν' ἀκούσῃς. Εἶναι ἡ καθημερινὴ συντρόφισσα τῆς ζωῆς, ἡ μελαχολία, ποῦ ὅλο στὸ πλάγι μας βαδίζει. Ἐκείνη μᾶς κάμνει νὰ καταλάβουμε πρῶτα πρῶτα τὴ ζωὴ, νὰ γνωρίσουμε τὸν ἑμαφτό μας. Ἐκείνη μᾶς δείχνει ποῦ τίποτις δὲν εἴμαστε στὸν κόσμο. Ἐκείνη ποτίζει φαρμάκι τίς χαρές μας. Πόσες φορές ἄκουσαν οἱ ποιητάδες τὰ λόγια ποῦ τοὺς λέει! Σιγὰ σιγὰ ψιθυρίζει στάφτιά τους, μὲ μιὰ φωνὴ ποῦ μοιάζει δάκρια γεμάτη, παράπονα λυπητερά. Ἐνας μάλιστα μᾶς τὰ εἶπε μιὰ μέρα ποῦ πήγαινε μὲ τὴν ἀγάπη του μαζί· τοῦ κάκου χαίρουσαν ἡ καρδιά του· κρυφὰ κρυφὰ ἡ Μελαχολία τοῦ μιλοῦσε·

— « Τὸ χῶμα ποῦ σήμερα πατεῖτε, ἄλλος ἄβριο θὰ τὸ πατήσῃ· ἄλλο ταίρι ἀγαπημένο, σὰν καὶ σὰς ἀγκαλιαστό, θὰ περάσῃ ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιο τοῦ πλάτανου ποῦ σὰς σκεπάζει. Τὰ δέντρα ποῦ στέκονται γύρω γύρω, τὰ λουλούδια ποῦ σκύφτουν τὸ κεφάλαι τους νὰ σὰς χαιρετήσουν, τὸ χόρτο ποῦ χαιρέται νὰ σὰς βλέπῃ κι ὁ ἀγέρας ἀφτὸς ποῦ γλυκαναστενάζει στὰ κλαδιά, θ' ἀκούσουν ἄλλο στόμα νὰ λέῃ καὶ θὰ

διοῦν ἄλλη γυναῖκα νάκούη τίς ἴδιες λέξεις τῆς ἀγάπης ποῦ λέτε σήμερα καί σεις. Καί σέ κείνους ἡ φύση θά κάμη τὰ ἴδια χάρδια ποῦ σᾶς ἔκαμε. Οἱ βρύσες θά ξαναποῦν τὸ τρεμουλό τους τὸ τραγοῦδι, θά κελαδήσουν τὰ πουλιά μὲ τὴν ἴδια χάρη· ὁ ἄνεμος θά χαδέψῃ τὰ μαλλιά τους· ἡ πρασινάδα τοῦ κάμπου δὲ θάλλάξῃ. Μόνοι σας ἐσεῖς οἱ δυό, ὥσπου νὰ πᾶτε στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς πεδιάδας, θά βρῆτε τὸ Χάρο ποῦ σᾶς προσμένει κι ὁ κόσμος θά σᾶς ξεχάσῃ· μήτε θά ξέρῃ τὸ χόρτο ἂν εἶχετε μιὰ μέρα καί σεις ἀγάπη στὴν καρδιά σας. »

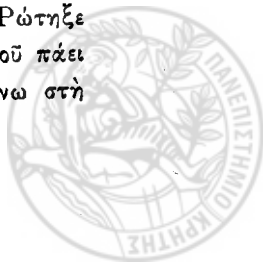
Ἄχ! ἄσπλαχνη φύση ποῦ δὲν ἀλλάζεις! Δὲν μποροῦμε τάχατις μιὰ μέρα νὰ γίνουμε σὰν καὶ σένα; Ἄφοῦ εἶναι αἰώνιος ὁ οὐρανός σου, ἀφοῦ εἶναι ἡ πρασινάδα σου παντοτινὴ, ἄραγες δὲν εἶναι δυνατό, ἐμεῖς ποῦ καταλάβαμε στὰ γεμάτα τὴν ὁμορφιά σου, δὲν εἶναι δυνατό νὰ πάρουμε τίποτις ἀπὸ σένα, νὰ βάλουμε λίγο γαλάζι τοῦρανοῦ σου στὴν ψυχὴ μας, νὰ κρύψουμε λίγη πρασινάδα τοῦ κάμπου στὴν καρδιά μας, νὰ κλέψουμε, νὰ φυλάξουμε μέσα μας τίποτις δικό σου, ποῦ νὰ μᾶς μείνῃ γιὰ πάντα καὶ νὰ εἶναι ἀθάνατο σὰν καὶ σένα; Εἶναι ἀλήθεια ποῦ θά μᾶς ξεχάσῃς; Δὲ φοβᾶσαι οἱ πεθαμμένοι νὰ δακρίσουν ἐκεῖ κάτω στὸν τάφο καὶ νὰ ποῦν· — « Τώρα ποῦ μᾶς κάλυψε τὸ χῶμα, γιατί δὲ μᾶς θυμᾶσαι πιά; Δεῖξε μας, μόνο μιὰ στιγμή, ποῦ λυπᾶσαι τοὺς πεθαμμένους. Δὲ σέ λέμε νὰ μᾶς κλάψῃς· λίγο νὰ κιτρινίσῃ τὸ χόρτο στὴν πέτρα ποῦ μᾶς κρατεῖ, καὶ μᾶς φτάνει. Ἦξε μάννα, κάτω στὸ μνήμα μιὰ ματιὰ στὰ παιδιὰ σου, γιὰ νὰ

μὴν εἶναι παραπονεμένα· κοίταξε λίγο τοὺς πεθαμμένους, γιὰ νὰ φυτρώσουν, καθὼς φυτρώνουν τὰ λουλούδια ἀπάνω στὴ γῆς ποῦ τοὺς σκεπάζει, γλυκοὶ λογισμοὶ στὴν καρδιά τους. »

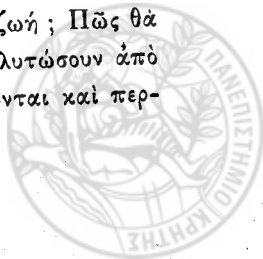
Ὁ Χάρος εἶναι παντοῦ· σ' ὅλα μέσα κάθεται κρυμμένος κι ὅλα λίγο λίγο τὰ τρώει. Ὁ κόσμος εἶναι δικός του. Τὴ φύση, ἐκεῖνος τὴν ἔχει καὶ τὴν κυβερνᾷ. Τὸ Χάρο θὰ βρῆς μέσα καὶ στὸ πράσινο φύλλο ποῦ κιτρινίζει καὶ στ' ἄστρο ποῦ σήμερα φέγγει στὸν οὐρανὸ κι ἄβριο μπορεῖ νὰ σκοτινιάσῃ. Εἶναι μυστήριο ἡ ζωὴ πρῶτα γιὰ μᾶς ποῦ τὴ ζοῦμε. Πῶς θὰ γλυτώσουμε ἀπὸ τὸ Χάρο, ἀφοῦ πρᾶμα δὲν ἀφίνει ποῦ σιγὰ σιγὰ νὰ μὴν τὸ σπρώξῃ στὸν τάφο; Ὅλα παίρνουν τὸ δρόμο ποῦ τὰ πηγαίνει. Ὅτι ἔχει ζωὴ, τὴν ἔχει μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὴ δώσῃ μιὰ μέρα στὸ Χάρο· ἃ δὲν εἶταν ὁ Χάρος, δὲ θάβλεπες πρᾶμα στὸν κόσμον ζωντανό· ἃ δὲν εἶτανε γραφτὸ νὰ πεθάνουμε, μήτε θὰ γεννιούμαστε! Ἡ φύση ἀλάκαιρη, ὁ κόσμος μὲ τὰ χίλια φαινόμενά του, εἶναι σὰν τὰ στάχια ποῦ κάθε ὥρα τὰ βλέπεις καὶ γίνονται πιὸ ὄριμα μὲ τὸν ἥλιο· ὁ ἥλιος εἶναι ἡ ζωὴ κι ὡς τόσο ὅλα προσμένουν ὁ Χάρος νὰ τὰ θερίσῃ.

Ποῦ θὰ καταντήσουμε; ποῦ πᾶμε; Δὲ μᾶς τῷμαθε κανεὶς. Ἀπὸ τὸ βουνὸ ποῦ κάθουμαι βλέπω κάτω κάτω στὴ θάλασσα ἕνα καράβι ποῦ περνᾷ μὲ φουσκωμένα παννιά. Πρῶτα τοὺς ταξιδιωτὲς ποῦ πᾶν καὶ θὰ στὸ ποῦνε· στὴν Ἀθήνα, στὴν Πόλη, στὴν Σμύρνη ἢ στὴν Ἑβρώπη. Ξέρει κάθε διαβάτης γιὰ ποῦ εἶναι. Πρῶτηξε ὁμως τοῦ κόσμου τοὺς διαβάτες ποῦ τρέχουν, ποῦ πάει τοῦ καθενὸς ἡ ζωὴ, ποῦ πάει ὁ ἄνθρωπος ἀπάνω στὴ

γίς κ' ἢ γίς ποῦ πάει μέσα στὸν οὐρανό ; Ποῦ πᾶν τᾶστρα ποῦ φέγγουν κάθε νύχτα ; Ποιὸς δαίμονας, καλὸς ἢ κακός, κυβερνᾷ τοὺς πλανῆτες ποῦ κάμνουν τὸν ἴδιο γῦρο κάθε χρόνο ; Ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τους ; θὰ σταθοῦν ἢ πάντα θὰ τρέχουν ; Ὁλος ἀφτὸς ὁ ἀπέραντος κόσμος πότε καὶ πῶς θὰ τελειώσῃ ; Σὲ τέτοιο ῥώτημα ψυχὴ δὲ θάπαντήσῃ. Δὲν ξέρουμε μήτε ποῦ πᾶμε μήτε ποιὸς μᾶς ἔκαμε μήτε γιατί μᾶς ἔκαμε. Μᾶς ἔκαμε γιὰ τὸ Χάρο. Ἄφτὸ βλέπουμε μόνο κι ὥσπου νὰ τὸ διοῦμε, ὁ θάνατος μᾶς τραβᾷ.

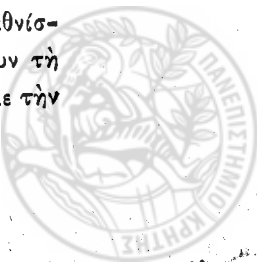
Τοῦ κάκου ὁ πόνος κι ὁ κόπος, ὁ ἴδρος κ' ἡ παντοτινὴ δουλειά. Τί θὰ μᾶς χρησιμέψῃ ; Ὁ τι γεννήθηκε πρέπει νὰ πεθάνῃ. Ὁ τι ἄρχισε μιὰ μέρα πρέπει μιὰ μέρα νὰ τελειώσῃ. Θὰ χαλάσῃ κ' ἢ γίς ἀφτὴ ποῦ σήμερα μᾶς σηκώνει. Ὁ πλανῆτης μας πάντα δὲν εἶταν αἰώνιος λοιπὸν δὲ θὰ μείνῃ ἡ ὥρα του καὶ κεινοῦ. Ἔτσι θὰ χαθοῦμε καὶ μεῖς. Τί τὸ λοιπὸ ; μήπως δὲν εἶναι τὸ ἴδιο νὰ πεθάνουμε σήμερα ἢ νὰ μᾶς πάρῃ ὁ θάνατος μόνο σὲ πεντακόσιες χιλιάδες χρόνια ; Φαντάσου ποῦ τᾶζησες, ἀγάπη μου, τὰ τόσα χρόνια, κι ἀφοῦ τᾶζησες ποῦ τέλος ἔφταξε ἡ ὥρα ποῦ πρέπει καὶ σὺ νὰ καταστραφῇς κ' ἢ γίς ποῦ πατεῖς κι ὁ ἥλιος ὁ λαμπρὸς ποῦ σὲ φωτίζει. Σὲ κείνη τὴν ὥρα, ἐσύ ποῦ ἔζησες τόσους αἰῶνες κ' ἓνας ποῦ σήμερα πεθινίσκει, θᾶχετε τὴν ἴδια τύχη ὅσο ζηιάζεις ἐσύ, θὰ ζηιάζῃ καὶ κείνος. Τὴν αἰωνιότητα ποῦ θὰ τὴ βροῦμε ; Ποιὸς θεὸς θὰ μᾶς τὴ δώσῃ ; Ποιὸς θὰ σὲ χαρίσῃ ἀθάνατη ζωὴ ; Πῶς θὰ μπορέσουν τὰ γαλανὰ σου τὰ μάτια νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὸ μάθρο τὸ Χάρο ; Ἄφοῦ ὅλα χάνονται καὶ περ-

νοῦν, πῶς θὰ μείνη ἡ μνήμη σου γιὰ πάντα ; Εἶναι ἀδύνατο νὰ μείνη καὶ τοῦ κάκου τὸ θέλω ! Θάνατο βλέπω παντοῦ, καὶ νὰ πάλε, σὺν τὸ φυτὸ ποῦ βγαίνει κρυφὰ κάτω στὸν πάτο τῆς λίμνης κι ἀνεβαίνει, νὰ ποῦ ξεφυτρώνει στὴν καρδιά μου ἡ πικρὴ, ἡ ἀγαπημένη, ἡ γλυκεῖα μελαχολία ποῦ ἔμαθα κάτω στὴ Δύση· νὰ ποῦ πάλε μέσα μου νοιώθω τὸν καημὸ ποῦ ὑψώνει τὸ νοῦ κι ὁμως καίει τὴν ψυχὴ. Κοιτάζω τὸ καράβι ποῦ τρέχει στὰ κύματα καὶ λέω· — « Καράβι τοῦ κόσμου ποῦ τρέχεις μέσα στὸν οὐρανό, στὸ θάνατο πᾶς. »

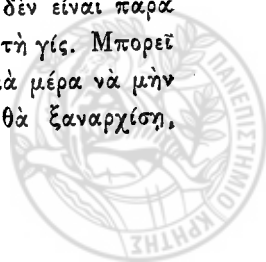
Ἔλα, ἔλα κοντά μου, γιὰτι βλέπεις πόσο τυραννιέται ἡ ψυχὴ μου ὅσο δὲ σ' ἔχω. Λύπεις ἐδῶ δὲν ταιριάζουν· εἴμαστε στὴν Ἑλλάδα. Ἐδῶ μόλις ἀρχίζει νὰ φαίνεται ἡ ζωὴ. Νέος ὁ λαός, νέες οἱ ἐλπίδες. Δὲν εἶναι καιρὸς γιὰ τοὺς καημοὺς καὶ τὰ βάσανα τοῦ λογισμοῦ. Ὁ καθένας γυρέβει δουλειὰ καὶ θέλει νὰ δείξη ἐνέργεια. Τὸ παλληκάρι ποῦ ζώνει τὸ σπαθὶ του, ποῦ παίρνει τὸ τουφέκι στὸν ὤμο καὶ βάζει τὸ φέσι του στραβά, δὲν κάθεται στὸ βουνὸ νὰ δέρνεται καὶ νὰ κλαίη ποῦ εἶναι λίγη ἡ ζωὴ. Πολλὰ δὲ συλλογιέται. Φτάνει νὰκούσῃ τὸ τουφέκι καὶ χαίρεται τὴ ζωὴ. Ἄφτὰ τὰ ξέρεις ἐσύ· ἐσὺ ξέρεις καὶ πιὸ σωστά, πιὸ ἡσυχὰ, πιὸ ψηλὰ νὰ κρίνης καὶ νὰ μιλής γιὰ τὰ πράματα τοῦ κόσμου. Τεντώνω τὰφτιά μου καὶ σ' ἀκούω· ἀπάνω στὸ βουνὸ μ' ἔρχεται ἡ οὐράνια, ἡ χαριτωμένη σου ἡ φωνή· σὲ θυμοῦμαι καὶ μὲ φαίνεται πῶς τέτοια λόγια μὲ λές·

— « Ὁ ἄθρωπος δὲν πεθαίνει· τᾶτομα μόνον πεθινσκουν. Οἱ ἄθρῳποι χάνονται καὶ πᾶν· ἄλλοι παίρνουν τὴ θέση τους. Σὺν τὰ φύλλα ποῦ πέφτουν κι ἄλλα πάλε τὴν

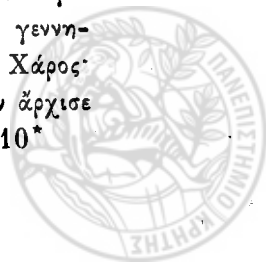
άνοιξη βλασταίνουν, έτσι πάμε και μεις· τὸ δέντρο ὁμως στέκεται πάντα και τὸ γένος μας δὲν περναῖ. Οἱ πατέρες μας, ποῦ τώρα κείτουνται στὸν τάφο, δὲν εἶναι πεθαμένοι· μᾶς ἔδωσαν πρὶ νὰ φύγουν τῆ ζωὴ τους· ἐμεῖς τὴν ἔχουμε σήμερα και τῆ βαστοῦμε. Ἡ σειρά δὲν τελειώνει, ἡ ἀλυσίδα δὲ σπάνει· θάρθουν ἄλλοι κατόπι ποῦ θὰ πάρουν, ποῦ θὰ βαστάξουν και κείνοι μιὰ ὥρα τὴν αἰώνια ζωὴ ποῦ τοὺς δώσαμε μεις. Ἀπὸ τὸν ἕνα στὸν ἄλλο τρέχει τοῦ ἀθρώπου ἡ ψυχὴ και μεταβαίνει. Μὲ τὴν ἴδια καρδιά, μὲ τὸν ἴδιο πόθο ποῦ ἀγαπήσαμε μιὰ μέρα, θἀγαπήσουν και τὰ παιδιὰ μας. Ἐμεῖς βάλουμε στὸ στῆθος τους μέσα τὸν πόθο ποῦ τὰ κάμνει και ζοῦν· ὁ πόθος τους εἶναι ὁ δικός μας ὁ πόθος. "Ἐτσι κ' ἡ ἀγάπη μας δὲ χάνεται ποτέ. "Όταν τὸ στόμα σου μὲ λέει· σ' ἀγαπῶ, δὲν τὸ λὲς ἐσύ· τὸ λένε μέσα σου χιλίες γενεές ποῦ σ' ἔμαθαν τὴν ἀγάπη. "Όταν τὸ ποῦν τὰ παιδιὰ μας κατόπι, σὲ χρόνια και χρόνια, ἐμεῖς πάλε μέσα τους θὰ τὸ λέμε.

Ἐὸ κόσμος ποῦ βλέπεις εἶναι αἰώνιος και κείνος. Τἀστρα τοῦρανοῦ εἶναι σὰν τὰ λουλούδια· ὁ οὔρανος εἶναι τὸ μεγάλο τὸ περιβόλι! Φυτρώνουν και ξανοίγουν τὰ λουλούδια, ὕστερα μαραίνονται και πᾶν. Οἱ πλανῆτες μπορεῖ νὰ χάσουν τὸ φῶς και τῆ θωριά τους· ἀδιάφορο εἶναι! Ἄλλα λουλούδια θὰ ξανοίξουν, ἄλλα ἀστέρια θὰ φέξουν· τὸ περιβόλι δὲν ἀλλάζει· στέκεται πάντα και δὲ χαλναῖ. Ἡ γίς μας και κείνη ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἄτομο στὸν κόσμο, σὰν τοὺς ἀθρώπους στῆ γίς. Μπορεῖ νὰ τελειώση και νὰ σβῆση· μπορεῖ καμιά μέρα νὰ μὴν τῆς μεῖνη ζωὴ. Ἡ ζωὴ ἀλλοῦ πάλε θὰ ξαναρχίσῃ,

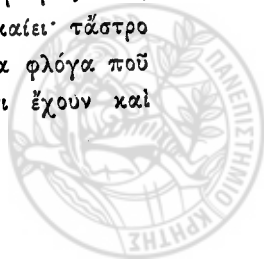
σ' άλλους πλανήτες, σ' άλλη, γίς, — και πάντα, μέσα στάπεραντο, τὸ αἰώνιο τὸ περιβόλι, κάπου σὲ κάποιον πλανήτη θα πρασινίζουν οἱ κάμποι, θάχουν τὰ δέντρα πανηγύρι, θὰ τραγουδοῦν τὰ στάχια ὅταν ὁ ἄνεμος τὰ χαδέβει, θάνατέλνουν τὰ ρόδα μὲ τὸν ἥλιο, θὰ τρέμη και θάγαπᾷ ἡ καρδιά τοῦ ἀθρώπου.

Τὸ βάσανο ποῦ σὲ βασανίζει καίει ὀλωνῶν τὴν ψυχὴ· ὁ καημός σου εἶναι ὁ παντοτινός μας ὁ καημός. Δὲν κλαις γιὰ τὰ γαλανὰ μου τὰ μάτια· τὴν τύχη τοῦ κόσμου λυπᾶσαι. Μὴν τὴ λυπᾶσαι· μὴν ἀκούς τί λέν οἱ ἄλλοι και μὴ βλέπης τί γράφουν· τάτομό τους μόνο προσέχουν και δὲ συλλογιοῦνται τὸν ἀπέραντο κόσμο. Ἐσὺ νὰ κρίνης μὲ τὸ δικό σου τὸ νοῦ και νὰ νοιώθης μὲ τὴν καρδιά τὴ δική σου. Ὁ Χάρος, λές, εἶναι παντοῦ κι ὅλα τὰ τρώει λίγο λίγο. Ἐέχασες τὴν ἀγάπη! Ἡ ἀγάπη εἶναι παντοῦ· ὅπου εἶναι ὁ Χάρος, μαζί του, στοὺ πλάγι του, κοντά του, μέσα του θὰ βρῆς τὴν ἀγάπη. Ὅτι χαλάση ὁ Χάρος, ἡ ἀγάπη τὸ διορθώνει, κι ὁ τι ξεκάμη, τὸ ξαναφτειάνει. Ὅλα τὰ τραβᾷ λίγο λίγο ἀπάνω στοὺ φῶς, τὰ σηκώνει και τὰ φέρνει στὰ λαμπρὰ παράλια τῆς ζωῆς. Ὅτι πεθάνη, ἡ ἀγάπη θὰ τάνασθήση· ἀλλιῶς δὲ θὰ ζοῦσε κανένα πρᾶμα στὸν κόσμο. Ὁ θάνατος ἔχει μέσα του ζωὴ, σὰν τὰ θερισμένα τὰ στάχια ποῦ μᾶς θρέφουν, ὡςπου νὰ θρέψουμε τὸ χῶμα και μεῖς κι ἄλλα στάχια νὰ φυτρώσουν. Ἄ δὲν εἶταν πεπρωμένο ὅλα νὰ ξαναζήσουν, πούπετις δὲ θᾶβλεπες τὸ Χάρο, και γιὰ νὰ πεθάνουν οἱ ἄλλοι πρέπει πρῶτα ἐμεῖς νὰ γεννηθοῦμε. Χωρίς τὴν ἀγάπη μήτε θὰ φαίνονταν ὁ Χάρος· ζῆ και κείνος χάρη στὴν ἀγάπη, γιὰτὶ ὁ τι δὲν ἄρχισε

δὲν μπορεῖ καὶ νὰ τελειώσῃ. Ἡ ἀγάπη κι ὁ Χάρος μαζί πολεμοῦν. Ἡ ἀγάπη πάντα θὰ νικήσῃ, σὰν ποῦ νίκησε ἴσια μὲ τῶρα· δὲν μπορεῖ τίποτις νὰ μὴν ὑπάρχῃ· πάντα πρέπει κάτι νὰ εἶναι, κι ὁ τι εἶναι, στὴν ἀγάπη τὸ χρωστοῦμε. Ἐκείνη βάζει πράσινο φύλλο στὸν τόπο τοῦ φύλλου ποῦ κιτρινίζει· ἐκείνη στολίζει κάθε χρόνο τὰ κλαδιά· ἐκείνη ἀνάφτει ἄστρα καινούρια, γιὰ ἓνα ἄστρο ποῦ θὰ σβήσῃ. Φτειάνει κόσμους κι ἀθρώπους γεννᾷ. Ἡ πνοή της παντοῦ φυσᾷ, παντοῦ περечиέται· σὰν τὸν ἀρχαῖο τὸν Ἔρο, τὸν Οὐρανὸ βαστᾷ στὴν ἀγκαλιά της, ζωντανέβει τὸ Χάος καὶ θρέφει τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ φύση.

Τοὺς ζωντανοὺς μὲ τοὺς πεθαμμένους ἡ ἀγάπη τοὺς ἐνώνει. Ἐκείνη θὰ μᾶς ἐνώσῃ μὲ τοὺς καινούριους πλανῆτες, ἂν τύχῃ ὁ δικός μας νὰ χαλάσῃ. Τίποτις δὲ χάνεται στὸν κόσμο. Τὸ φιλὶ ποῦ σήμερα σὲ δίνω εἶναι αἰώνιο φιλὶ. Ὅπου βρεθοῦν ἀθρώποι, ὅπου ἀγαπήσουν, τὸν πόθο μας, τὴν ἀγάπη μας μέσα τους θάχουν, κ' ἔτσι στὴν ψυχὴ τους μέσα θὰ σωθῇ, αἰώνια θὰ μείνῃ κ' ἡ ψυχὴ μας. Ἐνας εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀγάπης καὶ τὸ καρδιοχτύπι εἶναι τὸ ἴδιο παντοῦ· ὅπου τρέμει ἀθρώπου καρδιά, ὅλωνῶ μας ἡ καρδιά τρέμει. Ἐνας παλμὸς στὸ στῆθος μας μέσα γίνεται μὲ τοὺς χίλιους παλμοὺς τῆς ἀθρωπότητος ὅλης· ὁ καθένας μας μέσα του θρέφει μιὰ σπιθα παρμένη ἀπὸ τὸ παγκόσμιο κέντρο, ποῦ κέντρο δὲν ἔχει καὶ ποῦ σκορπίζει, ποῦ μοιράζει τίς ἀχτίδες του σ' ὅτι ζῆ. Ἡ φωτιὰ παντοῦ καίει· τᾶστρο γεννιέται σὰν καὶ μᾶς, γίνεται μὲ τὴν ἴδια φλόγα ποῦ ἀναψε ὅλα τᾶστρα κ' ἔχει μέσα του ὅτι ἔχουν καὶ

κεινα. Ἄφοῦ ὅλος μας ὁ οὐρανὸς εἶναι καμωμένος μὲ τὴν ἴδια ζωὴ, ἀφοῦ εἶναι ἡ ἴδια ὕλη παντοῦ, παντοῦ θὰ εἶναι κ' ἡ ἴδια ψυχὴ. Ὅλα, στὴν αἰώνια φύση, βασιτοῦνται σφιχτὰ ἀνάμεσά τους· μιὰ καὶ μόνη ἀρχή, ἓνα νόμο ἔχουν ὅλα. Ὅλα, ὅλα εἶναι ἓνα. Ὅπως νοιώθουν τὰ παιδιὰ τοῦ στα στήθια τους οἱ προγόνοι τους ζοῦν, ἔτσι καὶ στοῦ κόσμου τὴ ζωὴ τοῦ δὲν τελειώνει, τᾶστρα τοῦ θὰ λάμπουν, ἀφοῦ χαθοῦμε, μέσα τους θᾶχουν τὴ φλόγα καὶ τὴν πνοὴ ἄλλων ἄστρων τοῦ ἐζήσαν πρῶτα. Μέσα σὲ κείνη τὴ φλόγα θὰ βρεθῆ κ' ἡ καρδιά μας· μέσα σὲ κείνη τὴν πνοὴ θὰ βρεθῆ κ' ἡ πνοή μας. Ὁ ἴδιος ἄθρωπος πάντοτε ζῆ στοὺς ἀπέραντους κάμπους τοῦρανοῦ, σ' ὅποιο πλανήτη κι ἂν τύχη νὰ γεννηθῆ· ὅλο ἀλλάζει, ὅλο προδέθει καὶ πάει, κι ὡς τόσο εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος καὶ μὲ τὴν ἴδια καρδιά ἀγαπᾷ. »

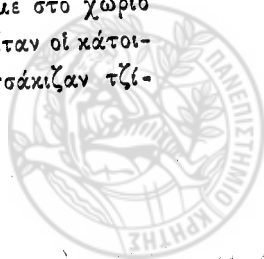
ΙΘ'.

Κατάρα.

Ὁ ἄθρωπος ἀλλάζει κι ὁ κόσμος αἰώνια μεταμορφώνεται. Ξεχάσαμε ὅμως νὰ ποῦμε ποῦ ὁ δάσκαλος δὲν ἀλλάζει ποτές. Ἔχει κι ἀφτὸ τὸ λόγο του· μπορεῖ ὁ δάσκαλος νὰ μὴν εἶναι ἄθρωπος. Ὁ δάσκαλος λείει ποῦ ἢ γλῶσσα του δὲν ἄλλαξε· τὸ πιστέβω και γώ, γιατί κ' ἢ ἀνοησία στὸν κόσμο εἶναι πάντοτες ἡ ἴδια.

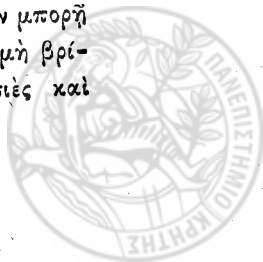
Ὅσο για τὴν ἀγάπη ποῦ ἔχω στοὺς δασκάλους, και κείνη ποτές δὲ θάλλᾶξη. Μὴν τὸ ξεχάσης, πουλάκι μου ποῦ με μιλοῦσες τόσο νόστιμα, τόσο φρόνιμα στὴ Χώρα και γώ σ' ἄκουγα στὸ Πυργί. Ἄλλη φορὰ τὸ βάζεις κι ἀφτὸ μέσα στὰ λόγια ποῦ θὰ με πῆς. Καιρός τώρα νὰ φήσουμε πιά και τὸ Πυργί και τοὺς δασκάλους, γιατί δὲ θυμοῦμαι κανέναν δάσκαλο νὰ μίλησε ποτές για τὴν ἀγάπη μήτε νὰ πάτησε στὸ Πυργί.

Τὴν κατάρα μου νᾶχη τὸ χωριό, τὸ πρῶτο χωριό ποῦ ἀπαντήσαμε πηγαίνοντας στὰ Μεστά. Ἄμα βγήκαμε ὄξω ἀπὸ τὸ Πυργί, μόλις κάμαμε με τὸ Σιὸρ Κωστή πενήντα βήματα δρόμο, κι ἀκούσαμε κρότο φοβερό ποῦ μᾶς ξέσκιζε τάφτια. Εἶταν κάτι φωνές ποῦ ἀνέβαιναν ἴσια με τὸν οὐρανὸ και δόντια ποῦ ἔτριζαν ἔτριζαν, ἔλεγες θὰ σπάσουν. Ὅταν μπήκαμε στὸ χωριό ποῦ λέω, κατὰλαβα τί εἶταν τὸ κακό· εἶταν οἱ κάτοικοι ποῦ μάλλωναν ἀναμεταξύ τους και τσάκιζαν τζί-

κουδα ὅλη μέρα. Καβγάδες και φαγί, τόσο ξέρουν οἱ ἀθρῶποι σὲ κείνο τὸ χωριό. Δὲ θὰ πῶ τῶνομά του· τῶνομά του ἀπὸ τὸ στόμα μου δὲν τὸ βγάζω. Τὴν κατάρρα μου νᾶχη! Ἡ μνήμη του νὰ χαθῆ. Νὰ πῆση κάτω στὸν γκρεμνὸ ἢ στὴ θάλασσα νὰ βουλήξῃ. Γραικικὸ χωριὸ δὲν εἶναι· δὲ σέβεται τὸν ξένο. Κι ὁ θεὸς νὰ μὴν τὸ λυπηθῆ. Νὰ σῆσουμε τῶνομά του ἀπὸ τὸ χάρτη τῆς Χιός, γιατί λερώνει τὸ χάρτη. Ἄχ! νὰ εἶταν ἐδῶ ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης! Μαζὶ κ' οἱ δυὸ μας θὰ χαλνούσαμε τὸ χωριό, θὰ ρίχταμε κάτω τοὺς πύργους, θὰ γκρεμούσαμε τὰ σπίτια. Εἶναι μέσα κακοῦργοι, κλέφτηδες και ψέφτες· γλυκογελοῦν ὅσο τοὺς μιλεῖς, και σὲ γελοῦν, ἅμα μπορέσουν. Ἐχουμε μέλι στὸ στόμα και φαρμάκι στὴν καρδιά. Τὸ χῶμα τους, στὴ ζωὴ του ἀθρῶπος νὰ μὴν τὸ πατήσῃ· ξένο σκυλὶ στὸ χωριὸ τους νὰ μὴν πάῃ.

Τὰ κορίτσια τους ἀγάπη νὰ μὴ χαροῦν· ἄντρα νὰ μὴ βροῦν. Τὰ μάτια τους νὰ μὴ σακρίζουν κι ὁ πόνος μέσα νὰ πνίγῃ τὴν καρδιά τους. Νὰ ξεραθοῦν τὰ νιάτα τους, πρὶ νὰ κατεβοῦν κάτω στὸν τάφο ποῦ θὰ σαπίσουν τὰ κορμιά τους. Νὰ μὴ διοῦν οἱ πατέρες τῶν παιδιῶν τους τὸ χαμογέλιο, ἀφοῦ βρίζει ἢ κόρη τῆ μάνα, ὅταν τὴ βλέπει και μιλεῖ μὲ τὸν ξένο. Νὰ μὴ χαροῦν οἱ μαννάδες τὰ μωρά τους, νὰ μὴν ἀκούσουν τὴ φωνὴ τους στὴν κούνια, ἀφοῦ μαθαίνουν τὰ κορίτσια τους ἀπάτη και ψεφτιά. Ἡ γλῶσσα τους νὰ στέκεται στὸ στόμα και νὰ μὴ σαλέβῃ — ἢ κάλλια νὰ σαλέβῃ και νὰ μὴν μπορῆ νὰ βγάλλῃ λέξη. Καβγᾶ νὰ γυρέβουν και νὰ μὴ βρίσκουν· ὁ ἕνας τᾶλλονοῦ νὰ θέλλῃ νὰ πῆ βρισιές και

νά μὴν μπορῆ. Βουβοὶ νά γεννιοῦνται. Μὲ τὰ χέρια,
μὲ τὰ μάτια, μὲ τὰ ποδάρια νά πολεμᾷ ὁ ἕνας νά
καταλάβῃ τὸν ἄλλο κι ὅλα στραβὰ νά τὰ πέρνουν,
κρασι νά ζητοῦν καὶ ξύδι νά τοὺς ποτίζουν, ἀγάπη νά
διψοῦν καὶ μῖσος νά πίνουν. Οἱ γυναῖκες νά προσ-
παθοῦν τοῦ κάκου νά μαλλώνουν τὰ παιδιὰ τους, τὰ
παιδιὰ τοὺς πατέρες, οἱ πατέρες τὶς μαννάδες· νά τρώ-
γουνται, νά δέρνονται, νά χτυπιοῦνται, τὰ κόκκαλά
τους νά βγάζουν — καὶ τσίκουδο νά μὴ φᾶν.

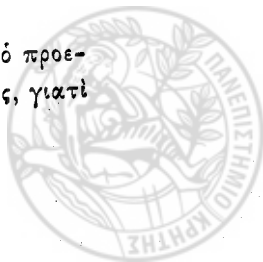

Κ'.

Τὰ παλληκάρια στὸ περιγιάλι.

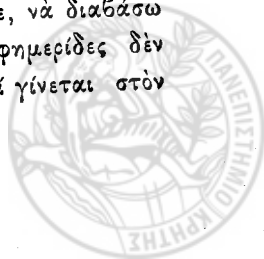
Ἐμεῖς οἱ Γραικοὶ μαλλώνουμε συχνὰ μεταξύ μας. Μάλιστα στὴ Χιὸ εἶναι πατροπαράδοτο, ἀντὶς νὰ πολεμοῦν τὸν Τοῦρκο, νὰ πιάνονται οἱ Γραικοὶ ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο. Γιὰ τοῦτο θύμωσα καὶ γὼ καὶ τῶβαλα στὸ βιβλίο μου. Ἀγάπη καὶ μῖσος ζοῦν πλάγι πλάγι στὴν καρδιά μας. Μὲ τὴν ἴδια δύναμη μισοῦμε κι ἀγαποῦμε, καὶ κάποτε ἀπὸ τὴ μιὰ ὥρα στὴν ἄλλη ἀγαποῦμε ἢ μισοῦμε. Ἐμεῖς οἱ Γραικοὶ ἔχουμε κ' ἓνα ἄλλο. Ξέρουμε τί μᾶς λείπει καὶ κάμνουμε πῶς δὲν τὸ βλέπουμε. Τὰ λαττώματά μας τὰ γνωρίζουμε, μὰ θέλουμε νὰ τὰ βαστοῦμε κρυφά· δὲ μᾶς ἀρέσει νὰ τὰ λέμε. Γιὰ τοῦτο καὶ γὼ δὲν εἶπα τὸνομα τοῦ ἀφιλόξενου τοῦ χωριοῦ. Μπορεῖ πάλι νὰ τὰ δίκησα· ἐμᾶς τοὺς Γραικοὺς μᾶς τυχαίνει καὶ τοῦτο· ὅταν κορώση τὸ κεφάλι μας, ὅταν κανεὶς μᾶς πειράξη, τέλειωσε, πάει! "Ὅλα τὰ κακὰ τὰ ρίχτουμε στὸ συχαμένο, τὸν καταραμένο ποῦ μᾶς χάλασε τὸ κέφι. "Εφκολα τὸ παρακάμνουμε. "Ἐτσι τῶπαθα τώρα. Ἀμέσως εἶπα στὸ νοῦ μου ποῦ τίποτις καλὸ δὲ βρίσκεται στὸ κακορίζικο τὸ χωριὸ ποῦ μ' ἔκαμε νὰ θυμώσω. Κι ὡς τόσο ἴσια ἴσια σ' ἀφτὸ τὸ χωριὸ ἀπάντησα ἓναν περιέργο γέρο.

Εἶταν ὁ πρῶτος τοῦ χωριοῦ, ὁ πρῶχοντας, ὁ προεστός, σὰν ποῦ λὲν ἐκεῖ, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀρχόντους, γιατί

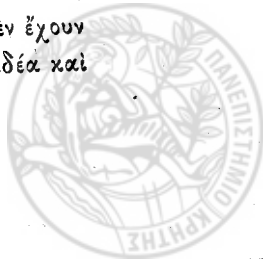
τέτοιο ὄνομα ἔβγαλαν τοὺς πλούσιους. Μιὰ μέρα μὲ πῆγε σὲ μιὰ γριά κ' ἔβαζε τὰ δυνατά του γιὰ νὰ τὴν κάμῃ νὰ μὲ μιλήσῃ καὶ νὰ μὲ πῆ κανένα παραμῦθι. Τραβιούνταν ἡ γριά καὶ δὲν ἤθελε. Ἄρχισε τότες ὁ γέρος νὰ τῆς λέῃ τί ζητοῦσα, γιὰ ποιὸ σκοπὸ εἶχα κάμει τόσο μεγάλο ταξίδι, καὶ ποῦ γύρευα νὰ μάθω τὴν προφορὰ κάθε χωριοῦ, νὰ συγκρίνω τὴ μιὰ χώρα μὲ τὴν ἄλλη, νὰ διῶ πῶς μεταμορφώνεται ἡ γλῶσσα μας καὶ πῶς ἔγινε, πῶς ἄρχισαν οἱ ἀθρώποι νὰ μιλοῦν πρῶτα μέσα στὰ μικρὰ τὰ χωριά, καὶ πῶς ἀπὸ τὰ πρόστυχα τὰ χωριά βγήκε λίγο λίγο, προχώρησε καὶ σκορπίστηκε σ' ὅλη τὴ γῆς ἡ ἀθρώπινη γλῶσσα.

Ὁ ἀγράμματος ἀφτὸς ὁ χωρικός, ποῦ στὰ νιάτα του μόλις εἶχε κάμει πέντε ἔξη μῆνες στὸ σχολεῖο, ἂν καὶ μεγάλωνε τὰ πράματα μὲ τὴ φαντασία του, τὰ ξηγοῦσε ὁμως μὲ τόση ῥητορική, μὲ τόσο σωστὰ καὶ παστρικά λόγια, ποῦ κατάλαβα καὶ γὼ γιὰ πρώτη φορὰ γιὰτί βγήκα στὸ ταξίδι. Ἄμποτες νὰ τὸ καταλάβαινα σὰν καὶ κείνονα ! Τὰ λόγια τοῦ γέρου μ' ἔδειχταν τόντις μὲ τί τρόπο ἔπρεπε κανεῖς νὰ πιάσῃ τὴ δουλειὰ καὶ νὰ σπουδάξῃ γλῶσσα. Εἶχα λάθος νὰ νομίζω ποῦ ἤξερα γράμματα· μ' ἔπιασε ἀπελπισιά, γιὰτί ἔβλεπα ποῦ δὲ θὰ τὸ κατορθώσω στὴ ζωὴ μου νὰ μιλήσω τόσο καλά. Ποῦ τᾶμαθε ; ἀπὸ ποῦ τὰ πῆρε ; ποῦ τὰ φαντάστηκε ; Μόλις εἶχα προφτάξῃ νὰ τοῦ πῶ ἓνα λόγο κι ἀμέσως τὸν ἄρπαξε ὁ νοῦς του ! Ὁ καημένος ὁ γέρος ! Ἐνα παράπονο εἶχε· — « Δὲν μπορῶ, μ' ἔλεγε, νὰ διαβάσω τίποτις ἀπ' ὅσα σήμερα γράφουν. Τίς φημερίδες δὲν τίς καταλαβαίνω κ' ἔτσι δὲν ξέρω καὶ τί γίνεται στὸν

κόσμο. Ἄς μᾶς κάμουν καὶ μᾶς ἓνα βιβλίον, ποῦ νὰ νοιώθουμε λίγο τί λείει! »

Στὰ Μεστά πάλε ἔκαμα φίλον ἓναν ἄλλο γλωσσολόγον, τὸ Μιχάλη. Μ' ἔβλεπε νὰ γράφω κι ὄλον νὰ σημειώνω λέξεις. Μ' εἶπε καὶ κείνος μιὰ λέξη κι ἀμέσως ἔτρεξε νὰ διῆ με τί τρόπο τὴν ἔγραφα. — « Ἄδικα, λείει, χάνεις τὸν κόπον σου· ἡ δουλειά σου δὲν ἀξίζει· γράφεις τὴ λέξη ποῦ σ' εἶπα, μὲ γραικινὰ γράμματα καὶ δὲ βγαίνει τίποτις. Δὲν μπορεῖς νὰ πάρης καλά τὴν προφορά, ἀφοῦ ἴσια ἴσια σὲ λέω γράμματα ποῦ δὲν τᾶχει τάρφάθητό μας. » Ὁ Μιχάλης κι ὄλον οἱ Μεστοῦσοι, ἀντὶς ἀπλὸ σ, ἔχουν ἓνα σ, σὰν τὸ *sch* τὸ γερμανικόν· καὶ τὸ λὲν κάθε φορὰ ποῦ τὸ σ εἶναι ἀρχικὸ κ' ἔρχεται κατόπι ε ἢ ι, ἢ ποῦ βρίσκεται ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα, φτάνει τὸ δέφτερον φωνήεντο νὰ εἶναι ε ἢ ι· στὶς λέξεις ποῦ ἡ κοινὴ βάζει σ καὶ λείει σήμερον ἢ ἀσήμερον, βάζουν ἐκεῖνοι ἀπὸ τὸ *sch*, γιὰ τί λέγοντας τὸ σ στρογγυλώνουν τὸ στόμα καὶ πάει νὰγγίξη ἢ γλώσσα τους τὸν οὐρανίσκον, ἀντὶς νὰ στέκεται ἴσια, μὲ τρόπο ποῦ τὸ σ' τους εἶναι ὑγρὸ, ὄχι ξερὸ σὰν τὸ δικόν μας· ἔτσι καὶ τὸ ν, μ, λ, ξ στὰ μεστούσικα (ἄλλου καὶ τὸ τ) βρέχονται μὲ τὸ ἴδιον σύστημα στὸν οὐρανίσκον, μπροστὰ σὲ ε ἢ ι. Ὁ Μιχάλης ἤθελε λοιπὸν νὰ μὲ πῆ ποῦ ἂν τὸ σιὸν τὸ γράψω μὲ σ δικόν μας, τίποτις δὲν κατῶρθωσα. Ἡσύχασα τὸν καλὸν τὸ Μιχάλη· τοῦ ἔδειξα ποῦ εἶταν τρόπος νὰ σημειώνη κανεὶς ὅτι θέλει μὲ κάτι σημεῖα ξεχωριστά, βάζοντας ἢ περισπωμένη στὸ σ, λ, ν, ἢ μιὰ τελεία ἀπάνω στὰ γράμματα ποῦ δὲν ἔχουν τὴ συνηθισμένη προφορά. Τοῦ ἄρεσε πολὺ ἡ ιδέα καὶ

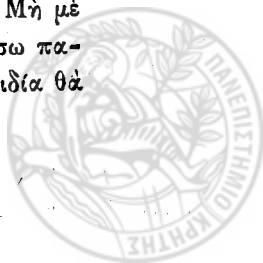

μέ ζήτηξε νά τοῦ μάθω τὸν τρόπο. Τοῦ τὸν ἔμαθα ὅσο μπόρεσα, γιὰ νά μὴν τὸν πειράξω λέγοντας ὄχι. Συλλογούμεν καὶ γὼ μέσα μου σάν τὸ Μιχάλη· — « Ἄδικα χάνω τὸν κόπο μου. » Ἀφοῦ πέρασαν ὀχτὼ μέρες, χωρὶς νά πῆ τίποτις, μ' ἔφερε ὁ Μιχάλης ἕνα χαρτί γεμάτο λέξεις σημειωμένες μὲ τὰ γράμματα ποῦ τοῦ εἶχα δείξει καὶ πολὺ καλὰ σημειωμένες.

Ὁ Μιχάλης ἀπὸ τὸ χωριό του δὲν εἶχε βγῆ στὴ ζωὴ του· ἤξερε μόνο νά διαβάζη καὶ νά γράφῃ. Πῶς τὸ κατώρθωνε νά μπῆ στὸ νόημα τόσο ἔγκολα ; Πῶς καταλάβαινε μὲ μιᾶς πράματα ποῦ σπουδάζουμε χρόνια στὴν Ἐθρώπη καὶ ποῦ πολλοὶ δὲν τὰ καταλαβαίνουν, ὅσο κι ἂν τὰ σπουδάζουν ; Καὶ σ' ἄφτὸ φαίνεται ὁ Γραικός. Εἶναι ξυπνὸς ὁ λαός μας. Μιὰ λέξη τοῦ φτάνει, γιὰ νά γεμίση ὁ νοῦς του. Πόσοι σάν τὸ Μιχάλη ! Πόσοι ποῦ, ἂ μάθαιναν ποτές δυὸ γράμματα μ' ἕνα καλὸ δάσκαλο, θὰ μπορούσαν ἴσως καὶ κείνοι κάτι νά γίνουν. Παρατήρησα μάλιστα συχνὰ ποῦ ἡ ψεύτικη μάθηση τοῦ σχολείου χαλνᾷ τὰ πιὸ γερὰ κεφάλια. Ἐντὶς νά τοὺς λέν ποῦ ἡ γλῶσσα μας εἶναι βάρβαρη, ἀντὶς νά τοὺς διαβάζουν τὴν καθαρέβουσα, ἂν τοὺς μιλοῦσαν πιὸ σωστά, πιὸ φρόνιμα, ἂν τοὺς διδασκαν ἐπιστήμη κι ἀλήθεια, πόσους προκομμένους θὰ εἶχαμε σήμερα ! Πνέμα εἶναι, μὰ εἶναι κοιμισμένο, θέλει ξύπνηση. Στὸ καλὸ χῶμα φτάνει νά σπείρης, καὶ μόνο του φυτρώνει. Πόσοι πῆγαν τοῦ κάκου, γιατί τοὺς στάθηκε ἀδύνατο νά προκόψουν. Ποιὸς ξέρει, ἀπάνω στὰ βουνά, στὰ λαγκάδια, στὰ χωριά, μέσα στὴν Ἑλλάδα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολή, μέσα στοὺς κάμπους ποῦ σκάφτουν, ποῦ βλοσηκῶνουν, ποῦ

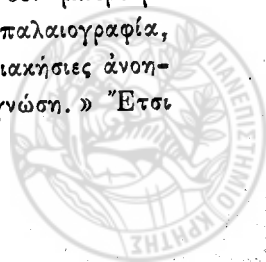
χτιζουν, ποῦ δουλέβουν, ποιὸς ξέρει πόσα μεγάλα, πόσα ἔξοχα κεφάλια πήγανε χαμένα, καὶ τὰ στερήθηκε ἡ ἐπιστήμη, ἡ ζωή! Τὸν πόθο τὸν ἔχει ὁ καθένας, ὁ τρόπος τοῦ λείπει. Δὲν ἔχει τὴ σωστὴ μέθοδο· δὲν ἔχει τὰ μέσα. Μὲ φαίνεται ποῦ τοὺς βλέπω μαζωμένους ὅλους τοὺς νιοὺς στὸ περιγιάλι, γύρω γύρω στὰ νησιά. Δὲν ἔχουν παρὰ στὴν τζέπη· μόλις δυὸ γράμματα ξέρουν, πῆρε ὁ νοὺς τους φωτιά. Ἄλλο δὲ θέλουν παρὰ νὰ φύγουν, τὴν πατρίδα νὰ φήσουνε, νὰ χωριστοῦν ἀπὸ τὴ μάνα ποῦ σκύφτει τὸ λαιμὸ καὶ μέρα νύχτα στὸν κάμπο δουλέβει.

Στέκονται ὅλα τὰ παλληκάρια στὸ γιαλό, μὲ τὴν καρδιά ἐλπίδες γεμάτη, μὲ τὸ κεφάλι ψηλά, μὲ περήφανο μάτι καὶ προσμένουν. Περνᾷ τὸ καράβι καὶ τοὺς βλέπει. Φωνάζουν τοῦ καραβοκύρη — «Νὰ χαρῆς τὴ ζωή σου, στάσου καπετάνιο, πάρε με καὶ μένα.» — «Ποῦ θέλεις νὰ πᾶς;» — «Θέλω νὰ πάω στὴν Ἑβρώπη, θέλω γράμματα νὰ μάθω.» — «Καὶ τί θὰ τὰ κάμης;» — «Θὰ γίνω μεγάλος. Θὰ τιμήσω τὴν πατρίδα.» — «Ἄμὲ σύ; λέει ὁ καπετάνιος.» — «Καὶ γὼ θέλω νᾶρθω μαζί σου. Νὰ μὲ πᾶς στὸν τόπο ποῦ σπουδάζουν. Ἐκεῖ κάτι θὰ κάμω.» — «Ἐρχομαι καὶ γὼ. Ἐπιστήμη θέλω νὰ μάθω, θέλω νᾶνεβάσω τὸ νοῦ μου ἴσια μὲ τᾶστρα, θέλω νὰ διῶ ποιὰ δύναμη βαστᾷ καρφωμένα στὴ διαμαντένια τέντα τούρανοῦ τὰ χρυσὰ καρφιά ποῦ βλέπω καὶ λάμπουν κάθε νύχτα. Θὰ μετρήσω τοὺς γύρους ποῦ κάμνουν οἱ πλανῆτες. Ὁ μεγαλύτερος ἀστρονόμος τοῦ κόσμου θὰ γίνω μιὰ μέρα.» — «Μὴ μὲ ξεχάσης καὶ μένα, καλέ μου καπετάνιο! Θὰ χτίσω παλάτια, τὸ μέτωπο τοῦ Παρθενῶνα θὰ σιάξω. Φειδιά θὰ

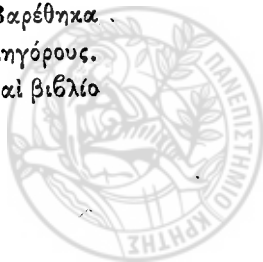
μὲ ποῦν. » — « Καὶ μένα μὴ μ' ἀφήσης. Κάτι νοιώθω μέσα μου ποῦ μὲ σπρώχτει. Ἡ θάλασσα μὲ τραβᾷ. Πρέπει νὰ μελετήσω, νὰ προκόψω. Θέλω νὰ γίνω ποιητής, ἀθάνατος ποιητὴς τῆς πατρίδας. »

Ἐναν ἕναν τοὺς παίρνει ὁ καπετάνιος καὶ πᾶν. Ἐρχονται στὸ Παρίσι καὶ μὲ βρίσκουν. — « Παράδες νὰ μᾶς δώσης γιὰ νὰ μάθουμε ἀστρονομία, ἀρχιτεκτονική, γλωσσολογία καὶ ποίηση. » — « Παράδες, παιδιὰ, δὲ μὲ χάρισε ὁ Θεός. Ἄλλιῶς νὰ τὸ πιάσουμε τὸ πρᾶμα. Νὰ συνάξουμε, ἂν μποροῦμε. Πᾶμε στοὺς πλούσιους μαζί, κάτι νὰ σᾶς βοηθήσουν. » Οἱ πλούσιοι Γραικοὶ εἶναι κάποτες καὶ καλοὶ ἀθρῶποι. Μπορεῖ μάλιστα καμιά φορὰ νᾶχουν καὶ καλοὺς τρόπους. Ἀνοίγουν τὸ πουγγί τους, βγάζουν πέντε παράδες, ἂν εἶναι κρυφά, καὶ δέκα, ἂν τὸ γράψουν οἱ γαζέττες. Βάζουν τοὺς παράδες στῶν παλληκαριῶν μας τὸ χέρι· κάπου κάπου τοὺς βάζουν καὶ δυὸ λόγια στάφτι. Οἱ φρόνιμοι γέροι τοὺς λέν· — « Τί σηκωθήκατε κ' ἤρθετε στὸ Παρίσι ; Εἰπαστήκατε ; Να μάθετε τουλάχιστο καμιά τέχνη ποῦ νὰ εἶναι τέχνη. Μάθετε γιανοί, δικηγόροι, μηχανικοὶ, ἂς εἶναι καὶ δασκάλιοι. Ἄφτὰ κάτι χρησιμέβουν καὶ μ' ἄφτὰ πάντα θὰ βγάλετε τὸ ψωμί σας. Νὰ γυρέσετε πόρο ζωῆς. Μὰ ποίηση, ἀστρονομία, φιλολογία, τί παραμύθια εἶναι τοῦτα ; Καὶ ποῦ θὰ σᾶς πᾶν ; Ἀστρονομία ; Νὰ γίνετε μηχανικοὶ, ποῦ δὲν ἔχουμε μηχανικοὺς ! Βγάλετε καὶ κάτι λέξεις καινούριες ποῦ δὲν μποροῦμε νὰ τις καταλάβουμε· ὅλο μιλεῖτε γιὰ παλαιογραφία, γλωσσολογία, ἱστορία τῆς τέχνης. Παιδιακῆσιες ἀνοησίες ! Τρελλαθήκατε ; Καιρὸς νὰ βάλετε γνώση. » Ἔτσι

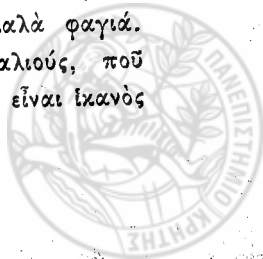

μιλοῦν οἱ γέροι· ἂν τύχη κ' εἶναι ὁ νιός μας λιγάκι περήφανος, ἂν τύχη καὶ τοὺς ἀποκριθῆ, τότες κι ἄλλο τοῦ λέν· « Καλὴ ἢ περηφάνεια, μὰ ὅταν κανέννας εἶναι φτωχός, περηφάνεια δὲ χρειάζεται. »

Νὰ περηφανέβεστε, παιδιὰ μου, καὶ ψηλὰ νὰ βα-
σταῖτε τὸ κεφάλι σας. Μὴν ἀκούτε τί λέν οἱ γέροι.
'Αμέ, ποῦ ταιριάζει καλῆτερα περηφάνεια παρὰ στὴ
φτώχεια; Νὰ περηφανέβεστε, παιδιὰ μου, καὶ νὰ
μὴ βάλετε γνώση. Νὰ μείνετε πάντα τρελλοί. Τὴν
τρέλλα σας τὴν ἀγάπησα. Οἱ φιλοσόφοι ποῦ σᾶς τὰ
ψάλλουν ἓνα μόνο δὲ βλέπουν, ποῦ ἢ τρέλλα σας
τιμᾶ τὴν πατρίδα. 'Εσεῖς εἶστε τὸ στολίδι τῆς Γραι-
κίας. 'Η τρέλλα σας μᾶς δείχτει τί ἔχει μέσα του τὸ
γραικικὸ αἷμα. 'Απὸ κεῖ φαίνεται τῆς μάθησης ὁ γεν-
ναῖος ὁ πόθος, ἡ ἀγάπη τῆς μεγάλης τῆς μελέτης.
'Εσεῖς ἔχετε θάρρος, πίστη κ' ἐλπίδα ποῦ θὰ μεγα-
λώση τὸ γένος, ποῦ θὰ μεγαλώσετε καὶ σεῖς. Φωτερὲς
κι ὀλόχρυσες ἐλπίδες! Πολεμᾶτε γιὰ τὸ μέλλο τῆς
'Ελλάδας, καὶ σὲ σᾶς θὰ τὸ χρωστοῦμε μιὰ μέρα.
Κι ἀπὸ κάτι θὰ πῆ. 'Ο μέλλοντας εἶναι ὁ τι θὰ εἶστε
καὶ σεῖς· μέσα σας τὸν ἔχετε κ' ἡ ἱστορία μας θὰ γίνη
ὁ τι τὴν κάμετε νὰ γίνη. 'Απὸ πρέπει νὰ συλλογιού-
μαστε. Καλὰ κάμνετε, παιδιὰ. Μὴ γυρέβετε ὅλο τὰ
χρήσιμα πράματα· χρήσιμα εἶναι ὅσα δὲ χρησιμέ-
βουν. Οἱ φρόνιμοι γέροι ἴσως ἀπὸ δὲν τὸ ξέρουν· ἄς
μὲ πιστέψουν καὶ μένα. Μὴ θέλετε πόρο ζωῆς! Μὴ
μάθετε γιατροί, μηχανικοὶ καὶ δικηγόροι. Βαρέθηκα
τοὺς γιατροὺς, τοὺς μηχανικοὺς καὶ τοὺς δικηγόρους.
Μὴ μάθετε δασκάλοι· συχάθηκα τὰ γράμματα καὶ βιβλίον

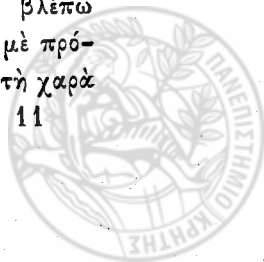

δὲν πιάνω στὸ χέρι. Μάθτε κάλλια σοβαρὴ ἐπιστήμη· μάθτε σκληρὴ δουλειά· κοπιᾶστε μέρα καὶ νύχτα γιὰ νὰ βγάλετε τὸ γράψιμο κανενὸς ἄγνωστου χερογράφου· ἄς λιγνέψῃ τὸ κορμί σας κι ἄς κιτρινίσῃ τὸ πρόσωπό σας, ὥσπου νὰ καταλάβετε τί λέει. Μελετήστε τίς παλιὰς γλῶσσες, σκαλήξτε τοὺς νόμους καὶ τὴ φιλοσοφία τους· ξετάξτε τὴν ἱστορία τῆς τέχνης, νὰ διῆτε πόσα ἔπρεπε νὰ μάθῃ ὁ ἀθρώπινος νοῦς γιὰ νὰ βρῆ τὸ σωστὸ καὶ τώραῖο. Κάμτε ἀμέτρητους λογαριασμοὺς γιὰ νὰ καταλάβετε πῶς γύρω γύρω στὸν ἥλιο χορέβουν οἱ πλανῆτες τὸν ἀκάματό τους τὸ χορό. Βρῆτε ἄστρα καινούρια ποῦ δὲν τὰ ξέρουν ἀκόμη, πῆτε μας τὴ χυμικὴ τους κράση, τὸν ὄργανισμό τους, τὰ σώματα ποῦ μέσα τους ἔχουν. Νὰ πέσετε κατακέφαλα στὴ σπουδῇ, στὴ σπουδῇ ποῦ φαίνεται ἄχρηστη, περιττή, ποῦ δὲν ἔχει σκοπὸ πραχτικό, ποῦ δὲ βγάζει παρᾶ. Μὴν ἀκούτε τοὺς φρόνιμους γέρους ποῦ σᾶς κυβερνοῦν. Ἄφτὰ εἶναι ποῦ θὰ σᾶς τιμήσουν. Ἡ πατρίδα τότες μόνο θὰ λογαριάξῃ στὴν Ἑβρώπη, ὅταν ἀποχτίσῃ καὶ κείνη ἐπιστήμη δική της. Ὁ λόγος δὲν εἶναι ὄλο στὰ σκολειά νὰ δίνουμε, γιὰ νὰ γίνῃ τὸ χτίριο πιὸ λαμπρὸ ἢ νὰ τρῶν τὰ παιδιὰ καλῆτερο φαγί. Ἐνας μεγάλος σοφὸς πῶτερο θὰ σᾶς τιμήσῃ στὴν Ἑβρώπη παρὰ γυμνάσια δυὸ χιλιάδες. Βγάλτε κανέναν καλὸ παλαιογράφο, κανέναν ἀστρονόμο σπουδαῖο ποῦ νὰ γύρισε τὴν Ἑβρώπη, κανέναν ἄξιο μαθηματικὸ καὶ βλέπετε τότες πῶς βάζει κάτω τὰ χτίρια τὰ λαμπρὰ καὶ τὰ καλὰ φαγιά. Ἐνας ποῦ ξέρεῖ νὰ διαβάσῃ κωδίκους παλιούς, ποῦ γνωρίζει τὴν ἀξία τοῦ καθενός των, ποῦ εἶναι ἱκανὸς

νά τούς καταλογήση ὅπως πρέπει, ποῦ δὲν τὸν ἔχετε γιὰ τίποτις ἐσεῖς, γιὰτι δὲ φαντάζει ἡ δουλειὰ ποῦ κάμνει καὶ ποῦ μόνο δέκα ἀθρῶποι στὴν Ἐβρώπη ἔμαθαν τὸνομά του, πιὸ πολλὴ δόξα θὰ σᾶς φέρη παρά χίλια μπόσια βιβλία ποῦ φαντάζουν καὶ ποῦ δὲν ἔχουν τίποτις μέσα τους. Ἡ σοβαρὴ, ἡ ἀληθινὴ ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἐπιστήμη ποῦ δὲν ἀκούγεται· ὁ μεγαλύτερος σοφὸς εἶναι ὁ σοφὸς ποῦ μόνο δυὸ τρεῖς ξέρουσιν τὴν ὑπαρξή του. Ὁ ἄγνωστος ὁ ἐργάτης ποῦ κουβαλεῖ τις πέτρες κάθε μέρα εἶναι ποῦ χτίζει τὸ σπίτι, ὄχι ὁ μάστορς ποῦ τὸν προστάζει. Χωρὶς τὸν ἐργάτη δὲ γίνεται τὸ σπίτι. Ὅσοι μαζώνουν τις πέτρες μιὰ μιὰ, ὅσοι κάμνουν ἀδιάκοπη καὶ ταπεινὴ ἐργασία, χτίζουν τὴν ἐπιστήμη· ὅσοι εἶναι περίφημοι καὶ γνωστοὶ ἄλλο δὲν ἐκάμαν παρά νὰ συνάξουν καὶ νὰ στρώσουν τῶν ἄλλων τὴ δουλειὰ καὶ τὴ μάθηση. Ποῦ νὰ τὸ καταλάβουμε ἀκόμη τέτοιο πρᾶμα; Ὁ Γραικὸς ὄλο θέλει νάκουστῆ, — κι ὁ ἔμπορος πάλε ὄλο θέλει νὰ κερδίσουμε χρήματα. Τὸ ἔθνος εἶναι νέο, ἀπραχτα τὰ κεφάλια. Χρειαζέται βασιλεῖο μεγάλο, ἱστορία παλιὰ γιὰ νὰ νοιώσῃ ἕνας λαὸς τί χρησιμέθουν οἱ τέχνες ποῦ χρήσιμες δὲν εἶναι, καὶ νὰ κάμῃ Ἀκαδημίες νὰ τις στεγάσῃ.

Σᾶς εἶδα, παλληκάρια, καὶ σᾶς ξέρω. Ἐσεῖς εἶστε τάληθινὰ γραικόπαιδα. Τρῶτε ψωμί μὲ τυρὶ, κάποτες μάλιστα καὶ κείνο δὲν τὸ τρῶτε, μὰ δὲ σᾶς μέλει. Φτάνει νὰ κάθεστε καὶ νὰ διαβάζετε. Πόσους βλέπω στὸ Παρίσι χλωμούς, μὲ ροῦχα ξεσκισμένα, μὲ πρόσωπο λιγνὸ ποῦ φαίνονται τὰ κόκκαλα, — μὲ τὴ χαρὰ

στά μάτια. Ἔρχονται καὶ μὲ λὲν ποῦ βρῆκαν καμιὰ δουλειά, ποῦ βγάζουν τὸ ψωμί τους, ποῦ κερδίζουν πενήντα φράγκα τὸ μῆνα, καὶ ποῦ ζοῦν τέλος πάντα, καὶ ποῦ δὲν ἔχουν κανένα παράπονο, ἀφοῦμποροῦν καὶ σπουδάζουν. Ἐσεῖς ποῦ ψωμοζητεῖτε, νᾶχετε θάρρος καὶ νὰ μὴ λυπᾶστε! ἔσεῖς εἰστε οἱ πλούσιοι· δική σας εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Πατρός μας.

Μὲ τὰ λόγια, παιδιὰ, τίποτις δὲ γίνεται. Τί νὰ κάμουμε; Μᾶς χρειάζεται πομονή. Περιμέντε νὰ μεγαλώσῃ τὸ παιδί, νὰ γεράσῃ λιγάκι ἢ πατρίδα, νὰ γνωστέψῃ. Τότες ἔρχεστε πάλι καὶ μὲ βρίσκετε. Γιὰ τὴν ὥρα καθίστε στὴ γωνιά σας. Δὲν μπορῶ τίποτις νὰ κάμω γιὰ σᾶς. Ἐχω ἄλλους μπελάδες στὸ κεφάλι. Πάω στὴν Ἀθῆνα! Ἄβριο, ἄβριο ἀναχωρέω. Πρέπει νὰ προσέξω καλὰ νὰ μὴν πῶ ἀνοησίες, νὰ λέω ἄρτος ἀντὶς ψωμί, ἀντὶς κρασί νὰ λέω οἶνος, νὰ μιλῶ κορακιστικ' εὐγενιστί, νὰ μὴν πειράξω κανένα δάσκαλο, νὰ θυμηθῶ τὰ λόγια τῆς γιανούλας, νὰ μὴ μὲ ξεφύγῃ ἄξαφνα καμιὰ βάρβαρη λέξη, — νὰ ξεχάσω τὴ γλῶσσα μας καὶ νὰ μάθω τὴν καθαρέβουσα.

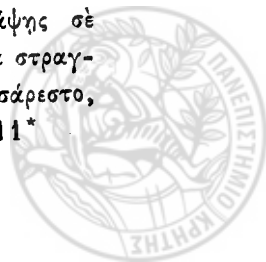

ΚΑ'.

« Συμβιβασμός. »

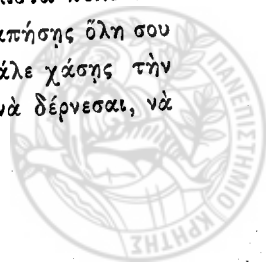
Τὴν τύχη τὴ δική μου δὲν τὴν ἔχει κανεὶς ! Τί κά-
θουμαι καὶ συλλογιούμαι νὰ μὴν κάμω τρέλλες ἢ νὰ
μὴν πῶ ἀνοησίες ; Μήτε τρέλλες θὰ κάμω μήτε ἀνοη-
σίες θὰ πῶ. Δὲν μπορῶ ν'ἄχω τέτοιο φόβο· εἶμαι γε-
μάτος νοῦ καὶ γνώση, ἡ σοφία μου ξεχειλίζει, ἡ φρό-
νηση μὲ πνίγει. Ἄς πᾶν ἄλλοι νὰ πέσουν μπρόμυτα
στὴ λάσπη, νὰ περιφέρονται στοὺς δρόμους καὶ νὰ
μὴ βλέπουν ποῦ πατοῦν. Ἐγὼ ἔχω ἓναν ποῦ μὲ βαστᾷ
ἀπὸ τὸ χέρι, ἔχω τὸ Μέντορά μου. Ὁ Τελέμαχος δὲν
μποροῦσε νὰ πῆ λέξη ποῦ νὰ μὴν εἶναι σωστή· τοῦ
εἶταν ἀδύνατο νὰ στραβοπατήσῃ, μιὰ ἀλλόκοτη πράξη
δὲν κατῶρθωνε νὰ κάμῃ· ἤθελε δὲν ἤθελε, ἔπρεπε ὅλο
τὸν ἴσιο δρόμο νὰ παίρῃ. Γιατί τοῦτο, σᾶς παρακα-
λῶ ; Γιατί εἶχε τὸ Μέντορα πάντα μαζί του. Γιὰ
τοῦτο στάθηκε τόσο φρόνιμος νιὸς καὶ παινέθηκε στὸν
κόσμο. Τὸ ἴδιο θὰ πάθω καὶ γώ. Ἦσυχος εἶμαι, τώρα
ποῦ πάω στὴν Ἀθῆνα !

Ὁ Μέντοράς μου μὲ προσέχει σ' ὅτι κάμω. Ὅταν
ταξιδέβω καὶ δὲν τὸν ἔχω πλάγι μου, θυμοῦμαι τὰ
λόγια του καὶ κυβερνιοῦμαι καλῆτερα. Μπορεῖς καὶ σύ,
καὶ κάθε ἄθρωπος, ἐκεῖ ποῦ περπατεῖς καὶ χάσκεις κοι-
τάζοντας στὰ σύννεφα, ἄξαφνα νὰ σκουντάψῃς σὲ
καμιὰ πέτρα, νὰ πέσης μὲ τὰ μοῦτρα ἢ καὶ νὰ στραγ-
γουλίσῃς τὸ πόδι σου. Τὸ πρᾶμα εἶναι πολὺ δυσάρεστο,

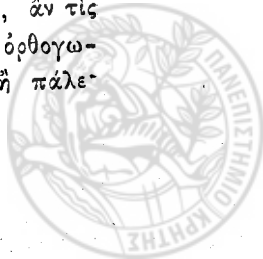
γιατι πρέπει νά σηκωθῆς, ἢ κάνεις νά σέ σηκώση, νά γυρίσης σπίτι, νά φωνάξης τὸ γιατρό, ἴσως νά δείρης τῆ γυναῖκα του. Τότες καταλαβαίνεις τί χρήσιμος ποῦ θά σοῦ εἶταν κανένας καλὸς ὁδηγός. Τέτοιονα ἔχω καὶ χαίρουμαι. Εἶμαι κομμάτι λωλούτσικος, θέλω χαλινάρι νά μὲ σφίγγῃ τὸ στόμα. Ὁ σεβαστός μου ὁ φίλος ξέρει πολλὰ νά μὲ πῆ γιὰ μετριοφροσύνη, γιὰ σωφροσύνη, γιὰ μετριότητα. Ὅλα μέτρια τάγαπᾷ. Μιὰ μέρα, στὴν ἐξοχὴ ποῦ σεργιανίζαμε κ' οἱ δύο μας, ἀνεβήκαμε μαζί σ' ἓνα ψηλὸ βουνό· εἶταν ἀποκάτω μας βράχοι. Ἔβλεπα θάλασσα πέρα πέρα καὶ μ' ἐπίασε τόση ἀγάπη γιὰ τὸ μαδί της τὸ χρῶμα, ποῦ πῆγα νά σταθῶ στὸ βράχο κοντὰ γιὰ νά τῆ χορτάσουν τὰ μάτια μου πιὸ καλά. Ὁ Μέντοράς μου μὲ τράβηξε ἀπὸ τὸ ρούχο καὶ μ' εἶπε — « Ἀνάγκη δὲν εἶναι νά πύσης στὸν γκρεμνὸ. Μηδὲν ἄγαν. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Μετριοφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετή. »

Ποιὸς δὲν τῷπαθε στὴ ζωὴ του ἢ νά λυπηθῆ πάρα πολὺ ἢ νά καταχαρῆ, νά ξεκαρδιζεταὶ ἀπὸ τὰ γέλοια κάθε λίγο δίχως κανένα λόγο, ἢ νά τοῦ περεχύνουν τὴν καρδιά δάκρια πικρὰ σὰν τὸ φαρμάκι; Ποιὸς καμιά φορά δὲν εἶναι ὑπερβολικός; Παραδείματος χάρη, εἶναι βέβαιον ποῦ θά πῆς ἄγγελον τὴν πρώτη γυναῖκα ποῦ θάγαπήσης· ἴσια μὲ τὸ ταβάνι θά πηδήξης μὲ τὸ πρῶτον φιλὶ ποῦ θά σέ δώση. Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανὸν νά τῆς κάμης ὄρκον ποῦ θά τὴν ἀγαπήσης ὅλη σου τὴ ζωὴ κι ἀκόμη παραπάνω. Ἄμα πάλε χάσης τὴν ἀγάπην σου, κατάντησε γενικὸ σύστημα νά δέρνεσαι, νά

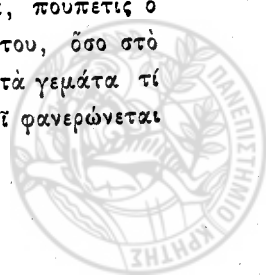
κλαίς σάν τὸ βόδι τὴν ὥρα ποῦ τὸ σφάζουν καὶ νὰ φωνάζης ποῦ ποτές σου πιά δὲ θάγαπῆσης, ποῦ θὰ πεθάνης ἢ τουλάχιστο ποῦ θὰ γίνης καλόγερος. Τὸ κάτω κάτω ντροπιάζεσαι μὲ τέτοια λόγια καὶ πέφτεις μικρός, γιατί ζῆς, τρῶς, κοιμᾶσαι καὶ σ' ἕνα μῆνα ξέχασες ὄρκους, θάνατο καὶ τὸν ἄγγελο μαζί. Ὡς τόσο τὴν ὥρα ποῦ τὰ λές, τὰ πιστέβεις· μάλιστα νοιώθεις μέσα σου μιὰ ἀνάγκη νὰ τὰ πῆς, κι ἂ δὲν τ'ἄλεγες θὰ σὲ φαίνονταν πῶς δὲν ἀγαπᾷς μὲ τὰ σωστά σου. Ὁ Μέντοράς μου μ' ἔμαθε μὲ τί τρόπο εἶναι φρόνιμο νὰ φέρνεται κανεὶς σὲ τέτοια περίσταση, γιὰ νὰ τὰ ταιριάξῃ ὅλα καὶ νὰ μὴν τὸ παρακάμῃ· — «Σὲ τέτοιες ὥρες, λείει, χρειάζεται συμβιβασμός. Πῆς τῆς ἀγάπης σου ποῦ θὰ τὴν ἀγαπήσης μόνο τὴ μισή σου τὴ ζωή. Φώναζε ποῦ θὰ μισοπεθάνης ἢ ποῦ θὰ γίνης μισοκαλόγερος. Ἔτσι ὅλα συμβιβάζονται. Μηδὲν ἄγαν. Πᾶν μέτρον ἄριστον κτλ.»

Δὲν εἶναι ἄθροπος ποῦ καμιὰ φορὰ νὰ μὴ θύμωσε, βλέποντας ποῦ δυὸ καὶ δυὸ κάμνουν πάντα τέσσερα. Μὲ τὸ συβιβασμὸ κι ἀφτὸ τὸ διορθῶνεις· τὰ δυὸ καὶ δυὸ τὰ κάμνεις πέντε, — φτάνει νὰ βρεθῆς σ' ἀνάγκη. Ἡ ἀριθμητικὴ, σάν ποῦ τὴν ξέρει ὁ καθένας, ἔχει κάτι ἀπόλυτους νόμους ποῦ δὲν ἀλλάζουν· τῆς λείπει σωφροσύνη, δὲν ἔχει μέτρο. Μὲ τὸ σύστημα τοῦ Μέντορά μου βάζει γνώση καὶ κείνη. Πάρε τώρα τὴ γεωμετρία. Τί σὲ λείει; — «Κάθε τρίγωνο ἔχει τρεῖς γωνιές, — ὄχι παραπάνω —, κ' οἱ τρεῖς γωνιές κάθε τριγώνου, ἂν τις βάλῃς τὴ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, εἶναι ἴσους μὲ δυὸ ὀρθογωνιές, ἂν τις βάλῃς τὴ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη.» ἢ πάλει-

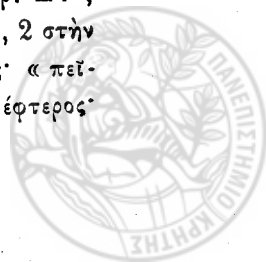
«Τὸ τετράγωνο τῆς ὑποτείνουσας, γιὰ τὰ ὀρθογώνια τρίγωνα, εἶναι ἴσιο μὲ τὰ τετράγωνα ποῦ βγάζουν τᾶλλα δυὸ πλεθρά, ὅταν τὰ πολλαπλασιάσῃς τὸ ἓνα μὲ τᾶλλο.» Ἀμέσως βλέπει ὁ καθένας ποῦ τὸ παρακάνει ἢ γεωμετρία. Πολὺ πιὸ σωστὸ καὶ φρόνιμο θὰ εἶταν ἂν ἔλεγε· — «Εἶναι τρίγωνα ποῦ ἔχουν τρεῖς γωνιές, ἀλλὰ πάλε μπορεῖ νὰ μὴν ἔχουν καὶ τόσες» ἢ «οἱ δυὸ γωνιές εἶναι ἴσιες μὲ δυὸ μισογωνιές ἢ μὲ δυὸ μισορθογωνιές» ἢ μάλιστα «εἶναι ἴσιες καὶ δὲν εἶναι». Ὁ Ἀριστοτέλης δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὸ πῆ καλύτερα, κι ὅταν ἔδειχτε καὶ διδάσκει ποῦ ἡ ἀρετὴ βρίσκεται πάντα στὴ μέση, τέτοια πράγματα θὰ εἶχε στὸ νοῦ του. Ἡ ἀρχὴ εἶναι φρόνιμη καὶ παντοῦ ταιριάζει. Μπορεῖ νὰ χρησιμῆσῃ καὶ κεῖ ποῦ δὲν τὸ προσμένει κανεὶς. Ἄν τὰ βάλουμε μὲ τοὺς Τούρκους, βγαίνει ἀξάφνα καὶ μᾶς λές· — «Μίσα τὸν Τούρκο, μὰ μπορεῖς κι ὅλας λιγάκι νὰ τὸν ἀγαπᾶς. Μᾶς ἀφάνισε, μᾶς ἔγδειρε, μᾶς σκότωσε, ἀλήθεια! Μὰ διές τώρα τί διαφορά! Μᾶς μισογδέρνει, μᾶς μισαφανίζει, μᾶς μισοσκοτώνει· πρέπει καὶ μεῖς νὰ μισαγαποῦμε τοὺς Τούρκους.» Τέτοια λόγια νὰ πῆς, χαίρεται ὁ κόσμος ποῦ σ' ἀκούει. Στὴν Ἑλλάδα μάλιστα ὁ πολιτικὸς ἀφτὸς συμβιβασμὸς κατάντησε νόμος. Στὴν Τουρκιὰ εἶναι γενικὴ συνήθεια. Μὲ τοὺς Τούρκους μπορεῖ ὁ χριστιανὸς νὰ κερδίσῃ παρράδες καὶ μὲ παράδες τί δὲ συμβιβάζεις;

Πούπετις ὅμως δὲν ταιριάζει τόσο καλά, πούπετις ὁ συμβιβασμὸς δὲν ἔχει τόσο τὸν τόπο του, ὅσο στὸ ζήτημα τῆς γλώσσης. Ἐκεῖ βλέπεις στὰ γεμάτα τί ἀξίζει τὸ λαμπρὸ τοῦτο τὸ σύστημα, ἐκεῖ φανερώνεται

μὲ μιᾶς ὄλο τὸ βάθος τῆς καινούριας ἀφτῆς φιλοσοφίας. Νὰ ξέρη κανεὶς τέλεια τὴν ἀρχαία τὴ γλῶσσα, λείει ὁ *συμβιβασμός*, ἢ νὰ θέλῃ νὰ μάθῃ ὄλους τοὺς κανόνες τῆς νέας, εἶναι ὑπερβολή. Βάλε ποῦ ἔχει τὸ πρᾶμα καὶ τὴ δυσκολία του. Τὸ φρόνιμο εἶναι νὰ ξέρῃς μισὰ τὴ μιὰ, καὶ μισὰ τὴν ἄλλη. Μηδὲν ἄγαν. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Μετριοφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετή. Ἔτσι πέφτουν ὄλοι σύμφωνοι ἢ νὰ τὸ ποῦμε καλῆτερα, μισοσύφωνοι.»

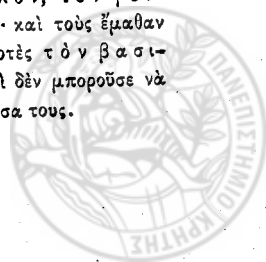
Ἄς προσέξουμε τώρα καὶ στὴ λέξη *συμβιβασμός*. Θὰ διῆς πρῶτον ἀνάχῃ της μπορεῖ νὰ σὲ δείξῃ τί εἶναι ὁ *συμβιβασμός*. Παρακαλῶ, λίγη πομονή, νὰ κάμουμε καὶ μεῖς τὸ φιλόλογο. Ὁ Ἡσύχιος κι ὁ Σουΐδας ἀναφέρνουν τὴ λέξη *συμβιβασίς*· δὲ γνωρίζουν τὸν τύπο *συμβιβασμός*. Ὁ Ἀρτεμίδωρος ὁ Δαλδιανὸς γράφει (βιβλ. Α', παράγρ. 67)· « Πέπονες δὲ πρὸς μὲν φιλικίας καὶ συμβιβάσεις εἰσὶν ἀγαθοί ». Ὁ Ἀρτεμίδωρος ἔζησε, ἡλθῶς ξέρεῖ ὁ καθένας, δυὸ αἰῶνες μετὰ Χριστό. ἄγνωστος ἀκόμη καὶ τότες ὁ *συμβιβασμός*. Ἔτσι λὲν καὶ τὰ σκόλια τοῦ Ἑβριπίδη, στὶς Φοῖν., στ. 375 (*συμβιβάσεις*) καὶ 587 (*ζυμβίβασιν*), στὴν ἐγδ. τοῦ Dindorf. Πρῶτη φορὰ ἀπαντᾷς τὸνομα *συμβιβασμός* στοῦ Γιώργη Πισίδη τὸ Ἐξαήμερο, στ. 1409· « καὶ συμβιδιασμός γίνεται τῶν σχισμάτων. » Ἔχουν τὴ λέξη κ' οἱ Παντέχτες· « Διάλυσις ἐστὶν ἀμφιβαλλομένου χρέους *συμβιδιασμός*. » Ὁ ἀγ. Ἐπιφάνιος, (αἴρ. ΕΓ', ιδ'), κι ὁ Ἰάμπλιχος (B. Π. παρ. 69, σελ. 50, 2 στὴν ἐγδ. τοῦ A. Nauck, 1884) βάζουν, ὁ πρῶτος· « πεῖσαι ἀμφοτέρους εἰς *συμβιδιασμὸν εἰρήνης* » κι ὁ δέφτερος·

« Ἐναντίων δυνάμεων εἰρήνευσιν καὶ συμβιβασμόν ». Στους ἀρχαίους δὲ βρίσκεται συμβιβασμός. Ἄπ' ἀφ' ἃ τί βγαίνει; Βγαίνει ποῦ ἢ λέξη δὲν εἶναι ἀρχαία· δὲν εἶναι καὶ νέα· εἶναι μεσαιωνική. Τέτοιος καὶ ὁ συμβιβασμός. Ὅλα τὰ θέλει μισά, ὡς καὶ τὴ χρονολογία του.

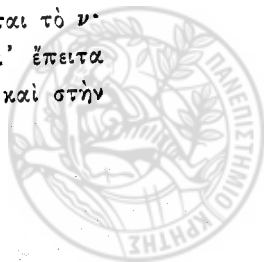
Ἄς κάμουμε τώρα καὶ λίγη γλωσσολογία — γιὰ τοὺς γλωσσολόγους· θέλω νὰ πῶ ποῦ ὁ συμβιβασμός δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ μᾶς διαβάσῃ· δὲν ἔχουμε ἀνάγκη καὶ μεῖς νὰ γράφουμε γιὰ τὸ συμβιβασμό. Ἄς τὰ ποῦμε μόλον τοῦτο καθαρὰ καθαρὰ, γιὰ νὰ μᾶς καταλάβουν, ἂν τύχη, καὶ τὰ παιδιὰ, δὲ λέω οἱ δασκάλοι. Ἡ φωνολογία μας σήμερα δὲν παραδέχεται τὴν πλοκὴ μφ νθ νχ. Τὸ ν δὲν προφέρνεται· ὁ καθένας θὰ πῆ νύφη πεθερός θυμοῦμαι καὶ κόγχη, ἀντὶς νύμφη πευθερός ἐνθυμοῦμαι (τὸ θυμοῦμαι τὸ δικό μας δὲν ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὸ θυμοῦμαι τῆς ἀρχαίας, γιὰτι καὶ τὸ νόημα εἶναι ὅλους διόλου διαφορετικὸ καὶ γιὰτι σώζεται στὴν Κύπρο τὸ ῥῆμα ἀθυμοῦμαι), κόγχη κτλ. Ὅ,τι εἶναι ἀλήθεια γιὰ τὸ φ θ χ, πρέπει νὰ εἶναι ἀλήθεια καὶ γιὰ τὸ β δ καὶ γ. Θὰ ποῦμε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο τὸ βασιλιά τὸ διάβολο τὸ γέρο, ἀντὶς τὸν βασιλιά, τὸν διάβολο, τὸν γέρο. (1) Ἄφου τὸ φθχ καὶ τὸ β δ καὶ γ δὲ θέλουν

(1) Οἱ τύποι τὸν βασιλέα, τὸν διάβολον, τὸν γενναῖον εἶναι ξένοι. Τοὺς ἐφτείαζαν οἱ δασκάλοι· καὶ τοὺς ἔμαθαν ποῦ καὶ ποῦ στὸ λαό. Ἡ ἀρχαία δὲν πρόφερε ποτέ τὸν βασιλέα κτλ., ὅταν ποῦ τὰ προφέρουν οἱ δασκάλοι καὶ δὲν μπορούσε νὰ τὰ πρῆφῃ ἔτσι, γιὰτι οἱ ἀρχαῖοι ἤξεραν τὴ γλῶσσα τους.

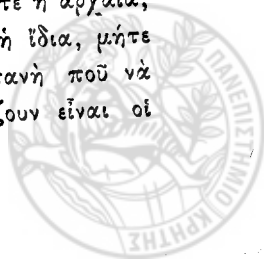

τὸ ν, φυσικὰ δὲν μπορεῖ μῆτε τὸ σ καὶ ζ νᾶχη ν μπροστὰ του. Γιὰ τοῦτο λέμε *Κωσταντίνος, Κωστής, τὴ ζωή, τὴ ζήση, ἀντὶς Κωσταντίνος, Κωνστής, τὴν ζωή, τὴν ζήση*. Ποιὸς εἶναι ὁ λόγος; Νὰ τὸ διοῦμε τώρα. Ὅλα ἀφτὰ τὰ φωνήματα, φθχ, βδγ, σζ μοιάζουν ἀναμεταξύ τους κ' ἔχουν κάτι ποῦ τοὺς εἶναι κοινό· ὅλα τοὺς εἶναι ἡμίφωνα, θὰ πῆ ποῦ μπορεῖς νὰ προφέρῃς ἕνα φ ὅση ὠρα θέλεις κι ὅσο δὲν πιάνεται ἡ ἀναπνοή σου· τὸ π ὅμως, ποῦ εἶναι ἄφωνο, πρέπει μὲ μιᾶς νὰ τὸ βγάλῃ τὸ στόμα σου — καὶ τελειώνει. Ὅλα τᾶλλα φθχ, β δ γ, σ ζ, τὰ μακραίνεις καὶ τὰ λές. Ἀφτὸ εἶναι τὸ γνώρισμά τους καὶ δὲν ἔχεις παρὰ νὰ δοκιμάσης νὰ προφέρῃς ἕνα π κ' ἕνα φ, νὰ τὸ διῆς. Ἀφοῦ ἔχουν τὰ ἡμίφωνα συγγένεια ἀναμεταξύ τους καὶ χαραχτῆρα ποῦ τὰ ξεχωρίζει ἀπὸ κάθε ἄλλο φτόγγο, πρέπει ὅ τι γίνῃ μὲ τὸ ἕνα νὰ γίνῃ καὶ μὲ τᾶλλο, ὅ τι πάθῃ τὸ ἕνα καὶ τᾶλλο νὰ τὸ πάθῃ, ὅτι συνέπειες ἔχει τοῦ ἐνός ἡ γειτονιὰ νὰ τὶς ἔχῃ καὶ τᾶλλουνοῦ. Γιὰ τοῦτο μὲ κανένα ἡμίφωνο ν δὲν προφέρνεται κ' ἔχουμε νόμο στὴ γλῶσσα μας· « Στὰ ἡμίφωνα μπροστὰ ν δὲν ταιριάζει. »

Τὸν ἴδιο νόμο ἔχει κ' ἡ ἀρχαία· δὲ λέει *σύνζυγος*, μὰ *σύζυγος*· δὲ λέει *συστέλλω*, μὰ *συστέλλω*· δὲ *συνθίζει* νὰ *λήη συνσίτιον*, μὰ *ἀναδιπλασιάζει* τὸ σ καὶ τὸ κάμνει *συσσίτιον*. Ὁ *ἀναδιπλασιασμός* ἔχει καὶ κεῖνος τὸ νόημά του· σημαίνει ποῦ δὲν ταιριάζουν πλάγι πλάγι ν καὶ σ, ἀφοῦ γίνονται ἕνα. Μὲ τὸν ἀναδιπλασιασμό ἔπαψε καὶ στὴ γλῶσσα μας νὰκούγεται τὸ ν· πρῶτα ἔγινε *νύφφη πεθθερός θθυμούμαι*, κ' ἔπειτα *νύφη πεθερός θυμούμαι*, καθὼς ἔγινε σήμερα καὶ στὴν

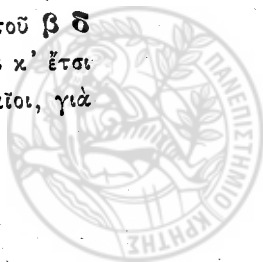
καθαρέβουσα τὸ ἄλλος ἄλος καὶ συσίτιον τὸ συσίτιον
ποῦ ἀναφέραμε, γιατί χάθηκε στὴν κοινὴ γλῶσσα ὁ
ἀναδιπλασιασμός. Πῶς γίνεται ὁμως τώρα ποῦ ἡ ἀρ-
χαία, ἀντὶς ἀναδιπλασιάση τὸ νθ, σὰν τὸ νσ, λέει
ἄνθρωπος μὲ ν, καὶ ξεναντίας μὲ τὸ φθχ, μὲ τὸ βδ
καὶ γ ἔχει παντοῦ τὸ ν. Γιατί τοῦτο, θὰ μὲ πῆς ;
Γιατί τότες τὸ φθχ, τὸ βδ καὶ τὸ γ δὲν εἶταν ἡμί-
φωνα· εἶταν ἄφωνα κ' ἔτσι τὰ ξέρουν καὶ τὰ λέν οἱ
παλιοὶ μας γραμματολόγοι. Σήμερα ποῦ τᾶφωνα πλῆ-
θαιναν, εἶταν ἀνάγκη ὁ ἴδιος νόμος νὰ κυβερνήση καὶ
πιώτερες λέξεις. Τὸ κάτω κάτω, μπορούμε νὰ ποῦμε
ποῦ ὁποῖος λέει νύφη πεθερὸς καὶ κόχη, μιλεῖ σὰν
τοὺς ἀρχαίους, ἀφοῦ προσέχει τὸν ἴδιο κανόνα καὶ δὲ
βάζει ν μὲ τὰ ἡμίφωνα. Ὅποῖος λέει νύμφη πευθερὸς
τὸν γείτονα τὸν χειμῶνα κι ἄλλα τέτοια μὲ ν, κατα-
πατεῖ τὸν κανόνα τῆς ἀρχαίας, ἀφοῦ βάζει ν μὲ τὰ
ἡμίφωνα καὶ μιλεῖ σὰν τοὺς ξένους, γιατί μόνο οἱ ξένοι
φτειάνουν κανόνες τοῦ κεφαλιοῦ τους σὲ μιὰ γλῶσσα ποῦ
δὲν ξέρουν. Ὁ γραικικὸς μας ὁ λαὸς πούπετις καὶ σὲ
κανένα μέρος τῆς Ἑλλάδας δὲ βάζει τὸ ν, ὅπου δὲν
πρέπει. Ἡ ἀρχαία γλῶσσα δὲ χάθηκε· θὰ τὴ βρῆς
στὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀρχαία θὰ σὲ κάμη νὰ κατα-
λάβῃς τὴ νέα, καὶ μὲ τὴ νέα μπαίνεις στὸ νόημα τῆς
ἀρχαίας. Ἡ γλῶσσα μας ἡ ρωμέϊκη εἶναι συνέχεια τῆς
ἐλληνικῆς· γιὰ νὰ εἶναι συνέχεια, ἔπρεπε ν'ἀλλάξῃ, ἀλ-
λιῶς θὰ εἶταν πάντοτες ἡ ἴδια — καὶ μήτε ἡ ἀρχαία,
στὴν ἱστορικὴ τῆς σειρά, ἔμεινε πάντοτες ἡ ἴδια, μήτε
βρέθηκε στὸν κόσμον ποτές γλῶσσα ζωντανὴ ποῦ νὰ
μὴν ἀλλάξῃ. Οἱ γλῶσσες ποῦ δὲν ἀλλάζουν εἶναι οἱ

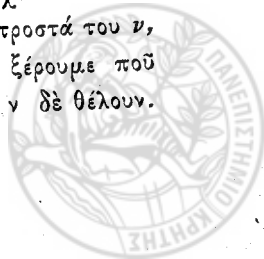
Ξεχασμένες, οι πεθαμμένες οι γλώσσες ποῦ ἀνθρώπος πιά δὲν τὶς μιλεῖ.

* Ἀς σημειώσουμε τὸ λοιπὸ τὴν ἀρχαία τὴν προφορά μὲ γράμματα πιὸ μάθρα $\varphi \theta \chi \beta \delta \gamma$, γιὰ νὰ τὰ διακρίνουμε καλῆτερα, κ' ἔτσι νὰ διοῦμε τι ἀπόγινε μὲ τὸ $\varphi\theta\chi$. Τὸ φ τὸ θ καὶ τὸ χ εἶταν τὰ ἄφωνα διπλά· τὸ $\delta \beta$ καὶ τὸ γ εἶταν ἀπλά. Ὅταν ἔλεγαν τὸ $\varphi\theta\chi$, ἀκούγονταν πρῶτα ἓνα $\pi \tau \kappa$, ὕστερα μιὰ δασεῖα. Λίγο λίγο, μὲ τὴν προφορά, χάνουνταν τὸ $\pi \tau \kappa$ κ' ἔπερνε ἡ δασεῖα πιῶτερο τόνο καὶ τόπο, γιὰτι λέγοντας τὸ φ , τὸ θ ἢ τὸ χ , ἀντὶς νάνοιζον καλὰ τὸ στόμα, τὸ σφαλνοῦσαν πιὸ γρήγορα κ' ἔτσι εἶταν ἀνάγκη νὰ χαθῆ ἡ δασεῖα ποῦ θέλει στόμα ἀνοιχτό, καὶ νὰ μείνη στὸ τέλος μόνο τὸ ἡμίφωνο $\phi\theta\chi$, ποῦ δὲ μοιάζει πιά μὲ τᾶφωνα τάρχαϊο. Τὴν ἴδια σειρά ἀκουλοῦθησε τὸ λατινικὸ *Porta*, ὅταν πῆρε τὴ λέξη ἡ γερμανικὴ· ἔγινε πρῶτα *forte* (πάει νὰ πῆ, π μὲ δασεῖα, σὰν τάρχαϊο τὸ φ), ἔπειτα *phorte*, καὶ τέλος *forte* σὲ μερικὲς ἐπαρχίες. Γιὰ τοῦτο μῆτε μπόρεσε τὸ ν νὰ μείνη μπροστὰ σὲ $\phi\theta\chi$, ἄμα δὲν εἶταν πιά $\varphi\theta\chi$, μῆτε κατώρθωσε νὰ σώσῃ τὸ $\pi \tau \kappa$ τοῦ $\varphi\theta\chi$, μόνον ὅτι τὸ ν ταιριάζει καλὰ μὲ τᾶφωνα. Ἡ δασεῖα εἶχε ἐπικρατήσῃ καὶ μάκρανε τὴν προφορά, μὲ τρόπο ποῦ τᾶφωνα γίνονταν ἡμίφωνα κ' ἔτσι ἀπὸ τὸ φ βγήκε τὸ ϕ , ἀπὸ τὸ θ τὸ θ , κὶ ἀπὸ τὸ χ τὸ σημερινό μας τὸ χ .

Ὅπου εἶταν ὁμως ν τῆς ἀρχαίας μπροστὰ σὲ $\beta \delta$ καὶ γ , σώθηκε καὶ τὸ ν κ' ἡ παλιὰ προφορά τοῦ $\beta \delta$ καὶ γ , γιὰτι τὸ $\beta \delta$ καὶ γ εἶταν ἄφωνα ἀπλά κ' ἔτσι δὲν μπεροῦσε δασεῖα νὰ τὰ χαλάσῃ. Οἱ ἀρχαῖοι, γιὰ

τὸ **μβ νδ νγ** εἶχαν τὴν ἴδια προφορὰ τοῦ ἔχουμε σήμερα, ἅμα λέμε ὀμπρὸς πάντα τονκόπο. Δὲν τὰ λέμε μὲ **π τ κ**, τὰ λέμε μὲ **β δ γ**. Μὴ βλέπης τοῦ μιλοῦμε γιὰ τὸ **ν** κι ὅμως γράφουμε **μ**, ἅμα εἶναι **β** στὴ μέση. Τὸ **ν**, μόνο τοῦ βρίσκεται μπροστά σὲ **β**, γίνεται **μ**. ἔτσι καὶ τὸ δικό μας τὸ ἄμποτες, τὸ κάμνουμε μὲ **μ**, κι ὡς τόσο εἶναι μὲ **ν** (ἂν ποτέ). τὸ **ν** γίνεται χειλικὸ μὲ τὰ χειλικὰ (πφβ) καὶ λαρυγγικὸ μὲ τὰ λαρυγγικὰ (κχγζ). εἶναι ὅμως πάντα **ν**, καὶ γιὰ τοῦτο στὶς ἀρχαῖες ἐπιγραφὰς μπορεῖς συχνὰ νὰ διαβάσης: *συνπαρόντων συνβίου συνκλητικός*. Ἄφτὸ τὸ **ν** δὲν ἔπρεπε λοιπὸ νὰ χαθῆ, γιὰτὶ τὸ **ν** τῆς ἀρχαίας, τοῦ δὲν ἤθελε ἡμίφωνα κατόπι του, ταίριαζε μὲ τᾶφωνα. Ὁ ἴδιος νόμος βασιλεύει ἀκόμη καὶ σήμερα, σὺν τοῦ μπορεῖ νὰ τὸ διῆ ὁ καθένας στοὺς τύπους πάντα ἔμπορος τὸν κόπο· ποτέσ ὁ λαὸς δὲν εἶπε καὶ δὲ θὰ πῆ πᾶτα ἔπορος τὸ κόπο. Σὲ τέτοια περίστασι μάλιστα, τὸ **πτκ** γίνεται ἠχικὸ (πάει νὰ πῆ τοῦ ἀντηχεῖ ἢ γλωσσιδα στὸ λάρυγγα μέσα ἅμα προφέρης τὰ ἠχικὰ, ὅπως ἀντηχεῖ ὅταν πῆς ζ δυνατὰ) ἀπὸ ἄνηχο τοῦ εἶταν (ἢ γλωσσιδα δὲ σαλέθει ὅταν εἶναι **πτκ** κι ὁ λάρυγγας δὲν ἀντηχεῖ μὲ τὸ **σ**, σὰ μὲ τὸ **ζ**). Γιὰ τοῦτο λέμε πάντα ἔμβορος τὸν γόπο. Στὴ γλώσσα μας, ἓνα ἠχικὸ φέρνει τᾶλλο, καὶ τοῦ **ν** δὲν τοῦ φτάνει νὰ βρίσκεται σ' ἄφωνα μπροστά, θέλει ἀφτὰ τᾶφωνα νὰ εἶναι **κ** ἠχικὰ. Ἄν εἶταν τὸ **β** τάρχαϊο σὺν τὸ δικό μας τὸ **β**, θὰ εἶταν ἀδύνατο νᾶχη μπροστά του **ν**, γιὰτὶ τότεσ θὰ εἶταν τὸ **β** ἡμίφωνο, καὶ ξέρομε τοῦ τὰ ἡμίφωνα, στὴν ἀρχαία καὶ στὴ νέα, **ν** δὲ θέλουν.

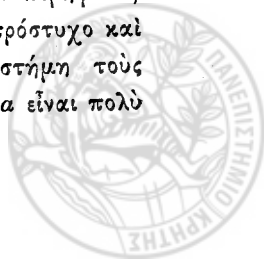
Είναι φυσιολογικός νόμος τὸ μ νὰ γεννᾷ β κι ὄχι β, γιὰ τὸ λόγο ποῦ ἓνα μ ἔχει πῶτερη συγγένεια μὲ τὸ β παρὰ μὲ τὸ β καὶ μπορεῖς μάλιστα νὰ πῆς ποῦ κάθε μ ἔχει μέσα του ἓνα β. Ἡ προφορὰ μβ εἶναι ἀδύνατο πρᾶμα, κ' ἔπρεπε νὰ εἶταν οἱ ἀρχαῖοι βάρβαροι γιὰ νὰ τὴν ἔχουν. Οἱ δασκάλοι μπορεῖ νὰ κάμουν τοὺς ἀρχαίους νὰ φαίνονται βάρβαροι, ἐμεῖς ὄχι.

Γι' ἀφτὴ τὴν αἰτία εἶναι μάλιστα πιὸ σωστὸ νὰ γράφουμε σήμερα, σὰν ποῦ τὸ κάμαμε, τὸ κύριο ὄνομα Ἰάμβλιχος μὲ π ἀντὶς β. Ὁ λαὸς δὲν ξέρει ἀκόμη ἀφτὸ τὸνομα, κι ἂν τὸ μάθῃ, εἶναι καλῆτερο νὰ τὸ μάθῃ μὲ π· ἂν τοῦ τὸ ποῦμε μὲ β, θὰ τὸ κάμῃ Ἰάβλιχος· μὲ π θὰ φυλάξῃ τοῦλάχιστο τὴν ἀρχαία τὴν προφορὰ, ποῦ συμφωνεῖ μὲ τὴ δική του. Τὸνομα ἀφτὸ εἶναι ἀραβικὸ κι ἀραβικὰ δὲν ἔχει μήτε β μήτε π· ἔχει μόνο μλ. Οἱ Ἕλληνες, ὅταν τὸ πῆραν, ἔβαλαν τὸ β, ὅπως καὶ πρὶν εἶχαν περὶ ἀμβροσία ἀντὶς ἀμροσία, ποῦ θὰ εἶταν ὁ σωστὸς τύπος, κι ἄμβροτος ἀντὶς ἀμροτος, ποῦ εἶναι τὸ πιὸ ἀρχαῖο, κ' ἔτσι, —κατὰ λάθος, γιὰ νὰ μιλήσουμε σὰν τοὺς δασκάλους, — βγῆκε τὸνομα βροτὸς ἄπο τὸ σύθετο ἄμβροτος. Ἀφτὸ τὸ β, γιὰ νᾶχῃ τὸ λόγο του, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄφωνο β καὶ μὲ τέτοιο τρόπο μποροῦμε νὰ καταλάβουμε γιὰτί ἀκούστηκε ἓνα β στὸνομα Ἰάμβλιχος. Τὸνομα εἶναι πολὺ σημαντικὸ· μᾶς δείχτει ποῦ καὶ στὸν τέταρτο αἰῶνα μ. Χ. σώζονταν ἀκόμη ἡ προφορὰ τοῦ ἀρχαίου τοῦ β.

Ἀφοῦ λοιπὸ, καθὼς εἶπαμε, ταιριάζει τὸ ν καὶ μὲ β δ γ καὶ μὲ πτκ, εἶταν ἀνάγκη, πρῶτο· τὸ β νὰ μὴ

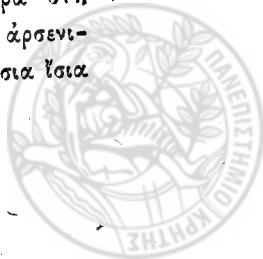

γίνῃ β, ὅταν εἶχε μπροστά του ν, δέφτερο· τὸ β τάρ-
 χαῖο νὰ μείνῃ καὶ σήμερα, σ' ὅποια λέξη τὸ β ἔχει ἓνα
 ν μπροστά του. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ δ καὶ γ. Ἔτσι λέμε
 σήμερα *μπαίνω κουμπὶ γαμπρὸς μπάλλωμα*, ἄντρας
ἔντεκα ντύνουμαι σεντόνι, ἐγγόνι ἀγγίζω καὶ τέτοια
 πολλὰ ποῦ σώζουσι τὴν ἀρχαία προφορὰ ἐμβαίνω κόμβος
 (κομβίον· τᾶτονο ο γίνεται στὴ γλῶσσα μας ου)
 γαμβρὸς ἐμβάλλωμα, ἄνδρα, ἔνδεκα ἐνδύνω σινδῶν
 (σινδόνιον), ἐνγονος (ἐνγόνιον) ἐνγίζω. Ἔχουμε
 τώρα, μ' ἀφτὰ ποῦ εἶπαμε, καὶ νέους ὄρους· σ' ὅποια
 λέξη κανεὶς ἀκούσῃ τὴν προφορὰ νπ ντ νκ, ἀντὶς **μβ**
νδ νγ (γγ) ποῦ γράφουσι οἱ ἀρχαῖοι, ἀμέσως μπορεῖ νὰ
 πῆ, δίχως νὰ κάμῃ λάθος, ποῦ ἡ λέξη εἶναι ἀρχαία,
 δηλαδῆς ποῦ τὴν ἄκουσε καὶ τὴν ἔχει ὁ λαὸς ἀπὸ τὰ
 παλιὰ τὰ χρόνια καὶ ποῦ δὲν τοῦ τῆ χάλασαν ἀκόμη
 οἱ δασκάλοι. Δὲ σημαίνει τίποτις νὰ βρῖσκεται ἢ νὰ
 μὴ βρῖσκεται ἢ λέξη στὰ λεξικά καὶ στοὺς λεξικογρά-
 φους· οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔγραψαν ὅσες λέξεις ἔλεγον, καὶ
 πολλὰς ποῦ συνήθιζαν μπορεῖ νὰ μὴ γράφηκαν ποτέ.
 Φτάνει νὰ εἶναι τὸ β τὸ δ ἢ τὸ γ μὲ τὸ ν, καὶ βλέ-
 πουμε ἀμέσως ποῦ γιὰ νὰ λέμε σήμερα **μβ**, **νδ**, **νγ**
 ἀντὶς **μβ** **νδ** **νγ** ἔπρεπε μιὰ τέτοια λέξη νὰ ὑπάρχῃ
 τουλάχιστο στὸν τέταρτο αἰῶνα μ. Χ., στοῦ Χρυσό-
 στομου τὸν καιρό. Μὲ τὴ νέα μας τὴ γλῶσσα ἔτσι
 πλουτίζει κ' ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας. Τὸ νόστιμο εἶναι
 ποῦ οἱ καλοὶ μας οἱ δασκάλοι κάμνουσι τὸν περήφανο,
 σηκώνουσι τὴ μύτη καὶ καταφρονοῦσι τὸ πρόστυχο καὶ
 χυδαῖο *μπάλλωμα*. Νὰ ὁμως ποῦ ἡ ἐπιστήμη τοῦς
 δείχτει ποῦ ἀφτὸ τὸ χυδαῖο τὸ *μπάλλωμα* εἶναι πολὺ

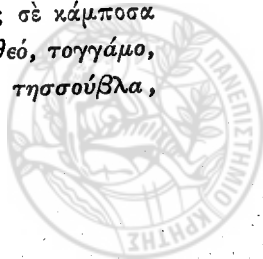

πιό ἀρχαῖο καὶ πιό σωστό ἀπὸ τὸ καταλαμβάνω τὸ δικό τους !

Πρέπει ὅμως, γιὰ νὰ μείνῃ ἡ ἀρχαία προφορά, τὸ **μβ νδ νγ** νὰ εἶναι μέσα στὴν ἴδια λέξη. Ἄ δὲν εἶναι μέσα στὴν ἴδια λέξη, τότες ἀλλάζει τὸ ζήτημα. Μπορεῖς νὰ τὸ καταλάβῃς ἀπὸ τοῦ ἀρσενικοῦ ἄρθρου τὸ **ν**, ἀπὸ τὸ **ν** τοῦ θηλυκοῦ κι ἀπ' ὅλα τὰ τελικά τὰ **ν** ποῦ βρίσκονται μπροστὰ σ' ἀρχικό **β δ γ** τῆς ἀκόλουθης λέξης, ἢ μπροστὰ σ' ὅ τι ἄλλο ἡμίφωνο κι ἂν εἶναι. Δὲ λέμε *τομπασιλιά*, λέμε τὸ *βασιλιά*. Γιατί τοῦτο ; Γιατί τὸ κοινὸ ὄνομα *βασιλεὺς* δὲν εἶχε μόνο αἰτιατική· τὰρχικό **β** μποροῦσε λοιπὸ νάκουστῆ χωριστὰ ἀπὸ τὸ **ν** τῆς αἰτιατικῆς, ἀφοῦ ἔκλιναν ὁ *βασιλεὺς*, *τοῦ βασιλέως*, *τῷ βασιλεῖ*, *οἱ βασιλεῖς* κτλ. Ἄμα δὲν εἶταν κανένα **ν** στὸ **β** μπροστὰ, γίνονταν τὸ **β β**, γιατί τὸ **β** εἶναι φυσικὸ νὰ γίνῃ **β**, τὸ **β** ὅμως δὲ γίνεταί **β**. Ἄφοῦ ὅμως τὸ **β** ἔγινε **β**, βρίσκονταν κάθε φορὰ ποῦ ἔκλιναν τὸνομα τὸ **ν** τῆς αἰτιατικῆς τοῦ ἄρθρου μπροστὰ στὸ **β** τῆς αἰτιατικῆς *βασιλέα*. Μὰ εἶδαμε ποῦ ἀφτὴ ἡ πλοκὴ **μβ** δὲν μποροῦσε νὰ μείνῃ· ὁ τύπος τὸν *βασιλιά* ἔπρεπε ἀμέσως νὰ κατασταλάξῃ στὸν τύπο τὸ**β***βασιλιά*, μὲ δυὸ **β**, κι ἀφτὸς ὁ τύπος εἶναι ποῦ μᾶς ἔδωσε τὴν αἰτιατικὴ τῆς κοινῆς τὸ *βασιλιά*, γιατί σὰν ποῦ τὸ εἶπαμε ἀρχήτερα, ὁ ἀναδιπλασιασμοὸς δὲν ἀκούγεται πιά στὴν κοινὴ γλῶσσα. Ὅπου βρέθηκε τελικὸ **ν** καὶ κατόπι του ἡμίφωνο, συνέβηκε τὸ ἴδιο. Γι' ἀφτὸ τὸ λόγο χάθηκε σήμερα στὴ γλῶσσα μας τὸ **ν** τῆς αἰτιατικῆς τοῦ θηλυκοῦ κι ἀρσενικοῦ ἄρθρου· μνίσκει μόνο ὅπου εἶναι κπτ, ἴσια ἴσια

γιατί τὸ κ, τὸ π καὶ τ εἶναι ἄφωνα κι ὄχι ἡμίφωνα. Μ' ὅλα τὰλλα (χ γ φ β θ δ σ ζ μ ν ρ λ) ἀναδιπλασιάζουνταν τὸ ν· μετὰ τὸ κπτ δὲν μπορούσε νάναδιπλασιασθῆ, ἀφοῦ τὸ ν μετὰ κπτ παριστάνει δυὸ φτόγγους διαφορετικούς. Τὸ ἴδιο ἔπαθαν καὶ τὰ μόρια δὲν καὶ ἄν. Τὰ μόρια καὶ τὰ ῥθρο δὲ λέγονται ποτὲς ξεχωριστά· μοναχὰ τους δὲν μπορείς νὰ τὰ πῆς· πρέπει νάχης κατόπι ἄλλη λέξη. Γιὰ τοῦτο τὰ μόρια δὲν, ἄν, οἱ αἰτιατικὰς τὴν καὶ τὸν τοῦ ἐνικοῦ ῥθρου ἐνώνονται τόσο σφιχτὰ μετὰ τὴν ἀκόλουθη λέξη, ποῦ μοιάζει σὰ νὰ εἶταν τὸνομα καὶ τὰ ῥθρο μιὰ μόνη λέξη. Χάρη σ' ἀπτό, ἔμεινε τὸ ν μπροστὰ στὸ κ, τὸ π καὶ τὸ τ καὶ στὰ φωνήεντα σὰν ποῦ ἔμεινε μέσα στὴν ἴδια λέξη. Μπροστὰ σ' ὅλα τὰλλα, ἔπρεπε πρῶτα νάναδιπλασιασθῆ κ' ὕστερα νὰ βγῆ. Μετὰ τὰ ἐπίθετα, μετὰ τὶς ἀντωνυμίες καὶ μετὰ τὰ ῥήματα ἔπρεπε φυσικὰ νὰ πᾶν τὰ πράγματα διαφορετικὰ, ἀφοῦ οἱ ἀντωνυμίες, τὰ ἐπίθετα καὶ τὰ ῥήματα ἔχουν ὑπαρξὴ ἀνεξάρτητη καὶ μπορείς νὰ τὰ πῆς ξεχωριστά. Ἐχει μιὰ σημασία τὸ καθένα, κι ἂν τὸ φέρης καὶ μοναχὸ του. Μ' ἀπτό τὸ σύστημα, ἀντὶς νὰ λέμε τὸν καλὸν φίλον ἢ εἶχεν φίλον, ὅλοι θὰ ποῦμε σήμερα τὸν καλὸ φίλο, εἶχε φίλο. Ἐναν καιρὸ ἔλεγαν, καλὸ φ φίλο, εἶχε φ φίλο, καὶ τὸ βλέπουμε ἀπὸ χωριανὲς γλωσσες ποῦ ἀκόμη σήμερα ἔτσι μιλοῦν. Καὶ τόντις πολλὰ χωριὰ ἔσωσαν ἀπτὴ τὴν προφορά, γιατί τὰ χωριὰ βρίσκονται συχνὰ σ' ἓνα γλωσσικὸ στάδιο ποῦ ἡ κοινὴ γλωσσά ξεπέρασε καὶ γιὰ τοῦτο θάκούσης σὲ κάμποσα νησιὰ νὰ σὲ ποῦν τοχχορό, τοφ φίλο, τοθθεό, τογγάμο, τηγγυναῖκα, τοββασιλέ, τοδδοῦλο, τησσοῦβλα,

τηξζωή, τημμάννα, τουνόμο, τηρράχη, τολλόγο, ἡ ἄθθος, νύφφη, ρουχχαλίζω, πεθθερός, συγγυρίζω· κ' ἔτσι θά στά ποῦν ὄλα, κάθε φορά ποῦ βρίσκεται τὸ ν μπροστά σὲ κάθε ἄλλο σύφωνο παρὰ κ π τ· δὲν ἔχει καμιά ἐξαίρεση καὶ δὲ θά κάμη ποτὲς λάθος ὁ χωρικός. Ἐπειδὴς ὁμως τὰ ἐπίθετα κλίνονται καὶ δὲν ἔχουν αἰτιατικὴ μοναχά, ἔγινε ἀπάνω κάτω τὸ ἴδιο ποῦ ἔγινε μὲ τὸ β τοῦ βασιλεύς. Οἱ ἀντωνυμίες, τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἐπίθετα δὲν κράτησαν τὸ ν μήτε ὅταν ἔρχονταν κατόπι κ π τ ἢ φωνήεντο. Ἄμα χάθηκε ὁ ἀναδιπλασιασμός, ἄμα εἶπαν καλὸ φίλο ἀντὶς καλὸ φφίλο, δὲν εἶταν πιά κανένας λόγος τὸ ν τῆς αἰτιατικῆς νά ξαναφανῆ πουθενά, γιατί μπορεί τὸ ἐπίθετο νά μπῆ κατόπι καὶ νά ποῦμε φίλο καλό· ἔτσι δὲ φαίνεται πιά τὸ ν μήτε στόνομα μήτε στὸ ἐπίθετο. Ὁ τύπος τῆς αἰτιατικῆς εἶχε καταντήσει καλὸ γιὰ τὰ ἐπίθετα, καὶ φίλο γιὰ τὰ ὀνόματα, χωρὶς ν. Ὅσο γιὰ τὰ ῥήματα, ὁ νόμος εἶναι ὁ ἴδιος· μόνο στὴν κοινὴ γλῶσσα, ποῦ δὲν ἔχει πιά τὸν ἀναδιπλασιασμό, δὲν μπορείς νά διακρίνης τὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ ἐνικοῦ ἀόριστου εἶχα φίλο καὶ τὸ τρίτο τοῦ πληθυντικοῦ εἶχα φίλο, ἃ δὲ βάλῃς τὸ ν. Τὰ χωριανὰ διακρίνουν τὰ δυὸ πρόσωπα χωρὶς ν, γιατί λένε, γιὰ τὸ πρῶτο, εἶχα φίλο καὶ γιὰ τὸ τρίτο, εἶχαφφίλο. Ἡ κοινὴ ἀναγκάστηκε λοιπὸ, γιὰ λόγους ψυχολογικούς κι ὄχι φυσιολογικούς, νά φυλάξῃ τὸ ν μπροστά στά φωνήεντα καὶ στάφωνα, μὰ ἔπρεπε νά βάλῃ μπροστά στά ἡμίφωνα, τοὺς τύπους ἔχουνε, εἶχανε, λένε ἢ γράφανε κάμανε ἀντὶς ἔγραφαν ἔκαμαν. Ἄφ- τοὺς τοὺς τύπους τοὺς πῆρε ἀπὸ ἄλλα γλωσσικά συ-

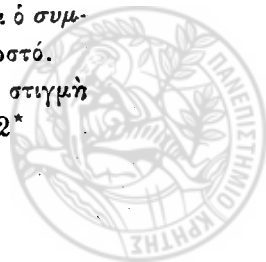
στήματα, ἀπὸ ἄλλα χωριά· κ' ἔπρεπε τόντις νὰ τοὺς πάρῃ, γιατί θάκαμνε λάθος ἂν ἔλεγε εἶχαν φίλο, κι ὡς τόσο δὲν μπορούσε νὰ πῆ εἶχα φίλο. Νὰ παρατηρήσης ὁμως ποῦ μόνο στὰ τρίτα πληθυντικὰ πρόσωπα βάζει τὸ ε καὶ τὸ ν· δὲν τῶχει ποτές στὸ πρῶτο ἔχουμε κι ἀφτὸ σὲ δείχτει ποῦ λέει εἶχανε (καὶ χάρη στὴν ἀναλογία ἔχουμε) μόνο κι μόνο γιὰ νάποφύγη τὴ δυσκολία. Ἔτσι βγαίνει στὴ γλῶσσα μας κι ἄλλος ὅρος. Τὸ τελικὸ ν (τὸ ν τοῦ ἄρθρου, τοῦ ἂν καὶ τοῦ δέν, τελικὸ δὲν εἶναι) χάθηκε μὲ τὸν ἀναδιπλασιασμό. Μέσα στὴν ἴδια λέξη (φυσικὰ καὶ στὰ μόρια καὶ στὰ ἄρθρα), ἔμεινε τὸ ν μόνο μπροστὰ στὰ ἄφωνα καὶ στὰ φωνήεντα.

Τί θὰ ποῦμε τώρα, ὅταν ἀπαντήσουμε στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ τοὺς τύπους *συβουλή, κίνδυνος, σύνδεσμος*, κι ἄλλους τέτοιους τύπους; Ἄρχαῖοι τύποι δὲν εἶναι· ἂν τοὺς εἶχε μάθει ὁ λαὸς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἂν τοὺς εἶχε κληρονομήσει κατεφτείας ἀπὸ τοὺς προγόνους, θάλεγε *συμβουλή, κίνδυνος, σύνδεσμος*. Πρέπει λοιπὸ νὰ συμπεραίνουμε ποῦ τοὺς ἔμαθε μόνο σὲ μιὰ ἐποχὴ ποῦ τὰρχαῖο τὸ β εἶχε γίνῃ β, κι ἀφτὸ εἶναι τὸ σωστὸ συμπέρασμα. Ἄφτους τοὺς τύπους τοὺς βρῆκαν οἱ λόγιοι στὰ βιβλία, ἢ στοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἢ καὶ στοὺς δικούς μας. Εἶδαν ποῦ τὰ βιβλία ἔγραφαν παντοῦ β, δὲν ἤξεραν ποῦ τὸ β, ὅταν ἔρχεται μ κατόπι, εἶναι ἀρχαία προφορά, νόμισαν ποῦ τὸ λέν πάντοτες β· τὸ εἶπαν ἔτσι καὶ σ' ἀφτές τίς λέξεις. Ἀπὸ τὸ στόμα τους τίς πῆρε τότες ὁ λαὸς καὶ τίς κανόνισε· φύλαξε τὸν ἀρχαῖο τὸ νόμο κ' εἶπε *συβουλή, κίνδυνος, σύνδεσμος*, γιατί εἶδαμε ποῦ δὲν ταιριάζει μὲ

τὰ ἡμίφωνα τὸ ν, κι ἄμα εἶναι νόμος, ὃ τι κάμουν οἱ λόγιοι, δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἀλλάξουν· ὁ λαὸς τὸν ἔχει πάντα καὶ τὸν προσέχει. Τέτοιες λέξεις εἶναι λοιπὸ μισοδημοτικὲς μισοδασκάλικες καὶ μποροῦμε νὰ τὶς γράφουμε, ἀφοῦ τὶς διώρθωσε τουλάχιστο ὁ λαός. Μισοδημοτικὸς μισοδασκάλικος τύπος ἔχει κάθε γλῶσσα κι ἀναγκάζεται νὰ τοὺς ἔχη. Ἔτσι τὸ θέλει ὁ καθαφτὸ συβιβασμὸς κι ὅλος ὁ κόσμος στὴν Ἐβρώπη ἔτσι ἐνοεῖ τὸν ἀληθινὸ συβιβασμὸ. Τὸ μόνο ποῦ μπορεῖς νὰ πῆς εἶναι ποῦ τόντις ἀρχαῖος καὶ σωστὸς τύπος εἶναι ὁ δημοτικὸς, καὶ ποῦ πῶτερο ἀξίζει καὶ πολὺ πῖο κανονικὸς εἶναι ὁ τύπος **βάλλωμα** ἢ **ἄνδρας** παρὰ ὁ τύπος **κίδυνο** ἢ **συβουλή**.

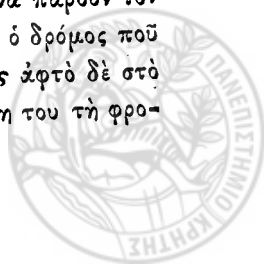
Ὅταν ὁμως ἀκούσης σὲ μιὰ λέξη νὰ λέν ὅλο **μβ νδ** κι ὁ λαὸς μῆτε νὰ γνωρίζῃ τὴ λέξη, τότες βλέπεις τί τρέχει· φτάνει οἱ λόγιοι νὰ σὲ ποῦν τοὺς τύπους **ἄμβων**, **καταλαμβάνω** μὲ **β**, σὰν ποῦ τοὺς λέν, κι ἀμέσως **καταλαβαίνεις** ἐσὺ ποῦ ἢ προφορὰ ἀφτὴ τοῦ **β** εἶναι πλάσμα καινούριο· ὁ λαὸς τέτοια λέξη δὲν ξέρει, γιατί δὲν εἶναι ὀρθή· ἀρχαία δὲν εἶναι, ἀφοῦ δὲ λέν **ἄμβωνας**, μῆτε **ἄμβων κ'** ἔτσι καταπατοῦν τοὺς φωνολογικοὺς νόμους τῆς ἀρχαίας, ποῦ δὲ θέλει πλάγι πλάγι **ν κ'** ἡμίφωνα· εἶναι τέρας. Ποιὸς βγαίνει βάρβαρος; ὁ δάσκαλος. Καὶ ποιὸς λείει βάρβαρο τὸ λαό; Ὁ δάσκαλος ποῦ πρῶτος βαρβαρίζει. Κατάλαβες, ἐλπίζω, τώρα τί θὰ πῆ **συμβιβασμὸς**· εἶναι λάθος στὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ στὴ νέα. Τέτοιος εἶναι κι ὁ **συμβιβασμὸς**. Δὲν εἶναι μισὸ λάθος· εἶναι λάθος σωστὸ.

Γιὰ νὰ τελειώσουμε, ἄς κάμουμε τώρα μιὰ στιγμὴ

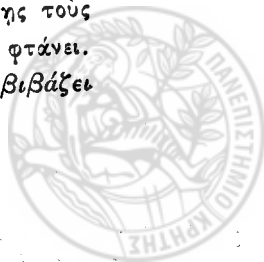

και τὸ λεξικολόγο. Βιβάζω σημαίνει· κάμνω κανέναν ἢ κανένα πράμα νὰ πηγαίνει, νὰ βαδίξῃ, τὸ βάζω στὸ δρόμο του. Ἡ πρόθεση σύν, ὄλος ὁ κόσμος τὸ ξέρει, θὰ πῆ μαζί. Ἔτσι βλέπουμε τουλάχιστο τί νόημα ἔχει ὁ συμβιβασμός· κάμνει δυὸ πράματα νὰ ταιριάζουν τὸ ἓνα μὲ τᾶλλο, μαζί νὰ πηγαίνουν, τὸν ἴδιο δρόμο νὰ πάρουν. Ποιὰ εἶναι ἀφτὰ τὰ δυό ; ὁ συμβιβασμός δὲ μᾶς τὸ λέει, μὰ πιστέω ποῦ θέλει νὰ πῆ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα. Μὲ τί τρόπο συμβιβάζει καὶ τίς δυό ; Τώρα νὰ τὸ διοῦμε. Ὁ συμβιβασμός ντρέπεται νὰ πῆ ἥπια, ποῦ εἶναι πάρα πολὺ χυδαῖος τύπος· δὲ θέλει πάλε καὶ νὰ πῆ ἔπιον, ποῦ εἶναι πάρα πολὺ ἀρχαῖος. Τί κάμνει ; Παίρνει λίγο ἀπὸ τὸ ἔπιον καὶ λιγάκι ἀπὸ τὸ ἥπια, μισὸ μισὸ τὸ καθένα, τὰ ταιριάζει μαζί, τἀνακατώνει καὶ σὲ βγάζει ἓναν ἀόριστο ἔπια. — « Καλά ! λὲς ἐσύ, μὰ γιατί τάχατις ἔπια κι ὄχι ἥπιον ; Κάλλια μ' ἄρεζε ἐμένα ἓνας ἀόριστος ἥπιον. » Κι ἀφτὸ γίνεται, παιδί μου, μὴ χολοσκάνης ! Μπορεῖς κ' ἥπιον νὰ τὸ πῆς· φτάνει νὰ πάρῃς μισὰ μισὰ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα· ἄλλο νόμο δὲν ἔχεις νὰ φυλάξῃς. Ὅσο μισὸ εἶναι τὸ ἔπια, τόσο μισὸ εἶναι καὶ τὸ ἥπιον. Καλὰ λοιπὸ καὶ τὰ δυό.

Βλέπεις τί πονηριὰ ποῦ τὴν ἔχει ὁ συμβιβασμός, τί φρόνιμα ποῦ οἰκονομιέται, τί συμβιβαστικὰ ποῦ τὰ συμβιβάζει ὅλα ὁ συμβιβασμός. Σὲ λέει ποῦ κάμνει δυὸ πράματα νὰ πηγαίνουν πλάγι πλάγι, νὰ πάρουν τὸν ἴδιο δρόμο· μὰ ἂν εἶναι νὰ μάθῃς ἀφτὸς ὁ δρόμος ποῦ ἀρχίζει καὶ ποῦ τελειώνει, ὁ συμβιβασμός ἀφτὸ δὲ στὸ λέει, κι ἀπὸ κεῖ μπορεῖς νὰ καταλάβῃς ὅλη του τὴ φρο-

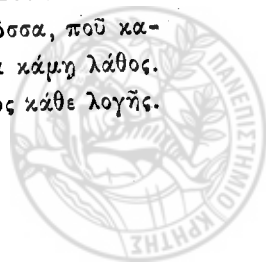

νιμάδα και τὴν τέχνη. Ἴσως ὁ ἴδιος δὲν τὸ ξέρει νὰ στοῦ πῆ. Κάθε δρόμος ἔχει δυὸ ἄκρες, κάθε πρᾶμα μιὰ ἀρχὴ κ' ἓνα τέλος. Ὁ καημένος ὁ συμβιβασμὸς προσπαθεῖ νὰ βρῆ τὴ μέση τοῦ δρόμου. Τὸ κακὸ εἶναι ποῦ δὲν ξέρει μήτε ποῦ ἀρχίζει ὁ δρόμος, μήτε ποῦ τελειώνει. Πῶς θέλεις ἐσὺ τώρα νὰ βρῆ τὴ μέση; Τοῦ κάκου πολεμᾷ. Πόσοι εἶναι σήμερα στὴν Ἑλλάδα ποῦ συμβιβάζουν ἢ συμβιβάζουσιν, και σ' ἀφτοὺς μέσα πόσοι εἶναι ποῦ γράφουν τὴν ἴδια γλῶσσα; Δὲν μπορεῖ νὰ συμφωνήσῃ ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο. Ὁ καθένας μὲ τὴ φαντασία του κυθερνιέται. Πᾶρε δυὸ ἀπ' ἀφτοὺς ποῦ συμβιβάζουν ἢ συμβιβάζουσιν και θὰ διῆς ποῦ κ' οἱ δυὸ τους ἔχουν ἄλλη γραμματική, γράφουν ἄλλη γλῶσσα. Ὁ πρῶτος σὲ λέει ποῦ παραδέχεται τὴν ὀνομαστικὴ πατέρα και μητέρα. Χωρίς ὁ ἴδιος νὰ τὸ καταλάβῃ, εἶναι σὰ νὰ σ' ἔλεγε ποῦ παραδέχεται ἰσοσύλλαβα ἀντὶς περιττοσύλλαβα. Κι ὡς τόσο σὲ λίγο θὰ σὲ πῆ. — «Ὅσο γιὰ τὴν ὀνομαστικὴ πόλις, βρύσις, μὲ φαίνεται πιὸ σωστὸ νὰ τὰ γράφουμε μὲ τὸ σ» — και νάσου περιττοσύλλαβα κ' ἰσοσύλλαβα πλάγι πλάγι. Μὴν τοῦ ῥωτᾷς νὰ στοῦ ξηγήσῃ ἔτσι τοῦ φαίνεται. Ὁ δέφτερος πάλε βγάζει κι ἀποφασίζει ποῦ γιὰ τὰ ῥήματα θὰ βάλῃ τὴ δημοτικὴ κατάληξη τῆς κοινῆς — ουν· ὄσο γιὰ τὰ ὀνόματα, λέει, θὰ κάμῃ τὴν κατάληξη ἀρχαία και νομίζει πιὸ καλὸ νὰ γράφῃ *αἰ ὄραι, αἰ ἡμέραι*. Μ' ἀφτό, κάτι θαῤῥεῖ πῶς εἶπε. Γιατί τὸ ἓνα ἀρχαῖο κι ὄχι τᾶλλο; μὴ βασανίζεσαι νὰ τὸ βρῆς. Μὴ γυρέβῃς νὰ μάθῃς τοὺς λόγους. Ἐτσι τῶρισε τὸ κεφαλάκι του, και τοῦ φτάνει. Ἐνας τρίτος πάλε σὲ φτειάνει ἄλλο κανόνα, συμβιβάζει

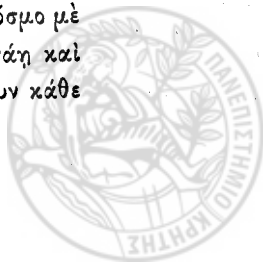

καὶ τοῦ λόγου του· μὲ πολὺ φρόνιμο τρόπο, μ' ἤσυχον καὶ συγκαταβατικὸ ὕφος σὲ κάμνει παραχωρήσεις—καὶ ποιὸς τὸν εἶπε νὰ παραχωρήσῃ τίποτις;—«Ναὶ βέβαια, λείει, παραιτῶ τὸν ἀπαρέφατο· παραδέχομαι τὸ νά, μὰ μποροῦμε τουλάχιστο νὰ βάζουμε ἡ στὴν ὑποταχτικὴ καὶ νὰ γράφουμε νὰ νομίζητε ἀντὶς νὰ νομίζετε.» Ἔτσι τὸ νομοθετεῖ καὶ τόσο χωρεῖ τὸ κακίμενο του τὸ μυαλό. Μὴ ζητῆς νὰ σὲ πῆ γιατί ἔχει ἡ ἡ ἀρχαία καὶ γιὰ ποιὸ λόγο συνηθίζει ἡ νέα τὸ ε. Ἐδῶ τὰ μεπερδέβει. Ὡς τόσο περνᾷ γιὰ σοφὸς κι ὁ ἴδιος χαίρεται μὲ τὴ γνώση του, καὶ καμαρώνει τὴ φρόνησίν του.

Ἔτσι πηγαίνουν καὶ λέν. Ἄλλα μὴ γυρέβης. Ποῦ τέχνη; ποῦ σύστημα; ποῦ μάθησι; Σύστημα δὲ θέλουν—καὶ χωρὶς σύστημα πότε γράφηκε γλῶσσα; Ὁ συμβιβασμὸς δὲ βασιζέται πούπετις, μῆτε στὴν ἀρχαία μῆτε στὴ νέα. Δὲν ἔχει χῶμα ποῦ νὰ πατήσῃ· ὅπου τύχη τρέχει· πετᾷ μὲ τὸν ἄνεμο σὰν τὸ λωλὸ τὸ φύλλο. Γιὰ τοῦτο κ' οἱ συμβιβασμοὶ δὲ συμβιβάζονται ἀναμεταξύ τους. Τί σᾶς φαίνεται; Ἐγὼ λέω, πρῶτα νὰ συμβιβασθῶσιν, νὰ συμβιβασθῶσι, νὰ συμβιβαστῶσι, νὰ συμβιβαστοῦν ἢ νὰ συβιβαστοῦν οἱ συμβιβασμοὶ ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο κ' ὕστερα νὰ μᾶς κατηχίσουν. Τὸ κάτω κάτω ὁμως τί εἶναι; Καταντήσαμε νὰ μὴν ξέρομε τὴ γλῶσσα μας. Βάλε ἕναν ἀπ' ἀφτοὺς ποῦ μιλοῦν ὄλο γιὰ μάθησι, γιὰ γραμματικὴ καὶ ποῦ λέν τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἀκανόνιστη, νὰ σὲ γράψῃ σ' ἀφτὴ τὴ γλῶσσα, ποῦ κακαφρονεῖ τόσο, μιὰ μόνη σελίδα χωρὶς νὰ κάμῃ λάθος. Δὲ θὰ μπορέσῃ! Θάνακατώσῃ μαζί τύπους κάθε λογῆς.

Δὲ συλλογίστηκε μήτε πῶς μήτε πότε πρέπει νὰ δανει-
στη λέξεις ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ μὲ τί τρόπο θὰ τις συ-
γυρίση γιὰ νὰ φαίνονται δημοτικές, γιὰ νὰ μπορέσῃ
μιὰ μέρα νὰ τις παραδεχτῆ ὁ λαός. Δὲ διακρίνει τὴν
κοινή, τὴν πανελλήνια, τὴ γενικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴ γλῶσ-
σα ποῦ συνηθίζουσε μόνο σὲ μερικά μέρη. Μήτε βλέπει
ποῦ ὑπάρχει μιὰ γραμματικὴ τῆς κοινῆς. Καταφρονεῖ
τοὺς ἄλλους, θέλει νὰ τοὺς κυβερνήσῃ, νὰ τοὺς μάθῃ,
κάμνει τὸ σοφὸ καὶ δὲ γνωρίζει τοὺς πιὸ ἀπλοὺς νόμους
τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ. Σήμερα θὰ πῆ ἐκεῖνος ἄβριο κεί-
νος, τὸ πρωτὶ ἀπάνω κάτω τὸ βράδυ ἀπάνου κάτω, κάπου
δὲν καὶ κάπου δέ· μὰ πότε χρειάζεται τὸ ἓνα καὶ ποῦ ται-
ριάζει τᾶλλο μήτε τῶναιρέφτηκε στὴ ζωὴ του καὶ ἀφτῆ του
τὴν ἀμάθεια τὴ βάφτισε σωφροσύνη. Γιὰ τοῦτο κάμνει τὸν
περῆφανο, φωνάζει ποῦ ὄρια δὲν ἀρέσει. Θέλει λεφτεριά.
Δὲν τὸ λέγαμε καὶ πρὶν; Ἡ ἀριθμητικὴ φέρνει στανά-
χώρια. Τὰ δυὸ καὶ δυὸ πάντα τέσσερα τὰ θέλει. Εἶναι
σὰ νὰ φώναζε στὰ καημένα τὰ δυὸ, ξεχωριστὰ στὸ κα-
θένα· — «Ἐχετε δὲν ἔχετε, θὰ συβιθαστῆτε ὅπως σᾶς
τὸ προστάζω γώ, καὶ πέντε δὲ θὰ γίνετε ποτές σας.»
— Δὲν εἶναι τυραννία; — «Καὶ ποιά εἶσαι σύ, κερά
'Αριθμητικὴ, ἔτσι δούλους σου νὰ μᾶς ἔχῃς; Πρέπει νὰ
κάμουμε τάχατις ὅπως θέλεις ἐσύ, καὶ ὄχι ὅπως ἐμεῖς
θέλουμε; Ἐγὼ νὰ σὲ δείξω!» — Τέτοια λόγια τῆς λείει
ὁ συμβιβασμὸς καὶ ἔχει δίκιο· πρέπει νὰ φανοῦμε ἀνε-
ξάρτητοι, νὰ βαστάξουμε τὸ φιλότιμό μας. Πλήξῃ πιάνει
τὸν ἄθροπο ὅσο βλέπει τὴ φύση νὰ κυβερνᾷ τὸν κόσμον μὲ
τόση τυραννία. Ἡ θάλασσα ὡς ἓνα μέρος θὰ πάῃ καὶ
θὰ σταθῇ. Οἱ πλανῆτες τὸν ἴδιο γῦρον θὰ κάμουν κάθε

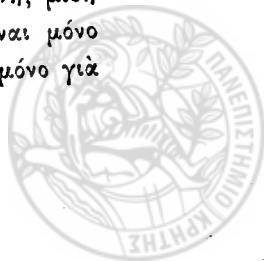
χρόνο, κι ἀπὸ τὸν κύκλο τους δὲ θὰ βγοῦν — ἢ πρέπει νὰ χαθοῦν. Τὰ τριαντάφυλλα μόνο τὸ καλοκαίρι θὰ νοιξοῦν, κι ὄχι τὸ χειμῶνα. Κάθε πρᾶμα ἔχει ὅρια δικὰ του, καὶ δὲν μπορεῖ παρέχει νὰ προχωρήσῃ. Ὅταν ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ σωφροσύνη, γιὰ μέτρο καὶ γιὰ γνώση, ὑποθέτω ποῦ ἤθελαν τέτοια νὰ ποῦν· ἐννοοῦσαν, ὁ καθένας καὶ τὸ κάθε πρᾶμα νὰ σέβονται καὶ νὰ μὴν ξεπεράσουν τὰ φυσικά τους ὅρια. Σ' ἀφτῆ τὴν ἀρχὴ εἶταν ἡ φρονιμάδα τους ὅλη.

Ὁ συμβιβασμὸς νομίζει πῶς ἔχει τέτοια ἀρχὴ καὶ πῶς μιλεῖ σὰν τοὺς ἀρχαίους, μὰ δίχως ὁ ἴδιος νὰ τὸ ξέρῃ, λέει ἄλλα. Κάνει ὅπως τοῦ φανῆ, κ' οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν ἴσια ἴσια νὰ μὴν κάμνῃ κανεὶς ὅπως τοῦ φαίνεται, ἀλλὰ ὅπως τὸ θέλει ἡ ὀρθὴ κρίση. Τὸ μέτρον τῶν ἀρχαίων ὁ συμβιβασμὸς τὸ γυρέβει μέσα του, στὸ νοῦ του, στὴ μικρὴ του τὴ γνώση, ὄχι στῆς γλώσσας μας τοὺς νόμους μῆτε στὴν ἱστορικὴ τῆς σειρά. Δὲν μποροῦν ὁμως οἱ ἀθρῶποι νὰ φτειάξουν ὅρια τοῦ κεφαλιοῦ τους· τὰ ὅρια τὰ βάζει ἡ φύση, καὶ τὴ φύση πρέπει νὰκούμε, ὄχι τὴ σοφία τὴ δική μας. Ὁ συμβιβασμὸς δὲν παραδέχεται τέτοιο σύστημα· δὲ λογαριάζει γιὰ τίποτις μῆτε τὴ φύση, ποῦ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, μῆτε τοὺς φυσικούς τῆς τοὺς ὄρους, μῆτε τὴν ἐπιστήμη ποῦ μᾶς μαθαίνει νὰ βροῦμε τοὺς ὄρους ἀφτοὺς καὶ νὰ καταλάβουμε τὴ φύση. Ἐπρεπε νὰ φανῆ ὁ συμβιβασμὸς, γιὰ νὰ διοῦμε τάξιπεριέργο ἀφτὸ τὸ κατόρθωμα, οἱ φυσικοὶ νόμοι ν'ἀλλάξουν καὶ τὰ ποτάμια πίσω νὰ γυρίσουν.

Ὁ Σωκράτης εἶχε ἄδικο νὰ λῆη ποῦ τὸ Γνώθι σου-

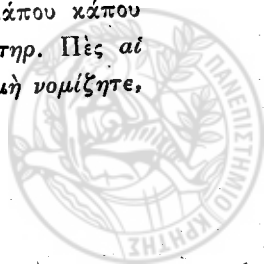

τὸν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας. Ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας εἶναι ὁ συμβιβασμός. Ὁ συμβιβασμός τὸ ξέρει καὶ γιὰ τοῦτο ἔχει τόση ἰδέα γιὰ τὴ φρόνησή του καὶ τόση πέραση στὸν κόσμον. Ἴσως ἡ σοφία του, ἂν κοιτάξῃς καλὰ, κρύφτει μέσα τῆς κατιτίς ἄλλο παρά σοφία. Τὸ παρατήρησαν καὶ στὴν Ἑβρώπη· ὁ σπουδαστὴς ὁ γραικὸς ποῦ ἔρχεται στὸ Παρίσι, ποῦ πάει στὴ Γερμανία ἢ στὴν Ἀγγλία, ἐφοκὸλα μαθαίνει καὶ θὰ καταλάβῃ ὅ τι τοῦ πῆς. Μὰ γρήγορα σταματᾷ· ἴσια μ' ἕνα βαθμὸ θὰ προκόψῃ κι ὄχι παρέκει, — ἢ γιατί νομίζει πῶς ὅλα τὰ ξέρει ἢ γιατί κουράζεται καὶ δὲν μπορεῖ. Τέτοιοι εἶναι ὁ Γραικός· ὅλα τὰρχινοῦμε, μπαίνουμε στὴ δουλειὰ μὲ πόθο καὶ μὲ καρδιά, ὁ κόπος δὲ μᾶς τρομάζει. Νὰ μᾶς ἀκούσης, τὸν κόσμον θὰ τὸν κάμουμε δικό μας. Κι ἀλήθεια θὰ τὸν κάμναμε δικό μας, γιατί μέσα μας ἔχουμε κάτι καὶ μεις. Μὰ . . . εἶναι καὶ τὸ μά. Ἄλλο κάτι μᾶς λείπει. Ὅλα τὰρχινοῦμε, τίποτις δὲν τελειώνουμε. Τίποτις δὲν μπορούμε νὰ τελειωποίσουμε. Ἡ συνέχεια μᾶς σκοτίζει τὸ νοῦ, ἡ ἀδιάκοπη προσοχὴ μᾶς ζαλίζει, ἡ ἴδια δουλειὰ μέρα νύχτα μᾶς κουράζει. Στὴν ἐπιστήμη, στὰ πολιτικά, στὴ μάθηση, στὴ φιλολογία δὲν ἔχουμε μήτε πομονή, μήτε, — γιὰ νὰ ποῦμε μιὰ ἀρχαία λέξη ποῦ ἐδῶ ταιριάζει — μήτε ἐπιμονή. Πάντοτες μνίσκουμε στὴ μέση τοῦ δρόμου. Δὲν τολμοῦμε, δὲν μπορούμε νὰ πιάσουμε μιὰ ἰδέα καὶ νὰ τὴ βαστάξουμε ἴσια μὲ τὴν ἄκρη, ἴσια μὲ τὸ τέλος. Ἐχουμε μισὴ μάθηση, μισὴ τέχνη, μισὴ γνώση καὶ μισὴ φιλολογία. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι μόνο φιλολογικὸ κι ὁ συμβιβασμός δὲν ἔχει νὰ πῆ μόνο γιὰ

τὴ γλῶσσα· ἔχει πιὸ γενική, ἔχει ἔθνική σημασία καὶ σ' ὅλα συμβιβάζομεν, ὅλα τὰ κάμνουμε μισά, γιατί καὶ τὸ κεφάλι μας εἶναι μισὸ καὶ δὲν ἔχουμε μήτε δύναμη μήτε σωστὴ ἐνέργεια. Ἔτσι βγάλαμε καὶ μισὴ γλῶσσα. Καταντοῦμε ὅμως λίγο λίγο νὰ πιστέβουμε ποῦ τὸ μισὸ ποῦ κατορθώνουμε νὰ κάμουμε, εἶναι τὸ μόνο σωστό. Παρηγοριούμαστε λέγοντας ποῦ τέτοιο εἶταν τῶν ἀρχαίων τὸ σύστημα, ποῦ ἀπτό θὰ πῆ πάν μέτρον ἀριστον καὶ μηδὲν ἄγαν. Τὸ κάτω κάτω, ὁ συμβιβασμὸς ἄλλο τίποτις δὲν εἶναι παρὰ ἡ παντοτινὴ μας ἀπτή ἡ ἀνημπορικὰ σὲ κάθε πρᾶμα καὶ σὲ κάθε ἐργασία.

Ἐμένα πάλε τί μὲ μέλει; Τὸν κόσμον βέβαια δὲ θὰ τὸν ἀλλάξω. Μάλιστα χαίρουμαι ποῦ εἶναι ὁ κόσμος ὅπως εἶναι· χαίρουμαι ποῦ εἶναι στὸν κόσμον καὶ ὁ συμβιβασμὸς. Ἀπτός θὰ φανῆ ὁ σωτήρας μου. Δίχως φόβον τρέχω μέσα στὰ κύματα ποῦ μὲ πᾶνε στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μέντοράς μου δὲ θὰ μ' ἀφήσῃ νὰ ποντιστῶ σὰν τὸ Μυρτίλο. Τώρα ποῦ ξέρω καὶ γὼ νὰ συμβιβάζω, θὰ χαροῦν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἅμα μὲ διοῦν. Ὅλοι μαζί μου θὰ γοητευθῶσιν. Ὁ Μέντοράς μου μάλιστα μ' ἔμαθε νὰ συμβιβάζω τὸν ἕνα μὲ τὸν ἄλλο τοὺς χίλιους συμβιβασμοὺς ποῦ λουλουδιάζουν τὴν ὥρα ποῦ μιλοῦμε στὴν πατρίδα. — «Νὰ σὲ δεῖξω τί σύστημα ἔχουμε ὅλοι σήμερον στὴν Ἑλλάδα. Μήτε γράφουσιν ὅλον νὰ κλίνης, μήτε γράφουν. Ἄμα βάλῃς ἕνα γράφουν ἐδῶ, ἕνα γράφουσιν ἐκεῖ, κάμνεις τοῦ καθενὸς τὸ χατίρι. Μὴ λὲς μόνον ἡ μητέρα· κάπου κάπου κοίταξε νὰ χῶσῃ καὶ μιὰ ὀνομαστικὴ μήτηρ. Πῆς αἰ ὄραι κ' οἱ ὄρες, πῆς ἡ πόλις κ' ἡ ῥάχη, μὴ νομίζητε,

ἀλλὰ καὶ μὴ νομίζετε. Γιὰ νὰ μὴ σὲ λείψῃ κι ἀπαρέφατος, μπορεῖς ὅταν τύχῃ νὰ γλυστρήσῃς πούπετις ἓνα οὐδέτερο τὸ φαγεῖν. Οἱ λόγοι θὰ σὲ ποῦν ποῦ πρέπει νὰ τὸ κάμῃς φαγεῖον. Ἐσὺ βγαίνεις τότες πιὸ δάσκαλος ἀπὸ τοὺς δασκάλους, πιὸ σοφὸς ἀπὸ τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς λές· — «Ὁχι! γιατί εἶναι ἀπαρέφατος τὸ φαγεῖν.» Ἔτσι χαιρεσαι ποῦ εἶπες τὸ λόγο σου καὶ σὺ κολακέβεσαι μὲ τὴ μάθησή σου κι ὁ κόσμος ἀπορεῖ μὲ τὴν παιδεία σου. Ὅμως καὶ τοῦτο μὴν τὸ παρακάμῃς. Πρόσεχε νᾶχῃς μόνο μισὴ παιδεία. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Μηδὲν ἄγαν. Ἡ σωφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετὴ. Νὰ σὲ πῶ μάλιστα τὸ κάτω κάτω, μὲ γραμματικὴ δὲ φτειάνεις γλῶσσα, δὲ φτειάνεις φιλολογία. Τέτοια ἰδέα ἔχουμε σήμερα ὅλοι στὴν Ἑλλάδα. Καλὸ νὰ τὴν ἔχῃς καὶ σὺ καὶ νὰ φαίνεσαι φρόνιμος σ' ὅτι κάμῃς καὶ σ' ὅτι πῆς. Θυμήσου τί λείει ὁ ποιητής· πρέπει νὰ ζῆ κανεὶς *senza infamia e senza lode*.

Ὅσο φέρνεσαι μὲ τέτοιο τρόπο, θὰ σ' ἀγαπήσουν ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς. Φτάνει νὰ μὴν πιάσῃς καὶ γράψῃς τίποτις. Ποιὸς εἶσαι σὺ; Νομίζεις τάχατις πῶς μπορεῖς νὰ γράψῃς σὰν καὶ μᾶς, νὰ βγῆς ἄξαφνα ποιητής καὶ νὰ μάθῃς τί θὰ πῆ τέχνη καὶ φιλολογία; Γιὰ συλλογίσου το καλὰ. Εἶναι δική μας δουλειὰ νὰ κανονίσουμε τὴ γλῶσσα καὶ νὰ συμβιβάσωμεν τοὺς συμβιβασμούς, γιατί ὁποῖος γράφει, τί κάμνει; κανονίζει, καὶ νὰ διῆς ποῦ μιὰ μέρα ὅλοι θὰ παραδεχτοῦν τὴν ἰδέα μου. Ἐσὺ γιὰ τέτοια δουλειὰ δὲν εἶσαι γεννημένος. Κάτσε, παιδί μου, στὴ γωνιά σου καὶ μὴ βάζῃς στὸ νοῦ σου *lettera-*

tura (ὁ φίλος μου κάπου κάπου ὠμῆ ξερῆ κι ἀχώνε-
φτη σὲ τίναζε καμιὰ ξένη λέξη). Ψύλλους στᾶχερα
νὰ γυρέβης. Φαντασία, ιδέες, κοντύλι, ποίηση δὲν εἶναι
γιὰ σένα. Νὰ περιορίζεσαι στὴ γραμματικὴ σου. Δὲ
μᾶς βλέπεις ἐμᾶς; Στὴ γραμματικὴ δὲν ἀνακατώνεται
κανένας ἀπὸ μᾶς καὶ μήτε θέλουμε νὰ τὴν ξέρουμε. Μὴν
ἀνακατώνεσαι καὶ σὺ στὰ δικὰ μας. Εἶσαι καλὸς μόνο
γιὰ γραμματικὴ καὶ γλωσσολογία. »

Γιὰ νὰκούσω τὸ Μέντορά μου, ἔκαμα καὶ γὼ σήμερα
τὸ γλωσσολόγο.

ΚΒ'.

Οἱ ἀρχαῖοι.

Δὲ μὲ μέλει τώρα νὰ πεθάνω! Μὲ φτάνει ἡ ζωὴ,
ἀφοῦ εἶδα τὴν Ἀθῆνα. Ἐδῶ γεννήθηκε ὁ κόσμος. Ἐδῶ
καὶ στὴ Ῥώμη μορφώθηκε ἡ Ἐβρώπη. Μικρὸς τόπος
καὶ γέμισε τὴ γῆς. Ἀπὸ δῶ μᾶς ἦρθαν καὶ νοῦς καὶ
σκέψη καὶ ιδέες. Ἀφτὴ μᾶς ἔκαμε ἀθρώπους. Ἀθῆνα
τὴ λὲν καὶ ποτές ὄνομα στὸν κόσμο, μὲ τόσο λίγες συλ-
λαβές, δὲ σήμανε τόσα. Φτάνει τὸνομά της νὰ πῆς καὶ
τὰ λὲς ὅλα. Μὲ σέβας τὸ χῶμα της νὰ πατήσης, ἐσὺ
ποῦ ἔρχεσαι σὲ τέτοια χῶρα· τὸν οὐρανὸ ποῦ βλέπεις,
τὸν ἔβλεπαν καὶ τότες οἱ μεγάλοι· τὸν ὀρίζοντα ποῦ
κοιτάζεις μὲ τόση χαρὰ, τὸν κοίταζαν τὰ μάτια τους
κάθε μέρα. Μέσα σ' ἀφτὴ τὴν ἀτμοσφαῖρα γεννιοῦνταν
οἱ φωτερὲς ιδέες, ἔβγαιναν ποίηση καὶ φιλοσοφία. Ὅταν
ἀνέβαιναν οἱ γενναῖοι στὴν Ἀκρόπολη ἀπάνω, τὴν ἴδια
θάλασσα θεωροῦσαν ποῦ θεωρεῖς τώρα καὶ σύ.

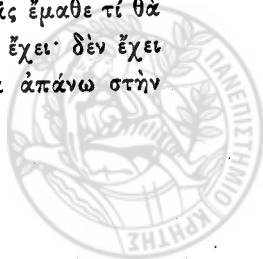
Μὲ πόση χάρη, μὲ πόση νοστιμάδα ἀράδιασε ἡ φύση
τοὺς λόφους καὶ τὰ βουνάκια ποῦ βλέπεις γύρω γύρω
στὴν Ἀθῆνα. Τί ὠραία, τί χαδεφτικὴ μορφή κατῶρ-
θωσε νὰ τοὺς δώσῃ! Μὲ τί γλύκα, μὲ πόση ἀγάπη ζου-
γράφισε κάθε γραμμὴ. Μὲ πόσο ρυθμὸ καὶ μέτρο,
μὲ πόση ἀρμονία ἔγλυψε τὴ γῆς, ἔστρωσε τὰ περι-
γιάλια καὶ στρογγύλωσε τοὺς γυαλοὺς! Στόλισε τὴν
Ἀθῆνα μὲ τῆς πιὸ χαριτωμένες, μὲ τῆς πιὸ ἀπαλές
της ὀμορφιές. Τὴν ἔκαμε μὲ πόθο καὶ χαρὰ, τὴ συγύρισε

σάν παιδί της. Τάχει όλα ταιριασμένα· ἐδῶ τὰριστουργήματα τῆς τέχνης φαίνονται σὰ νὰ βγήκαν ἀπὸ τὸ χῶμα, σὰ νὰ εἶναι τοῦ τόπου γεννήματα, ἀφοῦ καὶ τὰ πλάσματα τῆς φύσης ἔχουν τόση φαιδρότητα καὶ τέχνη.

Αἰώνια χῶρα θὰ μείνης — καὶ μὴ σὲ μέλη! Μπορεῖ νὰ σὲ καταπατήσουν οἱ βαρβάροι, μπορεῖ τὰ σκυλιὰ στὸν Παρθενῶνα σου νὰ χυθοῦν. Ἦσυχη νὰ εἶσαι! Θὰ καταστραφοῦν τὰ σκυλιὰ καὶ θὰ χαθοῦν οἱ βαρβάροι· μιὰ μέρα θὰ δέρνονται καὶ θὰ κλαίν τὴν τόση τους τὸλμη. Ἐσὺ πάντα θὰ βασιλέβης· ἐσὺ θὰ στέκεσαι παντοτινά, γιατί ἐσένα πάντα σὲ κοιτάζει ἡ γλαφκομάτα μεγάλη θεά, γιατί ἐσένα πάντα σὲ προσέχει τὸ πελώριο μάτι τοῦ Δία!

Ἐδῶ ζοῦσε λαὸς μοναδικὸς στὴν ἱστορία. Ἄλλος δὲ θὰ βρεθῆ ποῦ νὰ τοῦ μοιάξῃ· μπορούμε νὰ τῶχουμε κάφκημα καὶ δόξα, μόνον ὅτι καὶ μεῖς δὲ θὰ τοῦ μοιάζουμε ποτέ. Ὁ πιὸ πρόστυχος ἄθρωπος ἔνοιωθε μέσα του τί θὰ πῆ τέχνη καὶ ποίηση, ἤξερε, χωρὶς νὰ τοῦ τὸ μάθη κανεὶς, ποιὸ εἶναι τὸ καλὸ καὶ τῶρατο. Δὲν εἶχε δάσκαλο παρὰ τὴ φύση. Γιὰ νὰ γίνουν ἔργα μεγάλα, δὲ φτάνει ἓνας μόνον νὰ τὰ κάμῃ· χρειάζεται ἡ συνέργεια ὁλωνῶν· πρέπει νὰ τὰ καταλάβουν ὅλοι κι ὅλοι νὰ τάρεσουν. Καλλιτέχνης εἶταν ὁ λαὸς ὅλος. Σὲ κάθε πέτρα χάραξε τὴν ἰδέα του· ὁ νοῦς του μπῆκε σὰ βοῦλλα μέσα σὲ κάθε μάρμαρο, σὲ κάθε στίχο. Στους ναοὺς καὶ στὰ βιβλία, στοῦ Παρθενῶνα τὸ μέτωπο καὶ τὶς κολῶνες, μᾶς ἄφησε τὴν καλλήτερή του διδαχὴ. Μᾶς ἔμαθε τί θὰ πῆ εὐλικρίνεια καὶ τέχνη. Ψεφτιές ἐδῶ δὲν ἔχει· δὲν ἔχει πολὺπλοκες τεχνουργίες· βάλε μιὰ πέτρα ἀπάνω στὴν

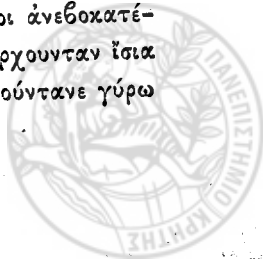
ἄλλη καὶ βγῆκε ὁ Παρθενός. Πιὸ ἀπλὰ μέσα, πιὸ ἀπονήρηφοι τρόποι δὲ γίνονται. Ὁ Ἀθηναῖος δὲ γύρευε νὰ θαμπώσῃ τὸν κόσμον, νὰ μᾶς γελάσῃ μὲ τέχνες, μὲ σοφίες καὶ μὲ γύρους. Δὲν εἶταν ὁ σκοπὸς τους νὰ φαντάξουν. Ἐνα μόνο κυνηγοῦσαν, πῶς νὰ ποῦν τὴν ιδέα τους, πῶς νὰ τὴν παραστήσουν ἀπλὰ καὶ φυσικὰ, γιὰ νὰ τὴν καταλάβῃ ὁ καθένας· δὲν τοὺς ἔμελε γιὰ τίποτις ἄλλο, κ' ἴσια ἴσια γιὰτί δὲν εἶχαν ἄλλο σκόπο κατῶρθωσαν κ' εἶχαν τόση τέχνη.

Τὴν Ἀκρόπολιν τὴν εἶδα ὅπως βέβαια δὲν τὴν εἶδε κανένας ξένος· γιὰ τοῦτο σᾶς μιλῶ μὲ τόση ζωηρότητα. Νὰ μάθετε τί τρέχει· ἴσως δὲν τὰποδείχτω, μὰ πολὺ μ' ἀρέσουν οἱ ἀρχαῖοι. Τὰ πῆγάμε πάντα καλὰ μαζί. Οἱ ἀρχαῖοι περήφανοι δὲν εἶναι. Ὅταν εἶμουν παιδιὰ στὸ σχολεῖο, δὲ μ' ἔρχονταν τὰ λόγια τους· μὲ φαίνονταν ὅλο πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἄλλο τίποτις δὲν εἶταν παρὰ ἓνα σωρὸ δασκάλου· ἔτσι τὸ θαρροῦσα, ἴσως γιὰτί δασκάλου μὲ τοὺς παράδειδαν· τοὺς εἶχα γιὰ κατσοῦφηδες, μαχμούρηδες, σχολαστικούς ἀθρώπους, καὶ νὰ πῶ τὸ κάτω κάτω, βαρετοὺς μὲ τὸ παράπαν. Λαχταροῦσα πότε νὰ φέξουν οἱ διακοπές. Ὅταν πῆρα μοναχός μου νὰ τοὺς σπουδάξω, ἄλλαξα γνώμη μὲ μιᾶς. Κατάλαβα ποῦ πιὸ γελαστοί, πιὸ καλῆς ψυχῆς ἀθρώποι δὲ γίνονται. Τοὺς ἔβαλα μέσα στὴν καρδιά μου — κι ἀπὸ τότες τὰ πᾶμε λαμπρά. Ἀμα ἀδειάσω λίγη ὥρα τὸ χειμῶνα, — ὅταν πέφτουν ὄξω τὰ χιόνια πηχτὰ πηχτὰ καὶ κάθουμαι ἤσυχα κοντὰ στὴ φωτιά μου, — πολὺ μ' ἀρέσει νὰ κουβεντιάζω μὲ τοὺς ἀρχαίους! Πιάνω ἓνα βιβλίον καὶ τὰ λέμε. Πόσα γέλοια κάμνουμε μαζί!

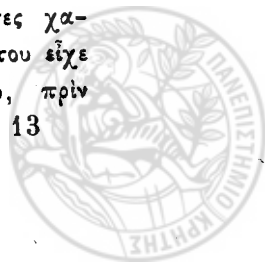
Πόση χαρά μὲ περεχύνουν τὰ λόγια τους! Πόσο θυμῶν, ἅμα θυμώσουν· πόσο κλαίω, ἅμα δακρίσουν· πόσο μὲ διασκεδάζουν τὰ παραμύθια τους καὶ πόσο μὲ γλυκαίνει τὴν ψυχὴ ἢ καλὴ τους, ἢ ψηλὴ τους φιλοσοφία καὶ ποίηση. Τᾶχουμε πολὺ καλὰ μαζί. Δὲν κάμνουν τὸν περήφανο· φτάνει νὰ τοὺς ἀγαπᾶς μὲ τὴν καρδιά σου, νὰ μὴν τοὺς ἔχῃς γιὰ σοφολογιώτατους καὶ μὲ πολλὴ καλοσύνη σὲ ξεσκεπάζουν τὶς ιδέες τους, σὲ φανερώνουν τὶς ὀμορφιές τους καὶ πιάνουν τὰ λόγια. Πολὺ μ' ἀρέσουν οἱ ἀρχαῖοι! Ὅλο πιθυμοῦσα νάνταμωθοῦμε καμιά μέρα.

Τάξιώθηκα κι ἀφτό, ὅτι πάτησα στὴν Ἀθῆνα. Κόντεβε μεσημέρι· γρήγορα γρήγορα ἔτρεχε ὁ καθένας ἀπὸ τὴ ζέστη νὰ χωθῆ μέσα στὰ κελλάρια. Ἔτσι κρύφτηκαν ὅλοι καὶ στοὺς δρόμους δὲ φαίνονταν πιὰ ψυχὴ. Ὁ ἥλιος φωτοβολοῦσε, ποῦ σὲ θάμπωνε τὰ μάτια. Ὅλα τᾶβλεπες κάτασπρα, ἢ Ἀθῆνα γυάλιζε σᾶν τὴ ζάχαρη· ἔλεγε ποῦ εἶχε χλωμιάσει κι ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὴν ἀντηλιά. Ἦσυχία δὲν ἔχω στὸ ταξίδι· πρέπει νὰ εἶμαι πάντα στὸ ποδᾶρι. Σηκώθηκα λοιπὸ νὰ πάω στὴν Ἀκρόπολη. Προτοῦ νάνεβῶ, στάθηκα κάτω μιὰ στιγμή καὶ κοίταξα ἀπάνω, νὰ διῶ. Τί βλέπω; ὅλους τοὺς ἀρχαίους μαζωμένους στὴν Ἀκρόπολη, ζυπόλυτους κι ἀσπροντυμένους, μὲ τοὺς μακριοὺς χιτῶνες. Τὰ πρόσωπά τους εἶταν κάπως χλωμά, μὰ πάντοτες ὠραῖα. Προχώρησα καὶ τοὺς εἶδα ἀπὸ πιὸ κοντά. Περιπατοῦσαν καὶ μιλοῦσαν ἀναμεταξύ τους. Ἄλλοι ἀνεβοκατέβαιναν τὴ σκάλα τοῦ *Beulé*· ἄλλοι πάλε ἔρχονταν ἴσια μὲ κάτω, στοῦ Διόνουσου τὸ θέατρο, καθοῦντανε γύρω

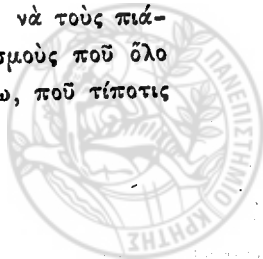
γύρω στὰ σκαμνιά και πρόσμεναν—ποιὸς ξέρει τί ; ἴσως
καμιὰ παράσταση ποῦ δὲ θὰ γίνη ποτέ. Ἄλλοι εἶταν
καθισμένοι μὲ τὴν ἀράδα στὰ σκαλοπάτια τοῦ Παρθε-
νῶνα, κοίταζαν τὸ χόρτο ποῦ εἶχε φυτρώσει στὶς πέ-
τρες ἢ θεωροῦσαν τὴ θάλασσα μπροστά τους. Εἶχαν ὀμι-
λίες κ' ἔσκυφτε ὁ ἓνας νὰ πῆ κάτι τάλλουνοῦ. Ὁ Σω-
κράτης ἔτριβε τὰ γόνατά του· θυμοῦνταν ποῦ τρίβον-
τας τὰ γόνατά του εἶχε πεθάνει και γλυκὰ χαμογελοῦσε.
Τί καλὸς ἐκεῖνος ὁ Σωκράτης ! Χαίρουνταν ὅλοι τους
νὰ τὸν ἀκούν. Εἶταν ἓνα γλέντι γιὰ τὸν κόσμον. Ἐ-
πρεπε νὰ διῆς τὸν ἥσυχον τὸ γέρον, ὅταν εἶχε στὸ νοῦ
του νὰ πῆ καμιὰ νοστιμάδα ἢ νὰ κάμῃ κανένα χωρα-
τᾶ· τότες εἶταν ποῦ ἔβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα του λόγια
γεμάτα ιδέες μεγάλες και πανάγιες ἀλήθειες. Παίζοντας
και σὰ νὰ μὴν προσέχῃ ἔλεγε τὰ πιὸ σοβαρὰ πράματα.
Σὲ τέτοιες ὥρες εἶχε μάλιστα τὸ συνήθειον νὰ κατεβάξῃ
τὰ φρύδια και νὰ πετᾷ στραβὰ μιὰ ματιὰ, τάχατις
σὰ νᾶκαμνε τὸ σπουδαῖον ἢ τὸ θυμωμένο. Ὁ Πλάτω-
νας τὸν πείραζε λέγοντας πῶς μοιάζει τάβρον.

Ὁ Ἡρόδοτος, μὲ χάρη μοναδική, διγοῦνταν παρέ-
κει κάτι ἱστορίες ποῦ τελειωμὸ δὲν εἶχαν. Κάθουνταν
τὰ ἑλληνοπαῖδα τριγύρω και τὸν ἀκούγαν ὅλοι σὰν
παπποῦ τους. Σκυθρωπὸς σὰν τὸ λιοντάρι, ὁ Θουκυδί-
δης μελετοῦσε. Γύρευε θεμέλια γιὰ νὰ στηλώσῃ τὴν ἀλή-
θεια. Μάζωνε πληροφορίες ἐδῶ και κεῖ, ῥωτοῦσε τοὺς
στρατιῶτες, μιλοῦσε μὲ τοὺς γέροντες, πολεμοῦσε νὰ δια-
βάσῃ τίς ἐπιγραφὰς και τὰ μνημεῖα. Κάποτες χα-
μογελοῦσε τὸ λιοντάρι· ἔβλεπε ποῦ τὸ ἔργον του εἶχε
μείνει στοὺς αἰῶνες και ποῦ μοναχὸς του, πρὶν

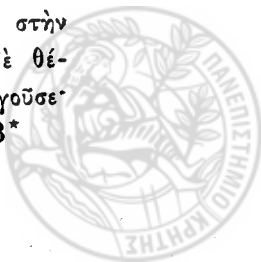
ἀκόμη μάθη ὁ κόσμος τί θὰ πῆ ἐπιστήμη καὶ κριτική τέχνη, εἶχε δεῖξει τὴν ἀληθινή, τὴ μόνη μέθοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἱστορίας.

Ἐνας γέρος, μὲ τὰ μαλλιά σὰν τὸ χιόνι, ἡμέρα καὶ γλυκὰ τραγουδοῦσε κάπου κάπου τῆς ἀνοιξῆς τὴν καλοσύνη, τοῦ ἀηδονιοῦ τὴ λαλιά, τοῦ Κολωνοῦ τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἀσπράδα. Εἶταν ὁ Σοφοκλῆς, ὁ μεγαλύτερος ἀπ' ὅλους, ὁ Σοφοκλῆς ποῦ ἀναφετὴ ἡ καρδιά του καὶ ποῦ ἔβγαζαν οἱ στίχοι του φωτιά, κάθε φορά ποῦ μιλοῦσε γιὰ τὴν οὐράνια Δίκη, γιὰ τὶς Ἐρινύες ποῦ τοὺς φονιάδες φονέβουν· κρύφτουνται οἱ Ἐρινύες μέσα στὰ λαγκάδια καὶ στοὺς βράχους — κ' οἱ βράχοι θὰ καταντήσουν τρομάρα γιὰ ὅσους δὲν εἶδαν ποῦ πίσω ἀπὸ τοὺς βράχους εἶναι κρυμμένες οἱ χαλκόποδες θεές. Ὁ καλὸς ὁ Αἰσχύλος μονολογοῦσε· τότε τὸν ἔβλεπες σὰν ἱερέας νὰ λητουργᾷ, τότε νὰ πολεμᾷ σὰ στρατιώτης. Συνήθιζε ποῦ καὶ ποῦ νὰ βάζῃ στὶς τραγωδίες του μέσα καὶ δυὸ τρεῖς ξένες λέξεις· τίς εἶχε μάθει στοὺς περσικοὺς πολέμους. Ἀπὸ μακριά, ὁ Ἑβριπίδης τοὺς κοίταζε καὶ τοὺς δυό. Γελοῦσε σὰν τὸ μαριόλο. Ὅταν ἔκλαιγε, ἔκλαιγε σατυρικά. Κανεὶς ὅμως δὲν εἶχε τὴ φωνή του, κανεὶς δὲν εἶχε τὸ πάθος του, ἅμα ἔψαλνε τὴν ἀγάπη. Ἐγραφε κείνη τὴν ὥρα μιὰ στροφή κι ἀντιστροφή γιὰ μιὰ του τραγωδία· μόλον τοῦτο δὲν ἔμοιαζε λυπημένος. Εἶταν ὅλος χαρὰ καὶ μὲ φάνηκε πῶς τὰ ἔξυπνα του τὰ μάτια μιλοῦσαν κ' ἔλεγαν κρυφὰ κρυφὰ — «Στάσου, νὰ τοὺς πιάσουμε τοὺς Ἀθηναίους μὲ τοὺς δωρισμοὺς ποῦ ὅλο γυρέβουν. Κανένα χορὸ νὰ τοὺς φτειαῶ, ποῦ τίποτις

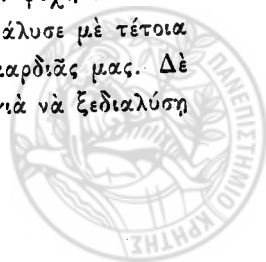

νά μὴν καταλάβουν οὔτε κείνοι οὔτε οἱ σοφοὶ Ἐβρωπαῖοι κατόπι.» Ὁ Ἀριστοφάνης δὲν τοῦ τὰ μασοῦσε τὸν ἔκαμνε κουρέλλι. Τᾶλεγε χοντρά κι ὡς τόσο πάντα μὲ χάρη· ἤξερε ποῦ εἶταν ἀρχαῖος, καὶ ποῦ τοῦ τὸ συχωροῦσαν οἱ δασκάλοι νὰ μιλῇ χυδαῖα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔσκαναν ἀπὸ τὰ γέλοια.

Ὁ Περικλῆς, ὁ ἀληθινὸς πατέρας τῆς δημογορικῆς τέχνης, μ' ἓνα του λόγο κόρωνε τὸ λαὸ ἢ τὸν ἡσύχαζε πάλε· γίνονταν ἀστραπὴ καὶ βροντὴ, ἀναποδογύριζε τὴν Ἑλλάδα — κ' ἔμοιαζε θεός. Ὁ Δημοστένης, ἄλλο θεριό. Ἄχ! τί φωνὴ εἶταν ἐκείνη! Σὰν τὶς φλόγες πετοῦσαν τὰ λόγια του κι ἀναφταν τὶς καρδιές· εἶταν πυρκαϊά. Λὲς νὰ εἶταν ὁ Φίλιππος κανέναν Σλάβος, γιὰ νὰ τὰ βάλῃ μαζί του ὁ Δημοστένης μὲ τέτοιο θυμό; Ἄς ἔχουν τὴ Μακεδονία τους, ἔλεγε, κι ἄς μᾶς ἀφήσουν ἐμᾶς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ δόστου καὶ δόστου! Χτυποῦσε κι ὅλο χτυποῦσε, σὰν τὸν Ἥφαιστο μὲ τὸ σφυρί. Θὰ ξανακούσουμε καμιὰ μέρα τέτοιο κακό; Ἄς τὸ δώσουν οἱ θεοί! νὰ χαροῦμε καὶ μεῖς, ἀφοῦ εἶδαμε τόσα. Τί δύναμη ποῦ τὴν εἶχε! Τί καλὰ ποῦ μιλοῦσε τὴ γλῶσσα τοῦ δήμου! ἔβαζε στοὺς λόγους του μέσα τὶς πιὸ γνωστῆς, τὶς πιὸ συνηθισμένες λέξεις, τὶς κοινὲς φράσεις τοῦ λαοῦ. Φανταστῆτε τὸ Δημοστένη νὰ μιλῇ τὴν καθαρέβουσα! Δὲν εἶναι πιά Δημοστένης· εἶναι δάσκαλος. Ὅχι! μὲ τοὺς χωρατάδες, μὲ τὰ γέλοια, μὲ τὴν εἰρωνεία ποῦ καίει, μὲ τὸ πάθος ποῦ μπαίνει ἴσια μέσα στὴν ψυχὴ, μὲ τὴν τρομερὴ λογικὴ ποῦ θέλεις δὲ θέλεις σὲ καταπειθεῖ, τὸ σκοπὸ του ὅλο κυνηγοῦσε·

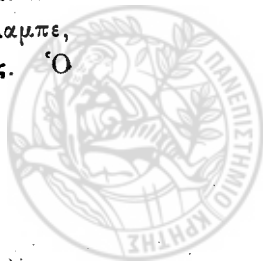
ἔρριχτε τὸ Φίλιππο στὴ λάσπη· τὸν ἔκαμνε μασκαρᾶ !
Ὁ φίλος ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε ἄλλες φροντίδες.
Κοίταζε πῶς νὰ πλουτίσῃ τὸν ἀθρώπινο νοῦ, πῶς
νὰ χωρέσῃ τὸ κεφάλι τοῦ ἀθρώπου πιῶτερη μά-
θησι, πιῶτερες γνῶσες, πῶς νὰ καταλογήσῃ ὅσα
ξέρει, πῶς νὰ κάμῃ τὴν ἐπιστήμη νὰ προδέψῃ· στά-
θηκε ὁ πρῶτος δάσκαλος τῆς Ἑβρώπης. Περπατοῦσε
μὲ τοὺς μαθητάδες του κ' ἔλεγε λόγια ποῦ μποροῦσε
κι ὁ Πλάτωνας νὰ τᾶκούσῃ. Τὰ σήμεριωναν οἱ μα-
θητάδες γρήγορα γρήγορα καὶ στὰ πεταχιά· ἔτσι σώ-
θηκαν πολλὰ τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὅταν τὰ βλέπουμε
τυπωμένα, μᾶς ἔρχονται κάπως ξερά καὶ ψυχρού-
τσικα· μὰ τώρα ποῦ τὸν ἄκουγα, ποῦ τὸν εἶχα μπρο-
στά μου, ἔνοιωθα τὴν καλοσύνη του ὅλη, τὴν τρυ-
φερὴ του ψυχὴ, τῆς καρδιάς του τὴ γλυκότητα
καὶ τὴ χάρη. Ποιὸς μπόρεσε ποτέσ καὶ ποιὸς θά
μπορέσῃ νὰ μιλήσῃ μὲ τόση ἀγάπη καὶ μὲ τόσο ὕψος
γιὰ τὸ θεό ; Ποιανοῦ μάτια εἶδαν τόσο καθαρά καὶ
χάρηκαν τόσο πολὺ νὰ διοῦν τὴ Δικιοσύνη ; Τὴν ὄψη της,
λέει, μήτε ὁ ἐσπερινὸς τὴν ἀξίζει μήτε ὁ ἀβγερινός·
ἡ φύση τόσο ὠραία δὲν εἶναι ! Ποιὸς ἐνόησε καλή-
τερα ποῦ ἡ ἐνέργεια εἶναι ὁ γενικὸς νόμος τοῦ κόσμου ;
Κι ὅταν κλαίς κι ὅταν ἔχεις κανέναν καημὸ καὶ
λυπᾶσαι, ἔλεγε τὴν ὥρα ποῦ τὸν ἄκουγα στὴν
Ἀκρόπολη, μπορεῖ μόνον τοῦτο νὰ μὴν εἶσαι δυσ-
τυχισμένος, ἀφοῦ μέσα σου νοιώθεις τὴν ψυχὴ σου κ' ἐ-
νεργᾷ. Κανένας καρδιογνώστης δὲν ἀνάλυσε μὲ τέτοια
δύναμη κι ἀλήθεια κάθε πάθος τῆς καρδιάς μας. Δὲ
βρέθηκε ἄλλος σὰν τὸ Σταγειρίτη, γιὰ νὰ ξεδιαλύσῃ

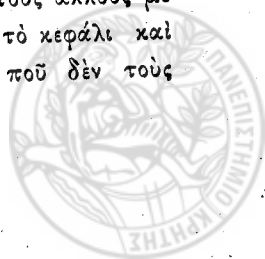
τὰ μυστικά τῆς ἀθρωπότητος καὶ τῆς ζωῆς. Κανείς δὲν εἶχε κρίση πιδ σωστῆ καὶ νοῦ πιδ γενναῖο. Τόσο λαμπρὰ δὲ μίλησε κανείς γιὰ τὴ φιλία, ποῦ δὲν ἀρέσει τὴ μοναξιά καὶ ποῦ χαίρεται περισσότερο μὲ τὴν ἀγάπη ποῦ χαρίζει παρὰ μὲ τὴν ἀγάπη ποῦ παίρνει. Ἄνοιγε ἡ καρδιά μου νὰ τὸν ἀκούω. Μ' ἔρχουνταν ὄλο νὰ πᾶω νὰ τοῦ φιλήσω τὸ χέρι.

Ὁ Ξενοφώντας κι ὁ Πλάτωνας φιλοτιμιούνταν ποῖος θὰ μιλῆση πιδ καλὰ γιὰ τὸ Σωκράτη. Ὁ Ξενοφώντας τᾶλεγε στρατιώτικα κι ἀπλά. Ὁ Πλάτωνας ἔβαζε καὶ τὸν Πλάτωνα μέσα. Φαιδραίνονταν ἡ ψυχὴ μὲ τὴ μιλιὰ του. Ὅλα του τὰ λόγια εἶταν ἓνα χαμογέλιο. Δὲν κοίταζαν τὰ μάτια του κατὰ γῆς· ἔλεγε μάλιστα πῶς μόλις πατοῦσε τὸ χῶμα. Κοίταζε ψηλὰ; ψηλὰ στὸν οὐρανό, σὰ νὰ γέμιζε φῶς ὁ μέγας του νοῦς. Σὲ φαίνονταν ποῦ θωροῦσε, μέσα μέσα στὰ γαλάζια τούρανοῦ, ὀλωνῶν τῶν πραγμάτων τὴ μορφὴ καὶ τίς ιδέες, καὶ τὸν περεχοῦσε ἐξαισία χαρὰ ποῦ τέλος ἔσκεπάζονταν μπροστά του ἡ ἀλήθεια.

Πίσω στὸν Παρθενῶνα εἶταν ἴσκιος καὶ στὸν ἴσκιο μέσα κάθονταν οἱ ἀρχαῖοι φιλοσόφοι, ὁ Παρμενίδης ὁ Ἐλαιάτης, ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Ξενοφάνης. Λίγο λίγο προχωροῦσαν· ὁ ἥλιος ὄξω εἶχε τόση δύναμη, τόσο φῶς, ποῦ τὸ μέρος ἐκεῖνο φαίνονταν ἀκόμη πιδ μάθρο· ἔμοιαζε σὰν νὰ εἶταν κανένα βαθὺ βαθὺ σκοτάδι· ἔλεγε πῶς ἔβγαιναν οἱ φιλοσόφοι μέσα ἀπὸ κανένα χάος καὶ πῶς πίσω τους εἶχανε νύχτα καὶ καταιχιά. Ὅσο πρόβαιναν ὁμως, τόσο πιώτερο ἔλαμπε, τόσο πιώτερο γέμιζε ἀχτίδες τὸ πρόσωπό τους. Ὁ

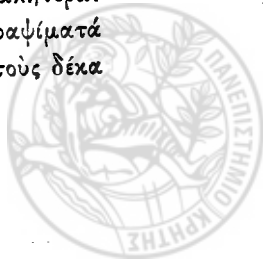

Ἡράκλειτος μιλοῦσε γιὰ τὰ ποτάμια ποῦ τρέχουν καὶ γιὰ τὸν κόσμον ποῦ σὰν ποτάμι περνᾷ. Ὁ Δημόκριτος βαστοῦσε στὰ δάχτυλά του κάτι ἄτομα μικρὰ μικρά, γύρεβε νὰ τὰ κόψη καὶ δίδασκε πῶς ὅλα ξαναγεννιοῦνται. Γιὰ τοῦτο χαίρουνταν καὶ γελοῦσε. Ὁ Ἀναξαγόρας τοὺς κοίταζε κ' ἔλεγε πῶς χρειάζεται Νοῦς γιὰ νὰ στρώσῃ τὸν κόσμον, γιὰ νὰ συγυρίσῃ τὴ φύσιν, γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὰ τοιαῦτα καὶ νὰ ζωντανέψῃ τὴν ὕλη. Μὲ πόση διάνοια, μὲ πόση κρίση καὶ γνώση, πρῶτοι τοὺς ἐκείνοι, ὅταν ἀκόμη σώπαιναν οἱ γλώσσες καὶ τὰ κεφάλια, κατάλαβαν τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴ φύσιν, εἶδαν πῶς μιὰ καὶ μόνη ἀρχή, ἓνας γενικὸς νόμος κυβερνᾷ τὸν Κόσμον, πῶς ὁ οὐρανὸς κ' ἡ γῆς, πῶς ὅλα τὰ φαινόμενα ποῦ βλέπεις εἶναι τὸ ἴδιον πρᾶμα καὶ μέσα τοὺς ἔχουν ἓνα σύστημα μοναδικὸ ποῦ ἐνώνει τὸ καθεὶς τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο. Πολὺ πιὸ σοφοί, πολὺ πιὸ μεγάλοι στάθηκαν ἐκείνοι καὶ ἀπὸ τὸ Σωκράτη καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Κουβέντιαζαν κρυφὰ κρυφὰ ἀναμεταξύ τους καὶ δὲν μπορούσες ν' ἀκούσῃς τί ἔλεγαν. Κοντὰ στοὺς φιλοσόφους καὶ λίγο πιὸ πίσω, γιατί ἔμοιαζαν ἀκόμη πιὸ παλιοί, στέκουνταν ἓνα σωρὸ τραγουδιστάδες. Ἀνέβαιναν καὶ κείνοι στὴν Ἀκρόπολιν. Ἐρχουνταν ἀπὸ τὴν Αἰολίδα κ' εἶχαν περάσει κάμποσα χρόνια στὴν Ἰωνία. Διγοῦνταν παραμύθια τοῦ λαοῦ καὶ ἀθάνατες ἱστορίες. Εἶχαν ὅλοι τοὺς στὸ μέτωπον γραμμμένο τὸ ἴδιον ὄνομα, Ὀμηρος. Ἐνας ὁμως ποῦ ἔμοιαζε σὰ λοχαγός, περπατοῦσε μπροστά, ἔκρυφτε τοὺς ἄλλους μὲ τὴ μεγάλη του ῥάχην, μὲ τὴν ῥάχην του τὸ κεφάλιν καὶ τοὺς περιμάζωνε πίσω του μὲ τρόπο ποῦ δὲν τοὺς

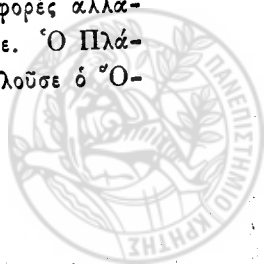
ἔβλεπες πιά καί ποῦ φαίνονταν ὁ μόνος Ὅμηρος ἐκεῖνος νὰ εἶναι. Οἱ φιλοσόφοι κ' οἱ τραγουδιστάδες εἶχαν ὀμιλίες. Ἐλεγαν οἱ φιλοσόφοι· — « Ὁ νοῦς τοῦ ἀθρώπου εἶταν κοιμισμένος· πρῶτοι τοῦ δώσαμε ζωή. Φιλοσοφία δὲν ἤξερε καί τοῦ μάθαμε φιλοσοφία. » — Ἐλεγαν οἱ τραγουδιστάδες· — « Ἡ φαντασία τοῦ ἀθρώπου εἶταν κοιμισμένη· πρῶτοι τῆς δώσαμε ζωή. Ποίηση δὲν ἤξερε καί τοῦ μάθαμε ποίηση. » Ἀθάνατα λόγια! Ἀθάνατος ὁ λαὸς ποῦ μπόρεσε μιὰ μέρα νὰ τὰ πῆ!

Τί νὰ σᾶς τὰ πολυλογῶ; Τί νὰ περάσω ἕναν ἕναν ὄσους ἀπάντησα στὴν Ἀκρόπολη; Ὅλες οἱ δόξες τῆς Ἑλλάδας βρῖσκονταν ἐκειπέρα· ἄκουσα καί τὸν Ἡσίοδο νὰ παραπονιέται γλυκά γιὰ τὸν ἀδερφό του, καί νὰ βάζη μέσα στὸν κατάλογό του τοὺς ὀλύμπιους θεοὺς καί τοὺς ἡρώους· τὸν Ἰππώναχτα, τὸν Ἀρχίλοχο ποῦ σκότωναν ἄθροπο μ' ἕνα τους στίχο· τὸν Ἀλκαῖο, τὸν καλὸ σοβαρὸ καί φρόνιμο Ἀνακρέοντα, τὴν ἀθάνατη Σαφῶ ποῦ ἔμοιαζε φλόγα· τὸν Ἀλκμάνα, τὸν Ἴβυκο, τὸ Στησίχορο τὸ γενναῖο, τὸ θρησκευτικὸ Σιμωνίδη τὸν Κεῖο. Κάπου κάπου ἔβλεπα καί κάτι σκιές, κατάχλωμες καί σὰ μισσοβισμένες ποῦ περπατοῦσαν κάτω μακριά, τὸν Ὀρφέα, τὸ Λίνο, τὸ Μουσαῖο· μέσα σ' ἀφτὲς τίς σκιές βρῖσκονταν κι ἄλλες δύο· ἴσως εἶταν ὁ Πυθαγόρας ἢ μιὰ κι ὁ Λυκοῦργος τῆς Σπάρτης ἢ ἄλλη. Ὅσοι στέκονταν μπροστά στὸν Παρθενῶνα φαίνονταν πολὺ καλῆτερα. Εἶδα τὸν Ἴσοκράτη, ποῦ ὅλο διώρθωνε τὰ γραψίματά του, τὸ Λυσία, τὸν Ὑπερίδη, τὸ Λυκοῦργο, τοὺς δέκα

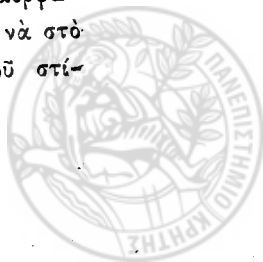
ρήτορους, τούς σοφιστάδες, τὸ Μέναντρο καὶ τούς κωμικούς, τὸ σοφὸ τὸν Ἐπίκουρο, τὸν Παναίτιο, τὸν Ποσειδώνιο, τὸ Ζήνωννα καὶ τούς ἄλλους φιλοσόφους. Εἶταν κι ὁ Πλούταρχος ἐκεῖ, μὲ πρόσωπο γελαστό, κοντούτσικος, μὲ παχούτσικα μάγουλα καὶ γενναία ὄψη· εἶταν κι ὁ Λουκιανὸς ὁ παιχιδιάρης· πολεμοῦσαν τοῦ κάκου κ' οἱ δύο τους νάνεβοῦν ἴσια μὲ τὸν Παρθενῶνα. Εἶταν ἄλλοι πολλοί, μὰ ποῦ νὰ τούς θυμηθῶ; Μόνο τὸ Θεόκριτο δὲν εἶδα· οἱ ἀρχαῖοι δὲν τὸν ἤθελαν πλάγι τους καὶ τοῦ ἔλεγαν πῶς εἶναι μαϊμού. Μαζὶ μὲ τούς Ἀλεξαντρινούς τὸν εἶχανε μέσα στὸ Μουσεῖο.

Οἱ ἀρχαῖοι περπατοῦσαν, κάθονταν, πήγαιναν ἐδῶ καὶ κεῖ, ἔπιαναν κουβέντες, γελοῦσαν καὶ φιλοσοφοῦσαν. Παρατήρησα ὅμως ποῦ πάντα γύριζαν τὴ ράχην τους στὸ Πανεπιστήμιο. Ἀλήθεια, πολὺ μ' ἀρέσουν οἱ ἀρχαῖοι! Παρατήρησα κι ἄλλο ἓνα· οἱ ἀρχαῖοι δὲ μιλοῦσαν ἀρχαῖα, μιλοῦσαν τὰ ῥωμαϊκά. Οἱ ἀρχαῖοι πῆραν τὸν ἴδιο δρόμο ποῦ πῆρε κ' ἡ γλῶσσα τους· κάθε χρόνο, κάθε δέκα, κάθε πενήντα χρόνια καὶ κάθε αἰῶνα λίγο λίγο μεταμορφώνουνταν ἡ γλῶσσα τους· ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς, τόσο πιώτερο ἔμοιαζε μὲ τὴ δική μας σήμερα. Οἱ ἀρχαῖοι, ποῦ ἔζησαν καὶ κείνοι μαζὶ μὲ τὴ γλῶσσα, ἀφοῦ καὶ τώρα τούς ἔβλεπα ἀκόμη στὴν Ἀκρόπολη, λίγο λίγο, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν οἱ ἴδιοι, μίλησαν τὴ δημοτικὴ — «Ἄλλαξαν οἱ καιροί, μ' ἔλεγαν, ἀλλάξαμε καὶ μεις. Μοναχὸ του ἔγινε τὸ πρᾶμα, ἀπλὰ καὶ φυσικά. Χίλιες φορές ἀλλάξαμε γλῶσσα κι ἄλλη δουλειὰ δὲν κάμναμε. Ὁ Πλάτωνας δὲ μιλοῦσε τὴν ἴδια γλῶσσα ποῦ μιλοῦσε ὁ Ὀ-

μηρος μήτε ποῦ μίλησε ὁ Μέναντρος κατόπι. Ὁ σκοπός μας εἶταν πάντα νὰ μὴ δυσκολέβεται ὁ κόσμος μὲ τὰ λόγια μας καὶ γιὰ τοῦτο εἶχαμε πάντα τὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς μας. Ἄν ἔπρεπε νὰ μιλοῦμε σήμερα ἀπαράλλαχτα καὶ σωστά σὰν ποῦ μιλούσαμε τότες, ποιὸς θὰ μᾶς καταλάβαινε; Ἴσως δυὸ τρεῖς φιλόλογοι στὴν Ἐβρώπη· στὴν Ἑλλάδα βέβαια μήτε μισὸς φιλόλογος δὲ θᾶννοιωθε τί λέμε. Τὰ ξεχάσαμε κι ὅλας. Βλέπουμε μάλιστα ποῦ σήμερα ξέρουν τὴ γλῶσσα μας στὴν Ἐβρώπη πολὺ πιὸ καλά παρὰ ποῦ τὴν ξέραμε στὰ χρόνια μας. Βρίσκουν ἕνα σωρὸ πράματα ποῦ μήτε εἶχαμε ἰδέα· ἐτυμολογοῦν τὶς λέξεις ποῦ συνηθίζαμε καθημερινά, χωρὶς νὰ φανταστοῦμε ποῦ εἶχαν καμιά συγγένεια μὲ ἄλλες γλῶσσες καὶ ποῦ τὶς ἴδιες ρίζες μπορεῖς νὰ παντήσης στὰ σασκρίτικα καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες γλῶσσες. (Εἶταν τόντις προκομμένοι οἱ ἀρχαῖοι· νὰ ποῦ ἤξεραν καὶ σασκρίτικα!). Μόλον τοῦτο δὲν εἶπαμε ποτές τὴ γλῶσσα μας βάρβαρη. Σήμερα στὴν Ἑλλάδα, ὅσο μπορέσαμε νὰ καταλάβουμε, ὅποιος δὲν ξέρει νὰ ἐτυμολογήσῃ μιὰ λέξη ἢ νὰ ζηγήσῃ ἕναν τύπο, δὲν πάει νὰ μάθῃ στὸ σκολειό, μόνο θὰ πῆ τὴ λέξη βάρβαρη καὶ βάρβαρο τὸν τύπο, γιὰτὶ νομίζει πῶς ὁ τὶ ἐκεῖνος δὲν ξέρει, δὲν μπορεῖ καὶ νὰ εἶναι σωστό. »

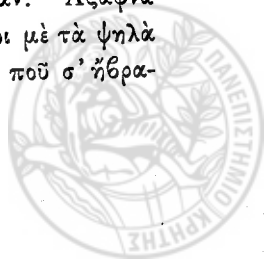
Ἄναστέναζαν οἱ ἀρχαῖοι καὶ παραπονιοῦνταν· —
« Ἄχ! παιδί μου, νὰ ἤξερες τί σκοτοῦρες ποῦ μᾶς ἔδωσε ἡ γλῶσσα μας! Ὅταν ἀρχίσαμε νὰ γράφουμε, εἶχαμε κάμποσες δυσκολίες. Ἡ γλῶσσα μας μορφωμένη δὲν εἶταν ἀκόμη. Πρῶτα τὸν Πλάτωνα νὰ στὸ πῆ· γιὰ νὰ φτάξῃ ἡ γλῶσσα τοῦ ὀμηρικοῦ στί-

χου στήν άττικη φράση, για να γίνη η όμηρικη γλωσσα ο τι έγινε κατόπι στον καιρο της χρυσης μας εποχης, χρειάστηκε δουλειά και κόπος. Είδαμε και πάθαμε ώσπου να κάμουμε τη γλωσσα μας κάτι να είναι και να φαίνεται. Τώρα που το κατωρθώσαμε, μάς βγήκε άλλος μελας στο κεφάλι· μάς έβαλαν την καθαρέβουσα στη ράχη. Πρέπει να τη φορτωθούμε, σα να είταν τάχατις γλωσσα δική μας, σα να είταν παιδί μας και σα να την είχαμε κάμει ποτές. »

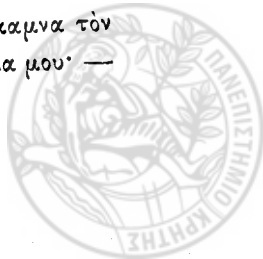
Κάποτες θύμωναν οι άρχαιοι· — « Η καθαρέβουσα! Είναι άξιοι να κάμουν τον κόσμο να πιστέψη πως τόντις μπορέσαμε να μιλήσουμε τέτοια βάρβαρη γλωσσα! Πάντα μιλήσαμε τη γλωσσα του καιρου που ζούσαμε. Άλλιώς πως θα είτανε δυνατό να σωθούν οι ράψφδιες άφτωνων που βλέπεις εκείπερα, πίσω στον Παρθενώνα; Ά δέν είταν του λαου γλωσσα, πως θα τη μάθαινε ο λαός; πως θα την ήξερε; Πως θα πήγαιναν οι Άθηναιοι στα θέατρα νακούσουν Έβριπίδη, Σοφοκλή, Αίσκυλο; Πως θα το κατώρθωνε ο Δημοστένης να βάλη φωτιά σ' όλη την Ελλάδα; Ποιός θαδινε προσοχή στα λόγια του Δημοστένη, αν ο καθένας δέν είταν άξιος να τα καταλάβη; »

Άλήθεια, πολυ μ' άρέσουν οι άρχαιοι! φρόνιμα μιλούσαν. Οι άρχαιοι κάπου κάπου άνοιγαν το στόμα κι άπορούσανε σαν τα παιδιά. Έβλεπαν κάθε μέρα στην Άκρόπολη Άγγλους, Γάλλους, Γερμανους και δέν ήξεραν καλα καλα τι λογης άθρωποι είταν. Άξαφνα με ρώτηξαν· — « Τι πράματα είναι τουτοι με τα ψηλα καπέλλα και τα κοντά τα ρουχα; Τώρα που σ' ήβρα-

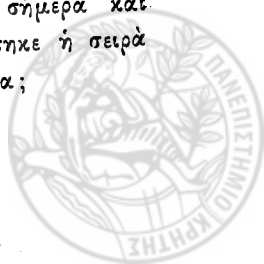

με, γιά πές μας λιγάκι.» — « Ἄφτοί, τούς κάμνω γώ, εἶναι ξένοι. Λέγονται Γκέτες, Σαικσπεῖρος καί Βολταῖρος. Καλοί μου προγόνου, βλέπετε ποῦ δὲν ἔχουν ἑλληνικά ὀνόματα· σάν ποῦ συνηθίζατε νὰ λέτε στὸν καιρό σας, εἶναι βαρβάρου.» — « Βαρβάρου! σῶπα, παιδί! Ἄν εἶναι ἄφτοί ποῦ λές, τούς ξέρουμε γιὰτι κουβεντιάζουμε συχνά μαζί στοὺς ἡλύσιους κάμπους· ἐκεῖ κάτω, φοροῦνε χιτῶνα σάν και μᾶς· γιά τοῦτο δὲν τούς γνωρίσαμε τώρα μὲ τὰ φωκόλα. Μὴ λές βαρβάρους τέτοιους ἄντρες· εἶναι δικοί μας. Ὅτι κάμαμε στὰ χρόνια μας, τόκαμαν ἐκεῖνοι στὰ δικά τους. Εἶναι ἴσια μὲ μᾶς και μὴ σὲ μέλη.» — « Ἔλεγα μόνο..., προσπάθησα νὰ τὸ διορθώσω, γιὰτι δὲν ἔγραψαν τὴ γλῶσσα σας και μόνο μὲ τὴ γλῶσσα τὴν ἀρχαία νόμιζα ποῦ μπορούσε κανεὶς νὰ γράψῃ ἀθρωπινά. Ὁ Σαικσπεῖρος τουλάχιστο μεταφράστηκε.» Εἶδα ποῦ ὁ λόγος μου δὲν τούς ἄρεσε. Σιγὰ σιγὰ μουρμούριζαν· — « Τὴν ἀλήθεια, τὴν ἀλήθεια, παιδί μου! » Δὲν εἶπα πιά γρῦ· μόνο, γιά νὰ μὴν τὰ χαλάσουμε, ποῦ τὰ πηγαίναμε τόσο καλά, ἔπιασα τὰ γόνατά τους σάν τὸν ἱκέτη· ἔπειτα πῆγα νὰ κάτσω χαμηλά χαμηλά κατὰ γῆς, νὰ τούς κοιτάζω.

Τούς ἔβλεπα τώρα συλλογισμένους· δὲν περπατοῦσαν πιά. Εἶχαν τὰ μάτια τους κάτω στὴν πόλη και πρόσμεναν. Ἄλλο στὴν Ἀκρόπολη δὲν ἀκούγονταν παρὰ σιωπή. Μ' ἔπαιρνε ὕπνος και κόντεβα νὰ κοιμηθῶ. Μὲ ξύπνησε ἄξαφνα ἡ φωνή τους· — « Γιά νὰ σοῦ πῶ! Οἱ ὁμογενεῖς τί φτειάνουν ἐκεῖ κάτω; » — Ἐκαμνα τὸν πεθαμμένο και μιλιὰ δὲν ἔβγαζα ἀπὸ τὸ στόμα μου· —

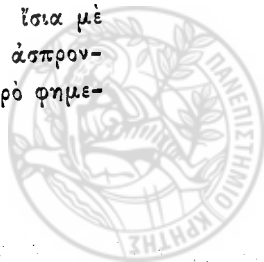
« Μπαῶς καὶ βουβάθηκες, ποῦ δὲ λὲς τίποτις » μὲ κάμνει ὁ Ἄριστοφάνης. — « Μπαμπάκα μου, τοῦ λέω, οἱ ἀπογόνοι σας, ὅταν πολεμοῦν, εἶναι θεριά καὶ δὲν εἶναι ἄθρωπος στὸν κόσμον νὰ βγῆ μ' ἀφτούς· ὅταν πιάσουν κοντούλι νὰ γράψουν, ... τότες... τότες... εἶναι καὶ τότες θεριά. » Χαμωγέλασαν οἱ ἀρχαῖοι μὲ πολλὴ καλοσύνη· — « Εἶσαι ἀκόμη παιδί καὶ δὲν ἔμαθες νὰ φαίνεσαι μεγαλόκαρδος μὲ τοὺς ἀθρώπους. Τὸ παραμικρὸ λάθος δὲν τὸ συχωρᾷς καὶ κανένα δὲ σὲ ξεφεύγει. Ἴσως πάλε γνωρίζεις τόσο καλὰ τὰ λαττώματα τοῦ Γραικοῦ, γιατί τάχεις ἐσὺ ὁ ἴδιος· ἀφοῦ κατατρέχεις τόσο πολὺ μερικές του ιδέες, θὰ πῆ ποῦ τίς εἶχες πρῶτα καὶ σύ. Ἐμεῖς, εἴμαστε γέροι· κρίνουμε πιὸ ἤσυχα, πιὸ σωστά. Μὲ μιᾶς ἢ Ῥώμη δὲν ἔγινε Ῥώμη, ἔλεγαν οἱ γειτόνοι μας. Κάθε πρᾶμα θελεῖ καιρό. Μὴ φοβᾶσαι· οἱ δασκάλοι αἰώνιοι δὲν εἶναι καὶ θὰ τελειώσῃ μιὰ μέρα τὸ κακό. Νὰ τοὺς λὲς περαστικά! ὅταν τοὺς ἀκούς. Τί τάχατις; Νομίζεις ποῦ καὶ μεῖς δὲν ἔχουμε τὴν ἔννοια σας; Ὅλα θὰ τὰ σιάξῃ ὁ καιρός. Ἐδῶ ποῦ μᾶς βλέπετε, ἐρχοῦμαστε συχνὰ καὶ κοιτάζουμε κάτω νὰ διοῦμε ἂν ἄξαφνα δὲ φανῆ κανένας ποῦ νὰ μοιάξῃ τοὺς ξένους ἐκείνους, ποῦ νὰ μοιάξῃ καὶ μᾶς. Κάπου κλαίμε ποῦ δὲν ἔρχεται κανείς. Ὁ Ἑβριπίδης, μὲ τὴ μελαχολικὴ του ψυχὴ παρηγοριὰ δὲν ἔχει. Ποιὸς θὰ μᾶς μιμηθῆ μιὰ μέρα; Ὅτι κάμαμε στὸν καιρὸ μας, ποιὸς θὰ τὸ ξανακάμῃ στὸ δικό σας; Ποιὸς θὰ μιλήσῃ γλῶσσα ζωντανὴ σὰν τὴ γλῶσσα ποῦ μιλοῦμε σήμερα καὶ μεῖς οἱ ἴδιοι, γιὰ νὰ μὴ φαίνεται πῶς κόπηκε ἢ σειρὰ καὶ ποῦ δὲν ὑπάρχει πιὰ ἑλληνικὴ φιλολογία;

Ίσως πάλε φταίμε μείς, πού δὲν ἔγινε τίποτις ἴσια μὲ τώρα. Ξέρεις τί θὰ πῆ, ἓνας λαὸς νὰ μᾶς ἔχη προγόνους; Ξέρεις τί βᾶρος εἴμαστε; Γιὰ κοίταξε τὴν Ἀκρόπολη καλὰ· στέκεται ἴσια ἴσια ἀπάνω στὴν Ἀθήνα, σὰ νὰ εἶναι ἔτοιμη νὰ πέση ἀπάνω της νὰ τὴν πλακώση. Τέτοια τύχη ἔχουν κ' οἱ δικοί μας· ἡ ἀρχαία δόξα ὄλο πᾶει νὰ τοὺς πλακώση. Τὰ καημένα μας τὰ παιδιὰ! Νὰ τὰ λυπᾶσαι καὶ νὰ τάγαπᾶς! Ὅτι μποροῦν τὸ κάμνουν. Ὅλο γράφουμε μέρα νύχτα. Διὲς ὁ Θανάσης πόσο κοπιᾶζει! Διὲς τὸ Μαστρογιάννη πόσο ιδρώνει! μούσκεψε καὶ τὸ χαρτί πού γράφει. Εἶναι φυσικὸ νὰ μᾶς μιμοῦνται καὶ νὰ θαρροῦν πῶς τὸ κατορθώνουν, κλέφτοντας τὴ μιὰ λέξη καὶ τὴν ἄλλη. Εἶναι ἀλήθεια πού δὲν κλέφταμε τίποτις ἐμεῖς κ' ἔτσι δὲ μᾶς μιμοῦνται σωστά. Τί νὰ γίνῃ; Κάμνουν τοὺς ἄντρες, σὰν τὰ παιδάκια πού παίζουν καὶ τοὺς διασκεδάζει τὸ παιχνίδι.

Μᾶς διασκεδάζει καὶ μᾶς. Ὅλο νὰ χολοσκάνη κανεὶς δὲν ἀξίζει! Θὰ τὸ μάθης καὶ σὺ κατόπι, ἅμα γερᾶσης. Βᾶλε πού εἴμαστε καὶ πεθαμμένοι. Δὲν ἔχεις ιδέα τί βαρετό, τί μονότονο πρᾶμα πού εἶναι ὁ θάνατος! Ὅσο μπορεῖ κανεὶς, πρέπει νὰ παίρνη τὸ θάνατο λαφριά. Ἡ καθαρέβουσα ἔχει τὰ καλά της· νὰ διῆς πού κάπου κάπου, ὅταν τύχη καὶ μᾶς πιᾶση σταναχώρια, τὴ φέρνουμε ἀπάνω στὴν Ἀκρόπολη καὶ περνοῦμε λαμπρά.»

Ἀλήθεια, μόλις τὸ εἶπαν κ' ἦρθε τρεχάτα ἴσια μὲ τὸ μέρος πού κάθονταν οἱ ἀρχαῖοι, ἓνα παιδί ἀσπροντυμένο· ἔφερνε μέσα στὴν ποδιά του ἓνα σωρὸ φημε-

ρίδες και βιβλία· από πίσω του ἔρχονταν ὅσοι εἶχανε γράψει τὰ βιβλία κι ὅσοι γέμιζαν κάθε μέρα τὰ δημόσια φύλλα. Βρέθηκα καὶ γὰ μὲσα σ' αὐτούς. Τότες εἶδα μιὰ ὀμηρική σκηνή. Ἀμέσως κατέβηκαν ἀπὸ τὸν Παρθενῶνα τοὺς οἱ ἀρχαῖοι κ' ἔκατσαν ὅλοι μὲ τὴν ἀράδα στοῦ Διόνυσου τὸ θέατρο. Μὲ φάνηκαν πιὸ μεγαλοὶ, πιὸ ἀρχαῖοι παρὰ ποτέ· ἔλεγα πῶς ἔβλεπα τοὺς τρομεροὺς θεοὺς στὸν Ὀλυμπο καθισμένους. Ἔβαζαν τὸν καθένα νὰ διαβάσῃ ὅσα εἶχε γραμμένα ἢ σὲ βιβλίον ἢ μὲσα σὲ καμιὰ φημερίδα. Φαίνεται πῶς τέτοια συνήθεια εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι καὶ πῶς μιὰ φορὰ τὸ χρόνο ἔφερναν τοὺς ὁμογενεῖς στὸ Διονύσιο ποῦ δὲ βρίσκεται τόσο ψηλὰ καὶ ποῦ δὲ μοιάζει νὰ εἶναι τόσο ἀρχαῖο σὰν τὸν Παρθενῶνα. Ἔβγαίνε στὴ μέση ὁ καθένας μὲ τὸ βιβλίον στὸ χέρι, κι ἀρχινοῦσε νὰ διαβάσῃ· τί νὰ κάμῃς ὅταν τέτοιοι ἀθρῶποι σὲ προστάζουν; Ἄμα πέρασε τὸ πρῶτο του κατεβατὸ ὁ πρῶτος ποῦ ἔπρεπε νὰ διαβάσῃ, τοὺς ἄκουσα καὶ πάτησαν ἓνα γέλιο, ποῦ κόντεψε τόντις ἢ Ἀκρόπολη νὰ πλακώσῃ τὴν Ἀθῆνα. Τὰ χρειάστηκα κ' ἔφυγα μάνη μάνη, νὰ μὴ μὲ βάλουν καὶ μένα στὴ μέση· εἶναι ὦρες ποῦ πολὺ πολὺ δὲ μ' ἀρίσουν οἱ ἀρχαῖοι! Νόμιζα πῶς ἔβλεπα, στὸν Ὀλυμπο ἀπάνω, τοὺς ἀθάνατους θεοὺς νὰ ξεκαρδιζονται ἀπὸ τὰ γέλια, ὅσο τοὺς κερνοῦσε κουτσαίνοντας ὁ Ἡφαιστος.

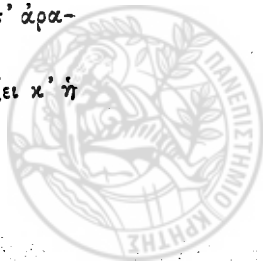

ΚΓ'.

Λ ό γ ο ς .

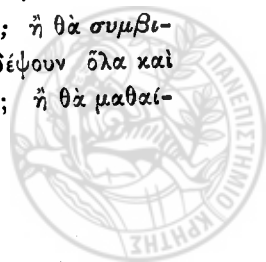
Όταν κατέβηκα στην Άθῆνα, ἔμαθα κάμποσα πράματα ποῦ δὲν ἤξερα· κάπου χαίρουμουν, κάπου λυπούμουν. Ὁ Κομπέτος εἶχε παραιτηθῆ κι ὁ Κόντος δὲν ἔβρισκε πιά τί νὰ γράψῃ· ὁ Χωριατάκης ἔγραφε βρισιές. Οἱ δασκάλοι, ὅλοι μαζί, μιμοῦνταν τοὺς ἀρχαίους, μάλιστα τὸν Ἀριστοφάνη, καὶ γιὰ τοῦτο φώναζαν ὅλη ὥρα· Βρεκεκὲξ κοᾶξ κοᾶξ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελαν Ἀκαδημία καὶ γύρεβαν Ἀκαδημαϊκοὺς. Οἱ κωμωδίες καὶ τὰ δράματα πλήθαιναν κάθε μέρα· εἶτανε λόγος νὰ χτίσουν τὸ θέατρο μὲ χαρτί ἀντὶς πέτρες. Ἐνας νέος Κοντιστῆς εἶχε κάμει ἕναν τόμο ἀλάκαιρο ἐπὶ Κόντου· σκάλιζε στοὺς ἀρχαίους γιὰ νὰ μάθῃ ἂν οἱ Ἀττικοὶ γινώριζαν τὸνομα Κόντος κι ἂν πρέπει νὰ τονίζουμε σήμερα Κόντος ἢ Κοντός. Οἱ *femmes savantes* — αἱ κομψευόμεναι γυναῖκαι (δὲ μ' ἀρέσει ἡ ὀνομαστικὴ πληθυντικὴ γυναικες· εἶναι πάρα πολὺ χυδαία· ὁ καθένας τὴν ἔχει καὶ τὴ λέει) — αἱ κομψευόμεναι γυναῖκαι ζοῦσαν καὶ βασιλεβαν. Ὁ Μολιέρως τίς εἶχε ξεπαστρέψει μόνον στὴ Γαλλία. Στὴ Γαλλία κατάντησε ὅλος ὁ κόσμος νὰ τίς παίρνη στὸ φιλό. Δόξα σοι ὁ θεός, σώζονται ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα· στὴν Ἑλλάδα ὅλος ὁ κόσμος τίς δοξάζει. Ἐνα μόνον σὲ συμβουλέβω, ὅταν τύχῃ καὶ σ' ἀραδιάσουν ἑλληνικοῦρες, νὰ μὴν τίς διακόψῃς.

Μὲ τοὺς τόπους ἀλλάζουν οἱ συνήθειες, ἀλλάζει κ' ἡ

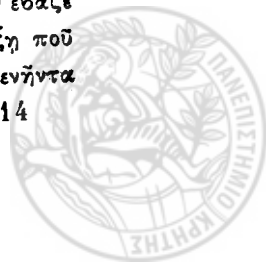
γνώμη. Φαντασθῆτε τώρα, στή Γαλλία, καμιὰ σκολαστική γυναίκα νά κάθεται νά λέη· ἡ χιῶν τήκεται, ἀντίς λειώνει τὸ χιόνι, ἢ τὰ τοῦβλα νά τὰ πῆ πλίνθους. Δὲν εἶναι τῆς μόδας καὶ δὲν ταιριάζει. Στὴν Ἀθῆνα καὶ στὴν Πόλη, ὅσο πιὸ σκολαστική, τόσο πιὸ παινεμένη. Τὸ κάτω κάτω, δὲ θέλω νά κακολογῶ τίς γυναῖκες. Στὴν Ἀθῆνα καὶ στὴν Πόλη τίς εἶδα πάντα γεμάτες ὁμορφιά καὶ χάρη. Νά σᾶς πῶ ὅλη τὴν ἀλήθεια, τίς φοβοῦμαι κι ὅλας. Ἀλλοίμονο, ἂν πέσω στὴ γλῶσσα τους. Μάλιστα θὰ τὸ πιθυμοῦσα πολὺ νά τίς ἔχω μαζί μου· χωρὶς τὴ γυναίκα, δὲ γίνεται καλὴ γλῶσσα· ἡ μάνα τὴ μαθαίνει τοῦ παιδιοῦ της, καὶ τὰ θάνατα ἔργα, τὰ ἔργα ποῦ δώσανε στοὺς λαοὺς ἔθνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία, γράφθηκαν πάντα, στὴ νέα μας τὴν Ἑβρώπη, γιὰ νά τὰ διαβάσῃ καμιὰ γυναίκα.

Ἐπρεπε τόντις οἱ γυναῖκες νά εἶναι μαζί μας· θὰ εἶταν πιὸ γενναῖο — ἤθελε εἶσθαι πλέον ἱπποτικόν, ὡς ἔπος εἰπεῖν — ἂν οἱ γυναῖκες μᾶς διαφέντεβαν, ἀντίς νά μᾶς κατατρέχουν, ἀφοῦ τὸ κάτω κάτω ἐμεῖς εἴμαστε οἱ λίγοι κι ὡς τόσο τολμοῦμε. Ἐπρεπε νά τίς ἀρέσῃ τὸ θάρρος κι ὁ πατριωτισμός. Καὶ τί; Θὰ πιάσουν τώρα νά μιλοῦν ἀρχαῖα; Θὰ γράφουν τοῦ ἀντρός των· — « Ἀππαπαί! ἀτταταιάξ! πότ' οὖν, πότε ἐλεύση, ὦ'ναξ, πεσῶν εἰς τὰς ἐμὰς ἀγκάλας; » Θὰ φωνάζουν τοῦ μωροῦ τους· — « Τὸ μαστῶ ἐπέχω σοι, βρέφος· σὺ δὲ ἔλξον κατασιωπῆσαν »; ἢ θὰ λέν κάθε τόσο φιλῶ, ὅπου εἶναι νά ποῦν ἀγαπῶ; ἢ θὰ συμβιβάζουν καὶ κείνες, γιὰ νά μᾶς τὰ μπερδέφουν ὅλα καὶ νά βάλουν τὴν ἀρχαῖα μὲ τὴ νέα μαζί; ἢ θὰ μαθαί-

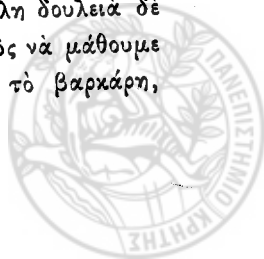
νουν τὴν ἄνοστη, τὴ βάρβαρη τὴν καθαρέβουσα ποῦ τίποτις δὲν εἶναι καὶ ποῦ νόημα δὲν ἔχει ; Ἄχ ! οἱ γυναῖκες μποροῦν τὸ ἔθνος νὰ σώσουν καὶ δὲν τὸ κατάλαβαν. Ἄς καταλάβουν τουλάχιστο ποιὸ εἶναι τὸ συμφέρο τους, μὲ τί τρόπο θὰ φαντάξουν καλῆτερα καὶ πῶς θὰ μᾶς ἀρέσουν παραπάνω. Ἡ γυναῖκα θέλει ἀφέλεια κι ἀπλότητα· ἀφτὰ εἶναι τάληθινά της στολιδία. Ἡ δασκάλισσα δὲν μπορεῖ ν᾿ἄχη, ὅ τι κι ἂν κάμη, τῆς ἀγράμματης τῆ νοστιμάδα. Μιὰ χωριανή, μὲ τὴ φυσικὴ της χάρη, πάντα πῶτερο θὰ σὲ μαγέψη παρά ἡ πολιτίσσα ποῦ κορακίζει. Στὴ γλωσσα, δὲ χρειάζεται κερατσοιά. Ἄς μὴν εἶναι κι ἀγράμματες, σὰ δὲ θέλουν· ἄς μάθουν τὴ δύσκολη τέχνη νὰ φαίνονται πῶς δὲν ξέρουν καὶ μᾶς φτάνει, γιατί δὲν ταιριάξουν ἑλληνικοῦρες στὰ κοραλλένια χεῖλια τὰ γυναικῆσια.

Ἄς ἔχουμε καλὲς ἐλπίδες. Ὅλα διορθώνονται μὲ τὸν καιρό. Ὁ κόσμος κυβερνιέται μὲ τῶν ἀθρώπων τὴ γνώμη. Τῶν ἀθρώπων ἡ γνώμη ἀλλάζει κάθε ὥρα. Εἶναι σὰν τὶς φορεσιές· πότε ἀρέσει ἡ μιὰ, πότε ἡ ἄλλη. Ἐνα πρᾶμα ποῦ τὸ νομίζαμε πρῶτα κακό, ἄξαφνα μᾶς φαίνεται καλό, κ' ἕνα ἄλλο ποῦ φαίνονταν πέρσι καλό, τὸ λέμε κακό τοῦ χρόνου. Συχνὰ μάλιστα τυχαίνει σήμερα νὰ βρίζουμε ὅσα λατρέβαμε χτές. Ἐτσι καὶ μὲ τὴ γλωσσα· εἶναι μόδα. Οἱ δασκάλοι πᾶν καὶ λέν ποῦ οἱ γλωσσεσες δὲν ἀλλάζουν. Ἐπρεπε πρῶτα νὰ μᾶς βεβαιώσουν ποῦ κ' οἱ ιδέες τους δὲ θάλλάξουν ποτέ. Φανταστῆτε τί παράδοξο πρᾶμα ποῦ θὰ εἶταν, ἂν ἔβαζε κανεὶς ὅλα του τὰ δυνατὰ γιὰ νὰ μᾶς ἀποδείξη ποῦ θ᾿ἄχη πάντα τὴν ἴδια γνώμη, κι ἄς περάσουν πενήντα

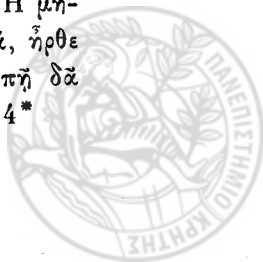
χρόνια, ἢ ἀκόμη περισσότερα. Ὡς τόσο τέτοια πράματα μᾶς λέν οἱ δασκάλοι· λογαριάζουν πῶς βαθμηδὸν ἡ γλῶσσα θὰ προχωρήσῃ, θὰ διορθωθῇ καὶ ποῦ σὲ πενήντα ἢ ἑκατὸ χρόνια θὰ μιλοῦμε πιά ὅλοι μας σὰν τὸν Ξενοφῶντα. Εἶναι σὰ νὰ λογάριάζαν ποῦ σ' ἄφτὸ τὸ διάστημα, ὄχι μόνο ἐκείνοι θάχουν τίς ἴδιες ιδέες γιὰ τὴ γλῶσσα, μὰ ποῦ καὶ τὰ παιδιὰ τους καὶ τῶν παιδιῶν τους τὰ παιδιὰ θὰ τίς ἔχουν ἴδιες κι ἀπαράλλαχτες ὅλη τους τὴ ζωὴ. Τέτοια ἀκούς κάθε μέρα στὴν Ἑλλάδα κι ὅποιοις στὰ λέει, στὰ λέει μὲ τὰ σωστά του· δὲ γελᾷ.

Ἄς ἐλπίζουμε ποῦ τὰ παιδιὰ μας θὰ εἶναι πολὺ πιὸ φρόνιμα καὶ θὰ κρίνουν πιὸ ὀρθά. Πολὺ κρίμα θὰ εἶτανε νὰ χαθῆ μιὰ γλῶσσα σὰν τὴ δική μας καὶ μεγαλύτερο κρίμα ἀκόμη νὰ μὴν καταλάβῃ ποτές του ὁ Γραικός, ἀφοῦ εἶναι ἔξυπνος κ' ἔχει νοῦ, τί γυρέβει σήμερα ἀπὸ μᾶς, τί μᾶς προστάζει νὰ κάμουμε ἢ ἐπιστήμη κ' ἢ ἀλήθεια. Θὰ βάλουμε γνῶση κ' εἶμαι ἡσυχος. Γιατί προσπαθοῦμε νὰ μιλοῦμε τὴν ἀρχαία; Μόνο καὶ μόνο γιατί θαρροῦμε ποῦ μ' ἄφτὸ τὸν τρόπο δείχνουμε μάθηση κ' ἐβγένεια ψυχῆς. Ἄμα διοῦμε ποῦ τὸ μόνο λάθος εἶναι νὰ λέμε πατὴρ ἀντὶς πατέρας, ἄμα καταλάβουμε ποῦ ἡ μόνη μας ντροπὴ εἶναι νὰ μελοῦμε τὴν ἐθνική μας γλῶσσα, ποῦ ἡ μόνη δυσκολία εἶναι νὰ τὴν ξέρούμε καλὰ καὶ νὰ τὴ μιλοῦμε μὲ τὴν ἴδια τέχνη ποῦ τὴ μιλεῖ ὁ λαός, τότες ἀμέσως θὰ πιάσουμε ἄλλο σύστημα. Ἄλλη δουλειὰ δὲ θάχουμε, ἄλλο δὲ θὰ πολεμοῦμε παρὰ πῶς νὰ μάθουμε τὴ γλῶσσα μας. Θὰ πάrouμε δάσκαλο τὸ βαρκάρη,

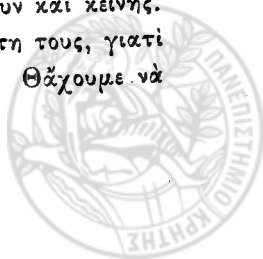
θά δίνουμε προσοχή στὰ λόγια του, θά τρέχουμε νὰ σπουδάζουμε τὴ γλῶσσα μας στοῦ ράφτη καὶ στοῦ ποδηματᾶ, σὰν ποῦ τῶκαμαν, εἶναι τώρα καιρὸς καὶ χρόνια, στὴ Γαλλία, ὅταν ἄρχισε νὰ μορφώνεται ἡ γαλλικὴ φιλολογία καὶ νὰ φυτρώνη ἡ ποίησή της. Θὰ μᾶς πιάσῃ φόβος μήπως μᾶς ξεφύγη ἄξαφνα καμιὰ ἑλληνικοῦρα, καμιὰ ἀπὸ κείνες τις ἑλληνικοῦρες ποῦ μᾶς ἔρχονται σήμερα πιὸ νόστιμες, πιὸ μυρωδάτες ἀπὸ τὰ λουλούδια τῆς παράδεισος. Οἱ προκομμένοι, οἱ σοφοὶ ποῦ γιὰ τὴν ὥρα μόλις εἶναι ἄξιοι νὰ ποῦν πέντε λέξεις χωρὶς νὰ βάλουνε μέσα τουλάχιστο πεντέμισυ ἀρχαῖες, θά φωνάζουν τῆς καθαρέβουσας: "Ἦπαγε, Σατανᾶ — κι ἄλλη ἑλληνικοῦρα δὲ θά ποῦν πιὰ στὴ ζωὴ τους.

Ὁ Γραικὸς θά τιμήσῃ τὴ γλῶσσα του, ἅμα διῆ ποῦ κ' ἡ γλῶσσα του τὸν τιμᾷ. Θὰ φαίνεται σ' ὅλους παράξενο πῶς μπόρεσε τόσο καιρὸ καὶ μᾶς ἔμεινε ἡ γλῶσσα μας ἄγνωστη, κρυμμένη σὰν τὸ μάλαμα μέσα στὶς φλέβες τῆς γῆς. Θὰ πιαστῆ τὸ φιλότιμό μας: δὲ θά θέλουμε νὰ λὲν πῶς μόνοι μας ἐμεῖς εἴμαστε πίσω ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαούς, ποῦ παντοῦ κατάλαβαν τι ἀξίζει ἡ γλῶσσα μας καὶ ποῦ στὴν Ἑλλάδα δὲν τὸννοιωσε ἀκόμη κανένας. Ὁ Γραικὸς ἔχει κρίση καὶ πνέμα ζωηρό. Σὲ μιὰ ὥρα καιρὸ προκόφτει ὅσο δὲν προκόφτουν ἄλλοι σὲ χίλια χρόνια. Ἀπάντησα μιὰ μέρα ἓνα δάσκαλο σ' ἓνα μικρὸ χωριό, κοντὰ στὴν Πόλη· πήγαινα νὰ διῶ τὸ σκολειὸ τοῦ χωριοῦ. Ἡ μητέρα τοῦ δασκάλου, μιὰ καλὴ καὶ γελαστὴ γριά, ἤρθε πλάγι μου νὰ μὲ παϊνέσῃ τὸ σκολειό, νὰ μὲ πῆ δᾶ

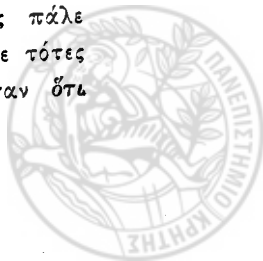
ποῦ ὁ γιός της ἤξερε νὰ δίνη καλὰ μαθήματα, καί ποῦ τὸν περασμένο χρόνο εἶχαν ξέταξη τὰ παιδιά κι ἀποκριθήκαν πολὺ ὠραῖα. Ὁ δάσκαλος, ἅμα ἄκουσε τὴ λέξη ξέταξη, ταράχτηκε, κατέβασε τὰ φρύδια του, ἐγενεψε τῆς μάννας του καί τῆς εἶπε νὰ φύγη. Φοβοῦνταν ὁ δύστυχος μήπως παρατηρήσω τὴ λέξη καί σηκωθῶ νὰ πῶ στὴν Ἐβρώπη πῶς μιλοῦμε πρόστυχα στὴν Ἄνατολή. Πῆγα κοντὰ στὸ δάσκαλο καί τοῦ εἶπα στάφτι· — « Πις τῆς γριάς νὰ κοπιάσῃ πάλε μέσα. Ἦρθα ἀπὸ τὴν Ἐβρώπη μόνο καί μόνο γιὰ νὰ μάθω τὴ γλῶσσα ποῦ μιλεῖ. » Σάστισε τὸ δασκαλάκι· — « Μπᾶ ! λέει, ἀφτὴ τὴ γλῶσσα τὴν ξέρω καί γώ. Νὰ στὴ μιλήσω, ἀφοῦ θέλεις νὰ τὴ μελετήσης. » Κι ἄρχισε ἀμέσως νὰ μιλῇ σὰν τὴ μάννα του.

Θὰ διῆτε ποῦ μιὰ μέρα θὰ καταντήσῃ ντροπὴ νὰ γράφουμε τὴν καθαρέβουσα. « Τέτοια γλῶσσα εἶχαμε καί μιλούσαμε, θὰ λέν ! Καί πῶς δὲ βλέπαμε τὴν κακοριζικιά της ; » Ἡ δημοτικὴ δὲ θὰ κρύφτεται, δὲ θὰ τραβιέται, δὲ θὰ φοβᾶται πιά τότες νὰ φανῇ, σὰ νὰ εἶταν κανένα ντροπαλό, ἀβρωστιάρικο, ῥαχιτιάρικο, ψωριάριο παιδί ποῦ δὲν τολμᾷ νὰ βγῇ ὄξω στὸ δρόμο, γιὰτι ὄλο νομίζει ποῦ θὰ τὸ περιπαίξῃ ὁ κόσμος. Ἡ καθαρέβουσα θὰ κρύφτεται καί θὰ τραβιέται, καί θὰ φοβᾶται νὰ μὴ διοῦν τὴ δική της τὴν ἀνοησία. Ἐβρισε τὴ γλῶσσα μας, τὴν εἶπε πρόστυχη, χυδαία, βρώμικη· μ' ἀφτὰ τὰ λόγια ἔβρισε καί τὸ ἔθνος ποῦ εἶχε κάμει τὴ γλῶσσα. Τώρα δὲ θὰ τῆς τὰ μασήσουν καί κεινῆς. Οἱ δασκάλοι δὲ θὰ σηκώνουν πιά τὴ μύτη τους, γιὰτι σ' ὄλα θὰ ξέρουμε νὰ τοὺς ἀποκριθοῦμε. Θᾶχομε νὰ

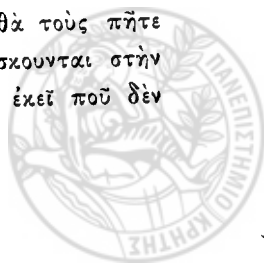
τούς δώσουμε ἀπάντηση, γιά κάθε λόγο ποῦ θά βγῆ ἀπό τὸ στόμα τους.

Δὲ θά σᾶς λέν ποῦ ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι γεμάτη λάθη, γιὰτι θά τους πῆτε τότες ἐσεῖς: — « Πιάστε καὶ γράψτε ἀφτῆ τῆ βάρβαρη γλῶσσα, χωρὶς νὰ κάμετε ἓνα λάθος. Θά τὸ καταφέρετε; » Δὲ θά σᾶς λέν ποῦ ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶναι ἀκανόνιστη καὶ ποῦ δὲν ἔχει γραμματική, γιὰτι θά τους πῆτε τότε ἐσεῖς: — « Πῶς ἡ ὀνομαστικὴ πατήρ ἔγινε πατέρας κι ὄχι πατήρος; πῶς ὁ λαὸς ἀλλάζει τοὺς ἀρχαίους τύπους μ' ἓνα τρόπο κι ὄχι μ' ἓναν ἄλλο; πῶς μπορεῖ ἀπὸ τὸ ἄνθρωπος νὰ βγῆ ἄθρωπος, ποτὲς ἄνρωπος ἢ ἄρωπος ἢ ἄνθρωπος; πῶς μπορεῖ ἡ ἡμέρα νὰ λέγεται μέρα, ὄχι ὁμῶς ἡμέρ; Καὶ στοὺς δυὸ ἀφτούς τοὺς τύπους ἓνα φωνήεντο χάνεται. Πῶς χάνεται τὸ η κι ὄχι τὸ α; Πῶς χάθηκε τὸ ν στῆ λέξη ἄνθρωπος, καὶ πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ χαθῆ τὸ ρ; Πῶς σπουδάζουν παντοῦ στὴν Ἑβρώπη τῆ δημοτικὴ κι ὄχι τὴν καθαρῆβουσα; Πῶς, ὅταν ἓνας γλωσσολόγος θέλει νὰ παραστήσῃ τὴν ἱστορικὴ σειρὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, δὲ λείει γρῦ γιὰ τὴν καθαρῆβουσα, μάλιστα μήτε τῆ συνορίζεται καὶ προσπαθεῖ μόνο καὶ μόνο νὰ μάθῃ τοὺς φωνολογικοὺς νόμους τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ; » Δὲ θά σᾶς λέν οἱ δασκάλοι ποῦ ἡ γλῶσσα μας ἔχει πλάγι πλάγι τὸν ἓνα μὲ τὸν ἄλλο τύπους ἀντιθέτους καὶ διαφορετικούς, ποῦ κάποτες λείει πῶς ἀντίθετοι, κάποτες ποῦ, κάποτες τίποτες, κάποτες πάλε τίποτες, τίποτι ἢ τίποτας, γιὰτι θά τους πῆτε τότες ἐσεῖς ποῦ οἱ ἀρχαῖοι ἔκαμναν τὰ ἴδια, ποῦ ἔλεγαν ὅτι

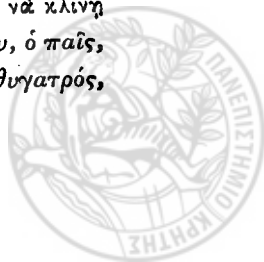

και ὡς ἡ ἀπαρέφατο χωρὶς ὅτι και χωρὶς ὡς, μείζονες και μείζους, μικρὸς και σμικρὸς, ἔνεκεν και ἔνεκα, ποῦ εἶχαν ἀόριστο πρῶτο και ἀόριστο δέφτερο, και ἄλλα τέτοια πλήθος, ποῦ και ἀφτῆ ἡ καθαρέβουσα, μ' ὄλη της τὴν περηφάνεια, κάποτες γράφει ἐστὶ, κάποτες εἶναι, κάποτες ἀπαρέφατο, κάποτες νά, ποῦ πολὺ πιὸ ἄτοπα φέρνετται ἀπὸ τὴν ἀρχαία και ἀπὸ τὴ νέα μαζί, ἀφοῦ ἀνακατώνει και δὲν ἔμαθε νά ξεχωρίζη δυὸ γλωσσες, δυὸ γραμματολογικὰ συστήματα, δυὸ χρονολογίες, δυὸ στάδια τοῦ ἀθρώπινου νοῦ κ' ἔχει τὴ συνήθεια νά μὴν ξέρη μήτε τί γράφει, μήτε τί πρέπει νά γράψη.

Δὲ θὰ φωνάζουν οἱ δασκάλοι ποῦ ἔχουμε χίλιες γλωσσες στὴν Ἑλλάδα και στὴν Ἀνατολή, ποῦ σὲ κάθε τόπο μιλοῦν ἄλλη γλωσσα, ποῦ ἀφτὲς οἱ χίλιες γλωσσες ἔχουν ἀναμεταξύ τους χίλιες διαφορές, ποῦ μ' ἀφτὸ τὸν τρόπο δὲν ξέρουμε ποιά γλωσσα νά γράφουμε, — γιατί θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς ποῦ οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν ἀκόμη πιώτερες γλωσσες και πιώτερες διαφορές, ποῦ εἶχαν ὀμηρικὴ, αἰολικὴ, δωρικὴ, βοιωτικὴ, ἰωνικὴ, ἀττικὴ, ἄλλες τόσες στὴ στεριά, στὰ νησιὰ ἄλλες τόσες και ποῦ τίς ἔγραφαν ὄλες. Δὲ θὰ σᾶς λὲν ποῦ ἡ κοινὴ μας ἡ γλωσσα παίρνει ἕναν τύπο ἀπὸ δῶ κ' ἕναν τύπο ἀπὸ κεῖ, ἕναν ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα κ' ἕναν ἀπὸ τὴν Πόλη, ποῦ ἔτσι ἔχει ἀνωμαλίες, ποῦ σὲ μιὰ λέξη βάζει ἕνα γ μέσα σὲ δυὸ φωνήεντα, ποῦ σ' ἄλλη λέξη βγάζει τὸ γ, — γιατί θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς ποῦ οἱ ἴδιες ἀνωμαλίες βρίσκονται στὴν ἀρχαία, ποῦ κ' οἱ ἀρχαῖοι πολλὰ ἔβαζαν ἐκεῖ ποῦ δὲν

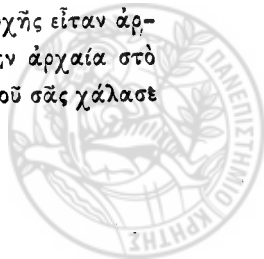
ἔπρεπε νὰ τὰ βάλουν, ποῦ ἔλεγαν ἀλείφω μὲ α, λείπω
χωρὶς α, ἐμὲ μὲ ε, σὺ χωρὶς ε, ποῦ ἂν οἱ δασκάλοι δὲν
τὸ ξέρουν ἀκόμη, πρέπει νὰ πᾶ νὰ τὸ μαθοῦν καὶ ποῦ
εἶναι καιρός. Δὲ θὰ σᾶς λέν ποῦ δὲν ἔχουμε μιὰ
κοινή, γενική, μιὰ πανελλήνια γλῶσσα, γιατί θὰ τοὺς
πῆτε τότες ἐσεῖς· — «Γιὰ μίλησε τῇ γλῶσσα ποῦ
μιλεῖς, νὰ σὲ δεῖξω ποῦ κάθε Γραικὸς θὰ σὲ κατα-
λάβῃ.» Δὲ θὰ σᾶς λέν· — «Ἐμεῖς ἔχουμε σκοποὺς
πραχτικούς. Μπορεῖ ἡ γλωσσολογία ν᾿ἀχη δίκιο καὶ νὰ
μιλῇ καλὰ ὁ λαός· μὰ θέλουμε νὰ κάμουμε μιὰ
γλῶσσα ποῦ νὰ συνεννοοῦνται ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀνα-
μεταξύ τους, καὶ γιὰ τέτοιο σκοπὸ ποιά ἄλλη γλῶσσα
θὰ πάrouμε παρὰ τὴν ἀρχαία, ποῦ ἔχει τὴ γραμμα-
τική της, ποῦ ἔχει τύπους ὠρισμένους, ποῦ θὰ εἶναι ἡ
ἴδια γλῶσσα γιὰ τὸν καθένα;» Δὲ θὰ κάμουν πιὰ
ἔτσι τὸ φρόνιμο, τὸ γνωστικό, δὲ θὰ σᾶς λέν τέτοια
λόγια κάτι μωρὰ παιδιὰ μὲ τίς ἄσπρες τρίχες, γιατί
θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς· — «Μίλησε τὴν καθαρὲ-
βουσα ἢ σὰ θέλεις τὴν ἀρχαία στὸ βαρκάρη, στὸ
χωριανό, στὸ λαό, νὰ διοῦμε θὰ νοιώσῃ τί τοῦ λές;
Πιάσε καὶ πὲς του πατέρας. Κάθε ἄθρωπος θὰ σὲ
καταλάβῃ ἀμέσως, ὅπως κι ἂ λέν τὸν πατέρα στὸν
τόπον του, ἢ φέντη, ἢ ἀφέντη, ἢ κύρη, ἢ μπαμπᾶ.
Ἐκεῖ ποῦ ὁ πιὸ πρόστυχος ἄθρωπος ξέρει τί θὰ πῆ
ἡ γυναῖκα μου, τὸ παιδί μου, ἡ κόρη μου, σοφίστηκες
ἐσὺ ποῦ πρέπει νὰ τοῦ ἀλλάξουμε τὴ γλῶσσα, κι ἀπὸ
τώρα καὶ μπροστὰ νὰ κάμουμε τὸ βαρκάρη νὰ κλίνη
ἡ γυνή, τῆς γυναικός, ἡ σύζυγος, τῆς συζύγου, ὁ παῖς,
τοῦ παιδός, τοὺς παῖδας, ἡ θυγάτηρ, τῆς θυγατρός,

τὰς θυγατέρας. Καὶ τέτοιο ἄνοστο πρᾶμα ἔρχεσαι καὶ μᾶς τὸ βαφτίζεις κοινὴ γλῶσσα, σκοπὸ πραχτικό ! Ὁ βαρκάρης, ποῦ ἔχει γνώση καὶ ποῦ ξέρει τὴ γραμματικὴ του καλῆτερα ἀπὸ σένα, τί θὰ κάμῃ ; Θὰ πῆ τῆς σύζυγος ἢ τῆς γυνῆς. Καὶ νὰ σου τάρχαϊα ποῦ τοῦ ἔμαθες ! »

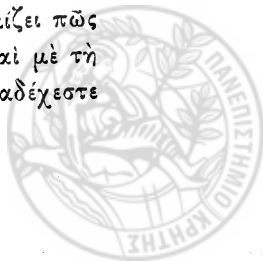
Δὲ θὰ σᾶς λέν οἱ δασκάλοι ποῦ δὲν πρέπει νὰ βλέπουμε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποῦ τοῦ προκομμένου ἢ γλῶσσα ἔχει κάποια σημασία, ποῦ ἢ χυδαία εἶναι *patois* καὶ ποῦ γιὰ τὰ *patois* δὲν πρέπει κανεὶς νὰ μιλή. Θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς· — « Μιὰ ἐθνικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι *patois*, γιὰτὶ ἓνα ἔθνος δὲν εἶναι χωριὸ καὶ μόνο τὰ χωριὰ ἔχουν *patois*. Ἄν *patois* ἓνα ἰδίωμα, ποῦ λίγοι τὸ ξέρουν καὶ ποῦ λίγοι τὸ μιλοῦν. Τέτοια σημασία ἔχει ἀφτὴ ἢ λέξη. Ἄν τὸ συλλογιστῆς καλά, θὰ διῆς μάλιστα ποῦ τὸ σωστὸ τὸ *patois* εἶναι ἡ καθαρέβουσα, ἀφοῦ τόντις λίγοι τὴν ξέρουν καὶ λίγοι τὴ μιλοῦν καὶ πουθενὰ ὁ λαὸς δὲν τὴ συνηθίζει. Μὰ καὶ τὸ *patois* γιὰ τὴν καθαρέβουσα δὲν ταιριάζει· ἢ καθαρέβουσα δὲν ἔχει μῆτε χωριὸ δικό της. Ἄμα θέλει γαλλικὲς λέξεις γιὰ νὰ μᾶς δεῖξη τί εἶναι ἡ γλῶσσα μας, πρέπει καὶ μεῖς νὰ τῆς βγάλουμε ὄνομα γαλλικὸ καὶ νὰ τὴν ποῦμε ὄχι *patois*, μὰ πολὺ πιὸ σωστὰ *jargon* ».

Δὲ θὰ σᾶς λέν οἱ δασκάλοι ποῦ βαθμηδὸν ἢ ἀρχαία θὰ γυρίση πίσω, γιὰτὶ θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς· — « Ἡ ἀρχαία δὲν ἐγινε ἀρχαία βαθμηδόν. Ἄπαρχῆς εἶταν ἀρχαία καὶ τὴν ἤξερε ὁ λαός. Σπουδάζετε τὴν ἀρχαία στὸ σχολεῖο, κι ἀφτὸ εἶναι ποῦ σᾶς μπερδεψε, ποῦ σᾶς χάλασε

ὅλεσας τις ιδέες· θαρρείτε πῶς ὅλες οἱ γλῶσσες γίνονται στὸ σχολεῖο καὶ ποῦ ἀπὸ κεῖ βγαίνουν. Ἔτσι μῆτε μπορεῖτε νὰ καταλάβετε πῶς μορφώθηκαν ὅλες οἱ γλῶσσες τοῦ κόσμου. Γιὰ νὰ καταντήση μιὰ γλῶσσα νὰ εἶναι κοινή, γιὰ νὰ μιλιέται παντοῦ, πρέπει πρῶτα κάπου νὰ γεννήθηκε. Πρέπει πρῶτα ν᾿ἀρχισε νὰ μιλιέται σὲ κανέναν τόπο ποῦ καὶ τὰ μωρὰ παιδιά τῆ μιλοῦσαν, ἅμα ἔτρεχε ἡ γλῶσσα τους. Πρέπει ν᾿ἀχη πατρίδα ὄχι τὸ βιβλίο, ὄχι τὸ σχολεῖο, μὰ ἓνα μέρος ποῦ νὰ φαίνεται καὶ στὸ χάρτη. Πρέπει ν᾿ἀχη μιὰ γεωγραφικὴ βάση. Σήμερα ἡ ἀρχαία ἄλλη βάση δὲν ἔχει παρὰ τῶν δασκάλων τὰ κεφάλια. Τὰ κεφάλια ὅμως δὲν εἶναι χῶμα, δὲν εἶναι κομματι γίς· δὲν ἔχουν καμιὰ γεωγραφικὴ σημασία.»

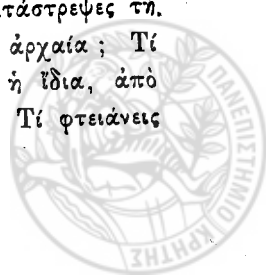
Δὲ θὰ σᾶς ῥωτοῦν κάθε ὥρα οἱ δασκάλοι· — «Γιὰ ποῖο λόγο λέει ἔτσι ὁ λαὸς κι ὄχι ἄλλιῶς; Ἔχει νόημα ἓνας τέτοιος τύπος;» Θὰ τοὺς πῆτε τότες ἐσεῖς· — «Δὲν εἶναι δουλειά σας νὰ τὸ ξέρετε. Ἄν κανεῖς σᾶς ζητήξῃ γιατί λέν οἱ ἀρχαῖοι πατήρ κι ὄχι πατέρ, τί θάποκριθῆτε; τίποτις! Ἴσως πῆτε μόνο· τῶλεγαν ἔτσι, γιατί ἔτσι τῶλεγαν. Τὸ ἴδιο νὰ λέτε καὶ γιὰ τῆ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ἔτσι τὸ λέει, γιατί δὲν τὸ λέει ἄλλιῶς. Δὲν εἶναι τοῦ καθενός ἔργο μῆτε δουλειά τοῦ καθενός νὰ εἶναι γραμματολόγος, ὅπως δὲν εἶναι καὶ τοῦ καθενός δουλειά νὰ ξέρῃ χυμῖα ἢ φυσικῆ. Ὡς τόσο τὰ χυμικὰ καὶ φυσικὰ φαινόμενα ποῦ δὲ σπούδαξε ὁ ἴδιος, δὲν τὰ λέει βάρβαρα καὶ δὲ νομίζει πῶς δὲν ἔχουν τὸ λόγο τους. Ἄφτὸ νὰ κάμετε καὶ μὲ τῆ γλῶσσα. Ἡ δουλειά σας εἶναι πρῶτα νὰ παραδέχεστε

τούς τύπους τοῦ λαοῦ· τῆς γραμματικῆς χρέος εἶναι νὰ τοὺς ξηγήσῃ. »

Τὰ παιδιακῆσια τὰ λόγια δὲ θᾶχουν πιά καμιά πέ-
ραση στὴν Ἑλλάδα. Κανείς δὲ θὰ λήῃ ποῦ ἢ γλῶσσα
τοῦ λαοῦ θέλει διόρθωση, γιατί ὁ ἄθρωπος δὲν ἔχει
κανένα δικαίωμα νὰ διορθώνῃ τοὺς φυσιολογικοὺς καὶ
ψυχολογικοὺς νόμους, νὰ σιάζῃ τὸ ἓνα καὶ νὰ στρώνῃ
τᾶλλο. Ἐνας ἄθρωπος μοναχός του δὲν ἔχει ἀρκετὴ σο-
φία γιὰ νὰποφασίσῃ πῶς ἐκεῖνος ἔχει δίκιο καὶ ποῦ ὅλο τὸ
ἔθνος ἔκαμε λάθος νὰ μιλήσῃ τῇ γλῶσσα του φυσικά.
Ἄξαφνα ἀλλάζουν οἱ ἰδέες, προκόφτουν τὰ κεφάλια,
καταλαβαίνουμε πράματα ποῦ δὲν τὰ καταλαβαίναμε
πρὶν καὶ βλέπουμε ποῦ ἐμεῖς εἴχαμε ἄδικο καὶ ποῦ τὸ
πλῆθος, ὁ λαός, τὸ ἔθνος εἶχαν τὴ σωστὴ κρίση, καὶ
χωρὶς νὰ τρέχουνε στὸ σκολεῖό, κατάλαβαν τὴν ἐπι-
στήμη καὶ τὴν ἀλήθεια.

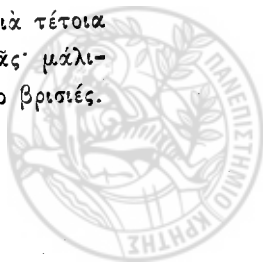
Σήμερα, γιὰ νὰ βγῆ στὴ μέση ἡ δημοτικὴ, γιὰ
νὰ γράφεται καὶ νὰ μιλιέται, πρέπει πρῶτα νὰ δικιο-
λογηθῇ, πρέπει νὰ ζητήξῃ συμπάθειο, πρέπει νὰ πάρῃ
δικηγόρο, σὰ νὰ εἶταν μπροστὰ στὸ δικαστὴ καὶ σὰ νὰ
εἶχε ἀνάγκη νὰποδείξῃ πῶς εἶναι ἀθῶα καὶ ποῦ δὲ
σκοτώσε ἄθρωπο. Μιὰ μέρα θὰ φέρουμε τὴν καθαρέ-
βουσα στὸ κριτήριο καὶ θὰ πρέπει νὰ δικιολογηθῇ
ἐκείνη. Θὰ τῆς φωνάξουν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη — « Πῶς
τόλμησες νὰ μᾶς σηκώσης τὴ γλῶσσα μας ; Πῶς ἤρθες
ἐσύ, μὲ τὴν ψεφτοσοφία σου καὶ μᾶς κατάστρεψες τὴ
γλῶσσα τοῦ λαοῦ, καὶ μᾶς χάλασες τὴν ἀρχαία ; Τί
μιλεῖς γιὰ λάθος ; Δὲ βλέπεις ποῦ ἐσὺ ἢ ἴδια, ἀπὸ
πάνω ὡς κάτω, δὲν εἶσαι παρὰ λάθος ; Τί φτειάνεις

τύπους κάθε μέρα ; Τι ἀφανίζεις τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ μας ; Ἐγίνες σὰν τὸν Πλάστη καὶ θέλεις νὰ μορφώνης καὶ νὰ σιάζης ; Ποιὰ εἶσαι ; Νόμους τοῦ κεφαλιοῦ σου θὰ μᾶς βγάλῃς ; Τοὺς μόνους κι ἀληθινούς νόμους πρέπει νὰ τοὺς γυρέψῃς στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, καὶ τὴ γραμματική του πιστὰ νὰ τὴν ἀκουλουθήσῃς. Ἔτσι τουλάχιστο δὲ φτειάνεις γλῶσσα· φτειάνει ὁ λαὸς τὴ δική σου — κι ἀπὸ εἶναι τὸ μόνο σωστό. »

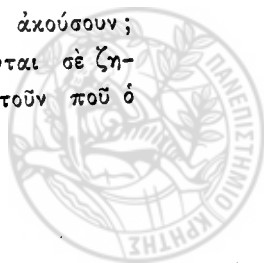
Ὁ λαὸς εἶναι ποῦ μιλεῖ τὴν ἀρχαία. Ἐνας ἀρχαῖος τύπος, γιὰ νὰλλάξῃ, ἔπρεπε ἀδιάκοπα κι ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἴσια μὲ τώρα, νὰ βρεθῇ στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, γιὰτι ἀλλιῶς δὲ θάλλαζε ποτέ. Ὁ ἴδιος ἄθρωπος ποῦ εἶπε πρῶτα φιλέω, εἶπε λίγο λίγο φιλω καὶ κατάντησε σήμερα νὰ προφέρῃ φιλό. Μ' ἀπὸ τὸν τρόπο, κάθε λέξη ποῦ θὰ σὲ πῇ ὁ λαὸς εἶναι ἀρχαία, γιὰτι κάθε ὥρα τὴν ἔλεγε διαφορετικὰ κι ὡς τόσο εἶταν πάντοτες ἡ ἴδια. Ἀμα πᾶς νὰ ξεσκονίσῃς τὰ βιβλία καὶ νὰρπάξῃς μέσα τὴ λέξη ποῦ σ' ἀρέσει, δὲ μιλεῖς ἀρχαῖα· παίρνεις μιὰ λέξη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, μὰ ἀπτὴ ἡ λέξη δὲν ἔχει ἱστορικὴ σειρά, δὲν τὴν εἶπε πάντα ὁ λαὸς· ἀρχαία δὲν εἶναι. » Κ' ἔτσι θὰ σωπάσῃ ἡ καθαρέβουσα.

Θὰ εἶναι τόντις μιὰ χρυσὴ ἐποχὴ, ἡ ἐποχὴ ποῦ σὰς λέω. Θὰ χαίρεστε ὅλοι, θὰ χαίρουμαι καὶ γὼ μαζί σας, ἂν τύχῃ καὶ ζήσω ἴσια μὲ τότες. Μὰ δὲν τὸ πιστέβω. Μήτε πιστέβω νὰ ζῇ ὁ ἐγδότης ποῦ δὲ θέλησε νὰ τυπώσῃ τὸ βιβλίον μου. Θὰ τὸ τύπωνα χάρισμα, σὲ μιὰ τέτοια ἐποχὴ, δίχως νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν τζέπη μου παρὰς· μάλιστα θὰ κέρδιζα παράδες· τώρα θὰ κερδίσω μόνο βρυσιές.

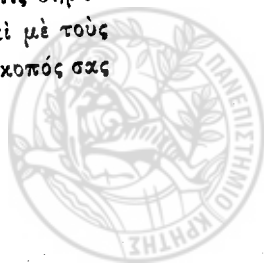
Ἔχω δίκιο ποῦ σᾶς τὴ λέω χρυσὴ ἐποχὴ. Πολλὰ θάματα θὰ διῆτε. Οἱ δασκάλοι θὰ περηφανέβουνται ποῦ μιλοῦνε σὰν τὸ λαό. Ὁ Χατζιδάκης θὰ μὲ βρίζη πρόστυχα. Ὅνοι δὲ θὰ βρίσκονται πιά πούπετις· θὰ εἶναι ὅλοι γαιδάροι. Ὁ Κόντος θὰ μὲ διαβάζη καὶ δὲ θὰ θυμώνῃ· θὰ γράφῃ Παρατήρησες ἢ Παρατηρήσες καὶ πάλε θὰ βασανίζεται γιὰ τὸν τόνο. Στὰ σχολεῖα θὰ παραδίδουν τὸ Ταξίδι μου· μὰ οἱ προκομμένοι θὰ φωνάζουν κ' οἱ δασκάλοι θὰ παραπονοιοῦνται ποῦ ἡ γλῶσσα μου δὲν εἶναι ἀρκετὰ δημοτικὴ. Καθαρέβουσα θὰ καταντήσῃ ἡ γλῶσσα ποῦ γράφω τώρα κι ὅσα λέω τοὺς δασκάλους, θὰ μὲ τὰ ποῦν ἐμένα. Ἡ ἀρχαία θὰ μᾶς φαίνεται χυδαία καὶ βάρβαρη. Οἱ κυρίες στὰ σαλόνια θὰ φιλοτιμιοῦνται ποιά νὰ μιλήσῃ καλῆτερα τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποιά νὰ μᾶς δείξῃ πῶς τὴν ἔμαθε. Θὰ κάμνουν τὸ γραμματισμένο· θὰ γίνουνε σχολαστικές, ἀπὸ τὴν τρομάρα ποῦ θᾶχουνε μήπως τύχη καὶ μᾶς πετάξουν καμιὰ δοτικὴ, ἀπὸ τὸν πόθο τους νὰ καταλάβουμε πῶς ξέρουν πιά καὶ κείνες τί θὰ πῆ γραμματική, τί θὰ πῆ ἐπιστήμη, ποῦ γνωρίζουν ὅλους τοὺς φωνολογικούς, ὅλους τοὺς μορφολογικούς νόμους τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσας.

Πότε θᾶρθῃ ἀφτὸς ὁ καιρός ; Ὡςπου νᾶρθῃ, παρακαλῶ τουλάχιστο τίς κυρίες νὰ μὴ φιλονεικοῦν κάθε λίγο γιὰ τὴν προφορὰ καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα· δὲν ταιριάζει καὶ θὰ τὸ καταλάβουν κατόπι. Τί θὰ ποῦν οἱ σπουδαῖοι, οἱ σοβαροὶ ἄντρες, ὅταν τίς ἀκούσουν ; Ἄμα διοῦν ποῦ καὶ γυναῖκες ἀνακατώνονται σὲ ζητήματα τῆς ἐπιστήμης, ἀμέσως θὰ μυριστοῦν ποῦ ὁ

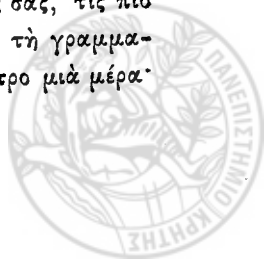
τρόπος μας νὰ μελετοῦμε ἀφτὰ τὰ ζητήματα δὲν ἔχει τίποτις νὰ κάμῃ μὲ τὴν ἐπιστήμη· ὁ μόνος λόγος ποῦ ἔχουμε νὰ φωνάζουμε, νὰ μαλλώνουμε γιὰ τὴν προφορά, εἶναι ποῦ εἴμαστε Γραικοί· ἓνας τέτοιος λόγος ὁμῶς δὲν εἶναι ἐπιστημονικός· ἂν εἴμεστα Ἕλληνοὶ ἢ Γάλλοι, θὰ φρονούσαμε σὰν τοὺς ἄλλους, γιὰτὶ θὰ βλέπαμε τὴν ἀλήθεια χωρὶς πρόληψη. Ἡ γυναῖκα πρέπει νὰ ξέρῃ μόνο νὰ λέῃ· σ' ἀγαπῶ. Οἱ δασκάλοι, ὅσο κι ἂν τὸ θέλουν, ποτέθ θὰ κάμουν κανέναν ἄθροπο νὰ ξεχάσῃ τὸ φιλί· μὲ τὸ φιλί θὰ χαρῆ κάθε μάννα τὸ πρῶτο χαμογέλιο τοῦ παιδιοῦ της· ἓνα φιλί μᾶς γέννησε ὅλους κι ἄμποτες ὅλοι μας νὰ πεθάνουμε μ' ἓνα φιλί στὰ μάτια! Τὸ φιλί εἶναι ὅλη μας ἡ ζωὴ ἢ κούνια εἶναι ἓνα φιλί, ἓνα φιλί ἢ ἀγάπη, ὁ τάφος ἓνα φιλί! Οἱ δασκάλοι δὲ θὰ μᾶς τὸ πάρουν· ἔτσι καὶ τὴ γλῶσσα μας δὲ θὰ μᾶς τὴν πάρουν. Ἄς τὸ θυμηθοῦν κι ἀφτὸ οἱ κυρίες κι ἄς μὴν ξεχάσουν ποτέθ μήτε τὸ φιλί μήτε τὴ γλῶσσα ποῦ τὸ λέει ἔτσι. Γιὰ τὴν ὥρα, ὅση ὄρεξη κι ἂν ἔχω νὰ τίς κολακέψω, δὲν μπορῶ νὰ πῶ πῶς μιλοῦν ὁμορφη γλῶσσα.

Ἡ γλῶσσα μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι καλή· μὰ τὸ φαγὶ ποῦ τρῶς στὴν Πόλη, στὴ Χιὸ καὶ στὴν Ἀθῆνα, δὲν τῶχουν πουθενὰ στὴν Ἑβρώπη. Δὲν ἔχουν πουθενὰ οἱ γυναῖκες τόση φιλοφροσύνη καὶ νοστιμάδα, τόσο πνέμα οἱ ἄντρες καὶ τόσο ζωηρὸ νοῦ. Εἶδα σωρὸ κόσμους στὴν Ἀθῆνα. Εἶδα καὶ κάμποσους νέους· ἔκαμναν ὅλοι στίχους. Θάρρος, παιδιά, κι ὅλο μπρός! Μὲ τίς δημοτικές σας φημερίδες, μὲ τὰ πεζὰ διγήματα καὶ μὲ τοὺς στίχους, κάτι θὰ καταφέρετε καὶ σεῖς. Ὁ σκοπὸς σας

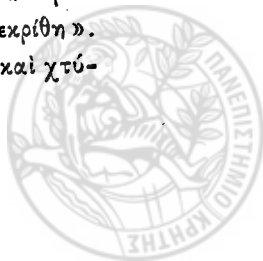
είναι μεγάλος κ' ἔχετε δίκιο. Φτάνει κάπου κάπου νὰ πηγαίνατε στὴν Ἀκρόπολη, νὰκούτε τί σᾶς λέν οἱ ἀρχαῖοι· προσέξτε νὰ μὴ σᾶς βάλουν καμιά μέρα στὸ Διονύσιο. Μάθετε τὴ γλῶσσα, νὰ διῆτε τί καλὴ ποῦ εἶναι· ἄλλη δὲ θὰ θέλετε νὰ γράφετε. Ὅλα μπορεῖτε νὰ τὰ πῆτε μὲ τὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα, φτάνει πρῶτα νᾶχετε νὰ πῆτε κάτιτις καὶ νὰ βρίσκονται δυὸ ἰδέες στὸ κεφάλι σας· μόνο νὰ μὴν τὴ μισοξέρετε, νὰ τολμᾶτε, καὶ νὰ μὴ φοβᾶστε τὸν κόπο ποῦ θὰ σᾶς δώσῃ ἡ δουλειά. Ὁ νοῦς κ' ἡ φαντασία ἔχουν τὴν ἀξία τους· μὰ μὴν ξεχνᾶτε τὴ γραμματικὴ. Τὴ γραμματικὴ πάντα στὸ προσκέφαλο!

Τὴ φαντασία γιὰ τίποτις δὲν τὴν ἔχω· τὴν ποίηση δὲν τὴν ψηφῶ. Φαντασία καὶ ποίηση μπορεῖ νᾶχη ὁ καθένας, μάθηση δὲν μπορεῖ, γιὰτὶ χρειάζεται θέληση καὶ κόπος· ἀπτά δὲν τᾶχουν ὅλοι, καὶ χωρὶς μάθηση, χωρὶς τὴ γραμματικὴ, οἱ πιὸ ὠραῖες φαντασίες, ἢ πιὸ ψηλὴ ποίηση ξεπέφτει. Χωρὶς τὴ γραμματικὴ, δὲ διαβάζεται μῆτε ὁ Σαικσπεῖρος. Γιατὶ εἶναι γλῶσσα τοῦ λαοῦ, θάρρει ὁ καθένας πῶς εἶναι ἔφκολη καὶ τὴ γράφει χωρὶς νὰ τὴ σπούδαξε ποτέ. Μὴ νομίζετε πῶς εἶναι ντροπὴ νὰ μαθαίνει κανεὶς ὅσα δὲν ξέρει. Ὁ πιὸ προκομμένος μπορεῖ νὰ προκόψῃ. Σὲ κάθε ἡλικία μπορεῖ κανεὶς νὰ πάῃ στὸ σχολεῖο. Τὸ μεγαλύτερο σχολεῖο, τὸ πιὸ δύσκολο μάθημα εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Κανένα βιβλίο δὲν ἀξίζει τὴ διδασχὴ ποῦ βγαίνει ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὸ στόμα. Τὶς καλῆτερες ὥρες τῆς ζωῆς σας, τὶς πιὸ ἀγαπημένες σας ὥρες θὰ τὶς περάσετε μὲ τὴ γραμματικὴ στὸ χέρι. Ἔτσι τᾶλεγα μὲ τὸ Λάμπρο μιά μέρα.

ὁ καλὸς ὁ Μ. ὁ Λάμπρος μὲ γύρισε, παντοῦ. Τί πρό-
θυμος, τί δραστήριος ἄθρωπος! Σὲ μιὰ ὥρα καιρὸ, μὲ
πῆγε στὰ Δημοτικά, στὸν Παρνασσό, στὰ βιβλιοπου-
λεῖα. Ὅλα πρόφταξα νὰ τὰ διῶ — καὶ μαζί του ὅλα
μ' ἄρεζαν. Ἀπὸ τὴ χαρὰ μου τὸν ἔταξα καὶ γώ, —
ἂν ἀδειάσω καὶ μ' ἀφήσουν οἱ δασκάλοι, — νὰ γράψω
καμιὰ μέρα καὶ νὰ φιερώσω στὸν Παρνασσὸ μιὰ Σύν-
τομη γραμματικὴ τῆς γλώσσας μας γιὰ τὰ παιδιὰ.
Ἴσως μπορέσουν καὶ γέροι νὰ τὴ διαβάσουν.

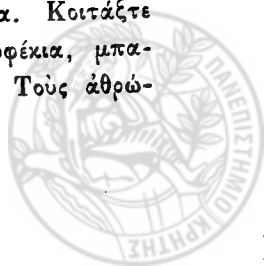
Οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουν καλὸ σύστημα τὸ καλοκαίρι·
τὴν ἡμέρα κρύφτονται στὰ σπίτια τους, τὸ βράδυ κά-
θονται στοὺς καφενέδες — μὲ συμπάθειο! στὰ καφεῖα,
ἢ μάλιστα ἐν τοῖς καφείοις, ἢ κάλλια ἐντὸς τῶν κα-
φείων. Εἶναι γελαστός, χαρούμενος λαὸς κι ἀγαπᾷ νὰ
διασκεδάζη· ἢ Ἀθῆνα κατάντησε Παρισάκι. Ἐνα
βράδυ πῆγα καὶ γώ στὸν καφενέ. Στὴν Ἀθῆνα, ἀκόμη
καὶ σήμερα, γίνονται πολλὰ σὰν ποῦ εἶτανε συνήθειο
νὰ γίνονται στὰ παλιὰ χρόνια, στοὺς βαγγελικούς
καιρούς· βγάζει λόγο κανένας καὶ λείπει τὴν ἰδέα του.
Οἱ ἄλλοι κάπου ῥωτοῦν τί γνώμη ἔχει ὁ ῥήτορας γιὰ
τὸ τάδε ἢ τὸ τάδε· πρέπει ὁ ῥήτορας νὰ δώσῃ ἀπάν-
τηση. Ὁ Ἀθηναῖος εἶναι περίεργος καὶ τοῦ ἀρέσει νὰ
ῥωτᾷ· εἶναι φιλόμαθος λαός. Διάβασα μιὰ μέρα σὲ μιὰ
φημερίδα γιὰ ἕνα γλωσσολόγο ποῦ μιλοῦσε γιὰ τὴ
γλῶσσα. Ἀφοῦ τὰ εἶχε πεῖ ὅλα — ἔτσι ἔλεγε τὸ φύλλο
— βγῆκε ἕνας νὰ τοῦ ῥωτήξῃ κατιτίς ἀκόμη· μὲ τὸν
ἴδιο τρόπο ῥωτοῦσαν οἱ Φαρισαῖοι τὸ Χριστό. « Ἐρω-
τηθεὶς δὲ ὁ κ. Χ. », ἔγραφε ἡ γαζέττα, « ἀπεκρίθη ».
Τόντις ἀπεκρίθη ὁ κ. Χ. μὲ μεγάλη προθυμία καὶ χτύ-

πησε ὅλο τὸν κόσμο, ἐμένα μέσα στοὺς ἄλλους· ἡ γαζέττα τύπωνε τὸ λόγο του. Χωρὶς νὰ χτυπήσω ἄθρωπο, καὶ χωρὶς νὰ τυπώσῃ τὰ λόγια μου καμιὰ γαζέττα, τὸπαθα καὶ γὼ σὰν τὸν κ. Χ. Στὸν καφενὲ πού κάθου-
μουν, εἶταν κάμποσοι φίλοι μου μαζωμένοι καὶ με ρώ-
τηξαν· — «Κύριε καθηγητά, τί ιδέαν ἔχετε περὶ ξένων
λέξεων;» Τώρα εἶμουν καὶ γὼ ἐρωτηθεὶς. Τοὺς εἶπα
ἀπάνω κάτω τέτοια λόγια·

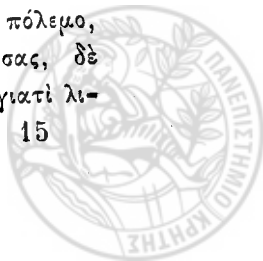
«Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἄνδρες Κορίνθιοι, ἄνδρες Ἀρ-
κάδες, ἄνδρες Μωραΐται καὶ ἐπίλοιποι ἄνδρες, —
πολὺ νὰ προσέχετε τοὺς τενεκέδες! Δὲν ξέρετε τί
μπορεῖ ἄξαφνα νὰ βγῆ ἓνας τενεκές. βλέπω τί θὰ
με πῆτε· — «Ἐφκολα γνωρίζεις τὸν τενεκέ. Ὁ τε-
νεκές εἶναι μέταλλο κι ἀμέσως φαίνεται. Δὲν μπορεῖ
τίποτις νὰ βγῆ.» Μὴν τὸ νομίζετε. Δὲ σημαίνει πού
ἓνας τενεκές δὲν ἔχει μάτια, ἄφτια, κεφάλι καὶ νοῦ.
Κάποτες τυχαίνει νὰ μὴν εἶναι τενεκές ὁ τενεκέσ καὶ
νὰ εἶναι ἄθρωπος. Βάλτε λοιπὸ τὴν προσοχή σας·
μὴν κάμετε ποτέσ σας κανέναν τενεκέ πρωθυπουργό.

Ἄμα κάμετε καλὸ πρωθυπουργό, ἀμέσως πιάνετε
ἄλλη δουλειά. Πρῶτα μαζώξτε χρήματα ὅσα μπο-
ρεῖτε· ἄς δώσῃ παράδες ὁ καθένας. Τότες ἔχετε στρατό·
ὁ στρατὸς ποτέσ νὰ μὴν ξαρματωθῆ γιατί χαθή-
κετε, νὰ στέκεται πάντοτεσ στὸ ποδάρι, νὰ εἶναι
ἔτοιμος γιὰ κάθε περίσταση. Μὰ γιὰ νὰ στέκεται ὁ
στρατὸς πάντοτεσ στὸ ποδάρι, γιὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος
γιὰ κάθε περίσταση, χρειάζονται πεκούνια. Κοιτάξτε
μὲ κάθε τρόπο νὰγοράσετε κανόνια, τουφέκια, μπα-
γιονέτες, μπαρούτι, μπάλλες, σπαθιά. Τοὺς ἀθρώ-

πους τούς ἔχετε. Θέλετε μόνο λίρες. Μὴν ξεχνᾶτε τὴν ἀρμάδα· παραγγείλτε φρεγάδες θαρακωτές, καράβια καὶ βαπόρια ντουζίνες· ἅμα πλερώσετε, ἔφκολα σᾶς φτεϊάνουν καὶ φρεγάδες καὶ βαπόρια στὶς καλῆτερες φάμπρικες; Ποιὸ εἶναι τὸ προτιμότερο, καθαλλαρία, πεζικὸ ἢ ναφτικὸ; Ἄπ' ἄφτὰ τὰ τρία ποιὸ συμφέρει περισσότερο. Μπορεῖ νὰ σκεφτοῦμε ξεχωριστὰ γιὰ τὸ καθένα. Νὰ σᾶς πῶ τὴν ἰδέα μου· τὸ προτιμότερο μὲ φαίνεται, νᾶχη κανεὶς καὶ τὰ τρία μαζί. Μὲ τὸ πεζικὸ φυλάγουνται λαμπρὰ τὰ σύνορα· μὲ τὴν καθαλλαρία πηδᾶτε καὶ πᾶτε παρέκει· μὲ τὸ στόλο, φτάνει νὰ τύχη κατάλληλη ὥρα, κι ἀμέσως ἀρπάζετε κανένα νησί· τὸ νησί σᾶς δίνει φόρους καὶ σᾶς βάζει ἓνα σῶρὸ παράδες στὴν κάσσα.

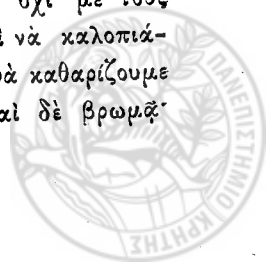
Μπορεῖ τώρα νὰ πάρουμε κι ἄλλα μέτρα. Γιὰ νᾶχετε πιώτερους παράδες, σηκώνετε μερικὰ σχολεῖα κ' ἓνα δυὸ Πανεπιστήμια. Τί θὰ τὰ κάμετε τὰ τόσα; Μῆτε γρόσια, μῆτε δόξα, μῆτε κομμάτι χῶμα δὲ σᾶς ἔδωσαν ἴσια μὲ τώρα. Κατάλαβα τί σᾶς βαστᾶ νὰ τὰ σηκώσετε. — «Καλά! λέτε· ἀμὲ τὰ βιβλία κ' οἱ ὀκάδες χαρτί ποῦ εἶναι μέσα; Τί θὰ γίνουν; Ἄλλος μεπελᾶς πάλε τοῦτος.» — Σωστός ὁ λόγος. Κι ἄφτὸ θέλει σκέψη. Ἐλάτε λιγάκι νὰ τὸ συλλογιστοῦμε μαζί. Ἴσως κάτι βγῆ. Γιὰ σταθῆτε! Μὲ φαίνεται ποῦ τὸ χαρτί κάθε πρᾶμα μπορεῖ νὰ τὸ κάμετε. Τὸ χαρτί πάντοτες εἶναι χρήσιμο. Πρῶτα πρῶτα, τῶχετε στουπὶ γιὰ τὰ τουφέκια. Ὅταν πᾶτε στὸν πόλεμο, μπορεῖτε νὰ τυλίξετε μέσα τὰ παπούτσια σας, δὲ λέω τὸ φαγί σας, μάλιστα ἂν εἶναι λαδερό, γιατί λι-

γδώνει και γίνεται γρήγορα μούσκεμα τὸ χαρτί. Μὰ και γιὰ φαγὶ ταιριάζει, φτάνει νὰ εἶναι σταφίδες, τσίροι, ψωμί ἢ τυρὶ ξερό. Βλέπετε ποῦ τὸ βολέψαμε κι ἀφτό. Τὸ κάτω κάτω, και γιὰ κάτι ἄλλες δουλειές εἶναι καλὸ τὸ χαρτί. Εἶναι ἀνάγκη νὰ κάθουμαι τῶρα νὰ σᾶς λέω γιὰ τί δουλειές ;

Θὰ σᾶς πῶ ἀκόμη κι ἄλλο. Ὅταν οἱ Ἀουστριακοὶ κρατοῦσαν τὴ Βενετιά, εἶταν ἀδύνατο νὰ διῆς τσιγάρο σὲ βενετσιάνικο στόμα. Οἱ Βενετσιάνοι, ποῦ κίπνιζαν πρῶτα σὰν τὸ καμίνι, ἔπαψαν ἄξαφνα νὰ καπνίζουν. Οἱ Ἀουστριακοὶ εἶχαν τὰ καπνὰ και κἀλλια βασανίζουνταν ὁ Βενετσιάνος ὅλημέρα, παρὰ νὰ κάμη τὸν Ἀουστριακὸ νὰ κερδίση μισὸ παρᾶ. Κἀτι θὰ πῆ ἡρωϊσμός, ὁμόνοια, ζωντανὸ μῖσος, ἔχτρα ποῦ μάτι δὲ σφαλᾶ, ποῦ μέρα νύχτα βιγλίζει. Πολὺ σᾶς τὰ συστήνω κι ἀφτά.

Τόσα εἶχα ἀπάνω κάτω νὰ σᾶς πῶ γιὰ τις ξένες λέξεις. Ὅταν κάμετε καλὸ στρατό, ὅταν ἀφήσουν τὸ τσιγάρο στὴν Ἀνατολή, ὅταν ἄλλο δὲ βάλετε στοῦ σας παρὰ μπαρούτι και φωτιά, τότες πάλε βρίσκουμε καιρὸ και φιλολογεῦμε. Οἱ ξένες λέξεις κανένα κακὸ δὲ μ' ἔκαμαν· τις ἔχω μάλιστα ἀνάγκη γιὰ νὰ πῶ πολλὰ πράματα ποῦ δὲ μ' ἔρχεται και δὲ γίνεται νὰ τὰ πῶ ἀλλιῶς· ἔτσι τις ἔκαμα δικές μου· τις ἔβαλα νὰ δουλέβουν τὴν ιδέα μου. Δὲν ταιριάζει νὰ κάμνουμε τοὺς περῆφανους μὲ τις λέξεις κι ὄχι μὲ τοὺς ἀθρώπους, νὰ μὴ θέλουμε τούρκικα και νὰ καλοπιάνουμε τοὺς Τούρκους. Εἶναι περιττὸ νὰ καθαρίζουμε τὴ γλῶσσα ποῦ δὲν τῶχει ἀνάγκη και δὲ βρωμᾶ.

κάλλια νὰ καθαρίσουμε τὴν Ἀνατολή. Τὸ τουφέκι ἀπὸ τὴ γλῶσσα μας νὰ τὸ βγάλουμε, δὲ γίνεται, γιατί σκοτώνει Τοῦρκο· πολὺ πιὸ φρόνιμο νὰ βγάλετε τὸν Τοῦρκο ἀπὸ τὰ νησιά κι ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες, γιατί ὁ Τοῦρκος μπορεῖ νὰ σκοτώσῃ χριστιανούς. Σκοτώνει τοὺς χριστιανούς ὁ καταραμένος καὶ τί βγαίνει τότες; Ἄς λέμε ὅσο θέλουμε πυροβόλον κι ἄλλες τέτοιες νοστιμάδες. Ἄχ! τᾶπιστα τὰ σκυλιά, τοὺς συχαμένους τοὺς βαρβάρους! Ποιὸς εἶναι Γραικὸς καὶ μπορεῖ ἄλλο νὰ γυρέβῃ, ἄλλο νὰ ποθῆ μέρα καὶ νύχτα παρὰ νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴ τους; Ποιὸς μπορεῖ σήμερα νὰ λέγεται ἄθρωπος, ποιὸς μιλεῖ γιὰ πολιτισμὸ κι ἀφίνει τέτοια ζῶα στὸν κόσμῳ; Ὅμπρὸς λοιπό, τὰ παιδιὰ· ὀρμήστε, παλληκάρια, στὸ κριάς, στὸ πετσὶ! Χτυπάτε, ὅσο μπορεῖτε, — κι ὅταν μπορεῖτε. Ἄν ἔχετε τουφέκια, πάρτε τὰ τουφέκια· ἂν τὰ τουφέκια σᾶς λείψουν, πάρτε πέτρες· ἂν καὶ πέτρες δὲ βρεθοῦν, πολεμήστε μὲ τὰ νύχια· ἂν τὰ νύχια σπάσουν καὶ κείνα, μὲ τὸ στόμα, μὲ τὴ γλῶσσα, μὲ τὰ δόντια, ρουφήξτε αἷμα, δαγκάστε πρόσωπο, φᾶτε κόκκαλα. Ὅξω, ὅξω πρῶτα τοὺς ξένους. Γιὰ τὶς ξένες λέξεις βλέπουμε κατόπι.»

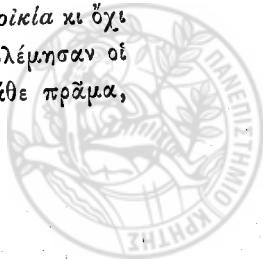
ΚΔ'.

Ξένη γλώσσα.

Τὰ σπίτια στὴν Ἀθῆνα εἶναι ὠραῖα. Μὲ πολὺ γοῦστο τὰ κάμνουν καὶ δὲν εἶταν ἔφκολο πρᾶμα, κοντὰ στὴν Ἀκρόπολη, νὰ φτειάξουν παλάτια καὶ νὰ χτίσουν πόλη ποῦ νὰ φαντάζη, ποῦ νᾶχη τόση χάρη. Οἱ πέτρες εἶναι πέτρες σωστές, κι ὄχι μουκαβᾶς. Τὸ μάρμαρο ψέφτικο δὲν εἶναι· εἶναι μάρμαρο ἀληθινό. Τὸ κακὸ εἶναι ὁμως ποῦ τὸ σπίτι τὸ λὲν *οἰκία* καὶ *οἶκος*· μ' ἀπὸ τελειώνει ἢ ἀλήθεια κι ἀρχίζει — ... πῶς νὰ τὸ φέρουμε; ἄς ποῦμε κ' ἓνα δυσάρεστο... — ἀρχίζει ἢ ψεφτιά. Νὰ μὴ θυμώσης καὶ θὰ μὲ καταλάβης· μάλιστα θὰ διῆς ποῦ ἄλλη λέξη δὲν ἔχει. Μιλοῦμε γιὰ τὸ καλὸ κι ὄχι γιὰ νὰ βρῖσουμε. Ἄν εἶναι πάλε καὶ θυμώση ὁ ἀναγνώστης μου, ἄς τὸ ρίξη στοὺς δασκάλους· γιατί κοιτάξετε τί τρέχει. Ὅταν ὁ Γραικὸς εἶναι μοναχὸς του καὶ μιλεῖ γιὰ λόγου του, μέσα στὸ νοῦ του λείει σπίτι. Ἄμα ἀνοίξη τὸ στόμα μπροστὰ σὲ κανέναν ξένο ἢ καὶ σ' ἓνα δικό του, θυμᾶται ποῦ πρέπει νὰ τὸ πῆ ἀλλιῶς· τὸ μεταφράζει στὴ στιγμὴ καὶ στοὺς βγάξει *οἰκία*. Ὁ ἄλλος ὁ Γραικὸς ποῦ τὸν ἀκούει, σπίτι ξέρει καὶ κείνος — νὰ μὴν πῆ πῶς δὲν τὸ ξέρει ἔτσι, γιατί τότες ἐμεῖς τοῦ λέμε ποῦ ξέχασε τὴ γλώσσα του. Ὡς τόσο, τί κάμνεις; ὅταν ἀκούση *οἰκία*, γρήγορα γρήγορα μέσα του λείει· «Γιὰ σπίτι μιλεῖ.» Τὸ μεταφράζει τὴν ἴδια ὥρα

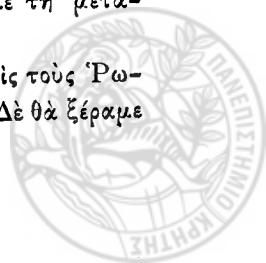
κ' ἔτσι τρέχουν τὰ λόγια. Καὶ γιὰ κάθε λέξη, γιὰ τὸ ψωμί, τὸ τυρί, τὸ κρασί, γιὰ τὸ νερό, τὴ φωτιά, γιὰ τὰ μάτια, τὰ δόντια, τὰ φρύδια, τὰ ποδιάρια, τὰ χέρια, τὰ μπράτσα, τὰ παιδιά, τὰ γάωρια καὶ τὰ κορίτσια, γίνεται ἡ ἴδια ἐργασία μέσα στὸ νοῦ του· μεταφράζει. Ἄλλα ἔχει μέσα του ὁ Γραικὸς κι ἄλλα λέει. Δὲν εἶναι μόνο τὸ στόμα ποῦ λέει μᾶθημα, μὰ καὶ τὰ φτιά δὲν κάμνουν ἄλλη δουλειὰ στὴν Ἀθῆνα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολὴ παρὰ αἰῶνια νὰ μεταφράζουν.

Τώρα μπορεῖ νὰ μὲ ρωτήξης σὲ τί χρησιμέβουν ὅλα ἀφτὰ τὰ μεταφράσματα καὶ τί βγαίνει ἀπὸ τὴν κωμωδία; Ἀνόητος ποῦ δὲν τὸ βλέπεις! Δὲν τὸ κατάλαβες ἀκόμη; Μὲ τὴ μετάφραση πρῶτα θὰ δεῖξουμε στοὺς ξένους ποῦ ἡ γλῶσσα μας δὲν ἄλλαξε συλλαβὴ καὶ ποῦ ἔμεινε αἰῶνες ἡ ἴδια. Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἀποχαιρετοῦσε τὴν Ἀσπασία, βέβαια θὰ τῆς ἔλεγε· — «Φιλτάτη, ὑπάγω εἰς τὴν οἰκίαν.» — Ἔτσι τὸ λέμε καὶ μεῖς σήμερα. — Δέφτερο, λέγοντας οἰκία ἀντὶς σπῆτι, ἀνεβαίνουμε κομμάτι φαντάζει ὁ ἕνας μπροστὰ στὸν ἄλλο· ὁ Γραικὸς καμαρώνει τὸ Γραικό. Βλέπει ἀμέσως ὁ ἕνας ποῦ ἔμαθε ὁ ἄλλος δυὸ τρία ἑλληνικά καὶ γιὰ νὰ μὴ μείνη πίσω καὶ κείνος, κάμνει πῶς τὸν καταλαβαίνει. Δὲν εἴπαμε καὶ πρὶν ποῦ μόνο οἱ ἀρχαῖες λέξεις ἔχουν ἐβγένεια; Ἔτσι καὶ μεῖς μὲ μιὰ μόνη λέξη φανερώνουμε τὴν ἐβγένεια τῆς ψυχῆς μας. Ὅλη μας ἡ ἐβγένεια εἶναι στὰ λεξικά. Ἴσως δὲν ἔχουμε κι ἄλλη νὰ δεῖξουμε· συμφέρει λοιπὸ νὰ λέμε οἰκία κι ὄχι σπῆτι. — Εἶναι κ' ἕνα τρίτο. Ὅσο κι ἂν πολέμησαν οἱ δασκάλοι, ὅσο κι ἂν ἀναποδογύρισαν τὸ κάθε πρᾶμα,

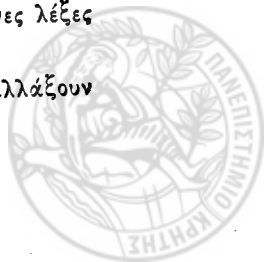
δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴ γλῶσσα μας μερικοὺς τύπους δημοτικούς· δὲν ἐδιώξαν ἀκόμη τὸ καημένο, τὸ σακατεμένο τὸ θά· δὲν ξερρίζωσαν τὸ βάρβαρο νά. Δὲν ξωλόθρεψαν ὅλους τοὺς ξενισμούς· κάθε φορά πού λέμε *Μάρτης, Μάης* καὶ τοὺς ἄλλους μῆνες, ἀκόμη καὶ σήμερα μιλοῦμε λατινικά, γιατί ὁ *Μάρτης*, ὁ *Μάης* κ' οἱ ἄλλοι μῆνες ἑλληνικὲς λέξεις δὲν εἶναι· λατινικά μιλοῦμε, ἅμα πούμε τὸν *Κωσταντῖνο* κι ἄλλα τέτοια. Τί νὰ κάμουμε; Νὰ μὴ λέμε *Μάρτης, Μάης* καὶ *Κωσταντῖνος*; Νὰ μὴ γράφουμε τὸ *θά* καὶ τὸ *νά*; Τὸ συλλογιοῦνται κ' οἱ δασκάλοι. Τουλάχιστο τὸ διορθώνουν. Βάζοντας στὴν ἴδια φράση τὸ *θά* ἢ τὸ *νά* μαζί μὲ τὸ *σπίτι*, ἔχεις δυὸ βάρβαρους τύπους ἀντὶς ἕναν· ὅταν ὅμως πῆς ἕνα *θά* καὶ πιὸ κάτω χώσης ἕναν *οἶκον*, τότες μοιάζει σὰ νὰ μὴν ἄλλαξε ἡ γλῶσσα. Πές· «*Θὰ ὑπάγω εἰς τὸν οἶκον*» ἢ «*Θὰ ὑπάγω εἰς τὸ *σπίτι*.*» Σύγκρινέ τα καὶ τὰ δυό. Ποιὸ σὲ φαίνεται πιὸ ἑλληνικό; Ποιὸ λὲς ἀπὸ τὰ δυὸ νὰ συνήθιζε ὁ Περικλῆς; Βέβαια τὸ πρῶτο. Κατάλαβες; Ἐκεῖ πού τὸ *θά* μπορεῖ νὰ σὲ προδώσῃ ἂν τὸ βάλῃς μὲ ξένη λέξη καὶ νὰ δείξῃ πού ἡ γλῶσσα σου ἄλλαξε, ἅμα ταιριαῖξῃς τὸ *θά* μὲ μιὰ λέξη ἀρχαία, γίνεται ἀρχαῖο καὶ τὸ *θά*. Ἔτσι ἔσιαξες τίς ἀνωμαλίες· ἔτσι ξελληνίζεις τοὺς ξενισμούς. Φτάνει νὰ κάμῃς τὸ *Μάρτη Μάρτιον*, τὸν *Κωσταντῖνο Κωνσταντῖνον*· ἀμέσως πάστρεψες, ξέπλυνες τὴ γλῶσσα. Τώρα βλέπεις πού μὲ τὴ μετάφραση κάμποσα κατάφερες.

Ἄς εἶναι πάλε καλὰ οἱ Ῥωμαῖοι! Χωρὶς τοὺς Ῥωμαίους, *θά* μνίσκαμε στὰ κρῦα τοῦ λουτροῦ. Δὲ *θά* ξέραμε

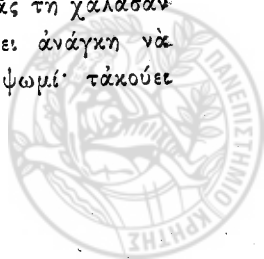

τί μῆνα ἔχουμε· τὰ χρόνια θὰ περνοῦσαν καὶ δὲ θὰ τὸ νοιώθαμε· δὲ θὰ μποροῦσαν οἱ δασκάλοι νὰ προδέψουν· πάντα θὰ κοπάνιζαν τὰ ἴδια. Μὲ τὸ μηνολόγι ποῦ μᾶς ἔδωσε ἡ Ῥώμη, ξέρομε τουλάχιστο τί μᾶς γίνεται. Οἱ Ῥωμαῖοι μᾶς ἔμαθαν πολλὰ χρήσιμα πράματα· χάρη στους Ῥωμαίους ἔχουμε σπίτι καὶ καθούμαστε· χάρη στους Ῥωμαίους ἀνοίγουμε καὶ σφαλνοῦμε πόρτες. Ἄς εἶναι καλὰ κ' οἱ ἀρχαῖοι! Κάμποσα τοὺς χρωστοῦμε. Ἄ δὲν εἶταν οἱ ἀρχαῖοι, δὲ θὰ ξέραμε πῶς νὰ ποῦμε τὸν ἄνθρωπο. Χωρὶς τοὺς ἀρχαίους, κὶ ἀφτὴ ἡ Ἀθῆνα ὄνομα δὲ θὰ εἶχε. Εἶναι τόντις κρῖμα ποῦ ἀφτὲς οἱ δυὸ λέξεις ἄνθρωπος καὶ Ἀθῆναι εἶταν ξένες στὴν ἀρχαία γλῶσσα. Ἑλληνικὴ ρίζα δὲν ἔχουν κὶ ἀπὸ κάπου θὰ τὶς ἐκλεψαν οἱ προγόνοι μας. Οἱ δασκάλοι τοῦτο δὲν τὸ ζητᾶζουν· οἱ δασκάλοι δὲν ζητᾶζουν ποῦ ἡ λέξη πόρτα βρέθηκε στὴ γλῶσσα μας ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ χρόνια. Ἀκοῦν τοὺς Ἰταλοὺς νὰ λέν πόρτα· νομίζουν ἀμέσως ποῦ μᾶς τῷμαθαν οἱ Ἰταλοὶ. Γράμματα δὲν ξέρουν οἱ καημένοι· γιὰ τοῦτο βρίζουν καὶ κατατρέχουν ἀφτὴ τὴ λέξη· τὸ Μάρτη καὶ τὸ Μᾶη τοὺς ἀφίνουν ἤσυχους. Μόλον τοῦτο, ὅσο ἀρχαῖος εἶναι ὁ Μάρτης, τόσο ἀρχαία εἶναι κ' ἡ πόρτα, μάλιστα πῖο ἀρχαία. Οἱ δασκάλοι δὲ λέν τίποτις μῆτε γιὰ τὴ λέξη ἄνθρωπος μῆτε γιὰ τὸνομα Ἀθῆναι — κὶ ὡς τόσο θὰ σὲ ποῦν πολὺ σοβαρὰ ποῦ ξένες λέξεις δὲ θέλουν. Ὅρος· «ξένες λέξεις εἶναι ὅσες θαρροῦν ξένες οἱ δασκάλοι. Ἄμα δὲν ξέρουν οἱ δασκάλοι, ξένες λέξεις δὲν ὑπάρχουν.»

Ὅπως κὶ ἂν τὸ γυρίσουν οἱ δασκάλοι, δὲ θ' ἀλλάξουν

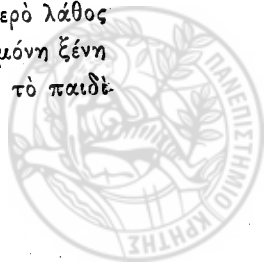

τὴν ἱστορίαν· ὅ τι ἔγινε, ἔγινε. Ἡ γλῶσσα μας ἄλλαξε, γιὰτί ὅλες οἱ γλῶσσες ἀλλάζου. Ἄφτὸ ἡ Ἐβρώπη τὸ ξέρει, κι ἀπὸ μᾶς δὲ θὰ πάρη μαθήματα. Ἐβγένεια δὲν εἶναι νὰ λέη κανεὶς ἄλλα ἀντ' ἄλλα. Ἄς εἶταν ὅμως καὶ μεγαλήτερη ἐβγένεια νὰ λέμε οἰκία ἀντίς σπίτι, ἄρτος ἀντίς ψωμί, πάντα θὰ εἶταν ἐβγένεια ψέφτικη νὰ τὸ λέμε ἔτσι. Τί θὰ πῆ ψεφτιά; νὰ σὲ κάμω νὰ πιστέψης ἓνα πρᾶμα ποῦ δὲν εἶναι. Τί κάμνουμε ὅμως τώρα; Θέλουμε ὁ κόσμος νὰ πιστέψη πρῶ ἢ γλῶσσα μας δὲν ἄλλαξε· θέλουμε νὰ τὸ πιστέψουμε κ' οἱ ἴδιοι· προσπαθοῦμε νὰ δείξουμε ἐβγένειες ποῦ δὲν ἔχουμε. Ἡ ἀλήθεια μέσα σ' ἄφτὰ τί γίνεται; Χάνεται, κ' ἡ ψεφτιά βασιλέθει. Εἶναι ἔτσι ἢ δὲν εἶναι; Ὅποιος θυμωσε πρέπει τώρα νὰ ξεθυμώση. Ἄδικος θυμός! Νομίζουμε τάχατις πῶς κάτι κατωρθώσαμε μὲ τὰ δασκάλικὰ μας καὶ δὲ βλέπουμε πολὺ πιο σοβαρὰ πρᾶματα. Μὲ τὴ μετάφραση καὶ μὲ τὸ σύστημά μας ἀφτὸ νᾶχουμε ἄλλη γλῶσσα στὸ νοῦ κι ἄλλη στὸ στόμα, τὸ κάτω κάτω τί δουλειὰ κάμνουμε; Τὴν ἴδια δουλειὰ ποῦ κάμνουν ὅσοι μιλοῦν ξένη γλῶσσα. Ἐένη γλῶσσα εἶναι μιὰ γλῶσσα ποῦ δὲν τὴν ξέρει κανεὶς φυσικὰ καὶ ποῦ πρέπει νὰ τὴ μάθη μὲ τὸ δάσκαλο, γιὰ νὰ τὴ μιλήση. Ἐτσι τὸ παθαίνουμε μὲ τὰ κορακίστικα ποῦ μιλοῦμε. Καὶ δὲν ντρεπούμαστε. Μάλιστα προσμένουν οἱ δασκάλιοι νὰ τοὺς καμαρώσουν οἱ Ἐβρωπαῖοι! Οἱ Ἐβρωπαῖοι ὡς τόσο τί λέν; ποῦ δὲν ξέρουμε τὴ γλῶσσα μας καὶ ποῦ μᾶς τὴ χάλασαν οἱ δασκάλιοι. Τὸ φραγκόπαιδο δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ τοῦ ποῦν πῶς πρέπει νὰ λέη σπίτι καὶ ψωμί· τάκούει

καί θά τὰ πῆ ὅπως τὰ λείει ὁλος ὁ κόσμος. Ξέρι τῆ γλῶσσα του φυσικά. Ἐμεῖς θά τῆ μάθουμε πρῶτα στό σχολεῖο, καί τὸ μάθημα τοῦτο τολμοῦν οἱ δασκάλοι καί τὸ λέν ἐθνική γλῶσσα! Ἐνα μόνο ξεχνοῦν οἱ δασκάλοι· οἱ ξένες λέξεις δὲν εἶναι τὸ σπίτι, τὸ τουφέκι καί τὸ παπούτσι, γιατί τις λέξεις ἀφτές τις ἔκαμε δικές του ὁ λαὸς κ' ἔγιναν τώρα γραιικίες. Ἄμα τις πῆς, θά τις καταλάβῃ ὁ καθένας κι ἀπὸ κει μπορεῖς νὰ κρίνης· μόνο τῆ δική του τῆ γλῶσσα καταλαβαίνει ἕνας ἄθρωπος, χωρὶς ν᾿αἰχὴ ἀνάγκη δάσκαλο. Γλῶσσα μας τὸ λοιπὸ κατάντησαν κι ἀφτές οἱ λέξεις. Ἄλλη εἶναι ἡ ξένη γλῶσσα.

Μιὰ μέρα περνοῦσα ἀπὸ ἕνα σπίτι μπροστά. Στὴν πόρτα στέκουνταν ἕνα παιδὶ δώδεκα χρονῶ, μὲ χαρούμενο πρόσωπο καί μάτια γελαστά. Φοροῦσε στιβάλια ψηλά, φτερινίστρες, καί βαστοῦσε καμτζίκι στό χέρι. Εἶταν ἔτοιμο νὰ φύγῃ. Ἐλεγε τῆς μάννας του ποῦ εἶτανε μέσα στό σπίτι· — « Μάννα, θά πάω καβάλλα. » — « Νὰ μὴ σ' ἀκούσω, νὰ μὴ σ' ἀκούσω ! μάνιζε ἡ μητέρα του. Τέτοιες λέξεις νὰ μὴ λές καί θά σὲ δείρω ! Νὰ πῆς· θά ὑπάγω νὰ ἱππεύσω. » Σάστιζε τὸ παιδὶ σὰ νὰ μὴν καταλάβαινε. Ἡ μάννα του καί κείνη δὲν ἔβλεπε καί δὲν ἔννοιωθε τί βάρβαρη γλῶσσα πολεμοῦσε νὰ μάθῃ τοῦ παιδιοῦ της, ὅταν τῶδαζε νὰ λήγῃ τἀναλυτικὸ μας τὸ θὰ μὲ τάρχαϊο τὸ ἱππεύσω καί τὸ μεσαιωνικὸ τὸ ὑπάγω. Νόμιζε πῶς τόντις κάτι κχτάφερνε καί δὲν καταλάβαινε ἡ ἴδια τὸ τρομερὸ λάθος ποῦ ἔκαμε. Κατάλαβα τότες ὅμως ἐγὼ ποῦ ἡ μόνη ξένη γλῶσσα στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ καθαρέβουσα· τὸ παιδί

δέν μπορεί νά τήν καταλάβη κ' ἡ μάνα ἢ ἴδια δέν
τήν ξέρει. Ἔφυγα μέ τόν καημό στήν καρδιά. Τί θά
γίνη ἓνα ἔθνος, ποῦ μαθαίνει τέτοια γλώσσα ἢ μάνα
τοῦ παιδιοῦ της!

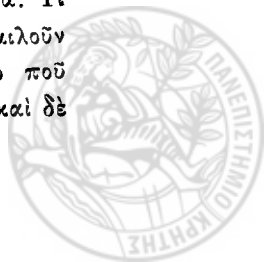

ΚΕ΄.

Χαμένα λόγια.

Κάποτες μ' ἔρχεται νὰ φωνάξω δυνατά, ποῦ ὅλος ὁ κόσμος νὰ μ' ἀκούσῃ· — « Μή! Μή! Μή! Μή χαλνᾶτε τὴ γλῶσσα! Καταστρέφετε τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα μαζί. Θέλετε γλῶσσα ποῦ νὰ μοιάζῃ τόντις μὲ τὴν ἀρχαία, ποῦ νὰ εἶναι ἡ ἴδια γλῶσσα; Πάρτε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Θέλετε ξένη γλῶσσα; Πάρτε τὴν καθαρέβουσα· θὰ δείξῃ σ' ὅλο τὸν κόσμο, ποῦ τόντις χάθηκε ἡ ἀρχαία. Θέλετε νὰ παίξετε; Θέλετε νοστιμάδες, χωρατάδες καὶ κωμωδίες; Τότες νὰ γράφετε τὴν καθαρέβουσα! Θέλετε ἐπιστήμη, κόπο καὶ μάθηση; Θέλετε νὰ πιάσετε σοβαρὴ δουλειά; Νὰ γράφετε τὴν ἔθνικὴ σας γλῶσσα. Ἄπο τὴν ἀπόφασή σας, θὰ φανῇ ἂν εἴστε ἢ ἄντρες ἢ παιδιὰ.

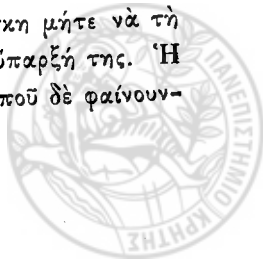
Ἄφήστε τὴν ψεφτομάθηση, τὴν ψεφτοσοφία, τοὺς συμβιβασμοὺς καὶ τοὺς δασκάλους. Μὴν πιστέβετε ὅσα λέν, ποῦ βαθμηδὸν ἡ γλῶσσα θὰ καλητερέψῃ καὶ ποῦ θὰ γράφουμε μιὰ μέρα σὰν τὸν Ξενοφῶντα. Μόνο ποῦ σᾶς λείει κανεὶς τέτοιο λόγο, σᾶς δείχτει ποῦ δὲν κατάλαβε ἀκόμη μῆτε τί εἶναι Ξενοφῶντας μῆτε τί θὰ πῆ γλῶσσα. Βαθμηδὸν ξέρετε τί θὰ γίνῃ; Θὰ χαθῆ ἡ ἔθνικὴ μας γλῶσσα καὶ θάφανίσετε τὴν ἀρχαία. Τί μὲ μέλει ποῦ θυμώνετε τώρα μ' ὅσους σᾶς μιλοῦν ἔτσι; Μιὰ μέρα θὰ καταλάβετε οἱ ἴδιοι τὸ κακὸ ποῦ μᾶς κάμετε ὅλους· θὰ κλαίτε καὶ θὰ λυπᾶστε καὶ δὲ

θὰ μπορῆτε πιά νὰ διορθώσετε τὸ λάθος σας. Ἄχ! τί βάσκανο ποῦ εἶναι νὰ βλέπη κανεὶς τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ μὴν μπορῆ νὰ τὴ δείξη στοὺς ἄλλους!

Μὴν τὰ θέλετε ὅλα μισά. Ἀμάθεια καὶ περηφάνεια σᾶς ἔφεραν τέτοιο κακό· περηφάνεια, γιατί θέλει ὁ καθένας νὰ φαντάξη καὶ νὰ μὴν εἶναι σὰν τὸ λαό· ἀμάθεια, γιατί καταντήσαμε νὰ μὴν ξέρουμε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, γιατί τόλμησαν οἱ δασκάλοι νὰ βρῖσουν ὅλο τὸ ἔθνος καὶ νὰ ποῦνε βάρβαρη μιὰ γλῶσσα, ποῦ δὲν τὴ σπούδαξαν ἀκόμη. Ἄφτὴ ἡ γλῶσσα ὁμως ὑπάρχει· μπορεῖτε νὰ τὴν κάμετε κομμάτια· κανεὶς δὲ θὰ μᾶς τὴ σηκώση. Μὲ κανέναν τρόπο δὲ θὰ γυρίση πίσω ἡ ἀρχαία. Οἱ ἱστορικοὶ νόμοι γιὰ σᾶς δὲ θάλλάξουν. Τοῦ κάκου βρίζετε τὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα καὶ τὴ λέτε πρόστυχη, καὶ καμώνεστε πῶς μῆτε ξέρετε τί εἶναι, καὶ πολεμάτε νὰ μᾶς δείξετε ποῦ μιλεῖτε τὴν ἀρχαία, ποῦ ἡ ἀρχαία ἀκόμη ζῆ.

Ποτές, ὄχι! ποτές δὲ θὰ κάμετε τὸν κόσμον νὰ σᾶς πιστέψη. Τοῦ κάκου γράφετε γραμματικὴς τῆς καθωμιλημένης καὶ βάζετε μέσα ὅλη τὴν ἀρχαία γραμματικὴ, περιττοσύλλαβα, ὑπερσυντελικούς καὶ μετοχές, ὕστερα μάλιστα χαρίζετε τὰ βιβλία σας στοὺς ξένους, τάχατις γιὰ νὰ σᾶς καμαρώσουν. Πάντα θὰ σᾶς καταδικάσῃ ἡ ἐπιστήμη κ' ἡ ὀρθὴ κρίση. Πάντα κάπου θὰ βρεθῆ ἓνας νὰ σᾶς τὸ πῆ — κι ἂν πάλε δὲ βρεθῆ, δὲν πειράζει! Ἡ ἀλήθεια θὰ μείνῃ ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια, γιὰ νὰ ὑπάρχῃ, δὲν ἔχει ἀνάγκη μῆτε νὰ τὴ διοῦμε, μῆτε μάλιστα νὰ ξέρουμε τὴν ὑπαρξὴ της. Ἡ ἀλήθεια μοιάζει μὲ τὰ μακρινὰ τᾶστρα ποῦ δὲ φαίνου-

ται μέσα στον οὐρανό, κι ὡς τόσο λάμπουν ὀλομόναχα,
κι ἄς μὴν τὰ βλέπη κανένας!

Ἡ καρδιά μου πονεῖ νὰ σᾶς ἀκούω! Τὸ χαμό σας θέλετε· τὸ κακό σας γυρέβετε μόνο. Ἄν ἤξεραν οἱ δασκάλοι τὴν ἀρχαία μὲ τὰ σωστά τους, δὲ θὰ πολεμοῦσαν κάθε ὥρα νὰ μᾶς δείξουν πῶς τὴν ξέρον καὶ θᾶγραφαν τὴ δημοτική, ἀφοῦ κ' οἱ ἀρχαῖοι οἱ ἴδιοι ἔγραφαν τὴ δημοτική τους γλῶσσα. Μὲ τὴν ψεφτογραμματική δὲ φτειάνεται γλῶσσα, δὲ φτειάνεται φιλολογία. Τί λόγια νὰ βρῶ γιὰ νὰ μὲ πιστέψετε; Χαλνᾶτε μιὰ γλῶσσα ποῦ εἶναι θησαβρός γιὰ τὴν ἐπιστήμη, ποῦ θὰ σᾶς δοξάσῃ στὸν κόσμο. Χαλνᾶτε μιὰ γλῶσσα ποῦ μόνη της μπορεῖ γὰ σᾶς δώσῃ μιὰ μέρα ἐθνικὴ φιλολογία, ποίηση καὶ φήμη, μιὰ γλῶσσα ποῦ θὰ σᾶς κάμῃ νὰ μοιᾶξετε ἴσως καὶ σεῖς τοὺς ἀρχαίους. Μή! Μή! Μή!»

Ἄχ! Νὰ εἶμουν κάτι καὶ γώ! Νὰ μπορούσε κανεὶς νὰ μ' ἀκούσῃ! Ἄπτό τὸ κεφάλαιο νὰ μπορούσαν ὅλοι νὰ τὸ διαβάσουν — καὶ νὰ μὲ πιστέψουν! Τί ζητοῦμε; τὸ καλό. Τί πολεμοῦμε; νὰ προκόψῃ, νὰ μεγαλώσῃ τὸ ἔθνος. Ἐπρεπε κ' οἱ δασκάλοι νὰ εἶναι μαζί μας. Ἄπτό θέλουν καὶ κείνοι· ἄς διοῦν τὸ λοιπὸ μὲ τί τρόπο θὰ τὸ κατορθώσουν. Ἄς πάρουν καλῆτερο δρόμο. Ἄχ! νὰ μᾶς ἔκαμναν τουλάχιστο μιὰ παραχώρηση· νὰ μὴ λέν πρόστυχη τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, νὰ μάθουν τέλος πάντα ποῦ ὁ λαὸς καὶ μόνος ὁ λαὸς ἔκαμε καὶ κάμνει ὅλες τίς γλῶσσες τοῦ κόσμου. Τόσο μ' ἔφτανε κι ἄλλο δὲ θὰ ζητοῦσα. Τότες δὲ θὰ μ' ἔμελε γιὰ τίποτις πιὰ καὶ θὰ πρόσμενα τὸ θάνατο μὲ χαρά.

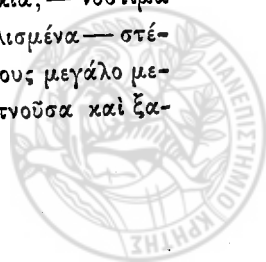

ΚΣΤ΄.

Οἰκιακὰ κυνάρια.

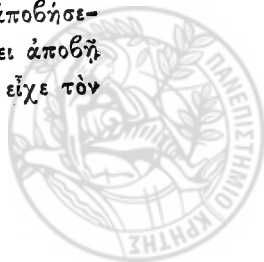
Ὅσα εἶπα τὰ παίρνω πίσω· δὲ μιλοῦν πούπετις σὰ στὴν Ἀθῆνα (ἐννοεῖται, δὲ μιλοῦν τόσο καλά). Θυμῆθηκα τὶς γαζίες τῆς Πόλης. Στὴν Πόλη, ὅταν κόψη ὁ μπαχτσεβάνης τὶς γαζίες, τὶς δένει μὲ μιὰ ψιλλὴ κλωστή σὲ κάτι μικρὰ ξυλάκια· τρυπᾷ ἓνα κολοκύθι καὶ βάζει τὰ ξυλάκια· τὸ κολοκύθι, ὅλο τρυπημένο μὲ τὰ ξυλάκια καὶ γεμάτο γαζίες, σὲ φαίνεται πῶς λουλουδιάζει καὶ μοσκοβολᾷ. Μιὰ μιὰ πουλεῖ ὁ μπαχτσεβάνης τὶς γαζίες κι ἀπομνίσκει τὸ κολοκύθι ὀλόξερο, χωρὶς καμιὰ μυρωδιά. Σὰν τὶς γαζίες, ψὲς τὸ βράδν σὲ μιὰ βεγγέρα ποῦ βρίσκουμουν, τὰ μέν, τὰ δέ, τὰ γάρ, τὰ μέντοι, τὰ δὴ κι ὅλες οἱ ἄλλες ἑλληνικοῦρες στόλιζαν καὶ κεντοῦσαν τὴν ὀμιλία. Πόσες φορές ἔπρεπε νὰκούσω θυγατράσι καὶ πατράσι! Πόσα κοχλιάρια νὰ καταπιῶ! Πόσα τέϊα νὰ χορτάσω! Πόσα λίαν γοητεύομαι νὰ φάω! Πόσα ὥστε νὰ χωνέψω!

Τὴ νύχτα, ποῦ πῆγα νὰ πέσω στὸ κρεββάτι, δὲν μπόρεσα νὰ κοιμηθῶ. Ἐκαμνα ὅλο τὸ ἴδιο ὄνειρο· ὅλο τὸ ἴδιο φάντασμα μὲ κυνηγοῦσε. Σφαλνοῦσα τὰ μάτια καὶ μὲ φαίνονταν πῶς ἓνα σωρὸ γαϊδουράκια, — νόστιμα γαϊδουράκια, κχλοσιασμένα καὶ καλοστολισμένα — στέκουνταν τριγύρω μου, ἀνοιγαν τὸ στόμα τους μεγάλο μεγάλο καὶ γκάριζαν ὅσο μπορούσαν. Ευπνοῦσα καὶ ξα-

νάπεφτα. Τὰ γαιίδουράκια μὲ μιᾶς γίνουσαν ὄντρια, τὰ ὄντρια ὄνοι, οἱ ὄνοι πάλε σκυλιά καὶ τὸ κάθε σκυλί-ἔβγαίνει κύων· οἱ κύνες γάβγιζαν ποῦ κόντεβε νὰ σκάσουν. Πηδοῦσαν ἀπάνω μου τὰ ζῶα, σὰ λυσσιασμένα, καὶ δάγκαναν τὶς χυδαιοτάτες μου γάμπες.

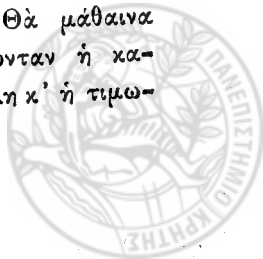
Τὸ πρωί, εἶχα δουλειὰ στὸν Περαιᾶ καὶ πῆρα τὸ σιδηρόδρομο. Ἀγόρασα μιὰ φημερίδα νὰ διαβάσω. Στὴν Ἀθῆνα, γρήγορα διαδίδονται τὰ νέα· ξέρουν τὸ κάθε πρᾶμα ἅμα γίνῃ, κάποτες πρὶ γίνῃ, καὶ πολλές φορές χωρὶς νὰ γίνῃ διόλου. Ἡ γαζέττα ἔλεγε· — « Λύσσα λύσσην πέφυκε. Τὰ μέν, ὁ ἐν Παρισίοις ἄμουσος τε καὶ βάρβαρος ἔλληνας καθηγητής, κ. Ἰ. Ν. Ψυχάρης, ὁ μυρίαῖς μανίαις οἰστροηλατούμενος, ὁ καταστροφεὺς τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ὁ ὑβριστὴς ἔθνους ὀλοκλήρου, ὁ λίαν καταλλήλως ἐπικληθεὶς Ἡρόστρατος ὁ Β', ὁ Ζωῖλος τοῦ ἡμετέρου Ὀμήρου, ἡ ξένως φθειρομένη χελιδὼν (τὸ χελιδόνι μὲ κολάκεβε), ὁ τὴν ἀθῶον ψυχὴν καὶ τὸν τῶν τῶν Ἀθηνῶν γλωσσολόγων ἡρέμα ῥέοντα βίον καταταραξας, ὁ τὸν ἐν εἰρήνῃ διάγοντα Χατσιδάκιον καταζυγκυκήσας, ὁ τῆς ἀπείρου καὶ παγκοσμίου αὐτῶν δόξης ζηλώσας τοὺς δασκάλους, ὁ ἐν γερμανικαῖς ἐφημερίσι δικαίως ὑπὸ τῶν ἡμετέρων λογίων διαβληθεὶς καὶ σφόδρα ἐπικριθεὶς (βαριοῦμαι καὶ δὲν ἀντιγράφω τοὺς ἄλλους μου τίτλους), ὁ κύριος οὗτος, ἄτε λυσσητικὸς, ἐδὴ χθὲν τῇ παρελθόντι νυκτὶ ὑπὸ τινος οἰκιακοῦ κυναρίου. Μικροῦ γε καὶ δεῖ, ὁ κ. καθηγητὴς τὰ ἐτίστωσεν. Τὰ δέ (καιρὸς εἶταν!), ἀποθήσεται (ἄλλα φύλλα ἔβαζαν ἀποθήσει, ἄλλα θέλει ἀποθῆῃ ἢ ἀπεθῆῃ, ἄλλα πάλε ἵνα ἀποθῆῃ· κάθε γαζέττα εἶχε τὸν

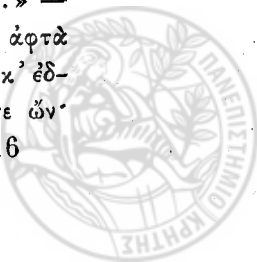
τύπο της) ἐν Παρισίοις (δὲν ἔγραφε κανένας εἰς Παρισίους· εἶναι χυδαῖο τὸ εἰς)· λύσσα γὰρ ἐάλω τὸ κυνάριον. Ἀναγκασθήσεται οὖν ὁ βάρβαρος ὁμογενὴς ἵνα ἐπιζητήσῃ θεραπείαν παρὰ τῷ περιφήμῳ τῆς Γαλατίας Ποιμένι. Ἴνα ἐπάρῃ αὐτὸν ὁ ὑπερίδρομος! »

Πρέπει νὰ πῶ τὴν ἀλήθειαν· δυσκολέβουμαι νὰ διαβάσω φημερίδες καὶ συχνὰ δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω τί γράφουν· ἔχουν πάρα πολὺ σοφία. Μιὰ μέρα παραπονούμουν ποῦ πολλὰς φορές μὲ ξεφέβγει τὸ νόημα μιᾶς λέξης, καὶ πολὺ φρόνιμα μ' εἶπε μιὰ νόστιμη κυρία· — « Φαίνεται ὅτι δὲν ἐμάθητε ἱκανὰ ἑλληνικὰ εἰς τὸ σχολεῖον. » Καλὰ ποῦ τᾶκουσα κι ἀπτό! Εἶχε δίκιο ἡ νόστιμη κυρία. Γιὰ τοῦτο βασανίζουμουν καὶ τώρα· δὲν μποροῦσα νὰ καταλάβω τί εἶχε καὶ καλὰ νὰ μὲ δείξῃ τὸ σκυλί. Γιατί ἔλεγε ἡ γαζέττα ἐδήχθη; Σὰ νὰ μισοκαταλάβαινα ποῦ τὸ σπιτόσκυλο μ' εἶχε δαγκάσει, ἀφοῦ διάβαζα γιὰ λύσσα. Μὰ ἔπρεπε κι ὅλας νὰ μὲ δείξῃ; Τί μ' ἔδειχτε; τάχατις γιὰ νὰ μὲ βγάλῃ μασκαρᾶ ἢ νὰ πῆ τὸν Παστέρ· — « Ἐδῶ σὲ θέλω! Διὲς πῶς στὸν ἕκαμα. Γιάτρεψτον τώρα, ἂν μπορεῖς! »

Κάθουμουν καὶ λυπούμουν τὸν καιρὸ ποῦ πέρασα παιδί στὸ σχολεῖο καὶ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιῦ. Χαμένος κόπος! Σπούδαξα στὸ Παρίσι, καὶ γιὰ τοῦτο δὲν ξέρω, σὰν ποῦ τῷγραφε μιὰ μέρα ἕνας φίλος μου, μήτε τάρχαϊα μήτε τὰ μεσαιωνικὰ μήτε τὴ δημοτικὴ. Γιατί δὲ μ' ἔβαλε ὁ πατέρας μου νὰ σπουδάξω ἢ στὴν Πόλῃ ἢ στὴν Ἀθῆνα; Θὰ μάθαινα τουλάχιστο δυὸ ἑλληνικὰ καὶ θὰ μὲ φαίνονταν ἡ καθαρέβουσα μάλαμα. Δὲν κάθισα στὴν Πόλῃ κ' ἡ τιμω-

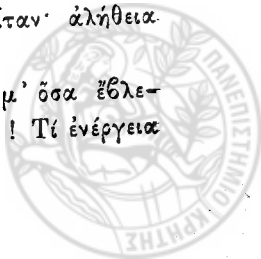
ρία μου σήμερα εΐταν ποῦ δὲν μποροῦσα νὰ καταλάβω τί ἔγραφε γιὰ μένα ἡ φημερίδα. Γιὰ τὴν καλή μου τύχη βρίσκουνταν πλάγι μου στὸ βαγόνι ὁ φίλος μου ὁ Ω καὶ μὲ τὰ ξήγησε ὅλα πολὺ καθαρά· (ὁ Ω εἶχε σπουδάσει στὴν Ἀθῆνα). — «Τὸ ἐδήχθη γράφεται μὲ η· εἶναι παθητικὸς ἀόριστος α΄· ὁ ἐνεστῶς τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς εἶναι δάκνω· σημαίνει τὸ αὐτὸ καὶ τὸ βάρβαρον δαγκάνω καὶ κλίνεται δάκνω, δάκνεις, δάκνει· μέσος μέλλων δήξομαι, δήξῃ· ἔδακον, ἔδξα, δεδηχώς, δέδηγμαί, ἐδήχθην, ὅθεν καὶ τὸ δηχθεῖς.» — «Τί λωλὸ ῥῆμα, πετῶ καὶ τοῦ λέω ! σὰ νὰ τῶπιασε τρέλλα μὲ μιᾶς. Τὸ δάκνω πάει καὶ γίνεται δήξομαι κι ἀπὸ τὸ δήξομαι τὸ ἴδια ῥῆμα πηδᾷ στὸ ἐδήχθην ! Ἔχουν τὸ λόγο τους τέτοιοι τύποι ; Ἡ γραμματικὴ πῶς τοὺς ξηγᾷ ;» — «Τοὺς ἐξηγεῖται ἄριστα· εἶναι ἀνώμαλοι.» — «Τί μὲ λέτε ; Ἔχει λοιπὸ κ΄ ἡ ἀρχαία γλῶσσα ἀνωμαλίες ;» — Ὁ φίλος μου Ω δὲ μ΄ ἄκουγε· — «Τὸ ἐδείχθη γράφεται μὲ εἰ· εἶναι παθητικὸς ἀόριστος α΄· ὁ ἐνεστῶς τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς εἶναι δείκνυμι — παρατηρήσατε δέ, παρακαλῶ, τὴν κατάληξιν μι· εἶναι ἀρχαιοτάτη· τὸ μι εἶναι συναίρεσις τοῦ ἐγῶ. Οἱ λέγοντες οὖν δείκνυμι ἀρχαιοτάτοι τυγχάνουσιν ὄντες καὶ τὴν σήμερον — . Τὸ δὲ δείκνυμι σημαίνει τὸ αὐτὸ καὶ τὸ βάρβαρον δείχνω ἢ δείχτω· κλίνεται δείκνυμι, δείκνυς, δείκνυσι, ἐνεργητικὸς μέλλων δείξω, ἔδειξα, δειχθήσομαι, ἐδείχθην, ὅθεν καὶ τὸ δειχθεῖς.» — «Καὶ πῶς θὰ διακρίνουμε, τόλμησα νὰ ῥωτήξω, ἀφτὰ τὰ δυὸ ῥήματα, ἐδείχθην καὶ δειχθεῖς, δηχθεῖς κ΄ ἐδήχθην ;» Ὁ Ω· — «Λίαν ἀγράμματος τυγχάνετε ὦν·

διὰ τοῦ η καὶ τοῦ ει κατέστη ἡ διαφορὰ πασιδηλός· οἱ ἄρχαῖοι, σαφῶς ὄντες καὶ φρόνιμοι, ἵνα διακρίνωσι τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ δέ, ἔγραφον πότε διὰ τοῦ ει, πότε διὰ τοῦ η.» — «Ἐνα πρᾶμα μὲ βασανίζει. Ὅταν ἔγραφαν, πάει καλά! μὰ ὅταν εἶταν καὶ μιλοῦσαν, πῶς ἔκαμναν; Παραδείματος χάρη, ὅταν ἔλεγε ἓνας ἀρχαῖος· ἔδειξα τοῦ δεῖνα τὸν . . . τῆ ῥάχη μου (ἢ κάτι ἄλλο), φοβοῦμαι νὰ μὴ φαίνονταν πῶς λέει ἀνοησία, γιὰ εἶναι κάτι πράματα, — μὲ συμπάθειο! — ποῦ μπορεῖ πολὺ ἔφολα ὁ καθένας νὰ δείξῃ μὲ ει, καὶ ποῦ φαίνεται ἀδύνατο νὰ δῆξῃ μὲ η.»

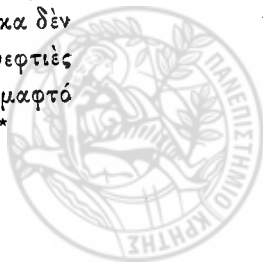
Χωρὶς νὰ μὲ δώσῃ ἀπάντησιν, ἔακουλούθησε ὁ λογιώτατος. — «Ὁ παθητικὸς ἀόριστος ἀ' ἐδήχθη, ἐν χρήσει νῦν παρ' ἡμῖν, (μὲ γιῶτα τᾶκουγα κείνη τὴν ὥρα, μὲ γιῶτα τὸ γράφω) καὶ παρ' ἡμῖν θὰ ἦτο ἐν χρήσει, ἐὰν καὶ ἡμεῖς εἶχετε σπουδάσειν ἐν τοῖς μετέροις γυμνασίοις καὶ οὕτως ἐμανθάνετε ἑλληνικά· (στὰ δυὸ τὰ ἡμῖν ἔβαζε ὁ φίλος μου ἓνα χυδαιότατο ἵ μὰ τώρα καταλάβαινα τὴ νοστιμάδα· τὸ πρῶτο εἶταν ἡμῖν κ' ὑμῖν τὸ δέφτερο· μόνον γιὰ τὰ γυμνάσια, μὲ φάνηκε σὰ σκοτεινούτσικο τὸ μετέροις). Οἱ δὲ ἠροστρατοῦντες καὶ ζωιλεύοντες (ἀπὸ τὸ ζωιλεύοντες τὸλεγε μὲ κάποιον τόνον καὶ σὰ νὰ τὸ καμάρωνε) ἀγνοοῦσιν τὰ τοιαῦτα· αἰῶνια μυστήρια μενεῖ αὐτοῖς τό τε ἐδείχθη καὶ τὸ ἐδήχθη, χαίρουσιν γὰρ μόνον καθυβρίζοντες τὸ ἔθνος.» Ὅνειρο δὲν εἶταν· ἀλήθεια μὲ δάγκαναν τὰ σκυλιά.

Κατέβηκα στὸν Περαιᾶ κι ἀποροῦσα μ' ὅσα ἔβλεπαν τὰ μάτια μου. Τί ἀκάματος λαός! Τί ἐνέργεια

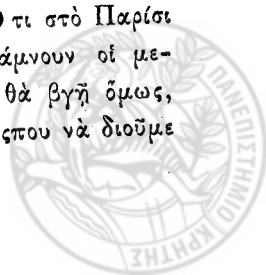

ποῦ τὴν ἔχει! Μὲ τί πόθο πιάνει τὴ δουλειά. Εἶ-
ναι τώρα πενήντα χρόνια, μόλις εἶταν ἡ Ἀθῆνα!
κοντέβουν τριάντα χρόνια ποῦ πῆγα πρώτη φορά παιδί
στὸν Περαιᾶ, καὶ μόλις εἶταν ὁ Περαιᾶς. Σήμερα
βλέπεις παντοῦ δρόμους, μαγαζιά, μηχανές, φάμπρι-
κες, βιομηχανία, κίνηση κ' ἐμπόριο. Οἱ φάμπρικες
ἀφτὲς πόσο μ' ἀρέσουν! Ἡ λέξη μπορεῖ νὰ εἶναι
ξένης παραγωγῆς· οἱ φάμπρικες ὁμως εἶναι δικές σας
— κι ἀφτὸ μᾶς φτάνει, παιδιά. Πρέπει νάρθη κανεὶς
ἀπὸ τὴν Τουρκιά, γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴ διαφορὰ, γιὰ
νὰ διῆ τί θὰ πῆ ἔθνος, τί εἶναι λαός, τί γίνεται μὲ
τῆς ψυχῆς τὴν ἐνέργεια, μὲ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας,
τί μπορεῖ νὰ κατορθώσῃ ἡ λεφτεριά. Σᾶς βεβαιώνω
ποῦ ὁ Παρθενῶνας δὲ μ' ἀρέσει ὅσο μ' ἀρέσει τὸνομά
της· ἡ Ἀκρόπολη τόσο ὠραία δὲν εἶναι. Μιὰ φορά
μόνο εἶδα τὴν Ἀκρόπολη καὶ δὲ θέλησα νὰ τὴν ξα-
ναδιῶ. Μ' ἔφτανε ποῦ πατοῦσα λήφτερο χῶμα. Ἀπὸ
τὴν Τουρκιά κατεβαίνω καὶ ξανοίγει ἡ καρδιά μου.
Ὁ Φειδίας δὲν μπορεῖ νὰ μὲ δείξῃ ὠραιότητες πιὸ
μεγάλες ἀπὸ τὴ χαρὰ ποῦ φαίνεται σ' ὅλα τὰ μάτια,
ἀπὸ τὴ λεφτεριά ποῦ καθαρίζει τὸν οὐρανό, ποῦ σ' ὄλ-
ωνῶν τὴν ὄψη φέγγει κι ὄλωνῶν τὰ πρόσωπα φω-
τίζει. Ἐδῶ βλέπω ἔθνος! Ἐδῶ βλέπω ζωὴ!

Βλέπω κάπου κάπου καὶ κάτι ἄνοστα γραψίματα στὰ
μαγαζιά· — *«Τῆ καλαισθησία»* ἢ *«Ἀποθήκη οἴνων
καὶ πνευματωδῶν ποτῶν»*. Μὰ δὲν πειράζει. Σὰ νὰ μὴν
εἶτανε γραμμένα! Ὁ καλός μας ὁ λαός κορακίστικα δὲν
ξέρει· τὸ κρασί πάντα κρασί τὸ λέει. Ἀφίνει τίς ψεφτιές
στοὺς ἄλλους· ἄς πᾶ νὰ γελαῖ ὁ δάσκαλος καὶ τὸν ἐμαφτό

του και τὸν κόσμον, γράφοντας οἶνος, ἐκεῖ ποῦ πίνει κρασί. Ἐμᾶς, ἀδέρφια, δὲ μᾶς μέλει! Γιὰ πῆτε μου, παιδιὰ, εἶναι πουθενὰ καμιὰ λέξη ποῦ νάξιζῃ τὸ κρασάκι τὸ δικό μας, τὸ κρασάκι ποῦ πίνουμε καὶ ποῦ μᾶς βάζει στὴν καρδιά πόθο γιὰ τὴ δουλειὰ καὶ στὸ κεφάλι τὴ ζωηρὴ του φλόγα; Μὲ τὸ λαὸ πάντα τὰ συμφωνοῦμε. Ξέρει ποῦ τὸν ἀγαπῶ καὶ δὲν πιστέβει τοὺς δασκάλους, ὅσο κι ἂν τοῦ φωνάζουν πῶς δὲν ἔχω πατριωτισμὸ. Ἄς μὲ δαγκάσουν καὶ βλέπουν! Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης δὲ σηκώνει τέτοιους χωρατάδες. Γιὰ τοῦτο καὶ γὼ τρελλαίνομαι γιὰ τὸν καλὸ μας τὸ γραιικὸ λαό. Ἐχω μάλιστα μιὰ ἰδέα· ἡ νέα μας φιλολογία θὰ βγῆ καμιὰ μέρα μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ λαοῦ. Στὰ νησιά, ὅσο τραγουδοῦν τὰ τραγούδια τους, ἄξαφνα ξεφυτρώνει κανένας Ὀμηρος καὶ βάζει κάτω τοὺς δασκάλους. Στὰ πρόστιχα θεάτρα ποῦ μαζώνεται ὁ λαός, ποῦ συνάζονται νάφτες, μπακάληδες καὶ δουλεφτάδες, ἄξαφνα φαίνεται κανένας Σαικσπιέρος, χυδαῖος σὰν τὸ Σαικσπιέρο. Εἶναι καιρὸς ποῦ θὰ τὸν εἶχαμε, ἂ δὲν εἶταν τόσα σκολεῖα κι ἂν ὅλημέρα δὲ μᾶς χαλνοῦσαν καὶ γλῶσσα καὶ μυαλό. Ἄς πᾶν ἄλλοι νὰ παραστήνουν τὸ Φιλοχτήτη στὰ θεάτρα, καὶ νὰ νομίζουν οἱ δύστυχοι πῶς τὸν καταλαβαίνουν. Ὅταν εἶμουν παιδιὶ δεκαπέντε χρονῶ στὸ λύκειο, θυμοῦμαι ποῦ μᾶς ἔβαλε ὁ δάσκαλός μας νὰ μάθουμε ἀπ' ὄξω καὶ νὰ παραστήσουμε τὸ Φιλοχτήτη. Ὅτι στὸ Παρίσι κάμνουν τὰ παιδιὰ, στὴν Ἀθῆνα τὸ κάμνουν οἱ μεγάλοι. Ἀπ' ἄφτους τοὺς μεγάλους δὲ θὰ βγῆ ὅμως, σᾶς τὸ λέω γὼ, κανένας Σοφοκλής. Ὡςπου νὰ διοῦμε

καὶ μεις τὸν ποιητὴ τοῦ προσμένω, μιὰ συμβουλὴ
νὰ δώσουμε στοὺς νέους. Τραβᾶτε, παιδιά, ἴσια στὸν
Πειραιᾶ, νὰ μάθετε τὴ γλῶσσα.

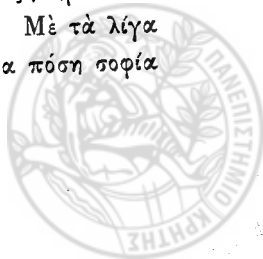
Καλῆτερα θὰ τὴ μάθετε στὸν Πειραιᾶ παρὰ στὸ
σκολειό. Ἐπὶ τὴν καθαρῆβουσα τίποτις δὲ βγαίνει· δὲν
εἶναι ἄξια νὰ σᾶς δείξη τί θὰ πῆ ἀληθινὴ τέχνη. Οἱ
δασκάλοι νομίζουν πῶς φτάνει κανεὶς νὰ βάλῃ δοτι-
κὲς, νὰ κρουλουθῆ τὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας καὶ νὰ
λέῃ ἤκουσα ἀντὶς ἄκουσα καὶ παιδίον ἀντὶς παιδί, γιὰ
νὰ γράφῃ καλά. Εἶναι ὅμως ὦρα νὰ διοῦμε τὸ κάτω
κάτω τί τρέχει. Ἀλήθεια τὸ παρακάμαμε μὲ τὰ κορα-
κίστικα καὶ ὁ κόσμος ἀρχίζει νὰ τὸ λέῃ. Μᾶς χαλνοῦν τὴ
γλῶσσα, καταντοῦν καὶ κωμωδία, γιὰτί νὰ διῆτε τί γί-
νεται. Ἐνας δάσκαλος ἀκούει ἄλλο δάσκαλο τοῦ βγάζει
λόγο καὶ ῥητορέβει· « Μᾶσι ῥᾶσι κάσι οἶεν φλοῖεν κουκου-
ροῖεν πατραμητραφρυγακακαούσας περιώρισται. » Ἄρ-
πάζει τὸ περιώρισται ὁ δάσκαλος (τᾶλλα ὁ δύστυχος
δὲν μπόρεσε νὰ τὰ καταλάβῃ). — « Μπᾶ ; λέει μέσα
του· ἀφτὸς τοῦ μιλεῖ ξέρει τὸ λοιπὸ τοῦ ὁ παθητικὸς
παρακείμενος εἶναι περιώρισται ! » Χαίρεται. Ἐπειτα
γυρίζει καὶ σοῦ λέει· — « Ὁ τάδε γράφει καλά ! » Τί
θὰ πῆ ἀφτὸ τὸ γράφει καλά ; θὰ πῆ τοῦ ξέρει νὰ βάλῃ
περιώρισται. Μόνο ἀφτὸ θὰ πῆ ; Ὅχι ! Ἐθὰ πῆ κ' ἔνα
ἄλλο. — « Τὸ ξέρει τοῦ λόγου του, μὰ τὸ ξέρω καὶ γώ,
ἀφοῦ τὸ κατάλαβα. Σοφοὶ κ' οἱ δυὸ μας. » Γιὰ νὰ
γράψῃ κανεὶς καλά, δὲν εἶναι ἀνάγκη νᾶχῃ μῆτε τέχνη,
μῆτε πνεῦμα, μῆτε φαντασία, μῆτε νοῦ· πρέπει νὰ βάζῃ
φᾶσι μᾶσι ῥᾶσι καὶ περιώρισται.

Τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἐξυπνο ἔθνος· μόνο

στο ζήτημα τῆς γλώσσης εἶναι ποῦ τὰ μπερδέβει. Μὲ τέτοια φάσι μάσι ράσι πιάνεται ὁ κόσμος. Εἶναι μιὰ ἀηδία ποῦ πᾶει νὰ φριξῆ κανεὶς μόνο ποῦ τὸ συλλογίζεται. Οἱ νέοι μας τουλάχιστο δὲν πρέπει νὰκοῦν ἀφτὰ τὰ φάσια μάσια καὶ μῆτε νὰ τὰ θέλουν πιά. Βλέπω ποῦ κοντέβουν καὶ κείνοι νὰ βαρεθοῦν τοὺς δασκάλους καὶ ἀλήθεια τὰξίζουσι οἱ δασκάλουσι. Χάρηκα ποῦ εἶδα ἕναν ἢ δυὸ νᾶχουσι ἀφτὴ τῇ γνώμη· φοβοῦνται ὅμως νὰ μιλήσουσι καὶ ντρέπουνται τοὺς σοφολογιώτατους. Κάπου κάπου, μέσα σὲ χίλιους ἀθρώπους βρίσκεις μισὸ ἄθροισμα ποῦ συχάθηκε τὰ δασκάλικα, ποῦ διψᾷ νὰκούσῃ γλῶσσα δική του. Ἄφτὸς ὁ μισὸς θὰ γίνῃ ἕνας σωστὸς καὶ δὲ θὰ τὰ θέλῃ μισά· ἀφτὸς ὁ ἕνας ὁ σωστὸς θὰ γίνῃ πάλῃ χιλιάδα, καὶ ἀφτὴ ἡ χιλιάδα θὰ γίνῃ χιλιάδες καὶ χιλιάδες. Ἔτσι λίγο λίγο προχωροῦμε καὶ στὸ τέλος μᾶς φωτίζει ἡ ἀλήθεια. Σταθῆτε μόνο νὰ βγῆ ἕνας ποῦ νὰ νοιώθῃ ἀπὸ τέχνη, ποῦ νᾶχῃ φαντασία καὶ ποίηση· νὰ διῆτε πῶς βάζει κάτω τὸν κακόμοιρο τὸ δάσκαλο ποῦ γράφει καλά· ἀφτὸς ὁ ἕνας — ἀκούτε με καὶ μένα — ἀπὸ τὸν Περαιᾶ θὰ μᾶς βγῆ καμιά μέρα.

Πολλὴ ὥρα ὅμως δὲν εἶχα νὰ κάτσω στὸν Περαιᾶ μῆτε νὰ προσέξω σ' ὅσα κοίταζα. Εἶχα ἄλλες ιδέες στὸ κεφάλι. Δὲν εἶναι μόνο τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης ποῦ μᾶς βασανίζει· εἶναι καὶ τὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς. Ὅλο συλλογιόμουν τὰ λόγια τοῦ φίλου μου τοῦ Ω. Τί καλά ποῦ μ' εἶχε διδάξει! Ἄφτὸ τὸ ζήτημα τῆς προφορᾶς, τώρα πρῶτα τὸ καταλάβαινα. Μὲ τὰ λίγα ποῦ μ' εἶπε, φωτίζονταν ὁ νοῦς μου. Εἶδα πόση σοφία

είχαν τόντις οἱ ἀρχαῖοι· δὲν τὴ φαντάζονται στὴν Ἑβρώπη. Πρὶν πῆ λέξη ὁ πρῶτος Ἑλληνας ποῦ ἄρχισε νὰ μιλήσῃ τὴ γλῶσσα του, ἤξερε νὰ γράφῃ. Πρὶν ἀνοίξῃ τὸ στόμα του, εἶχε μάθει τάρφαβῆτα. Καὶ βέβαια! Στὴν ἀρχή, — καθὼς τὸ κατάλαβαν ὅλοι σήμερα στὴν Ἑλλάδα, — ἡ γλῶσσα εἶταν ὀλογεμάτη ἰ· μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πρόφερναν τὸ *ι, η, υ, ει, υι*, καὶ τὸ *οι*. Τί ἔκαμε τότες ὁ Γραικός; Ἐπὸ τότες εἶταν ξυπνός καὶ πῆρε ἀπόφαση, γιὰ νὰποφύγῃ τὴ μονοτονία, νὰ βάζῃ κάπου *ι*, κάπου *η, υ, ει, υι*, ἢ *οι*. Βλέπετε ὅμως, ποῦ γιὰ νὰ καταφέρῃ τέτοιο πρᾶμα, ἔπρεπε νὰ γράφῃ πρὶν ἀκόμη νὰ μάθῃ νὰ μιλήῃ, γιὰτι ἀλλιῶς ἀπαρχῆς ὅλα θὰ τὰ μπερδεβε. Δὲ θὰ μπορούσε νὰ διακρίνῃ τὴ μιὰ λέξη ἀπὸ τὴν ἄλλη· ἡ γλῶσσα μας θὰ εἶχε τρομερὴ μονοτονία· ὁ πρῶτος Γραικός ποῦ ἄρχισε νὰ γράφῃ, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ξέρῃ μὲ τί τρόπο ἔπρεπε νὰ γράψῃ ὅσα ἀκουγε, ἀφοῦ ὅλα εἶχαν τὴν ἴδια προφορά. Ἐπαρχε λοιπὸ ἀρφάβητο, πρὶ γίνῃ γλῶσσα.

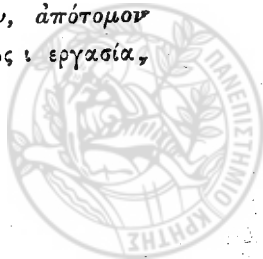
Μάλιστα, γιὰ πιώτερη ἀσφάλεια, ἅμα ὁ ἕνας ἔλεγε μιὰ λέξη, τὴ συλλάβιζε κι ὅλας· ἔτσι καταλάβαινε ὁ ἄλλος πῶς ἔπρεπε νὰ τὴ γράψῃ. Ἄν εἶτανε νὰ πῆ *εἰδοποιήσις*, δὲν τὄλεγε ἀπλὰ σὰν ποῦ τὸ λέμε τώρα· πρῶτα πρόφερνε τὴ λέξη, ὕστερα μὲ τὴν ἴδια φράση καὶ μὲ μιὰ ἀναπνοὴ περνοῦσε ξεχωριστὰ κάθε ψηφί· — « *Εἰδοποιήσις*, τοῦτ' ἔστι *ἑ ψιλὸν ἰῶτα ψιλὴ δέλτα ὀ μικρὸν πὶ ὀ μικρὸν ἰῶτα ὀξεῖα ἦτα σίγμα ἰῶτα σίγμα* ». — Τὸ σύστημα τοῦτο καταντοῦσε ἀναγκαῖο. Στοῦ Περικλῆ τὰ χρόνια, ὅταν τῶφερνε ὁ λόγος νὰ πῆ ἕνας ἀθηναῖος τὰλλουνοῦ *ισερχετε*, ἔπρεπε νὰ τὸ συλλαβίσῃ στὴν

ἴδια στιγμή, γιὰ νὰ διῆ ὁ ἄλλος ἀθηναῖος τί πρᾶμα ἔρχεται; γουρούνι (ὅς ἔρχεται); πρόβατο (οἷς ἔρχεται); καμιά οὐράνιη δύναμη (ἵς ἔρχεται); ἢ ἀπλὰ ἂν μπαίνει κανεὶς μέσα (εἰσέρχεται). Δὲν ἔφτανε τάφτι· ἢ προφορὰ δὲν ἀρκοῦσε· ὀρθογραφοῦσαν καὶ μιλοῦσαν. Ἔτσι δὲν ἔκαμναν ποτές λάθος.

Ἄφτὸ τὸ σύστημα πολὺ τὸ συστήνω στοὺς δικούς μας· πρέπει νὰ συλλαβίζουν. Ἄλλιῶς δὲ θὰ ξέρομε τί γλῶσσα μιλοῦν. Ὅταν τὴ γράφουν, ἀπὸ τὴν ὀρθογραφία μποροῦμε τουλάχιστο νὰ καταλάβουμε ποῦ ὁ σκοπὸς τους εἶναι νὰ γράψουν τὴν ἀρχαία. Μὰ ὅταν τοὺς ἀκούμε καὶ μιλοῦν, πῶς θὰ κάμουμε γιὰ νὰ καταλάβουμε ἂν τόντις ἀρχαίους τύπους μεταχειρίζονται ἢ ὄχι; Ὅσο τοὺς διαβάξεις, σὲ φαίνεται ποῦ ἡ γλῶσσα τους εἶναι ἀρχαία· μὰ σὲ παρακαλῶ μιὰ στιγμή νὰ ξεχάσης, ἂν εἶναι δυνατό, ποῦ ἔχεις μπροστὰ σου τυπωμένο βιβλίον, καὶ νὰ τὸ διαβάσης, ὄχι μὲ τὰ μάτια, ἀλλὰ μὲ τάφτια. Ἄκουσε τί λέει, γιὰτί ἄς εἶναι δάσκαλος ἢ μπακάλης, πλούσιος ἢ φτωχός, ὅλος ὁ κόσμος θὰ προφέρῃ ὅπως τὰ σημειῶνω τώρα·

«*Ενδὶς νεοτέρης χρόνις σπουδέαν κε, οὔτος ἰπίν, ατότομον μετάδοσιν ἰπέστι ἰ ελινικὶ γλώσσα, ἐξοῦ ὁ Κορκίς μετὰ δινάμεος κε τόλμις ἀνδραπεξεληθὸν κατὰ του πηρελθόνις, ἰπέθετο τα θεμέλια ἐφὸν στριζομένι προέβι ἰ νέα ελινικί. (Μὴν ἀπορῆς ποῦ βλέπεις μιὰ γλῶσσα ν᾿ἔχη θεμέλια, νὰ στηρίζεται σ' ἄφτὰ τὰ θεμέλια, κι ὡς τόσο νὰ προβαίνῃ. Ἄφτὰ εἶναι ποῦ σὲ δείχτουν τὴν σπουδαίαν καί, οὔτως εἰπεῖν, ἀπότομον μετάβασιν κτλ.)* Ἀλλὰ του αιδίμου ἀνδρὸς ἰ ἐργασία,

ος ικός, δὲν ιδίνατο νὰ ἴνε ἐπι πολὶ ἐπαρκίς. Ἰ ἐπελ-
θούσα ελεφθερία, ο σιμβαρακολουθὸν ἀφτὶ πολιτιζμός,
δεν ιδίναντο νὰ ἀρκεσθῶσιν ἰζ γλώσαν διμιοιργιθίσαν ἐν
δουλίᾳ κε βαρβαρότιτι. (Τέτοια λέν, τέτοια διδάσκουν
ἀκόμη καὶ σήμερα οὶ δεινοὶ μας γλωσσολόγοι· ἡ γλώσσα
μας μορφώθηκε ἐν δουλείᾳ καὶ βαρβαρότητι· φαίνεται
ὁμως, γιὰ νὰ τὸ λέν, πῶς ἡ γλωσσολογική τους ἐπι-
στήμη δὲν προέβη ἀκόμη ἀρκετά· γιὰ τοῦτο νομιζῶ καὶ
γῶ ποῦ ἡ ἐργασία τους δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐπὶ πολὺ
ἐπαρκής). Οὔτο δὲ ἰ καθιμάς γλώσα ἴπο τις ἀνάγκης
οθουμένοι ἰπερεπίδισε τὰ πρὶν στενὰ ὄρια· ἀλ ἐπίσει
τούτο ἀνεφ τινὸς χαλινού, κε δια τοῦτο παρατιρούμεν
ἐν ἀφτὶ παρισιγιμένας κε φράσις κε ρίσις ξενικὰς κε
ἀτόπους (πρβλ. Κεφ. Θ') κε ἴφος παράχορδον κε
καθόλου ἔλιψιν ἀρμονίας κε ομαλότιτος. Τιν βαρεκτρο-
πὶν δε τάφτην τιζ γλώσις, ἀπο πολοῦ ἴδι καταφανὶ γε-
νομένιν, πολίμεν ἐπεχίρισαν νὰ ἀναστίλοσιν, ἀλὰ τὸ
κ. Κόντο προέκίτο νὰ ἀναλάβι τον δινὸν ἀγὸνα τιζ
διορθῶσεις ἀφτις κε καθάρσεις διὰ τιζ διμοσιέφσεις τον
Γλωσικὸν ἀφτοῦ *Παρατιρίσειον*. (Ἦσύχασα τῶρα!
Καλὰ ποῦ βρέθηκε ἕνας ἄθρωπος νὰ διορθῶση μοναχός
του ὅσα ἔκαμαν τόσοι αἰῶνες καὶ νὰ δῶση καθάρσει
στὴν ἱστορία!)

Δισχερούς δε, ἀνμὶ ἀδινάτου, ούσις τις περίσιναγογίς
τον φιλαδίον, ἐν ἰς σποράδιν ἴνε κατὰκεχοριζμένε ε
Γλωσικὴ Παρατιρίσις, παρακαλέσαμεν τον ἐπιφανὶ καθι-
γιτίν, ὅστις (τὸ ὅστις εἶναι βέβαια ἀττικισμός) προθί-
μος παρέσχε τιν ἴλιν τοῦ σήμερον ἐκδιδομένου τόμου,

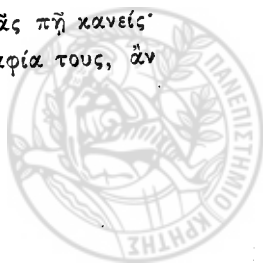

όν κε παραδίδομεν ις του κινού τιν χρίσιν (Σπολλάτη και νά μᾶς ζήση!).

Εν Αθήνες τι 30 οκτωβρίου 1882

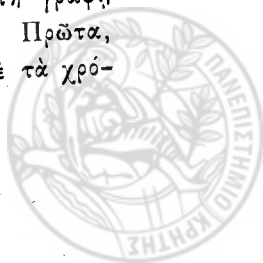
Εκ τον Καταστιμάτων Ανδρίου Κορομιλά. »

Ἔτσι λέν τὰ Καταστήματα. Ἔτσι μιλοῦν οἱ δασκάλοι. Πολύ πολύ παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστη μου νά μὴ νομίση πῶς χωρατέβω. Ἄς βάλῃ τὸ παιδί του ἢ κανένα του φίλο νά τοῦ διαβάσῃ ἀπτό τὸ κατεβατό, σάν ποῦ τῶχω γραμμένο· ἔπειτα ἄς τὸρθογραφίση ὅπως θέλει κι ἄς τὸ διαβάσῃ ὁ ἴδιος δυνατά τοῦ φίλου του ἢ τοῦ παιδιοῦ του· δὲ θᾶχῃ καμιά διαφορά. Ὁ ἓνας κι ὁ ἄλλος θὰ προφέρουν κάθε λέξη ἀπαράλλαχτα μὲ τὸν τρόπο ποῦ σημειώσαμε τὴν καθεμιά. Μήτε οἱ, μήτε ω θὰ πῆ στὴν πρώτη φράση· ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις· θὰ τὸ πῆ σά νά εἴτανε γραμμένο ἐν τις νεοτέρης χρόνις· μάλιστα ἀντίς τ θὰ βάλῃ ἡ γαλλικὸ ὕστερα ἀπὸ τὸ ν. Λέξις και λέξεις ἔχουν τὴν ἴδια προφορά· ἡ βάζεις και στὰ δυό. Μ' ἄλλα λόγια, ὅταν ὁ δάσκαλος μιλεῖ, δὲν τὰ λέει ὁμορφα και παστρικά ὅπως τὰ γράφει· τὰ λέει ἴσια ἴσια μὲ τὴν ὀρθογραφία ποῦ βάλουμε σ' ὄλο κείνο τὸ κατεβατό. Τί θὰ ποῦν ὁμως οἱ ξένοι ἅμα τὸ διοῦν και καταλάβουν πῶς ἔτσι μιλοῦμε; Βέβαια θὰ τοὺς φανῇ γλῶσσα «δημιουργηθεῖσα ἐν δουλεία και βαρβαρότητι.» Πολύ πιὸ φρόνιμο λοιπὸ νά συλλαβίζουμε ἀπὸ τώρα κι ὀμπρός. Χωρίς τὸ συλλαβισμό, κ' ἡ ὀρθογραφία δὲν ἔχει πιὰ τὸ λόγο της. Γιατί πάντα μπορεῖ νά μᾶς πῆ κανεὶς· ἀπὸ ποῦ ἤξεραν οἱ ἀρχαῖοι τὴν ὀρθογραφία τους, ἂν

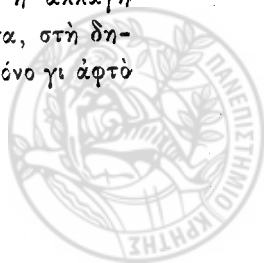
τόντις μιλοῦσαν σάν ποῦ μιλοῦν κ' οἱ δασκάλοι σήμερα; Ἡ εἶχαν ἄλλη προφορά ἢ ἔγραφαν πολὺ ἀνόητα ὕλη, ἐν τοῖς νεωτέροις, γλωσσο, ἀντίς νά γράψουν *λι*, *ευ* τις νεοτέρης, γλώσσα, ὅπως μπορούμε καὶ γράφουμε τώρα, χωρὶς νάλλάξῃ ἢ προφορά μας μὲ τὴν ὀρθογραφία.

Φανταστῆτε σήμερα στὴ Γαλλία νά μὴν ἤξερε νά γράφῃ κανένας, νά μὴν εἶταν πύπτειτις ἀρφάβητο στὸν κόσμο. Μ' ἄλλα λόγια, ἄς συλλογιστοῦμε πῶς βρίσκεται ἡ Γαλλία στὴν ἴδια θέση ποῦ βρέθηκαν ὅλοι οἱ λαοὶ στὴν ἀρχή, γιὰτὶ στὴν ἀρχή, πρῶτα μίλησαν οἱ ἀθρῶποι, ὕστερα ἔγραφαν (τοὺς Ἑλληνας, ἐννοεῖται, δὲν τοὺς λογαριάζουμε μαζί μὲ τοὺς ἄλλους· εἶταν ξεχωριστοὶ σὲ κάθε πρᾶμα). Στὴν ἀγράμματη Γαλλία ἔρχεται ἄξαφνα ἓνας ξένος. Ἀκούει τὴ γλώσσα καὶ τοῦ ἀρέσει· θέλει νά τὴ βάλῃ στὸ χαρτί· θέλει νά τὴ γράψῃ. Πῶς νά κάμῃ; Ὁ ξένος ἀρφάβητο δὲν ἔχει· ἐτυμολογίεσ δὲν ξέρει· ἀπὸ λατινικά, ἀπὸ συγκριτικὴ γραμματολογία δὲν ἄκουσε στὴ ζωὴ του· εἶναι ἀγράμματος σάν τοὺς ἄλλους. Ἄξαφνα τοῦ περνᾷ μιὰ ἰδέα ἀπὸ τὸ κεφάλι· βρίσκει σημεῖα γιὰ κάθε προφορά· βρίσκει τὸ γαλλικὸ ἀρφάβητο. Τώρα ποῦ βρῆκε τὰρφάβητο, μὲ τί τρόπο θὰ γράψῃ τίς λέξεσ ποῦ θὰκούσῃ; Ὅπως τίς ἀκούσῃ κι ὄχι ἀλλιῶσ. Θὰ σημειώσῃ τὴν προφορά· τὸ *beau* θὰ τὸ κάμῃ σήμερα *bo* καὶ τὸ *aimer* θὰ τὸ κάμῃ *émé*. Ὁ ἴδιος ἀθρῶπος, νά πάῃ στὴν Ἑλλάδα, πῶς θὰ γράψῃ τὴ λέξη *ειδοποίησις*; θὰ τὴ γράψῃ *ιδοπιισις*, ἀφοῦ ἔτσι τῆ λὲν οἱ δασκάλοι. Πρῶτα, γράφουν οἱ ἀθρῶποι ὅπως μιλοῦν· ἔπειτα, μὲ τὰ χρό-

νια, αλλάζει ή προφορά, μὰ στέκεται πάντοτες ή ίδια ὀρθογραφία, γιατί ἔτσι συνήθισαν τὸ *aimer*, δὲν εἶναι ἀκόμη πολὺς καιρὸς ποῦ λέγονταν *aimer*, μὲ αἱ και ρ, αἰμέρ· κατάντησε ὁμως νὰ εἶναι σήμερα ἐμέ· κι ὡς τόσο τὸ γράφουν πάντοτες *aimer*, πάει νὰ πῆ αἰμέρ.

Στὴν Ἑλλάδα, πῆραν τὰ πράματα ἄλλο δρόμο κι ἀπαρχῆς ἔγραφον ὅσα κανένα στόμα δὲν πρόφερε ποτές· ἤξεραν ἀπὸ τότες ποῦ δὲν εἶναι πατριωτισμὸς νὰλλάξει ή προφορά ἑνὸς λαοῦ. Γιὰ τοῦτο σκόρπιζαν ἐδῶ και κει πνέματα, τόνους ποῦ δὲν εἶχαν ἀξία καμιά, ἀφοῦ σήμερα δὲ λέμε μήτε ψιλὴ, μήτε δασεῖα, μήτε ὄξεια, μήτε βαρεῖα, μήτε περισπωμένη. Μὴ μὲ πῆς πῶς γιὰ τοὺς τόνους και τὰ πνέματα μπορεῖ νὰ ὑπάρχη διαφορὰ. Ὁ θεὸς νὰ σὲ φυλάξῃ νὰ μὲ κάμης τέτοια παραχώρηση! Ἄμα τὸ λές, παραδέχεσαι ποῦ ἀλλάξε ή προφορά, κι ἄμα ἄλλαξε, εἶναι τάχατις μεγαλήτερη ντροπή, τὸ αἰ ν᾿ἔγινε ε, παρὰ νὰ μὴν ἔχουμε πιά τὴν περισπωμένη και τὴν ὄξεια, ἀφοῦ σήμερα μήτε νοιώθει ὁ κόσμος τί μπορεῖ νὰ εἶταν περισπωμένη κι ὄξεια; Ὁ τονισμὸς εἶναι ὡς τόσο ή πιὸ σημαντικὴ διαφορὰ ποῦ μπορεῖ νὰ διακρίνη μιὰ γλῶσσα ἀπὸ τὴν ἄλλη· ὁ τονισμὸς τῆς ἀρχαίας εἶναι ποῦ τὴν ξεχωρίζει, ποῦ τὴ διακρίνει ἀπὸ τὴ νέα. Ἄφτῆ ή περισπωμένη ποῦ δὲ σὲ φαίνεται τίποτις, ἀφτὴ ή ὄξεια ποῦ τὴ λές μικρὸ πρᾶμα, εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ σημάδια τῆς ἀρχαίας. Εἶναι βουνὰ και μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους. Μάλιστα, ἂν προσέξῃς καλά, θὰ διῆς ποῦ ή ἀλλαγὴ τοῦ τονισμοῦ ἔφερε στὴ νέα μας τὴ γλῶσσα, στὴ δημοτικὴ, ὅλες τίς ἄλλες ἀλλαγές. Μόνο και μόνο γι ἀφτὸ

τὸ λόγο, μορφώθηκαν τόσο καινούριοι τύποι. Μπροστὰ στὸν τονισμό, τὸ ε ἀντὶς αἰ, τὸ β ἀντὶς θ κι ὅλα τᾶλλα εἶναι παιχνίδια. Μὴν πῆς τὸ λοιπὸ ποῦ εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι περισπωμένη κι ὀξεῖα· νὰ λές πῶς ἔβαζαν τοὺς τόνους, γιατί φάνταζαν καλὰ στὸ χαρτί, γιατί τοὺς φαίνονταν οἱ τόνοι σὰ μιὰ νόστιμη ζουγραφιά ποῦ στόλιζε τὰ βιβλία τους, καὶ γιὰ τοῦτο τοὺς ἐφτειαζαν οἱ γραμματολόγοι· νὰ λές πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἤξεραν τὴ γραμματική, πρὶ νὰ ξέρουν τὴ γλῶσσα.

Ἄμὲ ὁ Ὅμηρος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Ἑβριπίδης πῶς τὸ κατάφερναν, ὅταν ἔκαμναν τοὺς στίχους των; Πῶς μπορούσαν, ἄς ποῦμε, νὰ διακρίνουν τὸ \bar{a} \bar{u} \bar{i} ἀπὸ τὸ \check{a} \check{u} \check{i} ; Πῶς γνώριζαν τί διαφορὰ εἶχαν ἀναμεταξύ τους τὸ i καὶ τὸ ei ; Θέλεις νὰ στὸ πῶ; Ἐπαιρναν τὸ λεξικὸ καὶ σκάλιζαν κάθε λέξη. Ἡ προφορά, δηλαδή ἡ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, δὲν μπορούσε νὰ τοὺς δείξῃ τὴν προσῳδία. . . Ἄφτὰ λὲν οἱ δασκάλοι, χωρὶς νὰ τὸ βλέπουν κ' οἱ ἴδιοι. Πρέπει κανεὶς νὰ μὴ σπούδαξε στὴ ζωὴ του κι ἀφτὴ τὴν ἀρχαία, γιὰ νὰ κάθεται νὰ μᾶς λέῃ πῶς δὲν ἄλλαξε ἡ προφορά· ὥστόσο τέτοια παιδικήσια ζητήματα ἔχουν οἱ δικοὶ μας στὸ στόμα· γίνονται περιγέλοιο στὸν κόσμον· ὁ κόσμος φωνάζει ποῦ δὲν μπορούμε νὰ βάλουμε στὸ νοῦ μας τί εἶναι ἐπιστήμη — κ' οἱ δασκάλοι τὸ λὲν πατριωτισμό.

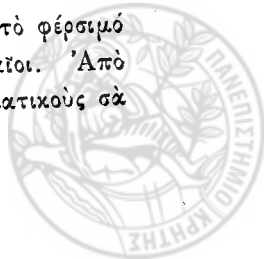

ΚΖ'.

Ἑλληνικὸς στρατός.

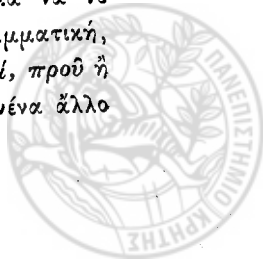
Χαίρουμαι νὰ βλέπω ἑλληνικὸ στρατό! Εἶδα στὴν Ἀθῆνα ἀξιωματικούς καὶ στρατιῶτες. Στὴν Ἀθῆνα, ὅλος ὁ κόσμος δὲν τοὺς ἀγαπᾷ· λὲν πῶς κάμνουν τὸν περήφανο, τὸ φαντασμένο, ποῦ καμαρώνουν, ποῦ ἔχουν ὕφος. Ἐμένα μ' ἀρέσουνε. Θέλω τὸ στρατιώτη μὲ περηφάνεια· θέλω νάχη τὸ φιλότιμό του. Τί θαρῖτε; Θὰ εἶμαι ὠραῖο παλληκᾶρι, θὰ φορῶ λαμπρὴ στολή, θὰ γυαλίζουν τὰ κουμπιά μου, θὰ σέρνω σπαθὶ καὶ δὲ θάχω λίγο ὕφος καὶ λίγη περηφάνεια; Μήπως μ' ἔχετε γιὰ δάσκαλο, ποῦ δὲ σηκώνει τὴ μύτη του μέσα ἀπὸ τὰ βιβλία; Τέτοιος δὲν εἶμαι! Θέλω μάλιστα νὰ μὲ καμαρώνουν. Τί σᾶς πειράζει νὰ βαστῶ ἴσια τὸ κεφάλι μου; Στὸν πόλεμο νὰ μὲ διῆτε! Ξέρω καὶ κεῖ ἴσια νὰ τὸ βαστῶ. Καὶ κεῖ περήφανος εἶμαι· μπροστὰ στὸν Τοῦρκο δὲ φέβγω. Μὴ μὲ βλέπετε ποῦ κοιτάζω τὶς ὁμορφες γυναῖκες, ποῦ τὸ μάτι μου νίκη γυρέβει. Ἡ νίκη σ' ὅλα μ' ἀρέσει· φτάνει νὰ εἶναι πόλεμος, καὶ τότες, σὰν ποῦ τὸ συνηθίζω τώρα μὲ τὶς κοπέλλες, παίρνω κάστρο καὶ πόλη κυριέδω!

Ἐναν κουρελλιασμένο στρατιώτη δὲν εἶδα στὴν Ἑλλάδα. Ἡ φορεσιά τους πάντα σωστή, τὸ φέρσιμό τους ἀπλὸ καὶ καλὸ, οἱ τρόποι τους γενναῖοι. Ἀπὸ πολεμικὰ πράματα δὲ γνωρίζω, μὰ ἀξιωματικούς σὰ

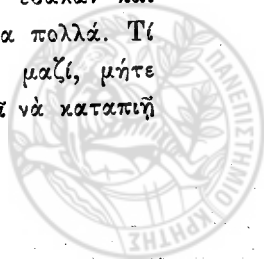
δυό τρεῖς ποῦ ἀπάντησα στὴν Ἀθῆνα, δὲν πιστέβω καὶ στὴν Ἑβρώπη καλῆτερος νὰ βρῆς. Ξέρουν τί θὰ πῆ τάξη καὶ πειθαρχία — ἢ τουλάχιστο εἶναι ἄξιοι νὰ τὸ μάθουν. Ὁ λόγος δὲν εἶναι, ἅμα γεννηθῆ κανεῖς, νὰ εἶναι σ' ὄλα τέλειος καὶ προτέρημα νὰ μὴν τοῦ λείπη· φτάνει ν᾿ ἄχη μέσα του τὴν πρώτη ἀρχή, τὴν πρώτη βάση. Ἄς εἶναι τὸ χῶμα καλὸ, ἄς ἀξίζῃ ὁ σπόρος καὶ γρήγορα ὁ κάμπος λουλουδιάζει.

Οἱ στρατιωτικοὶ καὶ γῶ σὲ πολλὰ συμφωνοῦμε. Καὶ κεῖνοι παραπονοιοῦνται μὲ τὴν βάρβαρη γλῶσσα ποῦ τοὺς ἐφτείαζαν οἱ δασκάλοι. Γιὰ νὰ τὴν καταλάβῃ ὁ ἀπλὸς στρατιώτης, γιὰ νὰ τὴ μάθῃ ὁ χωρικός, χρειάζονται χρόνια σπουδὴ καὶ μὲ τὰ γλωσσικὰ μαθήματα περνᾷ ὁ πολῦτιμος καιρὸς ποῦ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὅλος γιὰ μαθήματα πολεμικά. Πρῶτα ξέρεῖ ὁ στρατιώτης πῶς παίζει τὸ σπαθί κ' ὕστερα βλέπει πῶς πρέπει νὰ τὸ πῆ. Ὡςπου νὰ πᾶ σπῆτι του, τὸ ξεχνᾷ. Οἱ δασκάλοι φουσκώνουν ποῦ προστάζει ὁ ἀξιωματικὸς τὸ στρατιώτη του πῦρ ἀντὶς φωτιά· νομίζουν τάχατις ποῦ ἔτσι θὰ εἰσάξωσιν τὴν ἀρχαίαν. Τὰ καημένα τὰ δασκάλικα κεφάλια! Μόνο, μ' ἀπτό βλέπεις πόσο κοντόμυαλοι εἶναι. Ἄς τὸ μάθουν καλὰ, γιὰ νὰ τὸ ξέρουν πιά· δὲν εἴσαξαν τίποτις! Τὸ παραμικρὸ πῦρ δὲν εἴσαξαν ἴσια μὲ τώρα. Εἴσαξαν ἓνα ξερὸ πῆρ, γιὰτι ἔτσι τὸ λείει ὁ στρατιώτης κ' ἔτσι τὸ νοιώθει. Τὸ πῦρ κατάντησε ἓνα εἶδος ἐπιπόρημα, ἢ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε πιὸ σωστά, ἔγινε, σὺν ποῦ λείει ἡ γραμματικὴ, ἐπιφώνημα. Βάλε τὸ στρατιώτη νὰ λήη πρί, προῦ ἢ πρρ! καὶ τὸ ἴδιο κατῶρθωσες. Δὲν ἔχει κανένα ἄλλο

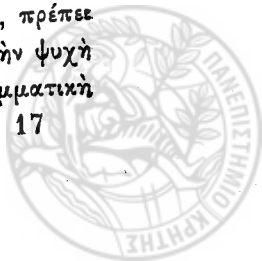
νόημα για τὸ στρατιώτη, καὶ πρέπει νὰ τοῦ ποῦν τί σημαίνει, γιὰ νὰ καταλάβῃ τί εἶναι. Τὸ πῦρ μοναχό του δὲν ἔχει καμιά σημασία γιὰ τὸ λαό· ἂν ὁ λαὸς δὲν ἔλεγε φωτιά, δὲ θὰ μπορούσε νὰ μάθῃ ποτὲς τί ἔννοια ἔχει τὸ πῦρ. Ἄν τὸ κλίνη, θὰ τὸ κάμῃ τοῦ πῦρ. Ἄμα γυρίσῃ σπίτι του, τὴ φωτιά του θανάψῃ, ὄχι τὸ πῦρ του. Γιὰ νὰ λέν οἱ δασκάλοι ποῦ θὰ εἰσάξωσιν τοιοῦτοτρόπως τὴν ἀρχαίαν καὶ ποῦ τόντις εἰσήχθη, χρειάζονται ἄλλα πολλὰ ποῦ μήτε τὰ συλλογιοῦνται. Πρέπει πρῶτα τὸ πῦρ νὰ εἶναι ἀλήθεια πῦρ καὶ νὰ λέμε περισπωμένη μὲ υ. Ἄς μὴν εἶναι κι ἀφτό, πρέπει τουλάχιστο, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, κα- νέννας πιά νὰ μὴν πῆ στὴ ζωὴ του φωτιά· πρέπει ὁ καθέννας νὰ κλίνη στὰ τρεχάτα καὶ στὰ καθημερινά, σὰ νὰ τὸ εἶχε μάθει ἀπὸ παιδί· τὸ πῦρ, τοῦ πυρός, τῷ πυρί, μάλιστα νὰ κάμῃ δοτικὴ πληθυντικὴ τοῖς πυ- ροῖς. Τέτοιο πρᾶμα θὰ γίνῃ ποτὲς; Ὅχι! Τότες τοῦ κάκου τὰ πολλὰ λόγια.

Οἱ δασκάλοι μας πολεμοῦνε νὰλλάξουν τὴν ἀθρώ- πινη φύση. Λογαριάζουν πῶς βαθμηδὸν ὅλος ὁ λαὸς σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα θὰ ξέρῃ λαμπρὰ τὴ γραμματικὴ, ποῦ φτάνει νὰ πάῃ στὸ σκολεῖο κι ὁ καθέννας μιὰ μέρα (ποιά μέρα;) θὰ μάθῃ τὸ τυπικὸ τῆς ἀρχαίας, θὰ λὲθ ὅλους τοὺς τύπους σὰν ποῦ τοὺς διδάσκουν τὰ βιβλία, θὰ τοὺς ἔχῃ καὶ θὰ τοὺς βαστᾶ στοὺς αἰῶνες, χωρὶς νὰλλάξῃ ἓνα γιώτα. Ἔτσι μᾶς ἔβαλαν καὶ λέμε ζωμὸς ἀντις ζουμι κι ἄλλα τέτοια πολλὰ. Τί κατῶρθωσαν; Ὁ λαὸς μπερδέβει τὰ δυὸ μαζί, μήτε ζουμι ξέρει πιά νὰ σὲ πῆ, μήτε μπορεῖ νὰ καταπιῆ

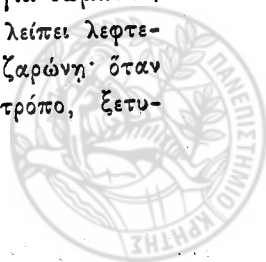
ένα ζωμός, ποῦ εἶναι ἀνώμαλο στὴ γλῶσσα μας σήμερα, καὶ στὸ βγάζει ζουμός, κάπου καὶ ζωμί. Ἡ καθαρέ-
βουσα εἶναι καταστροφή καὶ χαμός τῆς ἀρχαίας καὶ
τῆς νέας. Καταστρέφεται ἡ γλῶσσα καὶ πάει· ὅ τι
κι ἂν ποῦν οἱ δασκάλοι, καμιὰ δύναμη στὸν κόσμο δέ
θὰ κάμῃ τὸ λαὸ· ἔ μὴν εἶναι λαός. Θὰ μᾶς χαλά-
σουν τὴν ἐθνική μας γλῶσσα καὶ δὲ θὰ εἰσάξουν
τὴν ἀρχαία. Θὰ κατορθώσουν ἕνα μόνο, νὰ φορτώσουν
τὴν καθαρὴ μας γλῶσσα μὲ βάρβαρους τύπους σὰν
τὸ ζουμός καὶ τὸ ζωμί. Τέτοιους τύπους θὰ φτειάνῃ ὁ
λαός κάθε μέρα, γιατί ὅσο κι ἂν πολεμήσῃς, ἄς εἶσαι
καὶ θεός, δὲ θὰ κάμῃς τοὺς ἀθρώπους βιβλία. Τὴν ἀρ-
χαία τὴ γλῶσσα δὲν τὴν ξέρει κανένας φυσικά· χρειά-
ζεται γραμματικὴ γιὰ νὰ τὴ μάθῃ. Δὲ βρέθηκε ὁμως
ἴσως μὲ τώρα καὶ δὲ θὰ βρεθῇ, μήτε σ' ἀπτῇ τὴν Ἑλ-
λάδα, ἕνα ἔθνος ἀλάκαιρο, ποῦ νὰ μὴ βγάξῃ ἄλλο παρὰ
γραμματισμένους καὶ γραμματολόγους. Μᾶς ἐπνιξαν τὰ
καλαμαράδικα. Μᾶς ἔφαγαν τὴ ζωὴ μας. Ἀφήστε τα
πιὰ καὶ μὴν ἀκούτε τοὺς δασκάλους. Θέλετε γραψίματα;
τότες κάμτε πέννα τὸ σπαθὶ καὶ μὲ τὸ σπαθὶ — σὰν τὸν
Μπότσαρη — γράψτε τίποτις ποῦ νὰ σᾶς διαβάσῃ ὁ κόσμος.

Κάλλια νὰ φανῆτε στρατιῶτες παρὰ γραμματολόγοι!
Στὸν πόλεμο, παιδιά, πρέπει νὰ καταλαβαίνῃ γρήγορα
κ' ἐφοκλα ὁ ἕνας τὸν ἄλλο· ἅμα προστάξῃς, πρέπει νὰ
σ' ἀκούσουν, πρέπει νὰ ξέρουν τί λές. Τὰ δασκάλικα
δὲν ταιριάζουν· ἄλλα θέλουμε. Ζεστὰ καὶ φλογερά,
μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴ κι ὄχι μέσα ἀπὸ τὰ λεξικά, πρέπει
νὰ πεταχτοῦν τὰ λόγια. Ἡ ψυχὴ θανάφῃ τὴν ψυχὴ
καὶ θὰ τῆς δώσῃ θάρρος. Στὰ τέτοια ἡ γραμματικὴ

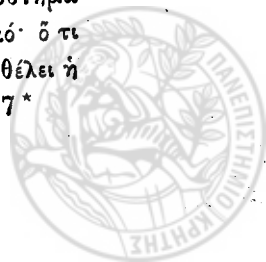
δὲν ἔχει νὰ πῆ λόγο καὶ μὲ τοὺς καλαμαράδες δὲ γίνεται δουλειά. Γιὰ τοῦτο οἱ καλοὶ μας στρατιῶτες, ἅμα εἶναι νὰ παίξῃ τὸ τουφέκι κι ἅμα μυριστοῦν τὸ μπαρούτι, ξεχνοῦν ἀμέσως τὸ Χαντζερῆ, κι ἀρχινοῦν τὴ γλῶσσα ποῦ τοὺς ἔμαθε ἡ νίκη καὶ ποῦ τοὺς μαθαίνει νὰ νικοῦν.

Ὁ Σολωμὸς εἶχε τοὺς λόγους του ποῦ ἔβαζε μαζί τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς δασκάλους. «Μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου, παρέξ ἐλευθερία καὶ γλῶσσα; Ἐκείνη ἄρχισε νὰ πατῆ τὰ κεφάλια τὰ τούρκικα, τούτη θέλει πατήση ὀγλήγορα τὰ σοφολογιωτατίστικα, καὶ ἔπειτα ἀγκαλιασμέναις καὶ ἡ δύο θέλει προχωρήσουν εἰς τὸ δρόμο τῆς δόξας, χωρὶς ποτὲ νὰ γυρίσουν ὀπίσω, ἂν κανένας Σοφολογιώτατος κρώζῃ, ἢ κανένας Τούρκος βαβίζῃ· γιατί γιὰ 'μὲ εἶναι ὅμοιοι καὶ οἱ δύο.» . . . «Μοῦ πονεῖ ἡ ψυχὴ μου· οἱ δικοὶ μας χύνουν τὸ αἷμα τους ἀποκάτου ἀπὸ τὸ Σταυρό, γιὰ νὰ μᾶς κάμουν ἐλεύθερους, καὶ τοῦτος (ὁ Σοφολογιώτατος) καὶ ὅσοι τοῦ ὀμοιάζουν, πολεμοῦν, γι' ἀνταμοιβή, νὰ τοὺς σηκώσουν τὴ γλῶσσα.» Ὁ Σολωμὸς ἤξερε φιλοσοφία κ' ἱστορία· δὲ μιλοῦσε μὲ τέτοιο τρόπο, μόνο γιὰ νὰ πειράξῃ τοὺς δασκάλους ἢ νὰ βρῖσῃ τοὺς Τούρκους. Ὁ νοῦς του πήγαινε πρὸ ψηλά· ἔβλεπε τοὺς αἰώνιους νόμους τῆς ἱστορίας. Ἐνας λαός, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, δὲν ἔχει παρὰ μιὰ μόνη ἀνάγκη· θέλει λεφτεριά. Πρέπει νὰ εἶναι ἀνεξάρτητος, τοῦ χρειάζεται μ' ἄλλα λόγια σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνεξαρτησία. Ὅταν τοῦ λείπει λεφτεριά, μοιάζει σὰ νὰ συμμαζώνεται καὶ νὰ ζαρώνῃ· ὅταν τὴν ἔχει, ξαπλώνεται καὶ μὲ κάποιον τρόπο, ζετυ-

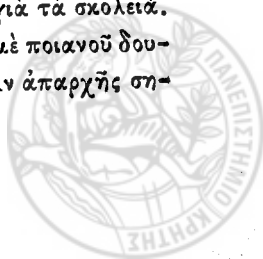
λιέται. Ἄερα, τόπο κι οὐρανὸ γυρέβει ὁ νοῦς του καὶ τὸ κορμί του. Κάμνει βασιλεῖο δικό του, πολεμᾷ νὰ τὸ μεγαλώσῃ· ὅσο μεγαλύτερο εἶναι, ὅσο πιὸ γερὸ κι ἀσφαλισμένο, τόσο πιὸ πολὺ κ' οἱ ιδέες του πληθαίνουν καὶ μεγαλώνουν. Τὸ πρῶτο θεμέλιο εἶναι ἡ γίσι· μόνο μὲ τέτοια βάση, κατορθώνει κάτι νὰ κάμῃ ἕνας λαός. Θέλει ὅμως καὶ γλῶσσα δική του, γλῶσσα καινούρια κι ὄχι παλιὰ· μόνο μὲ τέτοια γλῶσσα, βγάζει ἐθνικὴ φιλολογία κ' ἔχει σωστὴ λεφτεριά, ἀνεξαρτησίχ ἀλά-
καιρη.

Στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο γιὰ τὴν ὥρα μήτε ὅλο τὸ ἑλληνικὸ χῶμα· χρειάζονται ἀκόμη νησιὰ κ' ἐπαρχίες, γιὰ νὰ γίνῃ σωστὸ βασιλεῖο. Γιὰ τοῦτο κι ὁ νοῦς δὲν πῆρε τὴν ὁρμή του. Εἶναι σὰν τὸ πουλάκι ποῦ τρέμει νὰφήσῃ τὴ φωλιά του. Ἄμα μεγαλώσουν τὰ φτερά του, ἀνοιχτὰ θὰ πάρῃ τὸ δρόμο καὶ δὲ θὰ μπορῇ νὰ πιστέψῃ κατόπι ποῦ ἕναν καιρὸ γύρεβε ξένα φτερὰ νὰ πετάξῃ. Ἐνα ἔθνος φαίνεται ἔθνος καὶ δείχτει ποῦ ξέρει πρόοδο καὶ πολιτισμὸ, μόνο ὅταν κάμῃ γλῶσσα δική του καὶ καταλάβῃ τί ἀξίζει ἡ ἐθνικὴ, ἡ δημοτικὴ του γλῶσσα. Ὁ στρατὸς εἶναι ποῦ ὅλα θὰ τὰ σιάξῃ. Ποιους πολεμοῦμε; Τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς δασκάλους· ὁ στρατὸς θὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους, κι ὅταν τοὺς διώξῃ καὶ μεγαλώσῃ τὸ βασιλεῖο, θὰ μεγαλώσουν οἱ ιδέες κι ὁ νοῦς θὰ ὑψωθῇ. Ἐνας λαὸς ποῦ περηφανέβεται μὲ τὴ δόξα του, δὲν μπορεῖ νὰ ντραπῇ πιὰ καὶ γιὰ τὴ γλῶσσα του. Τότες κ' οἱ δασκάλοι θ' ἀλλάξουν τὸ σύστημά τους. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα πολιτικὸ· ὅ τι πολεμᾷ νὰ κάμῃ ὁ στρατὸς γιὰ τὰ φυσικὰ σύνορα, θέλει ἡ

γλώσσα νὰ τὸ κάμη γιὰ τὰ σύνορα τὰ νοερά· πρέπει καὶ τὰ δύο τοὺς νὰ πᾶν πολὺ πιὸ μακριά, νὰ πάρουν πιώτερο τόπο. Μαζί θὰ προκόψουν καμιά μέρα. Θὰ διῆτε κατόπι! Ὁ ἀληθινὸς ὁ στρατάρχης θὰ πῆ τοὺς δικούς του, ὄχι: «Σπεύσατε, παῖδες, μεθ' ἡμῶν· ὁ ὑμέτερος γὰρ εἰμι βασιλεὺς καὶ ἄρχων·» μὰ θὰ τοὺς φωνάξῃ δυνατά, μὲ τὴ γλώσσα τοὺς κι ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά του. — «Νὰ σκοτωθῶμε ἢ νὰ δοξαστοῦμε. Ὅμπρὸς τὰ παλληκάρια! Πᾶμε μαζί στὸ θάνατο ἢ στὴ νίκη. Πρῶτος ἐγώ, ποῦ εἶμαι καὶ βασιλιάς σας.» Ἀπ' ὀλωνῶν τις καρδιές θὰ βγῆ τότες μιὰ ἄλλη φωνή: «Ὅπου πᾶς, πᾶμε καὶ μεῖς, πατέρα καὶ βασιλιά μας.» Γλώσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο· ἢ γιὰ τὴ γλώσσα πολεμᾶς ἢ γιὰ τὴν πατρίδα, τὴν ἴδια δουλειὰ κάμνεις κι ὁ γέρος Ὅμπρος εἶπε τί εἶναι ἀφτὴ ἡ δουλειὰ: ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Ὅλος ὁ κόσμος μιὰ μέρα θὰ τὸ καταλάβῃ, πρῶτος ἀπ' ὄλους ὁ στρατός. Τὸ κεφάλαιο τοῦτο, ποῦ εἶναι τὸ τελεφταῖο, ἄς τὸ βάλουμε καὶ μεῖς γιὰ τὸ στρατό. Ὁ στρατὸς ὄλα τὰ κεφαλώνει.

Στὴν Ἑλλάδα τοὺς στρατιῶτες δὲν τοὺς πολυαγαποῦν. Πότε τοὺς ἀγάπησαν; Ὁ Ἀριστοφάνης τοὺς περιπαίζει. Εἶναι σύστημα παλιό. Τουλάχιστο εἶταν Ἀριστοφάνης. Ὁ πλούσιος ὁ γραικὸς δίνει μιλλιούνια γιὰ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ γράμματα. Ἄς ἔδινε τὰ μισὰ γιὰ τὸ στρατό! Εἶδαμε ποῦ ὁ στρατὸς θὰ μᾶς φέρῃ καὶ τὰ καλὰ γράμματα· ἔτσι τὰ χρήματα ποῦ θὰ δώσετε γιὰ τὸ στρατό, δὲ θὰ εἶναι χαμένα μήτε γιὰ τὰ σκολεῖα. «Ὅχι! Δὲν εἶναι δουλειὰ μου», σὲ λέει. Ἄμὲ ποιανοῦ δουλειὰ εἶναι; Τοῦ Τούρκου ἢ τοῦ Σλάβου; Ἄν ἀπαρχῆς ση-

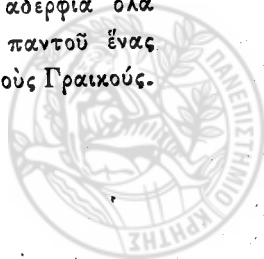
κάνουνταν όλοι οι Έλληνες στην Ελλάδα, ποιά Έβρώπη θά τους βαστούσε σήμερα; Η μόνη σας φροντίδα πρέπει να είναι ο στρατός. Ένας άθρωπος τὸ κατάλαβε! Μὴ σὰς μέλη! ἔχει κ' ἡ Ελλάδα γερὰ κεφάλια. Στὴν Ἀνατολή δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ στέκεται ὁ καθένας στὰ σύνορά του νὰ τὰ φυλάη, μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι. Δὲν ἀρέσουν οἱ ἄντρες ποῦ ζητοῦν κάθε μέρα ἀπὸ τὸ λαὸ θυσίες καὶ θυσίες, ποῦ προβλέπουν τί θὰ γίνῃ καὶ ποῦ χωρεῖ ὁ νοῦς τους μακρινὲς ιδέες καὶ μεγάλους σκοπούς. Θὰ μᾶς ἀρέσουν κατόπι. Καλὰ ποῦ εἶναι ἕνας τέτοιος καὶ τώρα! Τί νὰ πῶ τὸνομά του, ἀφοῦ τὸ γνωρίζει ὁ καθένας; ἄς ζήσῃ τὸ γερὸ τὸ κεφάλι! Μπορεῖ κάπου νὰ κάμῃ λάθος; δὲν πειράζει! μέσα του ξέρει τί θέλει καὶ ποῦ πηγαίνει· τὸ δρόμο ποῦ πῆρε μιὰ φορά, τὸν τραβά ἴσια μπροστά του. Ἐκεῖνος κι ὅσοι τοῦ μοιάζουν κατόπι, θὰ κάμουν Ελλάδα τὴν Ελλάδα.

Ἄς ἔχουν ὅλοι λοιπὸ τὸ νοῦ τους στὸ στρατό. Ὅσο γιὰ μένα, εἶμαι σὰν τίς γυναῖκες· ἔχω καρδιοχτύπι κάθε φορά ποῦ διῶ στρατιῶτες νὰ περάσουν κι ἀκούσω νὰ παίξῃ μουσική. Τοὺς ἀγαπῶ, γιατί ὅταν τοὺς βλέπω ἢ φαντασία μου παίρνει φωτιά· συλλογιόμμαι δόξες παλιές καὶ νέα παλληκαριά· συλλογιόμμαι Μπότσαρη καὶ Λεωνίδα. Τοὺς ἀγαπῶ ὅμως καὶ γιὰ τὸν τρόπο ποῦ μὲ φιλοξένησαν. Ἀφοῦ κοντέβει νὰ τελειώσῃ τὸ Ταξίδι ποῦ σὰς διγοῦμαι, ἄς ποῦμε κι ἀπὸ τὸ ἱστορικό. Πῆγα στ' Ἄργος ἕνα βράδυ καὶ ψυχὴ δὲ γνώριζα. Περπατοῦσα μοναχός μου στοὺς δρόμους, δίχως νὰ ξέρω ποῦ νάκκουμπήσω γιὰ φαγί. Στὴν πιάτσα, βλέπω ἕναν καπετάνιο ποῦ κάθουνταν καὶ

κάπνιζε μὲ δυὸ φίλους· μὲ ντροπαλὸ ὕφος τὸν παρακαλῶ νὰ μὲ πῆ ἂν ξέρει νὰ μὲ δείξη ποῦ συνηθίζουν οἱ ταξιδιωτὲς καὶ τρῶν. Ἀμέσως σηκώνεται, μὲ καλνᾶ στὸ τραπέζι, δὲ θέλει νὰ μ' ἀφήσῃ νὰ πλαγιάσω στὸν ξενῶνα, μὲ πηγαίνει σ' ἐνὸς φίλου του, γιατί ὁ ἴδιος δὲν εἶχε ἄλλο σπίτι παρὰ τὸ στρατῶνα, μὲ στρώνουν τὸ κρεββάτι, πιάνουμε τὰ λόγια, πίνουμε, καπνίζουμε καὶ κοιμοῦμαι τῆ νύχτα σὰν ποῦ δὲν κοιμήθηκα σ' ὅλη μου τῆ ζωῆ. Ὁ καπετάνιος ποῦ σᾶς λέω, ὅσο νὰ φροντίσῃ γιὰ τὸ στρῶμα μου καὶ γιὰ φαγί, δὲν ἤξερε μῆτε τὸνομά μου, μῆτε γύρεβε νὰ τὸ μάθῃ, μῆτε μ' ἄφινε νὰ τοῦ τὸ πῶ. — « Γραικὸς εἶσαι, λέει, καὶ μὲ φτάνει ».

Ἡ φιλοξενία τέτοια εἶναι· τέτοιους τρόπους ἔχει. Ὅταν τύχῃ καὶ σὲ φιλοξενήσῃ κανένας μ' ἓναν τέτοιο λόγο, ἡ καρδιά σου δὲν τὸ ξεχνᾶ. Ὁ λόγος εἶναι καλὸς. Μάλιστα λέω, ἀπὸ δῶ κι ὀμπρός, νὰ φιλοξενήσουμε περισσότερους ἀθρώπους. Ἀφοῦ φτάνει νὰ εἶναι Γραικός, τί λέτε, παλληκάρια; Ὅλους τοὺς Γραικοὺς νὰ τοὺς κάμετε δικούς σας. Γραικοὶ εἶναι πολλοὶ στὴν Τουρκιά· Γραικοὶ εἶναι πλῆθος στὰ νησιά. Ἐρχεστε νὰ τοὺς φιλοξενήσετε καὶ κείνους; Πόσοι σᾶς φωνάζουν! πόσοι μ' ἀνοιχτὲς ἀγκάλες σᾶς προσμένουν! πόσοι σᾶς ζητοῦν κρεββάτι καὶ ψωμί! Πάρτε πρῶτα τὰ νησιά· ἔπειτα, ἅμα βρεθῆ κατάλληλη ὥρα, φιλοξενεῖτε καὶ τοὺς ἄλλους. Πρέπει κ' ἡ τόλμη νᾶχῃ κάποια φρονιμάδα· γιὰ τέτοια δουλειά, τὸ βαθμηδὸν τοῦ δασκάλου ἔχει τὸν τόπο του. Λίγο λίγο κάμνετε ἀδέρφια ὅλα τὰ γραικόπαιδα τοῦ κόσμου. Ἄς εἶναι παντοῦ ἓνας μόνος στρατὸς γιὰ νὰ φιλοξενήσῃ ὅλους τοὺς Γραικοὺς.

Ἄχ! νὰ τὸ διοῦν τὰ μάτια μας καμιὰ μέρα!
Τρέμει ἡ καρδιά μου, μόνο ποῦ τὸ συλλογιῶμαι. Πότε,
πότε θὰ γίνῃ; Πότε θὰ βρεθοῦν ὅλα τὰ δέρφια μαζί;
Πότε θὰ φιλοξενήσῃ ἡ δύστυχη μάννα ὅλα τῆς τὰ
παιδιά; Ὅσο ἔχουν τὸν ξένο καὶ δουλέβουν, πρέπει νὰ
τὰ λυπούμαστε σὰν τὰ ὄρφανά· εἶναι σ' ἔξορία καὶ σὲ
θλίψη. Καλὴν πατρίδα, νὰ τοὺς λέμε. Καλὴν πατρίδα,
παιδιά! Καὶ γὼ τώρα θὰ σὰς ἀφήσω γειά. Κατόπι
ξανάρχουμαι καὶ χαιρούμαστε πάλε μαζί. Μόνο στὰ
δυστυχησμένα τὰ νησιά δὲν τὸ βαστᾷ ἡ ψυχὴ μου νὰ
ξαναπατήσω, πρὶν τὰ διῶ λέφτερα καὶ κείνα. Τότες
γυρίζω πάλε στὴν Ἑλλάδα· τότες κατεβαίνω στὰ
νησιά ποῦ τὰγάπησα τόσο· τότες γίνονται ξεφάντωσες
καὶ χαρές. Ἀπὸ μακριὰ μακριὰ, μέσα ἀπὸ τὸ καρᾶβι
ποῦ θὰ μὲ φέρῃ, θὰ τὰ διῶ τὰ γραικικά μας τὰ νησιά!
Ἑλληνικὴ μπαντιέρα θὰ στολιζῇ τὸν οὐρανό. Δὲ θὰ
βλέπω τὴν ὥρα ποῦ νὰράξῃ τὸ βαπόρι. Δὲ θὰ βλέπω
τὴν ὥρα ποῦ νὰ φιληθοῦμε! Θὰ στέκουνται οἱ φίλοι
στὸ περιγιάλι καὶ θὰ μὲ καρτεροῦν. Ἕλληνες στρα-
τιῶτες θὰ μᾶς ἀπαντέχουν καὶ θὰ μᾶς δείχτουν τὲ
πρόσωπό τους γεμάτο λαβωματιές, ἐλπίδες καὶ δόξα.
Θὰ κατεβῶ καὶ πρὶν ἀκόμη πατήσῃ τὸ ποδάρι μου στὸ
λέφτερο τὸ χῶμα, θὰ μ' ἀρπάξουν οἱ φίλοι καὶ θὰ
τοὺς ἀρπάξω. Θὰγκαλιαστοῦμε σφιχτὰ σφιχτά, ἡ καρ-
διά μου μέσα μου θὰ τρέμῃ ποῦ θὰ πονῶ, τὰ μάτια
μου θὰ φουσκώσουν καὶ ποτάμια δάκρυα θὰ χύνω.
Χαίρουμαι νὰ βλέπω ἑλληνικὸ στρατό!

Τέλος.

Παροράματα.

Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστη νὰ διορθώσῃ ἓνα πολὺ μεγάλο λάθος ποῦ μᾶς ξέφυγε στὴ σελίδα 236, γραμμὴ 19· θὰ τὸ παρατήρησε κι ὁ ἴδιος. Ἄντις

καθωμιλημένη

τὸ σωστὸ εἶναι νὰ διαβάσῃ

κακομιλημένη.

Εἶταν ἔφκολο νὰ γίνῃ τὸ λάθος, γιατί ἔφτανε νὰλλάξουν ἓνα γράμμα. Ἄφοῦ μάλιστα ἔχει δασεῖα, ἴσως θελήσουν οἱ φιλόλογοι μας κανέναν τύπο

καχωμιλημένη.

Μὰ δὲν πρέπει πάλι νὰ τὸ παρακάμουν καὶ νὰ προσμένουν ἄξαφνα νὰ ποῦμε ἀπτικῶς πως

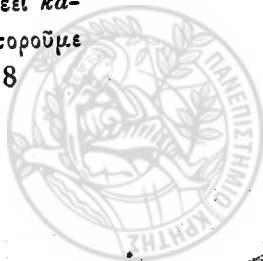
χαχωμιλημένη

ἢ ἀκόμη καλῆτερα

χαχαμιλημένη.

Φτάνει νὰ γράψουμε κακομιλημένη — τὸ πολὺ πολὺ λαθομιλημένη — γιὰ νὰ μᾶς καταλάβῃ ὅλος ὁ κόσμος.

Εἶναι ὁμως κι ἄλλη μιὰ δυσκολία. Καθωμιλημένη θὰ πῆ ποῦ ὁ καθένας πιά σήμερα ξέρει καὶ μιλεῖ ἀφτῆ τῆ γλῶσσα. Μόλον τοῦτο κ' οἱ δασκάλοι οἱ ἴδιοι δὲ βρῆκαν ἀκόμη γιὰ τὴν κοινῆ ἀφτῆ τῆ γλῶσσα ἓνα ὄνομα ποῦ καὶ κείνο νὰ εἶναι κοινό. Ὁ ἓνας λέει *καθωμιλημένη*, ὁ ἄλλος *καθομιλουμένη*. Ἐμεῖς μποροῦμε

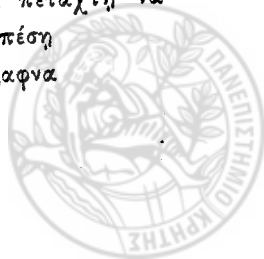
νὰ τὸ σιάζουμε κι ἀφτό· ἄς λέμε κι ἄς γράφουμε τὰ
 δυὸ ὀνόματα μαζί μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο·

κακ { ὠμιλημένη
 ομιλουμένη.

Ἔτσι ἔχουμε καὶ μιὰ ὠραία ἔθνικὴ γλῶσσα καὶ τὴ χάι-
 ρεται ὁ κόσμος, καὶ κάθε Ἀθηναῖος τὴν καθομιλεῖ καὶ
 τὴν καθωμίληκε.

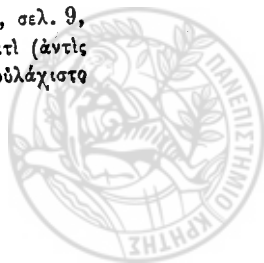
Μὲ φαίνεται τώρα ποῦ διωρθώσαμε τὸ μεγαλῆτερο
 λάθος. Εἶναι ὅμως κι ἄλλα πολλὰ· θὰ σημειώσω μόνο
 τὰ πιὸ σημαντικά. Ὁ κ. Βλαστός φρόντισε νὰ τυπωθῆ
 ἀφτό τὸ βιβλιαράκι μὲ πολὺ μεγάλη προσοχὴ καὶ κάμ-
 ποσους κόπους τοῦ κόστισε ἡ δουλειά. Μόλον τοῦτο,
 εἶταν ἀδύνατο νὰ μὴν ἔχουμε λάθια, ἀφοῦ μ' ἔρχονταν
 τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια στὸ Παρίσι κ' ἔπρεπε νὰ τὰ
 στέλνω πίσω τὴν ἴδια μέρα ποῦ τάπαιρνα. Παρακαλῶ
 λοιπὸ τὸν ἀναγνώστη νὰ διαβάσῃ

σελ. 6, γρ. 10	ὁμογενεῖς	ἀντὶς ὁμογενεῖς
» 18, » 7	παπούτσια	» παπούτσια
» 22, » 1	εἶδαν, ξεσκ.	» εἶδαν ξεσκ.
» 40, » 14	φιλονεικίες	» φιλονικίες
» 43, » 18	παιδιακήσια	» παιδιακίσσια
» 60, » 14	μιλεῖτε, καλὰ	» μιλεῖτε καλὰ
» 60, » 23	τὴ γλῶσσα	» τὴν γλῶσσα
» 81, » 7	ἴσια	» ἴσα
» 99, » 29	θὰ πεθάνετε	» θάπεθάνετε
» 104, » 4	νὰ πεταχτῆ, νὰ	» νὰ πεταχτῆ νὰ
	πέση	πέση
» 121, » 12	ἄξαφνα	» ἔξαφνα

σελ. 128, γρ. 2	χρησιμέψουνε	άντις	χρησιμέψουν
» 128, » 3	μαθαίνουμε	»	μᾶς μαθαίνουνε
» 137, » 10	θέλεις, τόσο	»	θέλεις τόσο
» 137, » 11	τῆ γλῶσσα	»	τὴν γλῶσσαν
» 143, » 29	ἄθρωπος	»	ἄνθρωπος
» 160, » 14	ἔχουνε	»	ἔχουν
» 164, » 3	τῆ γυναῖκα σου	»	τὴ γυναῖκα του
» 171, » 1	ἄθρωπος	»	ἄνθρωπος
» 171, » 6	εἶταν ἄφωνα	»	εἶταν τὰ ἄφωνα
» 173, » 21	βροτός	»	βροτός
» 175, » 17	βρίσκουνταν, κ.	»	β. κ. φ. π.
	φ. π. ἔ. τῶνομα,		ἔ. τῶνομα
	τὸ ν		τὸ ν
» 176, » 6	μ	»	μ
» 177, » 18	μόνο, στήν	»	μόνο στήν
» 177, » 21	ν	»	ν
» 177, » 27	ἡμίφωνα τοὺς	»	ἡμίφωνα, τοὺς
» 182, » 28	καταφρονεῖ	»	κακαφρονεῖ
» 197, » 25	σά	»	σάν
» 215, » 9	γλωσσολογία	»	γλωσσολογιά
» 218, » 23	πρέπη	»	πρέπει.
» 230, » 12	διορθώνουνε	»	διορθώνουν
» 235, » 24	κάμνετε	»	κάμετε
» 241, » 5	σπουδάξει	»	σπουδάσει
» 251, » 1	μιλούσανε	»	μιλοῦσαν.

Δὲ μὲ φαίνεται ἀναγκαῖο νὰ σημειώσω κάτι ἄλλα λάθη, σελ. 9, γρ. 7, 93, 5 γιατί (ἀντίς γιατί), σελ. 85, γρ. 28 γιατί (ἀντίς γιατί), σελ. 22, γρ. 14 ὅτι (ἀντίς ὅτι) σελ. 11, γρ. 7 τοῦλάχιστο

(ἀντίς τουλάχιστο), σελ. 66, γρ. 7 ντουζίνες (ἀντίς ντουζίνες), σελ. 77, γρ. 27 Φραγκίσκοι (ἀντίς Φραγκίσκοι), σελ. 139, γρ. 12 σύνεφα (ἀντίς σύννεφα) κτλ., κτλ. Μποροῦν ὅμως νά μείνουν οἱ δυο ὀρθογραφίες διαδωθήκαν (σελ. 28, γρ. 15) καί πεθνίσκου (σελ. 41, γρ. 23). Ἐννοεῖται ποῦ γράφω παντοῦ μέ σκοπό οἱ ἀντίς τό βάρβαρο τό ἦ, τίς ἀντίς τάνορθο τῆς, γλώσσες κι ὄχι γλώσσαις, ἡ πόλη, τῆς πόλης, κι ὄχι πόλι, πόλις, κτλ. κτλ. — Καριὰ φράση, ἀπ' ὅσες ἔχω βαλμένες στίς σελίδες 51 - 56 μέ γαλλική μετάφραση, δέν εἶναι δική μου. Εἶναι ὅλες παρμένες ἀπό καμιὰ φημερίδα. Γιά τό ἴδιο ζήτημα, θέλω νά πῶ γιά μιὰ γλώσσα ποῦ νά μπορῆ νά τήν καταλαβαίνη ὁ λαός, μίλησε πολὺ ὠραῖα ὁ κ. Βικέλας (Ἔστια, 22 Νοεμβρίου, 1887, Περί βιβλίων καί περί τῆς ἔξεως τοῦ ἀναγινώσκειν). — Σελ. 77, γρ. 29. «Θρησκεία» κτλ. Τά λίγα ποῦ λέω σ' ἀφτό τό κατεβατό, τὰ εἶπε πολὺ καλήτερα ὁ κ. Ροῖδης, Περί συγχρόνου ἐλληνικῆς ποιήσεως, σελ. 4 Ἐκαμε πολὺ σωστή ἀνάλυση καί ψυχολογία. — Γιά γραμματικά καί μερικά ἄλλα ζητήματα, ἔσως μιλήσουμε ἄλλοῦ. Καθὼς τό εἶπαμε στόν Πρόλογο, ἀφτό τό βιβλίο, μόνον ὅτι ἔχει βάση τῆ γραμματικῆ, γράφηκε μόνο καί μόνο γιά νά μπορέση, ἂν εἶναι δυνατό, νά διασκεδάση τόν κόσμο μέ λίγη φαντασία καί ποίηση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Δυὸ λόγια.	σελ.	α'
A'	Πόθος κρυφός	»	1
B'	Ἡ γιανουῖλα	»	7
Γ'	Ταξίδι	»	15
Δ'	Παρίσι	»	17
Ε'	Δόξα καὶ μοναξιά	»	21
Ϛ'	Ὁ Ποιητής	»	25
Z'	Πτωχοπρόδρομος.	»	34
H'	Πόλη καὶ πολῖτες	»	37
Θ'	Cabinet de lecture	»	46
I'	Ἄρνι καὶ λιοντάρι	»	62
IA'	Πατριαρχικά	»	74
IB'	«Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ.»	»	81
II'	Τὰ Μνηματάκια	»	91
IA'	Ὁ Μαχμούτης	»	98
IE'	Μάθημα	»	105
IF'	Πόννοι κι ἀναστενασμοί	»	116

ΙΖ'	Τὸ Πυργί	σελ. 123
ΙΗ'	Ἀγάπη	» 138
ΙΘ'	Κατάρρα	» 150
Κ'	Τὰ παλληκάρια στὸ περιγιάλι	» 153
ΚΑ'	«Συμβιβασμός»	» 163
ΚΒ'	Οἱ ἀρχαῖοι	» 189
ΚΓ'	Λόγος	» 207
ΚΔ'	Ξένη γλῶσσα	» 228
ΚΕ'	Χαμένα λόγια	» 235
ΚϚ'	Οἰκιακὰ κυνάρια	» 238
ΚΖ'	Ἑλληνικὸς στρατός	» 254
	Παροράματα	» 265

Τέλος.

